COMPLEXUL MUZEAL NAŢIONAL „MOLDOVA” IAŞI

IOAN NECULCE

BULETINUL MUZEULUI DE ISTORIE A MOLDOVEI

(serie nouă)

XIII-XV

2007-2009

Iaşi
2011

Adresa redacţiei

Complexul Muzeal Naţional „Moldova” Iaşi
Muzeul de Istorie a Moldovei
Piaţa „Ştefan cel Mare”, nr. 1
Iaşi, 700028, tel. 0232/213296, int. 180 sau 178

ISSN 1454-0754

COMPLEXUL MUZEAL NAŢIONAL „MOLDOVA” IAŞI
„IOAN NECULCE”. BULETINUL MUZEULUI DE ISTORIE A MOLDOVEI
(serie nouă)
XIII-XV, 2007-2009

SUMAR

STUDII ISTORICE

ISTORIE LOCALĂ

PATRIMONIU MUZEAL

ABREVIERI

AARMSI – Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti.

AIIAI – Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol”, Iaşi.

AIIX – Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, (serie nouă), Iaşi.

ANRM – Arhiva Naţională a Republicii Moldova, Chişinău.

ArhGen – Arhiva Genealogică, Iaşi.

AŞUI – Analele Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi.

BAR – Biblioteca Academiei Române, Bucureşti.

CI – Cercetări istorice, Iaşi.

CDM – Catalogul Documentelor Moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale, Bucureşti.

DANIC – Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti.

DIR – Documente privind Istoria României, Seria A. Moldova.

DJIAN – Direcţia Judeţeană Iaşi a Arhivelor Naţionale.

DRH – Documenta Romaniae Historica, seria A, Moldova.

IN – „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei (serie nouă), Iaşi.

Ioan Neculce - „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iaşi.

MO – Monitorul Oficial Bucureşti.

MMS – Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi.

RA – Revista Arhivelor, Bucureşti.

RdI – Revista de Istorie, Bucureşti.

RI – Revista Istorică, Bucureşti.

SCIA – Studii şi Cercetări de de Istoria Artei.

SCN – Studii şi Cercetări Numismatice, Bucureşti.

SCIVA – Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie.

SMIM – Studii şi Materiale de Istorie Medie.

SMIMd – Studii şi Materiale de Istorie Modernă.

CIOLPĂNEŞTII ŞI CTITORIA LOR DE PE ORBIC (SECOLELE XVI-XVII)*

Paul Daniel Nedeloiu

Edificiile de cult ctitorite în Evul Mediu în spaţiul românesc au reţinut de timpuriu atenţia cercetătorilor care şi-au orientat studiile spre istoria artei şi arhitecturii, relaţiei dintre sat şi Biserică sau, mai recent, asupra mentalului colectiv.

Aşa cum remarca Voica Puşcaşu, actul de ctitorire, ca fenomen istoric, apare drept rezultat al condiţiilor de dezvoltare a societăţii medievale româneşti, fiind concretizat, printre altele, sub forma aşezămintelor ecleziastice[1], rezultat al colaborării dintre pătura privilegiată (boierimea, în frunte cu Domnul) şi instituţia Bisericii, în beneficiul ambelor părţi, în consonanţă cu spiritul profund religios al omului medieval[2]. Situaţia de ctitor era privită în Evul Mediu ca o mare distincţie publică, oglindită, în principal, în pietrele pisaniilor[3], dar şi ca o cale spre obţinerea mântuirii.

Cercetările arheologice efectuate în ultimele decenii în Moldova au scos în evidenţă unele edificii religioase boiereşti ce datează încă de la sfârşitul secolului al XIV-lea, precum cea a lui Oană vornic de Suceava, de la Vornicenii Mari[4], şi a lui Bratul Netedul, din localitatea Netezi[5]. Practic, boierimea a secondat activitatea ctitoricească a domnilor încă de la sfârşitul secolului al XIV-lea, însă fenomenul avea să capete amploare abia în secolul al XVI-lea, la sfârşitul căruia, în Ţara Moldovei, ponderea unei atare activităţi avea să fie preluată de boierime[6]. Un astfel de exemplu îl constituie şi ţinutul Neamţ, pe cuprinsul căruia sunt atestate o serie de aşezăminte de cult edificate de boieri, unele dintre ele probabil din secolul al XV-lea, precum „biserica lui Bărea", „biserica lui Bogdan de la Pârâul Alb", „biserica lui Porcu" (Oană Porcu, n. n.), „biserica de la Zane", „biserica de la Herlic"[7], „biserica de la Boţ" (Boţeşti)[8], altele din secolul al

---

*Comunicare susţinută la şedinţa din luna februarie 2011 a Comisiei Naţionale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie, Filiala Iaşi a Academiei Române. Lucrarea a fost realizată în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646.

1 Voica-Maria Puşcaşu, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Ţara Românească şi Moldova până la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 2001, p. 211.

2 Jacques Le Goff (coord.), *Omul medieval*, traducere de Ingrid Ilinca şi Dragoş Cojocaru, postfaţă de Alexandru-Florin Platon, Iaşi, 1999, p. 7.

3 Gheorghe Cronţ, *Dreptul de ctitorire în Ţara Românească şi Moldova. Constituirea şi natura juridică a fundaţiilor în Evul Mediu,* în *SMIM*, IV, 1960, p. 107.

4 M. D. Matei, E. Emandi, *O ctitorire din secolul al XIV-lea a vornicului Oană de la Tulova*, în *SCIA*, 32, Seria artă plastică, 1985, p. 3-13.

5 Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Reşedinţa feudală de la Netezi (jud. Neamţ)*, în *SCIVA*, 36, 4, 1985, p. 297-315; Cristian Nicolae Apetrei, *Reşedinţele boiereşti din Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV-XVI*, Brăila, 2009, p. 95-96.

6 Voica-Maria Puşcaşu, *op. cit.*, p. 212.

7 Acestea sunt menţionate într-un act fals, a cărui dată este de 11 iulie 1428, în realitate din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, însă care reflectă realităţi din perioada în care a fost scris, precum existenţa

XVI-lea, precum biserica din Văleni (1519), a marelui postelnic Cozma Şarpe[9], sau biserica din Branişteni, ctitoria lui Eremia vistier, la 1520[10].

Printre ctitoriile boiereşti din ţinutul Neamţ la sfârşitul secolului al XVI-lea se număra şi Mănăstirea „Sfânta Treime”[11]. Aceasta se afla la vărsarea pârâului Orbic în râul Bistriţa, în apropierea oraşului Buhuşi de astăzi. Prima menţiune a acestei mănăstiri se găseşte într-un act de la sfârşitul secolului al XVI-lea, mai precis din 20 iunie 1598[12], din care aflăm că „Ciulpan caliugher” vânduse postelnicului Constantin Popoţea, din Bârjoveni[13], o gârlă la Bucureşti, sat plasat la vărsarea Orbicului în Bistriţa. Pe verso-ul documentului[14], se află o însemnare din aceeaşi perioadă, în care se precizează, printre altele, că „neme să nu se amestece la acea gârlă ce amu văndutu postelnicului 27 de taleri de arcentu în dzilele Eremiei voevod, că gârla la Budeşte o au măncatu Bistriţa, de n-au apă la satul Budeşti (…), mai sus scriemu în cestu zapis la munastir<ea> mea”[15]. La vremea respectivă, după cum putem constata din actul prezentat, Mănăstirea „Sfânta Treime”, deşi nenumită în document, exista deja, ctitorul ei fiind acest Ciolpan călugăr.

Iniţial, acesta este cunoscut în documentele vremii drept Ciolpan suliţaş, nume sub care apare într-un act mai vechi cu opt ani, din 13 mai 1590[16], emis la Iaşi, din porunca lui Petru Şchiopul voievod. Prin intermediul acestui act[17], voievodul amintit întărea vânzarea unui sfert din satul Orbic („din jumătate de sat, jumătatea de sus”[18]), făcută de Mihăilă şi fratele său, Frătuţ, lui Ciolpan suliţaşul, pentru suma de 220 de zloţi tătăreşti. Cum la această dată Ciolpan mai era încă numit suliţaş, şi nu „călugăr”, sau „Hariton”, pe numele de călugărie, aşa cum va apărea în actele ulterioare, deducem că încă nu se călugărise şi nici nu fondase mănăstirea cu hramul „Sfintei Treimi”.

Documentele care fac referire la acesta nu ne lasă nici o informaţie despre ascendenţa sa. După nume, ne este clar că era un descendent al neamului Ciolpan, al cărui întemeietor a fost Şandru comis (1486-1492), apoi pârcălab de Roman (1492-1508)[19]. Acesta a fost căsătorit cu Ana, fiica lui Lazăr, nepoată a lui Oană vornic de Suceava[20], împreună cu care l-a avut pe Dumitru Ciolpan, cunoscut şi sub numele de Ciolpan cel Bătrân, pe Andreica pârcălab de Roman şi, probabil, pe Trifan Ciolpan şi

---

respectivelor biserici, *DRH*, A. Moldova, vol. I (1384-1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, 1975, nr. VI, p. 424-425.

8 Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 116.

9 *Ibidem*, p. 974.

10 *Ibidem*, p. 121.

11 „Sfânta Troiţă”, în colecţia *DIR*.

12 *DIR*, A. Moldova, Veacul XVI, vol. IV (1591-1600), Bucureşti, 1952, nr. 281, p. 229.

13 Sat în ţinutul Neamţ, pe pârâul Valea Morii, afluent al Pârâului Negru, azi în comuna Secuieni, judeţul Neamţ – vezi Indice de nume, la *DRH*, A. Moldova, vol. I (1384-1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, 1975, p. 439.

14 BAR, XXXII/69. Original românesc, hârtie, 6 peceţi inelare aplicate; *DIR*, A. Moldova, Veacul XVI, vol. IV, p. 229.

15 *DIR*, A. Moldova, Veacul XVI, vol. IV, nr. 281, p. 229.

16 *Ibidem*, vol. III (1571-1590), Bucureşti, 1952, nr. 555, p. 457.

17 DANIC, M-rea Bisericani, II/2. Original slav, hârtie, pecete aplicată stricată; *DIR*, A. Moldova, Veacul XVI, vol. III, nr. 555, p. 457.

18 *DIR*, A. Moldova, Veacul XVI, vol. III, nr. 555, p. 457.

19 Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova. Sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 286.

20 *Ibidem*.

Ion Ciolpan[21]. Un fiu al lui Dumitru Ciolpan, Drăgan Ciolpan, pârcălab de Neamţ (1587) şi apoi de Roman (1598-1599; 1603) s-a căsătorit cu Nastasia, strănepoată a marelui postelnic Cozma Şarpe. În stadiul actual al cercetărilor, nu putem preciza din care ramură se trăgea Ciolpan suliţaş, ctitorul mănăstirii de pe Orbic.

Judecând după cele două documente prezentate deja, fondarea acestui locaş religios poate fi plasată în intervalul 1590-1598. Nu ştim cât de mare va fi fost această mănăstire, câţi călugări avea, însă presupunem că avea o comunitate mică, dacă luăm în considerare averea acesteia, în speţă un sfert din satul Orbic, dăruit de către Ciolpan monah şi nişte mori pe pârâul Orbic şi pe Bistriţa, danii ale aceluiaşi boier intrat în monahism.

Se cunosc puţine amănunte despre istoria acestei mănăstiri, care transpar din documentele epocii. Astfel, într-un document emis din porunca voievodului Constantin Movilă, păstrat sub forma unei copii din secolul trecut[22], plasat între 1607 şi 1611, aflăm că mănăstirea a constituit locul de refugiu şi de adăpostire a averilor boierilor din sudul ţinutului Neamţ, în vremea intrării trupelor lui Mihai Viteazul în Moldova. Unul dintre boierii refugiaţi aici a fost Sechil cămăraş, care şi-a pus la adăpost familia şi averea în incinta acestei mănăstiri, însă o fostă slugă de-a sa, Dumitru Popoţea, care se haiducise între timp, ştiind acest amănunt a profitat de situaţia grea în care se afla fostul său stăpân, susţinător al voievodului Ieremia Movilă, şi a prădat cu oamenii săi sfântul lăcaş, păgubindu-l pe Sechil cu 1000 de galbeni:

„Atunci când a venit Mihai voievod cu oştile sale, Dumitru Popoţea s-a sculat cu alţi haiduci şi i-a îndreptat până la sfânta mănăstire, unde este hramul sfintei şi începătoarei de viaţă Troiţe, unde a ştiut el că sunt acolo bejenarii, cu toată agonisita credinciosului nostru Sechil cămăraş, pentru că a ştiut el, căci a fost mai înainte sluga mai sus scrisului boier, şi i-au luat cu totul, până la 1000 de ughi"[23].

De altfel, după cum se ştie, un număr de circa 20000 de ostaşi din armata lui Ieremia Movilă a fost capturat de oştile lui Mihai Viteazul între Bistriţa şi Siret, în apropiere de Bacău, în luna mai a anului 1600[24], iar o coloană din trupele ungureşti ce s-a desprins din armata comandată de voievodul unificator s-a îndreptat spre nord, pe valea Bistriţei, prădând satele Bodeşti, lângă Orbic, Siliştea-Români, Roznovul[25], mănăstirile de pe valea Bistriţei şi Agapia[26]. Este posibil ca tot atunci să fi fost prădată şi Mănăstirea „Sfânta Treime".

Călugărul Hariton, fost Ciolpan suliţaş, a scăpat cu viaţă în urma acestor evenimente, dovadă că în anul 1602, la data de 8 mai[27], el se judeca cu monahul Ghenadie de la Mănăstirea Berezunţ, pentru acel sfert din satul Orbic dăruit Mănăstirii Sfânta Troiţă, cumpărat anterior de fostul boier de la fraţii Mihăilă şi Frăţuţ. Se pare că

---

21 Paul Daniel Nedeloiu, *Contributions to the history of the family of Oană Headman of Suceava (15th - 17th centuries)*, în *Istros*, XVII, 2011, p. 218.

22 DJANI, Documente, CCCL/127. Copie slavă din secolul al XX-lea.

23 *DIR*, A. Moldova, Veacul XVII, vol. II (1606-1610), Bucureşti, 1953, nr. 169, p. 136-137; Maria Magdalena Szekely, *O familie de secui în Moldova: Seachileştii*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 3-4, p. 21.

24 D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă şi situaţia politică a Moldovei la sfârşitul sec. XVI şi începutul sec. XVII*, în *SCŞ-Iaşi*, Istorie, VIII, fasc. 2, 1957, p. 329.

25 C. Turcu, *Informaţii suplimentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în *SAI*, II, 1957, p. 79-80.

26 Alexandru I. Gonţa, *O nouă ctitorie necunoscută a lui Alexandru Lăpuşneanu: mănăstirea de peste vale, de la Vânătorii Bistriţei*, în *Studii de istorie medievală*, texte selectate şi pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Szekely şi Ştefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproşu, Iaşi, 1998, p. 232; Idem, *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în *Studii*, XIII, 4, Bucureşti, p. 150.

27 *DIR*, A. Moldova, Veacul XVII, vol. I (1601-1605), Bucureşti, 1952, nr. 65, p. 43.

bunicul celor doi frați, pe nume Margine, lăsase în stăpânirea Mănăstirii Berezunț acea parte din satul Orbic, fără însă să-i întocmească și acte, astfel că nepoții săi, Mihăilă și Frățuț, au vândut-o lui Ciolpan sulițaș care, odată cu intrarea în călugărie, a dăruit-o mănăstirii sale. Ieremia Movilă, cel ce a judecat acest litigiu, i-a dat „rămași" pe călugării berezunțeni, întrucât nu aveau niciun ispisoc de la Margine aprod, și nici de la fiii acestuia. Pentru a se asigura că Mănăstirea Berezunț nu va redeschide curând proces, Ciolpan monah punea, cu aceeași ocazie, o ferăie în valoare de 12 zloți[28].

Mănăstirea „Sfânta Treime" avea să dispună puțină vreme de independență, mai precis cât timp a trăit fondatorul ei. Peste numai un deceniu de la prima ei mențiune documentară, deja stavroforul Ciolpan monah se mutase la cele veșnice, fapt ce se poate deduce dintr-un act din 23 noiembrie 1611[29]. Din acest document aflăm și numele soției lui Ciolpan monah, Dumitra, și al unei fiice a acestuia, Cârstina, soția lui Samoil paharnic [30]. Ambele nu mai erau în viață la acea dată, însă moartea lor survenise după aceea a lui Ciolpan monah, întrucât moșteniseră mănăstirea acestuia, pe care o închinaseră, spre nemulțumirea rudelor lor, Mănăstirii Bisericani, devenind, astfel, schit:

> *„Amândouă acele cneaghine, înaintea morții lor, au căzut înaintea călugărilor și înaintea acelui sfânt loc, cu lacrămi, de bunăvoia lor și s-au dat ctitorițe sfintei mănăstiri mai sus scrise (M-rea Bisericani, n. n.), cu toate părțile lor de avere și de vite, cât li se va cădea și cu părțile lor de ocină, cât li se va alege din satul Orbic, ce este în ținutul Neamțului"[31]. Călugării acestei din urmă mănăstiri aveau să fie chemați în judecată de către rudele lui Ciolpan monah, care nu au recunoscut valabilitatea zapisului făcut de Dumitra și Crâstina: „iar apoi s-au sculat toate rudele acestor cneaghine și au pârât pe față pe călugări că acest zapis nu este drept"[32].*

Se pare că printre contestatari se număra și soțul Cârstinei, fiica lui Ciolpan monah, anume Samoil paharnic, care a fost pus să jure pe Sfânta Evanghelie iar călugării pe credința lor. Fiecare parte a jurat, însă câștig de cauză au avut călugării de la Bisericani, voievodul Constantin Movilă întărindu-le zapisul făcut anterior de cele două jupânese. În actul emis cu această ocazie la Iași se mai face precizarea că pentru această danie, „s-au scris în sfântul marele pomelnic 4 nume, ca să aibă a le pomeni în toate slujbele dumnezeiești, după rânduiala sfintei pravoslavnicei biserici creștine, și să le facă pomenire peste an. Și diresele de cumpărătură, pe care le-au avut acele cneaghine de la Petru voievod (Șchiopul, n. n.) și de la răposatul Eremia voievod, deasemeni le-au dat în mâinile călugărilor"[33].

Pomelnicul original, slav, al Mănăstirii Bisericani, stăpână din 1611 și peste Sfânta Treime, devenită schit, a fost descoperit de către istoricul Gh. Ghibănescu în anul 1892 la Iași, el publicând o traducere a acestuia în volumul XXII al *Uricarului* lui Theodor Codrescu[34], însă fără facsimile și cu anumite omisiuni, fapt pentru care Elena Lința l-a republicat în a doua jumătate a secolului trecut, în paginile revistei „Romanoslavica"[35]. Acest pomelnic a fost tradus în românește mai întâi în anul 1762 de către arhimandritul

---

28 *Ibidem.*

29 *Ibidem*, vol. III (1611-1615), București, 1954, nr. 62, p. 38-39; C. A. Stoide, *Contribuții la istoricul Mănăstirei Bisericani*, extras din *Arhiva*, Iași, 1936, p. 6.

30 Documentul se păstrează în original la DANIC, II/4.

31 *DIR*, A. Moldova, Veacul XVI, vol. III, București, 1954, nr. 62, p. 38.

32 *Ibidem.*

33 *Ibidem.*

34 Theodor Codrescu, *Uricarul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, volumul XXII, Iași, 1893, p. 309-375.

35 Elena Lința, *Pomelnicul de la Bisericani*, în *Romanoslavica*, XIV, 1967, p. 411-454.

Misail, care a fost stareţ al Mănăstirii Bisericani timp de 40 de ani, începând din 1741[36], iar apoi în 1821 a fost transcris de către călugărul Mitrofan, care i-a mai adăugat şi o cronică a mănăstirii (1812).

Manuscrisul lui Misail nu a fost editat până în prezent, el aflându-se în Biblioteca Academiei Române[37], în timp ce acela al lui Mitrofan, din 1821, a fost publicat parţial de către Nicolae Iorga în *Studii şi documente*[38], el aflându-se la Serviciul Judeţean Iaşi al Arhivelor Naţionale[39].

La data de 15 octombrie a anului 2010, răsfoind paginile acestei din urmă variante a pomelnicului, la Arhivele Naţionale - Iaşi, în căutarea numelor lui Hariton monah, Dumitrei şi Crâstinei, am descoperit că la luna noiembrie se regăsesc într-un singur fragment toate aceste nume şi în plus încă trei: pe prima coloană – „Hariton monah, Dumitra, Crăstina, Ştefan, Candachia, Samoil şi tot neamul lor"[40], pe a doua coloană, în dreptul celor şase nume textul următor: „aceştia au dat acestei sfinte mănăstiri a patra parte de sat Orbic şi 10 iape şi 40 matce. 7120 < 1611-1612 >"[41]. Interesant este faptul că actul prin care Constantin Movilă voievod dăduse câştig de cauză Mănăstirii Bisericani în litigiul cu rudele lui Hariton monah, prezentat mai sus, fusese emis tot în luna noiembrie, în ziua de 23[42], ceea ce ne conduce la concluzia că miluitorii lăcaşului amintit au fost consemnaţi în *Pomelnic* în luna în care li s-a făcut călugărilor de la Bisericani confirmarea domnească pentru daniile primite de la aceştia.

Totuşi, în actul respectiv se face precizarea că în *Pomelnic* au fost scrise patru nume, iar această variantă se constată că sunt trecute şase nume. Care să fi fost cele patru nume iniţiale? Judecând după documentele epocii, în varianta iniţială, slavă, a *Pomelnicului* trebuie să fi fost trecut în primul rând numele fondatorului Mănăstirii „Sfânta Treime", Ciolpan, numit, după intrarea în monahism, Hariton, a soţiei şi a fiicei acestuia, Dumitra, respectiv Cârstina, care au închinat-o Mănăstirii Bisericani. Cel de-al patrulea nume trebuie să fi fost Samoil paharnic, adică soţul Cârstinei şi ginerele lui Hariton. Toate aceste patru nume se găsesc în cea de-a doua copie a *Pomelnicului* original, însă mai sunt încă două, Ştefan şi Candachia, care presupunem că au fost copiii Cârstinei şi ai lui Samoil paharnic. Ceea ce nu se potriveşte este locul unde este aşezat Samoil, la finalul listei, în loc să fie trecut lângă soţie, iar presupuşii copii să fie enumeraţi după părinţi.

Consultând şi varianta primă a *Pomelnicului de la Bisericani,* publicată de Elena Linţa în „Romanoslavica", al cărei original se află astăzi în Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca[43], am constatat că la fila 23, tot pe la luna noiembrie, de Sfântul Arhanghel Mihail, spre pomenire din an în an, sunt trecute cinci persoane: „monahul Hariton, Dumitra, Crâstina, Ştefan, Candachia şi părinţii lor şi copiii lor. Au dat a patra parte din satul Orbic şi 10 iepe şi 40 de stupi"[44].

Aşadar, o dublă surpriză: sunt trecute cinci nume, în loc de patru, şi dintre acestea lipseşte Samoil paharnic. Între cele câteva facsimile după original publicate de către

[36] *Ibidem*, p. 411.
[37] BAR, Manuscrise române, nr. 3770.
[38] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, Bucureşti, 1909, p. 231-249.
[39] DJANI, Manuscrise, nr. 1780.
[40] *Ibidem*, fila 28 verso.
[41] *Ibidem*.
[42] *DIR*, A. Moldova, veacul XVII, vol. III, 1954, nr. 62, p. 38-39.
[43] Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, Ms. 4363.
[44] Elena Linţa, *op. cit.*, p. 416-417, nenumerotat, al treilea facsimil (f. 23).

Elena Linţa la finalul studiului, am găsit şi fila 23 a *Pomelnicului*, unde am recitit acelaşi text, în slavă.

Curând aveam să văd şi prima traducere a acestui *Pomelnic*, făcută de arhimandritul Misail la 1762, care se află, aş cum am precizat deja, la Biblioteca Academiei Române[45]. La fila 15 verso a acestuia am regăsit cele cinci nume, cu o mică greşeală, în loc de „Dumitra" este scris „Dumitru", desigur dintr-o eroare a traducătorului. Şi aici, ca şi în cel original, nu este trecut Samoil paharnic.

Din consultarea variantei originale şi a celor două traduceri româneşti ale *Pomelnicului de la Bisericani* am ajuns la concluzia că, în ceea ce priveşte notarea numelor celor ce au dăruit Mănăstirii Bisericani acel sfert din satul Orbic, schitul Sfânta Treime şi alte bunuri, sunt diferenţe, aspect pe care am căutat să-l explicăm.

Considerăm că iniţial, în *Pomelnicul* original, slavon, al Mănăstirii Bisericani au fost trecute patru nume, aşa cum lasă să se înţeleagă actul din 23 noiembrie 1611[46], iar printre cele patru nume figura şi cel al soţului Cârstinei, în speţă Samoil paharnic. Cum acesta s-a aflat printre contestatarii zapisului făcut de soţia sa, Cârstina, şi de soacra sa, Dumitra, prin care şi-au dăruit ocinile şi schitul fondat de Ciolpan suliţaş Mănăstirii Bisericani, călugării de aici l-au şters din *Pomelnic*, trecând în locul său încă două nume, Ştefan şi Candachia, probabil copiii săi şi ai Cârstinei. Târziu, în primul sfert al secolului al XIX-lea, monahul Mitrofan, transcriind traducerea făcută pomelnicului de arhimandritul Misail în anul 1762, l-a adăugat în finalul listei şi pe Samoil. De unde ştia însă acesta de paharnicul Samoil, după mai bine de 200 de ani ? Credem că Mitrofan a avut acces la arhiva Mănăstirii Bisericani, în care erau păstrate actele, unde a găsit şi zapisul prin care Dumitra şi Cârstina făceau daniile menţionate deja. Este posibil ca în acel zapis să fi fost trecuţi şi soţii acestora, prin urmare şi Samoil paharnic, fapt pentru care el l-a scris în *Pomelnic*, fără să ştie însă că acesta s-a judecat cu călugării de la Bisericani. Ştergerea lui Samoil paharnic din *Pomelnicul* original ilustrează cum nu se poate mai bine litigiul ivit între rudele lui Ciolpan monah şi obştea acestei mănăstiri după 1611, ca urmare a daniilor făcute de Dumitra şi Cârstina.

Interesant este faptul că atât Ciolpan monah, cât şi Dumitra şi Cârstina au murit în primul deceniu al secolului al XVII-lea. Dacă admitem că Ciolpan monah şi soţia sa, Dumitra, au murit de bătrâneţe, este greu de explicat cum şi fiica lor, Cârstina, a murit în aceeaşi perioadă. Documentul din 23 noiembrie 1611[47] conţine o informaţie care ar putea face puţină lumină asupra acestui aspect: „amândouă acele cneaghine, înaintea morţii lor, au căzut înaintea călugărilor şi acelui sfânt loc, cu lacrămi"[48]. Din acest fragment, credem că se poate desprinde ideea că aceste jupânese îşi ştiau sfârşitul aproape, dovadă şi faptul că şi-au dăruit, pentru sufletele lor şi ale soţilor lor, întreaga avere Mănăstirii Bisericani. În acest sens, este posibil ca ele să fi suferit de o boală gravă care le măcina sănătatea şi nu mai aveau speranţă de vindecare.

În orice caz, începând cu 1611 în actele din secolul al XVII-lea nu se mai vorbeşte despre Mănăstirea „Sfânta Treime", ci de „Schitul Sfânta Treime", metoc al Mănăstirii Bisericani, sau de „biserica Sfânta Treime".

Un an mai târziu, la 5 februarie 1612[49], voievodul Ştefan al II-lea Tomşa întărea şi înnoia acestui lăcaş, „unde este hramul cinstita Blagoveştenie a Preasfintei Născătoare de

---

[45] BAR, Manuscrise române, nr. 3770.
[46] *DIR*, A. Moldova, Veacul XVII, vol. III, 1954, nr. 62, p. 38-39.
[47] *Ibidem*, p. 38.
[48] *Ibidem.*
[49] *Ibidem*, nr. 97, p. 60.

Dumnezeu", sfertul din satul Orbic iar în ziua următoare, la 6 februarie, într-un act separat, şi „schitul lui Ciolpan monah"[50]. De altfel, Ştefan al II-lea Tomşa a fost şi ctitor la Mănăstirea Bisericani, el dispunând construirea unei biserici noi, de piatră, care a înlocuit vechiul „schit al lui Iosip"[51].

Acelaşi voievod avea să judece şi el o pricină între obştea mănăstirii şi boierii Ciolpăneşti. Astfel, la 27 aprilie 1612[52], Ion din satul Rupturi îşi revendica partea de ocină de la Orbic, din moştenirea Cârstinei şi a Dumitrei. Câştig de cauză au însă tot călugării de la Bisericani.

Şi domnii ulteriori vor confirma daniile acestor jupânese către Mănăstirea Bisericani. Un astfel de domn a fost Radu Mihnea, cel care la data de 14 martie 1618[53] întărea „jumătate din jumătatea de sus a satului Orbic şi cu vad de moară pe râul Bistriţa şi iarăşi cu iaz şi moară pe pârâul Orbic, care este în ţinutul Neamţ, care le este danie de la Ciolpan suliţaş, care s-a numit pe călugărie Hariton"[54]. Constatăm că printre posesiunile Mănăstirii Bisericani nu se mai găsea schitul Sfânta Troiţă, ci doar celelalte danii făcute de Dumitra şi Cârstina. Şi din confirmarea făcută un an mai târziu, la 7 mai 1619[55], de Gaşpar Graţiani, transpare acelaşi fapt.

Explicaţia o aflăm într-un act din acelaşi an, 1619, din data de 25 iunie[56], unde se arată că obştea Mănăstirii Bisericani s-a pârât cu călugărul Dionisie de la biserica Sfânta Troiţă pentru ocinile dăruite anterior de Dumitra şi Cârstina. Aşadar, la acea vreme, Mănăstirea Bisericani nu mai stăpânea Schitul „Sfânta Treime", care era acum doar o biserică, unde oficia probabil un descendent al Ciolpăneştilor, Dionisie, din moment ce afirma că lui i se cuvin ocinile celor două jupânese. Nu ştim cum pierduseră călugării de la Bisericani schitul, întrucât lipsesc documentele din perioada 1613-1617. Fiind un litigiu între două lăcaşuri religioase, domnul Ţării Moldovei l-a trimis spre soluţionare mitropolitului Moldovei, Anastasie Crimca. Acesta, judecând cazul la data de 30 iunie 1619[57], a decis în favoarea Bisericanilor, fapt pentru care peste o zi, la 1 iulie 1619[58], Gaşpar Graţiani confirma şi el stăpânirile călugărilor de la Bisericani în satul Orbic, amintindu-se, totodată, că „i-au pârât de trei ori călugării de la Troiţa şi cu nişte rude ale lui Ciolpan, care a fost monah, pentru acea parte de ocină şi Beserecanii tot i-au rămas pe Troiţeni"[59].

Ca urmare, la 23 ianuarie 1620[60], acelaşi Gaşpar Graţiani îi scria lui Nechita vistiernicel de la Vârtop să meargă cu călugării de la Mănăstirea Bisericani la Orbic şi „să adune oameni buni şi megieşi din jur", pentru a trasa hotarul mănăstirii şi pentru a pune stâlpi, „cum este obiceiul".

Respectivele părţi din satul Orbic şi morile de pe râul Bistriţa şi pârâul Orbic aveau să fie întărite şi de Alexandru Iliaş voievod la 27 martie 1621[61], precum şi de Radu

---

[50] *Ibidem*, nr. 98, p. 61.

[51] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, Partea întâi, Partea a doua, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârşitul epocii fanariote (1601-1821)*, ediţie îngrijită de Dinu C. Giurescu, Bucureşti, 2007, p. 36.

[52] *DIR*, A. Moldova, Veacul XVII, vol. III, nr. 131, p. 80.

[53] *Ibidem*, vol. IV, nr. 304, p. 241.

[54] *Ibidem*.

[55] *Ibidem*, nr. 427, p. 338-339.

[56] *Ibidem*, nr. 478, p. 376.

[57] *Ibidem*, nr. 481, p. 378-379; C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 17.

[58] *DIR*, A. Moldova, Veacul XVII, vol. IV, nr. 482, p. 379-380.

[59] *Ibidem*, p. 379.

[60] *Ibidem*, nr. 549, p. 425.

[61] *Ibidem*, vol. V, nr. 33, p. 31-34.

Mihnea, la 29 martie 1625[62], care dispunea o nouă hotărnicie, făcută de Gheorghie din Costeni, fost vornic. În anul următor, la 17 mai 1626[63], voievodul Miron Barnovschi confirma această nouă hotărnicie, la care participase, după cum se arată în act, Gheorghie fost vornic, din Costeni, şi Savin sulger.

Până în anul 1632 nu mai cunoaştem niciun document care să se refere la Sfânta Troiţă şi la raporturile acesteia cu Mănăstirea Bisericani. Într-un act din data de 25 mai 1632[64], emis la Iaşi din porunca voievodului Alexandru Iliaş, aflăm că printre stăpânirile Mănăstirii Bisericani în satul Orbic se număra iarăşi „Schitul lui Ciolpan”. Ce se întâmplase în acest răstimp, în stadiul actual al cercetărilor, nu putem şti. Probabil că Mănăstirea Bisericani îşi dovedise drepturile asupra schitului în urma unor noi procese cu rudele răposatului Hariton monah, fost Ciolpan suliţaş. Totuşi, această dispută a continuat şi în anii următori, dovadă că la 17 noiembrie 1649[65] Vasile Lupu judeca o nouă pricină între călugării de la Bisericani cu nepoţii şi strănepoţii lui Ciolpan şi, după dovezile aduse de călugări, voievodul hotăra că dreptatea este de partea acestora, întărindu-le şi el stăpânirile din satul Orbic.

În actele ulterioare din secolul al XVII-lea, în care se face referire la Mănăstirea Bisericani, nu se mai găseşte nici o informaţie despre vreun litigiu cu Ciolpăneştii pentru părţi din satul Orbic sau pentru schitul aflat în discuţie, semn că, după numeroase procese, conflictul se stinsese.

Se sfârşea, astfel, un conflict ce durase patru decenii, între călugării Troiceni şi Ciolpăneşti, pe de o parte, şi călugării de la Bisericani, pe de altă parte, în care câştig de cauză au avut, din câte se vede, aceştia din urmă.

Biserica schitului „Sfânta Treime”, probabil din lemn, ctitorită de Ciolpan suliţaş, a rezistat până în anul 1730, când a fost construită o alta în locul ei, tot de lemn, de către medelnicerul Teodor Cantacuzino, cu hramul Sfântul Nicolae[66]. Pe pisania de la intrarea în această biserică, deasupra uşii, săpată într-o grindă de stejar, încă se mai poate citi următorul text, scris în română, cu alfabet chirilic: „Această sfântă biserică ce au făcut dumnealui jupânul Toderache Cantacuzino şi neamul lui şi popii lui Ifrim în zilele măriei sale Grigore Ghica voievod, domn al Ţării Moldovei, văleat 7238 (1730 n.n.), measiţa august 1”. Puţin mai jos, pe ancadramentul de deasupra uşii, a fost adăugat un alt text, care aminteşte de reparaţia făcută bisericii în anul 1846: „Să se ştie de când s-a şindrilit această bisericuţă de meşterul Neculai, sat Răcătău, cu tovarăşii lui, Ilie Păduraru şi Ion Olaru în schitul dumisale Erinu, în anul 1846, luna iulie 13”.

Printre obiectele vechi de cult ale acestei bisericuţe se află şi o icoană din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, reprezentându-l pe Sf. Nicolae, dăruită probabil de ctitor, numele sfântului fiind scris mai târziu cu alfabet latin, şi o alta, reprezentându-l pe Sf. Ioan Botezătorul, din anul 1781, aşa cum se vede scris în colţul din dreapta, jos.

În secolul al XVIII-lea satul Orbic şi-a schimbat numele în Ciolpanii, fiind la acea vreme plasat în partea de vest a satului Runcul. La 1772 dispăruse, întrucât fusese

---

62 *Ibidem*, nr. 440, p. 331-332.

63 *Ibidem*, nr. 65, p. 83-84.

64 *DRH*, A. Moldova, vol. XXI (1632-1633), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, 1971, nr. 84, p. 90-91.

65 C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 22.

66 Gheorghiţă Ciocioi, Pr. Şerban Tinca, Protos. Maxim Vlad, Amalia Dragne, Diana-Cristina Vlad, Mihaela Voicu, *Ghidul mănăstirilor din România*, Bucureşti, 2010, p. 169.

înglobat în satul Hârliceşti[67], din ocolul Bistriţei (ţinutul Bacău). Foarte probabil [că], până la secularizarea din 1863, schitul a continuat să se afle sub obedienţa Mănăstirii Bisericani[68]. El a fost desfiinţat în anul 1959, rămânând doar biserica ctitorită de Teodor Cantacuzino ca parohie pentru comunitatea din jur, care se vede şi astăzi, fiind restaurată în anul 2002.

Mănăstirea avea să se reînfiinţeze în anul 1991, cu binecuvântarea Preasfinţitului Eftimie, episcopul Romanului, construindu-se un corp de chilii cu paraclisul, al cărui hram este Adormirea Maicii Domnului, sfinţit în 1993, apoi fiind construită şi o nouă biserică, cu hramul Sf. Mc. Emilian de la Durostorum (18 iulie), sfinţită în anul 1997. Printre moaştele care se află în această mănăstire se găsesc şi părticele de la Sf. Mc. Emilian de la Durostorum, fiind singura mănăstire din ţară care poartă hramul acestui sfânt[69]. Situat la 4 km spre nord de oraşul Buhuşi, judeţul Bacău, numele actual al acestui sfânt lăcaş religios este Mănăstirea Ciolpani, amintind de cel al fondatorului său de la sfârşitul veacului al XVI-lea, Ciolpan suliţaş.

Din cele prezentate rezultă faptul că Mănăstirea „Sfânta Treime", din satul Orbic, a beneficiat de independenţă câtă vreme a trăit fondatorul ei, Ciolpan suliţaş, devenit monah sub numele de Hariton. Închinarea acesteia, de către soţia şi fiica sa, Mănăstirii Bisericani a dus la tensionarea relaţiilor dintre o parte a membrilor neamului Ciolpan, nemulţumiţi de danie, şi obştea acestui din urmă lăcaş, mărturie stând numeroasele procese din prima jumătate a veacului al XVII-lea. Expresia cea mai elocventă a conflictului ivit între călugării de la Bisericani şi Ciolpăneşti este ştergerea lui Samoil paharnic, ginerele lui Ciolpan suliţaş, din *Pomelnicul* original al Mănăstirii Bisericani.

Vreme de mai bine de două veacuri, fundaţia monastică a lui Ciolpan suliţaş de pe Orbic, devenită schit, va fi metoc al Mănăstirii Bisericani. Înlocuirea bisericii acesteia în anul 1730, datorită stării accentuate de degradare, cu o alta din lemn, ctitorită de Teodor Cantacuzino medelnicer, nu a fost deloc întâmplătoare: între neamurile Ciolpan şi Cantacuzino existau legături de rudenie încă din secolul al XVII-lea[70], probabil reînnodate între timp şi, în virtutea dreptului de ctitorire, urmaşii fondatorului iniţial aveau obligaţia veghea la buna desfăşurare a vieţii aşezământului ctitorit[71], inclusiv la repararea acestuia, când situaţia o impunea.

Disputele dintre Ciolpăneşti şi călugării de la Bisericani ilustrează, cum nu se poate mai bine, cele două trăsături esenţiale ale lumii medievale româneşti: sentimentul religios şi stăpânirea pământului, dar mai ales pe aceasta din urmă, miezul discordiei constituindu-l, aşa cum am arătat, stăpânirea satului Orbic, pentru care descendenţii lui Ciolpan suliţaş n-au ezitat să se judece cu slujitorii Bisericii.

---

67 *Tezaurul toponimic al României, Moldova, volumul I, Repertoriul istoric al unităţilor administrativ-teritoriale, 1772-1988, Partea 1. A. Unităţi simple (Localităţi şi moşii), A-O*, Bucureşti, 1991, p. 233, 534.

68 Schitul Ciolpani exista în 1830, conform Vidomostiei din acel an, vezi *Ibidem*, p. 233.

69 Gheorghiţă Ciocioi, Pr. Şerban Tinca, Protos. Maxim Vlad, Amalia Dragne, Diana-Cristina Vlad, Mihaela Voicu, *op. cit.*, p. 169.

70 Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 1971, p. 299, nota 3.

71 Voica-Maria Puşcaşu, *op. cit.*, p. 194.

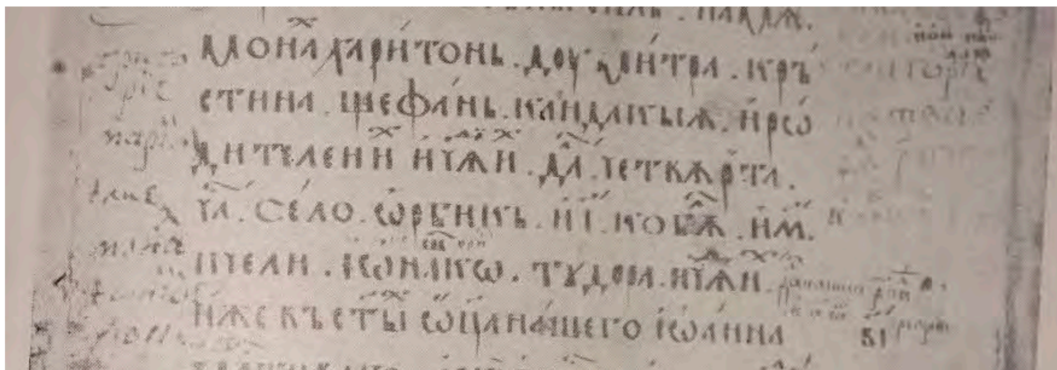

Fig. 1. Fragment din fila 23 a Pomelnicului de la Bisericani, varianta originală, scris în limba slavă, la începutul secolului al XVII-lea (Ms. 4363 Biblioteca Central Universitară-Cluj Napoca)[72].

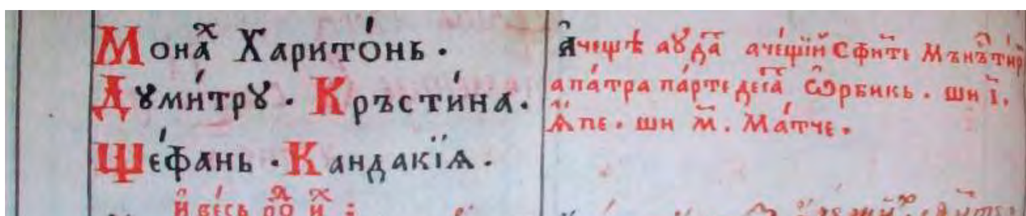

Fig. 2. Fragment din fila 15 verso a Pomelnicului de la Bisericani, tradus în româneşte în anul 1762 de către arhimandritul Misail (Ms. 3770, Biblioteca Academiei Române) după cel original[73].

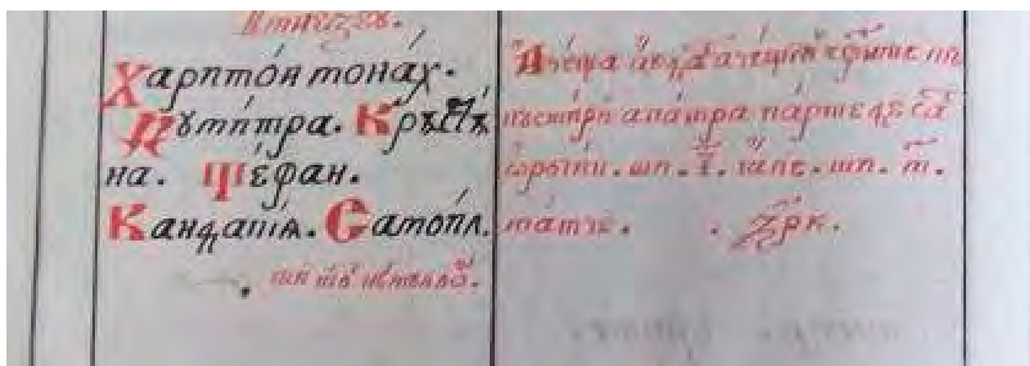

Fig. 3. Fragment din fila 28 verso a Pomelnicului de la Bisericani, transcris în anul 1821 de către monahul Mitrofan (Ms. 1780, DJANI), după cel al arhim. Misail, şi adăugit.

---

[72] Elena Linţa, *op. cit.*, p. 416-417, al treilea facsimil (f. 23), nenumerotat.

[73] Mulţumim colegului nostru, d-lui Mihai-Bogdan Atanasiu, pentru bunăvoinţa de a ne pune la dispoziţie o fotografie a filei nr. 15 a *Pomelnicului de la Bisericani*, tradus de arhimandritul Misail în anul 1762.

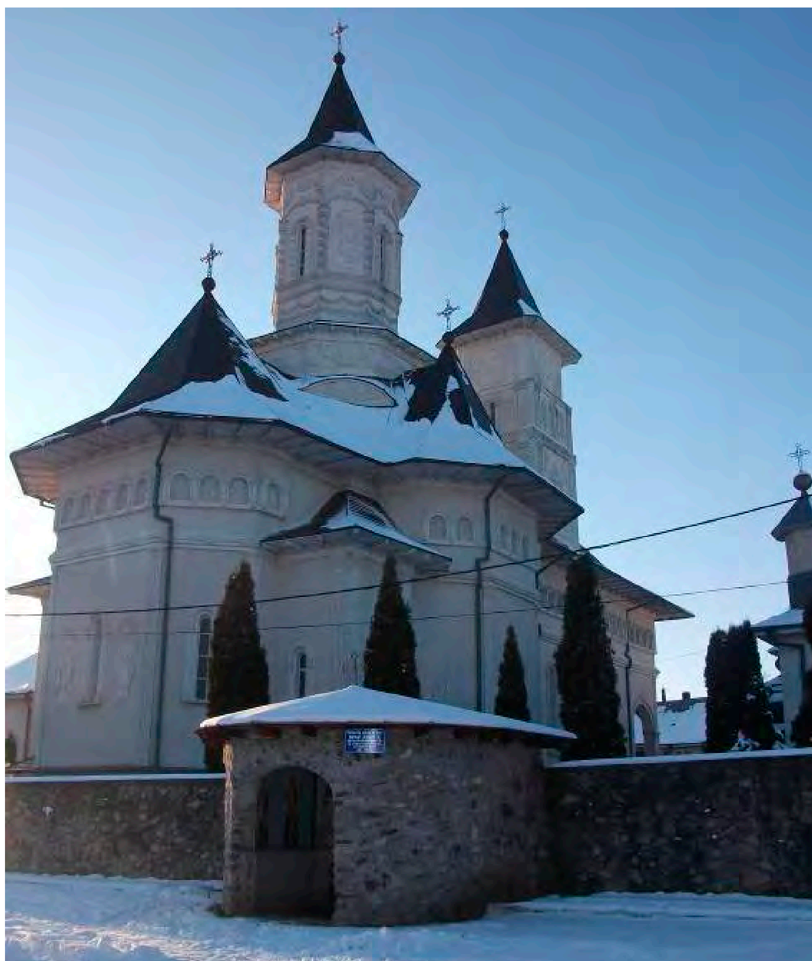

Fig. 4. Biserica nouă (Sf. Emilian de la Durostorum) a Mănăstirii Ciolpani (sfinţită în anul 1997)[74]

[74] Mulţumim cuvioaselor monahii ale Mănăstirii Ciolpani, pentru amabilitatea de a ne permite să facem fotografii în incinta mănăstirii, dar şi pentru punerea la dispoziţie a CD-ului de prezentare al acestui aşezământ monastic.

Fig. 5. Biserica veche (Sf. Nicolae) a Schitului Ciolpani, ctitorită de medelnicerul Teodor Cantacuzino în 1730, pe locul celeia clădită de Ciolpan suliţaş la sfârşitul secolului al XVI-lea (după restaurarea din anul 2002).

Fig. 6. Sf. Cv. Hariton, pictat în pronaosul bisericii noi a Mănăstirii Ciolpani, deasupra uşii de la intrarea în biserică, amintind de Ciolpan suliţaş, care şi-a luat numele de călugărie Hariton.

Fig. 7. Inscripţia din anul 1846, care consemnează reparaţia făcută bisericii Sf. Nicolae, de către Neculai din Răcătău, Ilie Păduraru şi Ion Olaru.

GUSTUL MODERNIZĂRII: PRIMELE TREI CĂRŢI DE BUCATE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA

Doina Calistru

I.

Atunci când se investighează un compartiment al existenţei cotidiene se ajunge, fără îndoială, la prezentarea aspectului exterior al lucrurilor: descrierea decorului vieţii zilnice, a comportamentelor colective şi individuale, a moravurilor, a felului de a ne distra, de a comunica. Totuşi, nici o latură a vieţii private ori publice nu trebuie să scape examenului nostru, modul de a mânca rămânând unul din cele mai lămuritoare cu privire la realităţi concrete, la practica cotidiană.

Cartea de bucate este, fără îndoială, o producţie circumstanţială care propune soluţii de viaţă ce se cristalizează într-o formă de civilizaţie. Cele trei lucrări care constituie obiectul studiului nostru pot fi considerate expresia unor mentalităţi, înlesnind reconstituirea şi explicarea fenomenului uman în pluralitatea semnificaţiilor exprimate.

Baza de plecare a demonstraţiei este evocarea epocilor în care au apărut respectivele lucrări. Prima carte de bucate este databilă de la sfârşitul secolului XVII şi începutul celui de-al XVIII-lea, fiind o mărturie de preţ pentru cunoaşterea elitelor româneşti din strălucita şi dramatica epocă a lui Constantin Brâncoveanu. În răgazul celor 25 de ani de domnie, el a încărcat cămara domnească pentru a da mese „somptuoase de măcar şapte ceasuri, cu mult vin bun şi toasturi pentru sultan şi împărat“ boierilor indigeni şi călătorilor străini, comportându-se cu „deosebită curtenie, ospitalitate şi amabilitate“, cum scrie, uimit, epigrafistul Edmond Chishull, ajuns în Ţara Românească în suita ambasadorului englez la Constantinopol, Paget[1]. Primit cu mare „ţărmonie“ la curtea voievodului, acesta a petrecut multă vreme în audienţe, mese şi băutură, atât de multă, înregistrează Radu Greceanu în cronica sa, încât „ambasadorul şi boierii lui s-au îmbătat cu totul, măcar că de nimeni nu au fost siliţi“[2].

„Luminatul şi prea creştinul domn, Io Constantin Brâncoveanu voevod“, nu s-a mulţumit să „săvârşească foarte frumos şi cu mare pompă“ nunţile fiilor şi fiicelor („cucoane a măriei sale“), cu mese în care „îşi dădeau întâlnire toate bucătăriile din lume“[3] şi cu „multe feluri de zicături, muzice cu jocuri şi alte desfătări“[4]. În asemenea activităţi, Brâncoveanu era îndrumat de înţeleptul său unchi, Stolnicul Constantin

---

[1] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători. Un arheolog englez în Bucureştii lui Brâncoveanu*, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Adrian Anghelescu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 298.

[2] *Ibidem*, p. 303.

[3] Radu Rosetti, *Amintiri*, I, *Ce am auzit de la alţii*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Mircea Anghelescu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 64.

[4] *Cronicile medievale ale României*, VIII, Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voevod* (1688-1714), studiu introductiv şi ediţie critică întocmită de Aurora Iliaş, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p. 214.

Cantacuzino. Stolnicul dirija corespondenţa lui Brâncoveanu cu suveranii străini, era consilierul lui de politică externă, fiind expert în tratativele oficiale cu ambasadorii străini, dar şi un fin conviv la banchetele cu oaspeţii de marcă, „toate spre cinstea şi folosul ţării“[5]. Pentru îndeplinirea funcţiilor sale aulice, Stolnicul Constantin Cantacuzino avea nevoie nu numai de tratate de ceremonial bizantine[6], ca să transfere pompa imperială din Bizanţ la curtea lui Brâncoveanu, ci şi de cărţi de bucate străine, după care să gătească bucătarii francezi şi nemţi (plătiţi din vistierie) şi, cu timpul, şi cei autohtoni.

Stolnicul Cantacuzino, fiii lui, fraţii Greceanu şi multe alte odrasle ale marilor boieri trecuseră hotarele ţării şi văzuseră în Italia, Franţa, Germania, Ungaria şi Austria alte culturi şi alte tipuri de existenţă. Astfel, secretarii cancelariilor domneşti, preceptorii copiilor din clanurile Cantacuzino, Bălăceanu, Băleanu, tot mai numeroşii ambasadori, diplomaţi şi soli străini se dovedeau buni convivi la grandioasele festinuri rânduite de Paşti şi Anul Nou[7]. La receptarea noilor mode contribuia, cu siguranţă, lectura cărţilor apusene ajunse la boierii interesaţi de „novitale“. Cuhniile domneşti şi boiereşti se modernizează, iar mişcarea de inovare, de europenizare, redusă încă, găseşte un auxiliar preţios în cartea de bucate. Ea apare printre alte cărţi de istorie, filosofie, literatură, fiind adusă din străinătate, din Italia, Franţa, Germania[8]. Mai mult, Stolnicul Constantin Cantacuzino şi alţi boieri cu carte au vizitat aceste ţări, au observat alte obiceiuri alimentare, au cunoscut câte ceva din bucătăriile specifice ţărilor cutreierate. Prin urmare, au simţit nevoia să mănânce şi acasă astfel, slujindu-se de un îndrumar, de o carte cu reţete culinare, care să le satisfacă gusturile şi să le diversifice rafinamentele.

Moda culegerii de reţete culinare în cărţi de bucate era veche în lumea apuseană, primele fiind semnalate încă din secolul XVI. Mai ales în Franţa, circulau asemenea culegeri[9] (multe din ele ajunse în Transilvania, ca zonă de influenţă a civilizaţiei occidentale), dar nici în Ţările Române nu lipsea interesul pentru literatura gastronomică. Din numeroasele lui călătorii, stolnicul Cantacuzino aducea probabil o asemenea carte, ca instrument de lucru necesar lui, maestrul de ceremonii, dar şi altora din jurul său, care vegheau la eticheta curţii orgoliosului domn. În multitudinea de lucrări latineşti, greceşti, italieneşti, ale bibliotecii sale, reconstituită de C. Dima-Drăgan[10], n-a fost însă găsită o asemenea carte de bucate[11], care să fi fost apoi copiată în numeroase versiuni, de „prea plecatele slugi“ ale domniei sale. Nu ştim nici dacă această carte de bucate are „un izvor unic sau este opera experienţei de patru decenii“[12] ca stolnic. Cert este că ea a rămas în posesia nurorii sale, jupâneasa Stanca, căsătorită cu fiul său, Radu

---

5 N. Iorga, *op. cit.,* p. 299.

6 Stolnicul i-a cerut prietenului său, Hrisant Notaras, patriarh al Ierusalimului, să traducă din greaca bizantină în neogreacă, tratatul de ceremonial al lui Pseudo-Codinos, text din secolul al XIV-lea.

7 Vezi, Antonio Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluţiile Valahiei*, capitolul *Riturile valahilor*, traducere din anul 1929 de S. Chris-Cristian, Iaşi, Editura Tehnopress, 2005, p. 43-52.

8 Vezi, *Catalogul* bibliotecii stolnicului.

9 Georges Mongredien, *Viaţa de toate zilele în vremea lui Ludovic al XIV-lea*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 107.

10 Bucureşti, 1974.

11 În unele cataloage ale bibliotecii Stolnicului (aflate la mănăstirea Mărgineni sau Horezu), figurează doar o carte de bucate franceză, tradusă în latină, *Mensa gaelorum opus.* C. Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Bucureşti, 1967, p. 169.

12 Matei Cazacu, *Studiu introductiv*, în *O lume într-o carte de bucate. Ms. din epoca brâncovenească*, transcrierea textului, prefaţă şi postfaţă de Ioana Constantinescu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, p. 41.

(Răducanu). În 1703, aceştia făceau nuntă „foarte frumoasă şi minunată orânduială şi domnească podoabă“[13], care a durat 12 zile. Radu (Răducanu), fiul cel mare al Stolnicului, era un tânăr învăţat, care după studii de slavonă şi greacă, făcute în ţară cu dascăli străini, ajungea la studii în Constantinopol, Veneţia, Padova. Era „floarea şi chintesenţa tuturor virtuţilor în Europa“, cum spunea un mare cărturar al vremii, Nicolae Comnen Papadopolos, într-o scrisoare către Stolnic, prietenul său.

Foarte căutată, cartea de bucate a circulat în numeroase copii, întrucât domnii şi boierii munteni organizau des mese şi ospeţe[14], iar pentru a le înfăţişa ca grandioase festinuri, cu ceremonial şi fast[15], aveau nevoie să pună pe masă şi altfel de bucate decât cele turceşti şi greceşti[16]. Una dintre copii a aparţinut lui Iordache Popescu (fiu sau rudă a cronicarului Radu Popescu), făcută după exemplarul spătăresei Stanca, nora Stolnicului, prima proprietară a cărţii, cum se şi menţionează pe ultima foaie a *Cărţii de bucate*: „această carte de bucate a fost a vornicului Iordache Popescul, scoasă după o carte a spătăresei Stancăi şi acum au rămas a jupânesei Saftii bănesii şi am scris eu Sandul, sluga dumnealor (leat 7257=1749)“[17]. Safta băneasa, fiica Stolnicului, pare a fi fost nora Saftei Brâncoveanu, soţia lui Toma Creţulescu, mare ban, deci tot din numerosul neam al Cantacuzinilor. Ea a moştenit cartea de bucate, cum se obişnuia, căci altădată bunicile şi mamele îşi treceau cărţile de bucate urmaşelor lor.

Este exemplarul descoperit, cu „amuzament iniţial“, de Ioana Constantinescu, între manuscrisele aflate la Biblioteca Academiei Române. Scris în alfabet chirilic, cu numărul de înregistrare 1120, manuscrisul este intitulat *Carte întru care să scriu mâncările de peşte i raci, stridii, melci, legumi, erburi şi alte mâncări de sec şi de dulce, despre orânduiala lor*. Cele 64 de file sunt „scrise pe ambele feţe, în tuş negru (titlul cărţii, ale capitolelor şi iniţialele primului cuvânt al fiecărei reţete în tuş roşu), excepţional conservate, redactate într-o frumoasă şi pitorească limbă veche românească“[18]. Textul este o copie după un manuscris mai vechi (să fie cel al Stolnicului Constantin Cantacuzino sau al fiului său, Răducanu?), cu o intensă circulaţie în epocă şi după, până către prima jumătate a secolului XIX (aşa cum o arată însemnările de pe prima şi ultima filă). O altă copie a exemplarului Saftei a făcut-o Mihai logofătul, la cererea marelui clucer de arie, Alexie, care avea în sarcina lui aprovizionarea cămării domneşti şi supravegherea festinurilor organizate în cinstea oaspeţilor străini.

Manuscrisul din epoca brâncovenească a aparţinut filologului dr. Mateo Gaster, care îl semnalează pentru prima oară în lucrarea sa, *Literatura populară română* (Bucureşti, 1882, p. 536), publicând 14 reţete în *Crestomaţia română*, vol. II, 1891 (p. 42-46). Reputatul lingvist şi istoric al culturii medievale româneşti, Gabriel Ştrempel, îl înscrie în *Catalogul manuscriselor româneşti* (vol. IV, Bucureşti, 1967), datându-l eronat (spune Ioana Constantinescu)[19] în 1749, an în care Mihai Logofătul făcea copia după exemplarul Saftei[20]. Manuscrisul din epoca brâncovenească, cea mai veche carte de bucate

---

[13] Radu Greceanu, *op. cit.*; vezi şi Dan Simionescu, *Literatura română de ceremonial. Condica lui Gheorgachi*, 1762, Bucureşti, 1939.

[14] G. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899; Radu Rosetti, *op. cit.*; D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Bucureşti, 1973, capitolul 8, *Ospeţele domnilor,* şi capitolul 17, *Despre obiceiurile moldovenilor*.

[15] Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 36-37.

[16] N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi,* Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, p. 144-145.

[17] Matei Cazacu, *op. cit.*

[18] Ioana Constantinescu, *Prefaţă*, la volumul *O lume într-o carte de bucate*, p. 83.

[19] *Ibidem*, p. 84.

[20] Gabriel Strempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 151 (despre copistul Mihai Logofătul).

românească, păstrată până astăzi, cu o „vârstă de cca 300 de ani“[21], este o culegere de 293 de reţete culinare, unele traduse din limbile italiană, franceză şi germană[22] (de altfel, multe cuvinte din aceste limbi au rămas netraduse), adaptate la posibilităţile bucătăriei româneşti.

Cum se indică şi în titlul culegerii, reţetele „de peşte i raci, stridii, melci“ ocupă un spaţiu larg în reţetar. Lucru curios, atâta vreme cât se ştie că românii nu consumau atunci asemenea mâncăruri, după cum recunoaşte şi secretarul florentin Antonio Maria del Chiaro: „Valahii au oroare de mâncare de broaşte, broaşte ţestoase şi melci; s-au introdus însă în ultimul timp melcii, cari se mănâncă cu multă poftă, mai ales în postul Paştelui şi se trimit chiar soldaţi la Târgovişte, în locurile unde se află mănăstirea franciscanilor, ca să caute melci pentru masa domnitorului“[23]. Le mâncau, în schimb, italienii şi cei ajunşi să-i cunoască în tratoriile de la Padova, Roma, Veneţia. Din acest motiv, în text figurează atâtea reţete pentru „prepararea păstrăvului, i lostriţă, şalăului, nisetrului, morunului, racilor, melcilor, stridiilor etc.“: „Să ei stridiile să le speli nisipul lor. Decii să le scoţi den coji şi să le alegi cojile cele mai adânci, întru care să pui câte 2-3 într-o coajă, însă să păzeşti apa lor ce au înlăuntru, să nu o lepezi, că-şi pierd gustul. Deci să le pui untudelemn, piper, zeamă de varză acră, că iaste mai gustoasă, iară de nu va fi, fie şi de lămâie, şi le pune pe grătariu de le frige, şi calde le du la masă“[24]. Nu lipseşte nici reţeta de preparare a caviarului, de unde deducem că această carte de bucate nu era destinată oamenilor de rând, ci acelora care puteau oferi la masă, pe talgere de argint, stridii şi caviar.

O dovadă că şi românii făceau parte din „Europa carnivorilor“, despre care scrie Fernand Braudel[25] este numărul mare (65) de preparate de carne. Reţetele se referă mai mult la carnea de viţel, de oaie (influenţa turcă!), de capră, la măruntaie de vită, mai puţin la râmător (porc), vânat (pădurile Valahiei erau nesfârşite), căprioare, cerbi, mistreţi, iepuri, dar şi prepeliţe, potârnichi, raţe sălbatice, toate gătite cu nenumărate mirodenii: piper, capere, stafide, scorţişoară, cuişoare, nucşoară, coajă de năramză (portocală). Acestea se regăsesc şi în mâncărurile de peşte, ca şi la cele de „legumi“ recomandate, mai ales pentru zilele de post, numeroase pe atunci. Domnitorii Ţării Româneşti şi boierii, ctitori de mănăstiri şi biserici, susţineau credinţa creştină – pravoslavia – şi respectau, cu stricteţe, „posturile mari“, de Paşte şi Crăciun dar şi cele din zilele de miercuri şi vineri.

Călătorii străini sunt surprinşi de respectarea strictă a acestei practici. Consulul austriac Raicevich se arată impresionat de „punctul principal care caracterizează cel mai bine religia lor“, de a respecta în cursul anului „patru posturi foarte aspre în ce priveşte calitatea, iar nu cantitatea alimentelor“[26]. La rândul său, florentinul Del Chiaro consacră, în cartea sa, un capitol „posturilor şi păresimilor vlahilor“, scriind despre cele patru posturi mari pe an („postul mare se cheamă în româneşte «paresima» şi e de 40 de zile“), despre altele mai mici (Sf. Petru, Adormirea Preacuratei etc.), despre „respectarea abstinenţei miercurea şi vinerea“, dar şi despre multele „zile privilegiate (harţi), când se

---

[21] Ioana Constantinescu, *op. cit.*, p. 86.

[22] Gh. Chivu declară categoric: „fără putinţă de tăgadă că acest vechi manuscris român este tradus *în întregime* (subl. n., D.C.) din limba italiană“, în *Cuvinte de origine italiană într-un manuscris românesc din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii şi cercetări lingvistice“, Bucureşti, 1983, nr. 4, p. 341-346.

[23] Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 36-37.

[24] *O lume într-o carte de bucate*, p. 120.

[25] Fr. Braudel, *Civilisation materiélle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*, I, *Les structures du quotidien*, Paris, 1979, p. 174.

[26] *Osservazioni sulla Valachia e Moldavia*, în N. Iorga, *Istoria românilor prin călători. Doi călători austrieci: Sulzer şi Raicevich,* p. 389.

consumă carne“[27]. În predicile sale, mitropolitul Valahiei, Antim Ivireanul, îi mustra aspru pe cei ce „s-au răsfăţat în mâncări…“ şi „s-au făcut ucenic bunătăţilor“, ajungând la „păstăşie cu diavolul“[28].

Cu tot numărul mare de zile de post, cantitatea de carne consumată în zilele „de dulce“ era atât de mare, încât boierii noştri sufereau de obezitate, de gută şi de alte boli care, alături de „oftică“ (tuberculoza), le curmau devreme vieţile. Ouăle nu lipsesc nici ele din reţetele de bucate. „Învăţătura de a face multe feluri de mâncăruri de oao“ învaţă „cum se fac oao în ochiuri de unt“, ochiuri „în apă“, „oao umplute“, ouă în aspic etc., mai toate prezente și în cărţile de bucate de astăzi.

„Feliurile de ostropiiale“ (sosurile), folosite la fripturi şi la mâncărurile de vânat, sunt dintre cele mai ciudate: ostropel de rodie, de „grăunţe de ghemperi“, de prune uscate, de „erburi mirositoare“, „ostropel verde“, mai toate asezonate cu oţet de trandafiri, migdale, cuişoare pisate, zahăr alb, zeamă de năramză, lămâie, chitră. La asemenea bucate, se adăugau salate variate, unele neobişnuite pentru gusturile de astăzi, din „foi de boranză“, „vârfuri de molotru“, „iarbă grasă“, precum şi altele, asemănătoare celor de astăzi: de andive, sparanghel, sfeclă roşie, morcovi, bine condimentate şi stropite cu apă de trandafiri ori cu alte „parfumuri“.

Unsprezece reţete cuprind „învăţături de a face vinuri frumoase şi de folos“, precum şi şaisprezece feluri de vutci „toate din plante medicinale şi condimente“, strecurate prin „mâneca lui Ipocrat“ şi folositoare „de stomah şi de cap“ („stomahul“ şi capul aveau, într-adevăr, mult de suferit de pe urma îngurgitării de 12, 16, până la 40 de feluri de bucate şi nenumărate pahare de „vinuri bune“).

Dulciurile sunt şi ele prezente, pentru că tutunul şi cafeaua, servite după moda turcească, erau însoţite de dulceţuri variate, din fructele întinselor livezi ale boierilor timpului (prune, cireşe, caise, piersici, zarzăre), dar şi altele din import, aduse „cu cheltuială“, precum năramze (portocale), lămâi, chitre.

Ne-a surprins lipsa din reţetar a supelor, ciorbelor, a pilafului, a sarmalelor deşi, după model turcesc şi grecesc, asemenea mâncăruri se preparau din abundenţă în bucătăria românească. Plăcintele „pântecoase“ şi uriaşii cozonaci „gustoşi“, cum îi consideră secretarul domnesc del Chiaro, oferind şi reţeta fabricării lor, din „nişeştea, lapte, zahăr şi gălbenuş de ouă“[29], nu se bucură, nici ele, de vreo „învăţătură“ în a le prepara.

În final, cartea adaugă o „Învăţătură de a face cerneală de scris, bună“, sfaturi pentru lustruitul vaselor de cositor, bronz şi argint (amănunte interesante pentru cunoaşterea ustensilelor de bucătărie), ca şi pentru lustruitul armelor „ruginoase“ de foc şi pentru prepararea prafului de puşcă („iarbă de vânat pentru fuzie i de pistol“) atât de necesar celor ce vânau în nesfârşitele păduri ale Valahiei.

Varietatea felurilor de bucate din reţetarul înfăţişat ne obligă să ne întrebăm care au fost izvoarele acestei cărţi de bucate, necesară cuhniilor vremii, atât în zilele „de dulce“, cât şi în cele de post. Izvorul cel mai puternic este, desigur, cel italian, binecunoscut Stolnicului Constantin Cantacuzino, vreme de 40 de ani maestru de ceremonii la curţile domneşti din Ţara Românească. Ajuns la Veneţia în 1667, el află despre *L'arte di bon cucinare*, apărută în a doua ei ediţie în 1666. Lucrarea aparţinea bucătarului de la curtea marchizilor Gonzaga dela Mantova, Bartolomeo Stefani. Fusese

---

[27] Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, capitolul *Despre posturile valahilor*, p. 67-70.

[28] Antim Ivireanul, *Opere*, Editura Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1972, p. 95, 101-102.

[29] Antonio Mario del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 53.

reeditată, în parte, de Emilio Faccioli[30]; acea variantă fiind cunoscută marelui demnitar român – şi, cu siguranţă, procurată de el[31]. Nu este însă singurul izvor. I se adaugă şi unul franţuzesc (Stolnicul a ajuns, în călătoriile sale, şi în Franţa), precum şi altele, turceşti şi greceşti.

Limba în care este scrisă cartea de bucate devine lămuritoare pentru încadrarea ei în cultura gastronomică a timpului: amestec de orientalism şi occidentalism, infirmând opinia lui Gh. Chivu care, în *Cuvinte de origine italiană într-un manuscris românesc din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, consideră că acest vechi manuscris brâncovenesc „este tradus *în întregime*“ (subl. n., D.C.) din limba italiană. Stolnicul Constantin Cantacuzino şi alţi boieri instruiţi ai timpului cunoşteau ţări şi limbi străine şi nu se limitau la cunoaşterea unei singure tradiţii culinare, cum era cea italiană. Cuvintele de origine italiană sunt, fără îndoială, cele mai numeroase, de vreme ce ei au petrecut mai mulţi ani în Peninsula Italică, dar nu lipsesc nici termenii francezi, turceşti, greceşti, păstraţi aidoma în text.

II.

Cea de-a doua carte de bucate aparţine unei alte vârste istorice: sfârşitul veacului XVIII şi începutul celui următor. Suntem, în cazul acesta, în Moldova, când analiza unei alte cărţi de „reţete cercate de bucate“ ne obligă să ne plasăm, prin inserţia ei în istoricitate, pe un teren cu totul diferit de cel parcurs în prima parte a studiului nostru. Bazele existenţei publice şi private se modifică simţitor, iar integrarea în circuitul valorilor europene se produce conştient şi durabil. Românii împrumută idei, argumente, criterii care sfarmă obiceiuri şi tradiţii bine înrădăcinate şi înlesnesc apariţia unei noi mentalităţi în toate domeniile vieţii publice şi private.

Dacă „bătrânii“ se încăpăţânează să rămână prizonieri ai rutinei şi prejudecăţilor, „tinerii“, unii mari boieri, alţii boiernaşi, şcoliţi în „academiile“ româneşti şi în universităţi străine, fac efortul de a se racorda la coordonatele lumii noi: „Ochii şi gândul părinţilor se învârteau spre răsărit, ai noştri sunt ţintiţi spre apus, deosebire de la cer la pământ“, scrie Alecu Russo[32]. Părtaş la opera de modernizare, Mihail Kogălniceanu adaugă, tot atât de convins: „era epoca când roiuri de tineri, plini de entuziasm, crezând în viitorul patriei lor şi al lor, uniţi toţi cu curajul juneţei ce nu se îndoieşte de nemică şi pentru care stavilă nu este, se apucaseră de lucru“[33]. Sunt „oamenii începutului de drum“, aparţinând acestei epoci de „febrilă activitate de explorare şi iniţiere programatică“[34], adevăraţi campioni ai civilizaţiei şi naţionalităţii, cum Kogălniceanu însuşi îi numeşte.

Gastronomia ajunge una din „campioanele” modernizării, elitele asociind procesul de înnoire şi cu sporirea rafinamentului din viaţa de zi cu zi. Iată de ce, în Moldova vremii, s-a manifestat un interes viu pentru cartea de bucate. Teritoriul gastronomiei nu rămâne neexplorat, dar cum nu aveam cărţi de bucate autohtone se traduc, încă la începutul secolului, lucrări străine, ca aceea a lui J. N. Neuhold, *Învăţătură de a face sirup şi zahar din mustul tuleilor de cucuruz după ce s-au cules cucuruzul de pre ei*, apărută la Buda în 1812, a lui Ludwig Metterpacher, *Învăţătură despre agonisirea viţei de vie şi despre măestria de a*

---

30 *L'arte della cucina in Italia. Libri di ricette e tratatti della civilita della tavola del XIV al XIX secolo*, Torino, 1987. Vezi şi Georges Vicaire, *Bibliographie gastronomique*, Paris, 1890.

31 Vezi, în această problemă, Matei Cazacu, *Studiu introductiv*, în *op. cit.*, p. 64 şi urm.

32 A. Russo, *Cugetări*, în *Piatra-Teiului*, Editura pentru Literatură, 1967, p. 40.

33 M. Kogălniceanu, *Jurnalismul românesc în 1855*, în „România literară“, nr. 4, 22 ianuarie 1855, p. 52.

34 Paul Cornea, *Oamenii începutului de drum*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1974, p. 6-7.

face vin, vinars și oțet întocmită de autorii Chaptal, Rosier, Parmentier și Dussieux (Buda, 1813), sau a lui Cristian Albert Rückert, *Învățătură pentru facerea pâinii*, în românește de Alex. Beldiman, după o traducere grecească a dr. D. Samurcaș, Iași, 1818 (o a doua ediție în 1829)[35].

În presa vremii, cu deosebire în „Albina Românească" a lui Gh. Asachi, se publică, din motive utilitare, numeroase povețe folositoare culese din presa străină: *Hapuri pentru stomac*, *Jambon fermecător*, *Supă de mentă*, *Supă homeopatică* și încă altele, 661, unele din ele înglobate în scurte narațiuni. De asemenea, scriitori reprezentativi s-au apropiat de cerințele cotidianului și au alcătuit cărți de bucate. A fost o întreprindere temerară, o inițiativă a cărei valoare, judecată din unghiul „contextului originar"[36], nu trebuie cu nici un preț minimalizată.

Dând dovadă de spirit pragmatic, Mihail Kogălniceanu și C. Negruzzi au hotărât să exploreze domeniul gastronomiei, răspunzând, în acest fel, cererii în continuă creștere. Există însă și explicații de altă natură. Kogălniceanu, se știe, era un gurmand. Îi plăceau mâncărurile alese și vinurile bune. În perioada studiilor în străinătate, la Lunéville și Berlin, cu gândul la bucatele de acasă, le cerea, în scrisori, surorilor sale, Sevastița și Pulcheria, rețete de dulcețuri. O prefera pe cea de lămâie, pentru că, în Franța, putea face doar de „șocolată", de trandafir, de „griottes", iar la Berlin mânca foarte prost, căci „la amiazi avem numai o supă, un rasol, un fel de bucate foarte răle și o friptură"[37].

În scrierile sale literare vorbește despre mâncăruri și „confeturi", unele din rețetarul „cuhniei" autohtone, altele selectate din bucătăria franceză și germană. Provincialul, boierul „ținutaș", personajul din *Fiziologia provincialului în Iași* care venise de acasă cu „cârnați uscați și cu usturoi", pierduți „la popreală", nu-și ascunde uimirea când la „tractirul de la Sant-Petersburg" vede, înșirate pe masă, „tot biftecuri, anghematuri, budinci și blamanje, bucate favorite în ținuturi (străine, se înțelege), și care de unii se mănâncă cu sardele, ca să nu fie prea dulci și să strice dinții"[38].

Punând față în față două lumi, cea a „babacilor", cu viața lor patriarhală de altădată și cea a „bonjuriștilor" nonconformiști și feriți de rutină, Kogălniceanu nu întârzie să introducă în romanul neîncheiat *Tainele inimii* o imagine adecvată a încercărilor de modernizare pe tărâmul… bucatelor! Plăcându-i tare mult „confeturile", nu se abține să nu le înșire: „gavanoase de steclă cu confeturi, lise, fructuri condite, zaharicale și caramele"[39], din „dulapurile de lemn boit negru" ale cofetarului Felix Barla, unde ajungea protipendada Iașilor, după plimbarea la Copou. „El a avut privilegiul să îndulcească balurile și mesele celor din urmă domni fanarioți, el a introdus în Moldova biscotele, lisele, pastilele, dragelele, pralinele, marțipanele, caramelele, orjatele, limonadele și înghețatele; pentru că înainte de el părinții noștri nu cunoștea decât curmale, rahat, smochine, coarne de mare, alune; singurele zaharicale era pe atunce ceva confete boite pe migdale și sâmburi de zarzăre, ce se vindea la Panaiti Butcariu de pe

---

[35] Vezi, Liviu Papuc, *Prefață* la vol. M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, *200 de rețete cercate de bucătărie românească și alte trebi gospodărești*, selecții lirice, oenologice, gastronomice de Lucian Vasiliu, prefață de Liviu Papuc, glosar și postfață de Bogdan Ulmu, Iași, Editura Timpul, 2005.

[36] Cu privire la problema „contextului originar" și al „simțului contingențelor" fruntașilor pașoptiști, vezi, Paul Cornea, *Itinerar printre clasici*, București, Editura Minerva, 1984.

[37] Vezi, *Scrisori, 1834-1849*, cu o prefață, un indice de lucruri și de cuvinte de P. V. Haneș, București, Editura Minerva, 1913, p. 20.

[38] M. Kogălniceanu, *Opere*, I, Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simionescu, București, Editura Academiei, 1974, p. 74.

[39] *Ibidem*, p. 95.

Podul Vechi. În loc de îngheţate, orjate, lemonade se întrebuinţa serbete turceşti şi braha moldovenească; în loc de torte, plăcintele cu carne sau cu brânză şi în loc de pane de Spania, covrigii… la para. Domnul Felix a introdus, în sfârşit, în Moldova, toată literatura zaharului“[40]. Urmărind modulările scriiturii de odinioară, ne bucurăm de un document extrem de util pentru istoria ideilor şi evoluţia mentalităţilor!

Nici Costache Negruzzi nu rămânea departe de confortul şi gustul rafinat al cotidianului. La moşia sa de la Hermeziu, unde îi plăcea să se ferească de „vuietul“ vremii, nu se mai găteau numai „bucate greceşti, ferte cu verdeţuri, care pluteau în unt“ şi „pilaf turcesc“[41], ci şi „fripturi cosmopolite“ (aflate cândva şi pe masa dată de Lăpuşneanu boierilor săi), supe franţuzeşti şi „friganele umplute cu migdale“. Îi plăceau şi „mâncări de la ţară“ – „borş de pui cu smântână“[42], dar bea şi „ceai şi cafea ca bolnavii“, cum îl certa vecinul său, boierul Bogonos, pentru că îl găsea, din această cauză, „galben şi ovelit“[43]. Nu a uitat „gugoaşele, alivencile, iaurtul, sarailiile, baclavalele, plăcintele învârtite“ pe care, nostalgic, le evocă, regretând „trecerea din modă a cataifurilor pântecoase[44]. Nu dispreţuia nici „suflé de mere“ sau „orez cu ciocolată şi cu şoto“, dulciuri inserate şi în „scara“ celor *200 de reţete cercate de bucate, prăjituri şi alte trebi gospodăreşti*, împreună cu mai tânărul său prieten, Mihalache Kogălniceanu.

Aceşti scriitori au publicat, în 1841, la Cantora „Foaiei Săteşti”, o carte de bucate cu titlul amintit, reeditată apoi de două ori, în anii 1842 şi 1846, pentru că, se spunea în prefaţa celei de-a treia ediţii, „reţetele cercate s-au petrecut în mai puţin de un an. Lipsa acestei cărţi atât de *neapărată* (subl. n., D.C.) pentru fieştecine simţindu-să, iată se publică a treia ediţie, în care s-au îndreptat toate greşalele câte se scăpaseră la cele dintâi două ediţii“[45]. Era un adevărat eveniment, cu ecouri durabile, datorită autorităţii autorilor ei şi dincolo de cercul „bucătăriţelor“[46].

Afinităţi de ordin intelectual şi afectiv i-au determinat, aşadar, să alcătuiască o carte de bucate, „atât de neapărată pentru fieştecine“, nu lipsită de o declaraţie expresă, inserată în schiţa *Iluzii pierdute*. „Atâta vă voi mai zice acum de curând, am mai publicat împreună cu d. C. N., un alt Prometeu *manqué* (subl.n.) ca şi mine, o carte care, răsturnând toate puterile aşezate, călcând în picioare toate pravilele primate de adunare şi de obiceiul pământului, are să facă o revoluţie straşnică în toată Moldova întru chipul de a face friganele şi găluşti; vreau să vorbesc despre o colecţie de 200 de reţete de feluri de bucate, care are să ne facă cea mai mare reputaţie între bucătăriţe şi viitorimea ne va da negreşit frumosul nume de: întroducătorii artei culinare în Moldova. Suntem mulţumiţi şi cu atâta“[47]. Autoironia, mai întotdeauna prezentă la Kogălniceanu, este evidentă în aceste rânduri.

Nu lipseşte nici un avertisment sever: „Editorii depunând cerutele exemplare în bibliotecile naţionale, vom prigoni cu toată asprimea legilor pe oricare vor tipări această interesantă scriere. Toate exemplarele vor fi împodobite cu următoarele semne, precum

---

40 *Ibidem*, p. 96-97.

41 C. Negruzzi, *Opere*, I, *Păcatele tinereţilor*, ediţie critică de Liviu Leonte, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 86.

42 Vezi Idem, *Scrisoarea VIII. Pentru ce ţiganii nu sânt români*, în *ibidem*, p. 233.

43 *Ibidem*.

44 C. Negruzzi, *Scrisoarea XXII. Istoria unei plăcinte*, p. 247.

45 Vezi, Liviu Papuc, *op. cit.*

46 Pentru „farmecul denumirilor exotice“, chiar G. Călinescu a citit şi comentat – sumar – cartea, în „Lumea“, nr. 17, 20 ianuarie, 1946, p 1.

47 M. Kogălniceanu, *Iluzii pierdute*, Iaşi, 1841, în *vol. cit.*, p. 71.

urmează «C.N. – M.K.»"[48]. Cu aceste declaraţii şi măsuri de precauţie, ei tipăresc cele *200 de reţete cercate de bucate, prăjituri şi alte trebi gospodăreşti*, „cu cheltuiala şi îngrijirea unei societăţi de iubitori de înaintarea şi strălucirea neamului românesc"[49]. Nu putem „amărunţi" aici cele 200 de „reţete cercate", dar selectate din alte părţi ale lumii, pentru că bucătăria românească tradiţională, mai ales cea din Moldova, era încă rudimentară.

Între acestea, se află multe feluri de supe: de raci, de „găluştele de carne", supă pisată, supă franţuzească („ie o căpăţână de curechi nemţesc, un caralab, morcovi, cartofe – de fieştecare potrivă –, să le tai ca tocmagii, apoi ia patru ori cinci ciuperce şi le tai în frunze. Apoi pui toate la un loc şi le pui pe foc cu grăsime prăjită şi să prăjeşti jumătate de ceas. Apoi le pune puţin piperiu şi floare de nucuşoară, apoi toarnă zama de carne şi le fierbe bine. Apoi o toarnă peste felii de franzelă prăjită"). Caracterele arhaice şi dialectale ale lexicului constituie o altă savoare a reţetelor. Borşurile lipseau deoarece, fireşte, le mâncau cei cu mai puţină dare de mână. Nu intrau în reţetarul elitelor moldoveneşti nici mâncăruri de post sau de peşte (aşa de numeroase în cartea de bucate din epoca brâncovenească). Apar, în schimb, multe reţete de „găluşcele", de „crieri", „de raci", de „posmag cu migdale", de carne etc., bucate din carne, de hulubi, de pui „prăjiţi cu unt", „curcan umplut", „miel prăjit friptură", „spinare şi pept de căprioară", cu sosul „de smântână pentru vânat". Se adaugă reţete de budinci: „cu şotó", de ciocolată, de „migdale şi fisticuri", de „alămâie", nenumărate „zalatine": de vanilie, de fragi, de „café", de „toporaşi", de portocală: „să freci 84 dramuri zahar, pui patru portocale mari şi două alămâi. Pune zaharul în tingire, stoarce zama de la acele portocale şi alămâi peste dânsul, pune şi jumătate ocă vin tare bun şi lasă să fiarbă bine jumătate de ceas. Apoi pune zece dramuri clei topit (gelatină!) şi-i mai dă un clocot şi-l strecoară în calup aşezat pe ghiaţă".

Mare amator de dulciuri, Kogălniceanu recomandă reţete de torturi de migdale, de „lenşi cu gratii", de migdale negre, babe (un fel de cozonaci!), bezele, scoarţă, „pain d'Espagne", „gugoaşe de ciocolată". Nu lipseşte cozonacul, în care intră „două litre şi jumătate de lapte, 18 ouă întregi şi trei litre de unt şi trei ocă de făină". Există şi reţete de „vişinap" (vişinată) – una aidoma celei preparate de noi astăzi – dar limba epocii adaugă şi delicii lexicale: „Să iei o balercă de o vadră, apoi să alegi vişini frumoase şi s-o umpli, însă să o laşi deşartă de trei degete. Apoi să iei două oca zahar, să le ferbi, să le legi ca de şerbet, să torni spirt de sâmburi cât va mai intra, ca să se umple balerca bine. Apoi să se ţie la răcoare câtăva vreme şi pe urmă o scurgi prin băşici".

Ca şi în cea dintâi carte de bucate românească, integrată în manuscrisul brâncovenesc, culegerea lui Kogălniceanu şi Negruzzi cuprinde, la sfârşit, mai multe sfaturi practice, de folos în „trebile gospodăreşti": „oţet de vin", „ceară pentru scânduri", „mijloc de a ţine ouile proaspete un an întreg", „metod de a limpezi vinul tulburat", „chipul de a putè ţine vara câteva săptămâni carnea proaspătă" şi alte poveţe.

Judecând conţinutul acestei cărţi de bucate, se naşte, firesc, întrebarea: care au fost sursele acesteia? Izvoare strict circumscrise nu avem, dar cuprinsul ei sugerează o relaţie directă cu gastronomia franceză. Şi, totuşi, autorii nu au lucrat cu acest singur model în faţă, de vreme ce oferă şi reţete de „mandel cu hen", „grapfen", „mandel cu hen cu foi", care trimit la bucătăria germană. Sunt autorii cărţii traducători fideli sau compilatori, care au tălmăcit şi prelucrat, după mai multe izvoare, cel francez fiind cel mai utilizat?

---

48 Însemnare imprimată pe foaia de titlu, verso, a cărţii de bucate, care lipseşte la ediţia a doua, tipărită tot la Cantora Foaiei Săteşti, în 1842.

49 Ediţia a treia, din 1846, ce apare în „Tipografia Institutului Albinei", are pe pagina III imprimată o *Înştiinţare*.

S-a presupus că Kogălniceanu ar fi avut la îndemână volumul lui Brillat-Savarin, vestitul bucătar francez, *Physiologie du gout* (Fiziologia gustului), ce adună meditaţii, aforisme şi anecdote referitoare la arta culinară. El a cunoscut, cu siguranţă, lucrarea, de vreme ce *Almanahul de învăţătură şi petrecere*, pe care îl editează în 1842, publică, în traducere, cele 20 de *Aphorismes du professeur* în varianta *Aforisme pentru cei ce iubesc a mânca bine*. Credem, totuşi, că acest izvor nu l-a ajutat prea mult în întreprinderea sa. Cele mai multe izvoare au fost, cu certitudine, franceze, dar sarcina depistării lor rămâne dificilă atâta vreme cât nu avem la îndemână textele numeroaselor cărţi de bucate existente în spaţiul european. Meritul celor doi autori constă în traducerea şi selectarea reţetelor, pentru a le adapta, mai lesne, posibilităţilor noastre. Dacă ţinem cont şi de învăţăturile adăugate la sfârşitul volumului, credem că iniţiativa celor doi scriitori nu trebuie, cum am mai spus, minimalizată. Judecată după criteriul epocii lor şi nu după gustul şi sensibilitatea de astăzi, vom declara că, fără ca gastronomia să constituie unul din sectoarele cele mai productive ale activităţii lor, întreprinderea lor a răspuns unei necesităţi a epocii respective. Cartea de bucate redactată de M. Kogălniceanu şi C. Negruzzi, cu audienţă recunoscută în epocă lor şi cu prelungite ecouri în timp, a devenit un obiect de cunoaştere, evaluat, de cele mai multe ori, în altă „regulă a jocului" decât aceea care a prezidat elaborarea ei.

În zilele noastre avem câteva ediţii ce au urmat celor din 1841 şi 1846. În 1973 apărea la Cluj una dintre acestea, cu un titlu în spiritul celui din 1841: *Reţete cercate de bucate, prăjituri şi alte trebi gospodăreşti întocmite de Mihail Kogălniceanu şi Costache Negruzzi acum de isnoavă scoase de Titus Moraru, cu zugrăveli de Florin Creangă, înfăţoşate lumii de dumnealui Mircea Zaciu şi ticluite de vestit întru criticeşti izvoade de prè învăţat al pandimoniului nostru literariu George Călinescu. S-au tras această carte de editura Dacia, Clusiu, MCMLXXIII.* Prefaţa îi aparţine lui Mircea Zaciu, care, plecând de la un citat al lui Al. Odobescu (devenit şi *motto*-ul discursului său analitic), „târăşti muza poeziei şi a istoriei pe taraba pescarului pe cotlonul cuinii", stăruie, cu judecăţi articulate, asupra motivaţiilor sociale şi psihologice ale întreprinderii dialogului cu Apusul, pe calea gastronomiei, făcând şi un istoric al „dulciului" de la D. Cantemir la Emil Brumaru.

Mai sobru, într-o formă elaborată şi fără exagerări descriptive, Liviu Leonte, apreciatul cercetător al operei lui C. Negruzzi, ne oferă, în 2004[50], o nouă ediţie a cărţii de bucate. Îngrijind textul şi adăugându-i o prefaţă şi un glosar, Liviu Leonte ne desluşeşte, ca un bun cunoscător al limbii primei jumătăţi a secolului XIX, slovele arhaice şi subdialectale folosite de cei doi paşoptişti într-un glosar.

O manieră originală de a reedita cartea de bucate a lui Kogălniceanu şi Negruzzi o învederează şi volumul publicat în 2005, cu un bogat adaos de *Selecţii lirice, oenologice, gastronomice de Lucian Vasiliu, prefaţă de Liviu Papuc, glosar şi postfaţă de Bogdan Ulmu*[51].

Prefaţa, *În loc de apariţii*, semnată de Liviu Papuc, ne pune la dispoziţie date importante din arta culinară a epocii, cu o prelungire până în zilele noastre, pentru a ne convinge că gastronomia noastră a fost reprezentată, în timp, de scriitori – unii dintre cei mai reprezentativi – şi nu de profesionişti. Poetul Lucian Vasiliu selectează, ingenios, din istoria literaturii române, pentru fiecare din cele 200 de reţete „cercate", versuri lirice, oenologice şi gastronomice, iar Bogdan Ulmu, cel mai apropiat de „ştiinţa

[50] M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, *200 de reţete cercate de bucătărie românească şi alte trebi gospodăreşti*, ediţie de Liviu Leonte, Editura Alfa, Iaşi, 2004.

[51] M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, *200 de reţete cercate de bucătărie românească şi alte trebi gospodăreşti*, Selecţii lirice, oenologice, gastronomice de Lucian Vasiliu, prefaţă de Liviu Papuc, glosar şi postfaţă de Bogdan Ulmu Editura Timpul, Iaşi, 2005.

gastronomică", adaugă o scurtă postfaţă, precum şi un trebuitor glosar, stăruind asupra numeroaselor „slove rare şi pline de mister" ale limbii epocii.

III.

Cărturarul Manolachi Drăghici a publicat tot la Iaşi, în 1846, o nouă carte de bucate, intitulată *Reţete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert întâiul bucătar al curţii Franţei. Potrivit pentru toate stările. Traduse de post. Manolachi Drăghici, Iaşi, Tipografia Institutului Albinei. 1846*. De la 200 de reţete de bucate, s-a ajuns la 500, dovadă că interesul pentru acest gen de lucrări continuă, iar ecourile civilizaţiei europene ajunse la noi devin din ce în ce mai puternice şi durabile.

Suntem în plină domnie a lui Mihail Sturdza, domnitor instruit, arghirofil, diplomat, care, între altele, „ţinea masă foarte bună şi bine servită"[52]. În jurul lui, mari boieri, ca vistiernicul N. Roznovanu, Alecu Sturdza, N. Mavrocordat, Toderaş Balş, Costin Catargiu, Dumitrache Cantacuzino-Paşcanu şi alţii cu averi mari, „întregi", cu venituri mereu crescute în urma dobândirii libertăţii comerţului şi exportului. Odată cu această creştere, sporea, „în proporţie neasemănat de mare, setea după luxul, mòdele şi chipul de viaţă din Apus"[53]. „Feliul" de trai se modifică simţitor, se „europenizează", boierii timpului fiind „luminaţi asupra chipului de trai din apus" de străinii rămaşi în ţară după războaiele napoleoniene, de emigranţii francezi, ajunşi în Moldova, de ofiţerii ruşi, ocupanţi ai ţării, cât şi de cei ce călătoreau la Paris, Viena, Berlin, de generaţia mai tânără, venită în contact cu luxul, confortul şi plăcerile unei alte lumi.

Cum veniturile boierilor cresc prin „valoarea productelor pământului nostru", creşte şi „pofta lor de inovaţii şi de plăceri"[54]. Un auxiliar preţios al „mişcării de inovare, de europenizare a vieţii", socoate Radu Rosetti în bogatele şi preţioasele sale *Amintiri*, erau şi evreii veniţi în număr mare, cu vrerea domnitorului Mihail Sturdza. Ei aduceau marfă apuseană, valorificată în magazinele deschise tot acum. Până la aceştia, negustorii moldoveni avuseseră legături şi credite doar cu Ţarigradul şi şcheile Levantului. Aşa că diferenţele nu întârziau să apară. Negustorii evrei confecţionează îmbrăcăminte nouă: „redingote, frace, bonjururi (un compromis între frac şi redingotă), surtuce, jiletce, pantaloni strâmţi şi pantaloni largi", cei vechi ştiind să confecţioneze doar „giubele, conteşe, benişuri şi şalvari"[55]. La „portul moldovenesc" se renunţă uşor, doar câte un boier bătrân îl mai păstrează. Chiar logofătul Grigoraş Sturdza, tatăl lui Mihail Sturdza, „bătrân şi-a făcut haine de modă nouă la sfârşitul ocupaţiei ruseşti de la 1828-1834"[56]. Nu numai îmbrăcămintea marilor boieri se modifică, ci şi interioarele caselor lor, tot mai luxos mobilate; aveau cai frumoşi, trăsuri bine întreţinute, slugi stilate, îmbrăcate în livrele şi servind masa cu mănuşi albe, după obiceiurile din apus. „Cafeaua cu lapte sau ceaiul se lua între 7 şi 9 ceasuri dimineaţa, zacusca (dejunul) între 10 şi 11, prânzul între 3 şi 4½, cina la zece sara, nu cu mult mai puţin copioasă decât masa"[57]. Bucătăria, „pe jumătate răsăriteană, pe jumătate apuseană, era foarte gustoasă, vinurile minunate"[58].

---

[52] Radu Rosetti, *Amintiri*, I, cap. *Câte ceva despre Mihai Sturdza, familia și anturajul lui*, p. 175.
[53] *Ibidem*, p. 120.
[54] *Ibidem*, p. 144.
[55] *Ibidem*, p. 145.
[56] *Ibidem*.
[57] *Ibidem*, p. 180.
[58] *Ibidem*, p. 182.

Urmau jocurile de cărţi, taifasurile, petrecerile, plimbările, pentru că „oamenii nu erau grăbiţi, aveau timp, griji puţine, averi încă întregi“[59]. Cea mai mare strălucire a societăţii boiereşti din Moldova a fost atinsă în timpul domniei lui Grigore Ghica Vodă, când „numărul acelor crescuţi europeneşte şi asupra cărora cultura şi gusturile europeneşti pusese o întipărire mai mult sau mai puţin temeinică sporise în chip uimitor“. Climatul de viaţă şi mimetismul în veşminte şi moravuri al acestei boierimi de rangul I din epoca regulamentară şi de mai târziu, până către jumătatea secolului XIX, nu au rămas neobservate de numeroşii călători străini ajunşi în Moldova. Unii sunt deliberat subiectivi, alţii, orgolioşi, manevrează în aceeaşi măsură şi elogiul şi ocara, dar cei mai mulţi rămân impresionaţi de priveliştea ce li se înfăţişează ochilor. Nu le scapă ifosul rangurilor, masalaua rezervată doar marilor boieri, dar nici faptul că mulţi din ei vorbesc franceza şi „pot ţine o conversaţie în această limbă“, că îşi cresc fiii cu profesori francezi şi germani şi fetele cu institutoare din Viena şi Frankfurt.

Occidentalismul în forma franceză, care nu se reduce doar la „exteriorul şi formele societăţii apusene, ci îi adoptă chiar principiile şi spiritul“[60], îl impresionează pe Saint-Marc Girardin. Viaţa luxoasă a boierimii e relevată în comentarii dintre cele mai diverse. Învăţatul englez sir Robert Ker Porter petrece o noapte de neuitat la Iaşi, în casa logofătului Constantin Balş, reţinând, cu uimire, opulenţa, luxul, dar şi „punerea în scenă“, „efectele de regie“ menite să creeze atmosferă şi spectacol plăcut privirii. Viaţa cotidiană a acestor privilegiaţi nu scapă nici lui Edouard Thouvenel, ajuns ambasador al lui Napoleon III la Constantinopol. Aceleaşi observaţii găsim şi la J. M. Lejeune, care îşi propusese să scrie o istorie a Moldovei, lăsând însă doar o introducere a ei[61] . Potrivit lui Raoul Perrin, Mihail Sturdza apare la teatru în „frac şi cu pălarie franceză“[62], Anatol de Demidov călătoreşte într-o ţară în care „fracul e vecin cu işlicul“[63], iar francezii J. A. Vaillant şi Felix Colson, „merituoşi prieteni ai românilor“[64], ne-au lăsat descrieri metodice şi pitoreşti ale Valahiei şi Moldovei, sesizând contrastul izbitor dintre mizerie şi lux[65].

Moldova şi viaţa cotidiană a marii boierimi, văzute din perspectiva asimilării, într-o originală sinteză a elementelor orientale şi occidentale, au constituit, aşadar, şi pentru străini un subiect de interes şi de comentarii. Pe lângă această lume, în parte mimetică, febrilă în elanul şi efortul ei de însuşire a noi orizonturi şi idealuri regeneratoare, mai exista, în Moldova timpului, o alta, aceea a boierimii de treapta a doua şi a treia. Fără a sta departe de schimbările înnoitoare ale acestui timp istoric, aceasta prezintă o fizionomie aparte, un timbru specific. Interesul ei pentru idei şi forme de viaţă caracteristice lumii apusene este mai redus. Sunt „oamenii vechi“, „bogonoşii“ lui C. Negruzzi. Ruptura lor cu trecutul întârzie să se producă, pentru că au un alt mod de a vedea şi judeca lucrurile. Manifestările lor sunt cele ale unor conservatori, pe plan social şi politic ei fiind separatişti şi antiunionişti. Pentru „cei ce se închinau ideilor moderne“

---

59 *Ibidem*, p. 127.

60 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 516.

61 Publicată în „Revue du Nord“, 1837.

62 *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie*, Paris 1839, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 526.

63 *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimee par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1840, în *Ibidem*, p. 529.

64 Expresia îi aparţine lui N. Iorga, în, *op. cit.*, p. 537.

65 J.A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, littérature, orthografie, statistique des Roumains*, Paris, 1844; Felix Colson, *Précis des droits des Moldaves et des Valaques, fondés sur le droit des gens et sur les traits; Considérations sur l'état present et sur l'avenir des Principautés de Valachie et de la Moldavie*, Paris, 1939.

nu au decât desconsiderare, aceştia fiind văzuţi „în duhurile lor nestâmpărate“ ca nişte „deştăraţi“. Revoluţia din 1848, demitizată, este „o stârpitură de mişcare“ care, prin urmările ei, ar fi rupt lanţul continuităţii. În plină luptă pentru realizarea unirii celor două ţări româneşti, Moldova şi Muntenia, evenimentul de la 24 ianuarie 1859 le apare drept „pricina acei mai nenorocite dizuniri dintre compatrioţi“[66].

În fruntea „sfatului“ separatiştilor şi al antiunioniştilor se aflau N. Istrati, fraţii paharnici Costache şi Constantin Sion, oameni ai caimacamilor Theodor Balş şi Vogoride. Între aceştia se găsea şi *postelnicul Manolachi Drăghici*, autorul celei de-a treia cărţi de bucate de până la 1850, înscrisă în perimetrul investigaţiei noastre. Cine este acest cronicar, economist, scriitor de acatiste, preocupat, în chip bizar, şi de probleme de gastronomie românească? Născut în 1802, „în alte vremi decât ale noastre“, cum consideră puţinii comentatori ai existenţei sale (de unde şi apelativele de „bătrânul postelnic“, „întârziatul cronicar“), Manolachi Drăghici nu era un om lipsit de cultură. A fost elev la Şcoala domnească din Iaşi, dar s-a instruit şi singur, ajungând să cunoască mai multe limbi străine, ca franceza, germana, elina şi greaca, fără a fi străin de latină şi rusă[67]. Reprezentant al acelei boierimi de starea a doua atât de potrivnică marii boierimi funciare şi „duhurilor lor nestâmpărate“, nu a putut ajunge în dregătoriile ţării decât căminar, spătar şi, din 1828, postelnic, rang în care a rămas până la moarte (1886), izolat şi nebăgat în seamă de mai marii vremii. Cu aplecare spre istorie, geografie şi ştiinţa dreptului (moldovenesc, cu precădere), intră în 1830 în magistratură, ajungând preşedinte al tribunalelor din Dorohoi şi Galaţi. Interesat şi de starea învăţământului din Moldova, face parte din „Aşezământul pentru învăţătura poporului român“ (1866), ultima sa manifestare publică.

Nu rămâne totuşi departe de „zaraverele“ vremii. Manifestându-se în cadrul „partidei separatiştilor“, participă la jocul politic al caimacamilor Th. Balş şi Vogoride, candidând chiar pentru divanurile ad-hoc. Admirator al lui Mihail Sturdza, pe care îl va preamări în cronica sa – un adevărat „manifest mihăilean“[68] –, îl susţine apoi la domnie pe Grigore M. Sturdza (fiul lui Mihail Sturdza). Ca membru, din 1858, al „partidei grigoriene“[69], nu ezită să participe la campania denigratoare împotriva lui Gr. Al. Ghica.

După eşecurile din viaţa politică, se retrage în camera de lucru, scriind poezii, publicate în 1837, în „Alăuta românească“, modelul literar fiindu-i Asachi. Traduce *Iconomia rurală şi dumesnică, sau Învăţătura gospodăriei de câmp şi de casă, culeasă din cărţi în limbi străine de postelnicul Manolachi Drăghici, president tribunalului Dorohoi*, una din primele scrieri din domeniul economiei de la noi. Compilează apoi un *Cod comercial* şi, în tendinţele lui conservator-clericale, alcătuieşte mai multe *Acatiste*, care ne relevă un spirit religios, apropiat de oamenii veacului XVIII[70]. Posteritatea-i, săracă, a reţinut din toată această activitate publicistică doar *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până în dzilele noastre. Scrisă de Postelnicul Manolachi Drăghici, I, II, Tip. Institutul Albinei, 1857.* „Tradiţional prin metodă

66 Manolachi Drăghici, *Istoriea Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, Iaşi, „Institutul Albinei“, 1857.

67 *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1979, p. 303.

68 Th. Codrescu, *Uricariul sau colecţiune de diferite acte ce pot servi la Istoria Românilor*, XIII, Iassi, Tipografia Buciumul Român, 1889, *apud* Mihai Cojocariu, *O lansare de carte în 1857. Manolachi Drăghici, Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*, în vol. *Istoria – o meditaţie asupra trecutului (consacrat la a 65 aniversare a prof. V. Cristian)*, Iaşi, Tip. Moldova, 2001, p. 308, notă.

69 *Ibidem*, vezi şi D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui Mihai Sturza*, Iaşi, 1947, p. 98 şi urm.

70 Vezi, Andrei Pippidi, *Un cronicar întârziat: Manolachi Drăghici*, în „Studii“. Revistă de istorie, tom 20, 1967, p. 99-121.

şi structura gândirii lui“[71], „cronicarul“ Manolachi Drăghici s-a bucurat totuşi de o recuperare târzie.

Cererea pentru cărţi din domeniul gastronomiei era în continuă creştere şi, ca atare, oferta nu întârzia să se producă. Cei ce publică, în această perioadă, cărţi de bucate, nu o fac dintr-o îndatorire direct profesională, ci din motive de ordin utilitar. Dintr-un calcul de oportunitate şi mai puţin dintr-o conştiinţă civică, bătrânul postelnic publică, în 1846 (în acelaşi an în care apărea a treia ediţie a cărţii de bucate a lui Kogălniceanu şi Negruzzi), o colecţie de *Reţete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Rovert, întâiul bucătar al curţii Franţei. Potrivit pentru toate stările*, titlu pe care l-am amintit şi mai sus. Lipsa unei cărţi de acest fel li se părea atât de „neapărată“ lui Kogălniceanu şi Negruzzi, încât recurgeau la a treia ediţie, pentru că primele două, de câte o mie de exemplare, s-au „petrecut“ în mai puţin de un an. „Neapărată“ i se pare şi lui Manolachi Drăghici apariţia cărţii mai sus amintite (1846). O şi declară, răspicat, în cuvântul înainte al lucrării, pe care îl transcriem, în întregime, pentru a evidenţia caracterul arhaic şi pronunţat dialectal al limbii folosite.

„Preţuite cetitorule! Ştiu că mulţi au să mă critice, poate să mă şi defaime, pentru că am întreprins o lucrare ca asta ce se numără în feliul cunoştinţelor celor ordinare, unii vor zice că aş fi plecat către gurmandiză sau lăcomia mâncărei, alţii că nu aş fi vrednic a face ceva mai bun, într-un cuvânt fiecine va zice ceva, pentru că… aşa suntem!

Dar deşi toate aceste mai nainte le priveam, căci din pilda altora lesne se poate face închiere la sine, nu m-am sfiit a protimisi *trebuinţa publică ce urmează la noi de astfeliu de cărţi* (subl. n., D.C.) povăţuitoare a economiei casnice şi de care nici o naţie civilizată nu este astăzi lipsită. Drept aceea, dorind a adăogi, după putinţă, vreun folos pământului ce mă hrăneşte, nădăjduesc că: puindu-să în lucrare aceste reţete, limbile ce vor critica înaintea prânzului, vor lăuda după masă gustul şi nevătămarea bucatelor faimosului bucătar a Franţiei, a cărui bucătărie mult ar fi stat în Moldova noastră fără să-i afume hornul, rămânând totodată şi a mea osteneală zadarnică sau numai egoistă dacă, prin înlesnirea respectivilor D.D. prenumeranţi, nu s-ar fi publicat cartea în modul de faţă pentru trebuinţa tuturor doritorilor şi învăţătura rânduielei casnice ce este temeiul sănătăţei, a bunei petreceri şi a economiei familiilor. M.D.“[72]

Despre Robert, „Faimosul bucătar al curţii Franţiei“, ale cărui reţete ajung să „afume“ şi hornul cuhniilor moldoveneşti, nu se cunosc foarte multe. Detalii sărace şi, uneori, contradictorii, îl indică pe fostul bucătar al prinţului de Condé[73] care, în 1789, după căderea Bastiliei, şi-a deschis propriul restaurant, *Chez Robert.* Brillant-Savarin îl aminteşte drept unul dintre cei care au făcut să prospere „restaurantele cu prânzuri la comandă“[74], în care mâncarea era adusă şi mâncată caldă. De altfel, înspre jumătatea secolului XIX, metoda de servire *à la française* (care cuprindea trei servicii, fiecare cu zeci

---

[71] *Ibidem*, p. 121.

[72] Textul a fost preluat conform transcrierii din *Reţete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert întâiul bucătar al Curţii Franţiei, potrivit pentru toate stările*, traduse de postelnicul Manolachi Drăghici, ediţie de Olga Rusu şi Constantin-Armand Vizitiu, Iaşi, Editura Opera Magna, 2005, p. 3.

[73] Poate fi luată în considerare însă şi ipoteza potrivit căreia manualul lui Robert, întâiul bucătar al regelui Ludovic al XIV-lea, *L'art de bien traiter* (*Arta de a servi bine*), a înfruntat veacurile, pentru a ajunge şi sub ochii postelnicului. În timpul strălucitei domnii a lui Ludovic al XIV-lea, mai existau şi alţi faimoşi bucătari, ca Pierre David (*Le cuisinier*), La Varenne (*Le cuisinier français,* 1651), ale căror cărţi se tipăreau şi în secolul al XIX-lea; cf. Georges Mongredien, *op. cit.*, p. 107-108.

[74] Brillant-Savarin, *Fiziologia gustului*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988, p. 315.

de feluri, puse odată pe masă), a fost înlocuită cu mai simpla metodă *à la russe*, în care acelaşi fel de mâncare era servit tuturor invitaţilor, felurile fiind servite unul după altul[75].

În titlul lucrării sale, Manolachi Drăghici ţine să menţioneze că aceasta ar fi „potrivită pentru toate stările". Judecând însă după conţinutul ei, care adună 500 de „reţete cercate", ea rămâne să fie folosită tot în bucătăriile şi cămările protipendadei. Postelnicul selectează nenumărate „feliuri de supi" (46 la număr), unele obişnuite, la îndemâna şi a muritorilor de rând: „supă de fede", „supă de mazăre verde făcăluită", „supă de curechiu", de „cartofe cu găluştele", dar cele mai multe au un aer exotic: „supă de castane", „supă vânătorească", „supă de fâstâci", „supă de fonbon".

Abundă „tot felul de sosuri obişnuite la bucate", considerate „temeiul de căpitenie meşteşugului bucătăriei": „sos alb cu alămâie", „sos spaniolesc", „sos genovez", „sos pentru căprioară", „mominează (maioneză!) grasă", „remoladă", „sos provenţial", „sos nemţesc", „sos galbăn de capere", cele mai multe dintre acestea utilizate în bucătăria franceză, dar prezente (Remouyard) şi în cea românească. Varietatea şi bogăţia sosurilor nu trebuie să ne surprindă. Ele însoţeau numeroasele mâncăruri din carne, pentru că francezii din vremea bucătarului Robert, ca şi românii din secolul XIX, consumau acest aliment în cantităţi enorme: carne de vită, care, suntem avertizaţi, trebuie să nu fie „stătută", ci proaspătă; muşchii „partea cea mai fraţidă" a vitei, nu se lasă să se frăgezească, fiind „fireşte fraţidă", iar cu cât o laşi mai mult „să stea, cu atâta se trândăveşte"[76]. Cele mai numeroase şi alese bucate folosesc muşchii de vacă: „mâncare de muşchiu franţuzesc", „mâncare de muşchiu în vin de Molaga (Malaga!)", alta „numită godard", „mâncare de muşchi numită arlechină", „carne murată ca la englezi", sau după cum o fac francezii, mâncăruri de vacă „leomiză", italienească, nemţească. Din viţel, cu carnea „albă, verzie, care este mai bună", se folosesc mai ales măruntaiele, „rărunchi împănaţi cu ciuperce", în „prapur", în „coajă de pâne", felurite bucate din „crieri" sau din „maiu" (ficat). Multe mâncăruri sunt „întrate": „întrată se zice mâncarea aceea care să întrebuinţază înlăuntrul unei prăjituri de aluat"[77], „mâncare de anghenari întrată", de „ceapă întreagă întrată", de „cartofle englizască întrată", de „ţălină făcăluită întrată" şi multe altele. Recomandată este şi carnea de porc, însă nu cea „pătată cu picături albii cât gămălia boldului", „gre de mistuit şi nepriincioasă". Dintre preparatele de porc amintim cârnaţii „ca la Lion", „precum se fac la Bulonia", „jambonul de Maiansu", „galantină de purcel" şi ciudata „plăcintă de picioare de mascur cu zbârciogi"[78].

Vânatul nu este nici el ocolit: „epure", căprioară, multe „zburătoare": potârnichi, prepeliţe, raţe sălbatice, „becaţi", care, preferate de francezi, sunt recomandate să fie preparate în „mâncare Robert", adică fripturi însoţite de sosuri exotice[79]. Dintre mâncărurile de peşte, figurează cele de „moron" (morun), „rasol englizesc", „mâncare olandeză", ştiuca „umplută ca la Langedor", „crapul pe gratar", mai puţin „scrumbiţa"[80]. Pentru „legume" – cele obişnuite sunt morcovii, „cartofle", spanacul, mazărea

---

[75] Constantin A. Vizitiu, *Despre bucătăria franceză modernă şi despre bucătarul Robert*, în *Reţete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert întâiul bucătar al Curţii Franţiei, potrivit pentru toate stările*, traduse de postelnicul Manolachi Drăghici, p. XXIV-XXXIV.

[76] Vezi *Tabla materiei*, în *Reţete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert*, p. 321-331.

[77] *Ibidem*, p. 48.

[78] *Ibidem*, p. 124-137.

[79] *Ibidem*, p. 138-152.

[80] *Ibidem*, p. 173-178.

(„mâncare englizască“, „franţuzască“), bostănaşi, conopide, dar şi „sparangă (sparanghel) cu zmântână“[81].

Între cele 500 de reţete abundă budincile, „cremile“, „de fâstâci răsturnată“, „meringeză“, „italienească“, „jălile“ (jeleuri) – de alămâie, portocală, fragi şi din patiseria franţuzească foarte bogată: aluaturile („feuilletages“), gato (gateau?) franţuzesc, nemţesc (gato de migdale sau nuga parizian), „galeturile“, „gofrile“, finlandeze, nemţeşti, italieneşti, „sufletile“ (sufleuri), „masepanuri“ (pain d'Espagne), compoturi, îngheţate („bombă îngheţată“, „cu lapte“, „cu poame“), dintre întăritoare: „berşovul“ şi „ponciul“[82].

Cartea de bucate se încheie, precum aceea a lui Kogălniceanu şi Negruzi, cu diverse „meşteşuguri“, mai ales pentru „ţinerea verdeţurilor pe earnă“ (castraveţi muraţi, fasole verzi, „mazăre verde în grăunţe“, „patlagene roşii“ etc.)[83]. Mult mai bogată în conţinutul ei – 500 de reţete, faţă de 200 –, ingenios rânduite după specificul lor, cu izvorul din care a tradus indicat în mod precis, cartea de bucate a lui Manolachi Drăghici ne demonstrează că opţiunile sale sunt, de astă dată, altele decât acelea din care a pornit *Istoria Moldovei pe 500 de ani*. Tendinţa de a se apropia de realitatea contemporană este evidentă, ca şi alinierea la modelele autorizate ale momentului.

Spre deosebire însă de cartea de bucate a lui Negruzzi şi Kogălniceanu, care s-a bucurat de trei reeditări în zilele noastre, cea a postelnicului Manolachi Drăghici nu a avut aceeaşi şansă. Abia în 2005, Olga Rusu, de la Muzeul Literaturii Române din Iaşi, a finalizat demersul început de soţul său, Constantin-Liviu Rusu, izbutind să ofere cititorilor un număr redus de exemplare ale cărţii, transcrisă cu caractere latine[84]. Alăturată celorlalte două, care au constituit obiectul demersului nostru, şi această ultimă carte de bucate a contribuit, în felul ei, la occidentalizarea societăţii româneşti, la modificarea structurală a moravurilor şi mentalităţilor acesteia.

Studiul de faţă a urmărit să convingă că asemenea lucrări de gastronomie au avut un rol deloc neglijabil în descoperirea unui model cultural şi uman, în interdependenţele sale cu existenţa istorică. Un gust nou în ale bucatelor, tot mai complicate în timp, angrenează noi atitudini, comportamente şi idei. Necesitatea explicării circumstanţelor istorice, politice, culturale în care acestea au apărut ne-a permis să evidenţiem că aceste adevărate documente ale trecutului, reconstituie, fidel, viaţa şi culoarea epocilor şi a oamenilor lor. Nu putem privi înainte fără a ne întoarce, mai întâi, spre trecut, valorizând acele fapte şi opere care contribuie la resituarea existenţei umane în lumea românească de altădată. A privi şi a înţelege această lume prin trei cărţi de bucate nu deformează reprezentarea realităţii. Dimpotrivă, evidenţiază, cu maximă relevanţă, un important instrument de modelare societală.

---

81 *Ibidem*, p. 179-194.

82 *Ibidem*, p. 198-289.

83 *Ibidem*, p. 290-293.

84 S-au tipărit doar 140 de exemplare broşate, numerotate de la 1 la 140, 28 de exemplare de lux, numerotate de la A la Z, 7 exemplare bibliofilie, numerotate de la I la VII.

CĂLĂTORIA LA CONSTANTINOPOL ÎN ANUL 1857 A FAMILIEI ROSETTI-ROZNOVANU

Corina Cimpoeşu

Tema călătoriei ce fusese adusă în prim planul culturii europene de Iluminismul secolului al XVIII-lea a fost adoptată şi în spaţiul cultural românesc. Desigur a existat o lipsă de sincronizare în timp datorată decalajului cultural existent între cultura românească şi cea europeană. Însă încă de la începutul secolului al XIX-lea românii vor călătorii şi uneori, aşa cum face Dinicu Golescu, vor lăsa şi însemnări, atât de preţioase pentru cercetătorul zilelor noastre.

Călătorii români se vor îndrepta, avizi de cunoaştere, spre spaţiul european, de unde vor prelua elemente de civilizaţie ce treptat vor schimba cultura spaţiului românesc şi îl vor integra celui mai sus menţionat. Acesta era percepţia pe care o aveam după o perioadă de studiu asupra fenomenului de modernizare culturală românească din secolul al XIX-lea. Dar iată că această percepţie unilaterală avea să fie nuanţată prin descoperirea unui document în care era relatată călătoria la Constantinopol în 1857 a lui Nicolae Rosetti-Roznovanu, boier cosmopolit, ce încă din 1818 vizitase Parisul şi care apoi călătorise adeseori spre capitala franceză sau spre Viena. Constantinopolul îşi păstrase însă farmecul şi familia Roznovanu nu ezită să facă o călătorie de plăcere spre vechea capitală a împăraţilor bizantini.

Documentul de arhivă prezentat nu face parte din categoria însemnărilor literare, fiind doar o listă de cheltuieli pe care familia Roznovanu le face în timpul călătoriei la Constantinopol[1]. Dincolo de consemnarea călătoriei în sine, care altfel ar fi rămas necunoscută, documentul aduce unele informaţii despre şederea boierilor moldoveni în oraşul de pe Bosfor. Astfel, aflăm că la 15 iulie 1857, Nicolae Rosetti-Roznovanu se îmbarca pe vapor la Galaţi cu destinaţia Constantinopol. Aici se va întâlni cu soţia sa Maria şi una dintre fiice, probabil cea mai mică, Emma. În călătorie boierii sunt însoţiţi şi de guvernanta „Miss Parlet", de „Fransua" şi de Ichim, oameni aflaţi în serviciul familiei. Aceasta va locui la hotelul Principo din Galata de pe 26 iulie până pe 25 august, apoi 15 zile la Pera şi din nou câteva zile de la sfârşitul lunii august la Principo, aşa cum se arată în bilanţul de cheltuieli. De aici vor face excursii în majoritatea cartierelor oraşului la Pera, la Nihori, la Buiucdere, la Terapia.

Se pare că scopul principal al şederii la Constantinopol a fost unul medical, Maria Roznovanu făcând un tratament balnear. Familia va profita de şederea în oraş şi va vizita Sf. Sofia, va merge la teatru, la cazinouri, va face celebra promenadă de la Apele Dulci.

Pe lângă acestea soţii Roznovanu vor cumpăra arămuri pentru bucătărie, covoare persane şi de Samac, dar şi mătase, postav, muşama, sticlă pentru geamuri de mai multe dimensiuni depozitate în 34 de lăzi. Cumpărături serioase se vor face şi de la Galaţi, de

---

[1] DJANI, *Documente*, 820/32.

unde se iau cantităţi impresionante de orez, zahăr, lumânări, peşte şi raci marinaţi, sardele.

Dincolo de amănuntele care compun viaţa cotidiană a familiei Roznovanu în timpul şederii la Constantinopol se poate percepe o familiaritate pe care acesta o avea faţă de bătrânul oraş de pe Bosfor.

În continuare reproducem conţinutul acestui interesant document aflat în Arhivele ieşene, care oferă posibilitatea reconstituirii unei călătorii de altădată, din capitala Moldovei în capitala Imperiului Otoman.

f. 1

Contract

Caseria de Tutova

Pentru alăturatul în data din 10 no(i)embri(e) anul trecut 1857 și a căreia valóră alcătuiește suma de 8953 lei și 30 belabse par(ale) s-au acvitat de dumnea(ei) Aristița Teoharie de tacsea de patruzeci lei și s-au luat această tacsă graduală a căreia tacsii este pe îndată valóra citată, balansul așa precum termenul lui este trecut

Casier Ştefănescu *1862 mai 12*

f. 2

Nota cheltuielilor țe s-au făcut în mergere cu cuconița la Constandinopol, 1857 iulie 15

lei	Par(ale)	
		Galaţi
184		în 4 #[2] trăsura cu care am mers la Galaţi
92		în 2# scoatere paseportului
78		am plătit domnului Iurgandopulo tilegraf țe o trimes cuconiţii
86		la han şi mâncare la Galaţi
485		biletul la vapoare în 10 # 25 lei
63		mâncare la vapor
6		la căruţa pentru giamandanul la vapor
1004		bani de Galaţi câtă 46 lei #
		Constandinopol
90		la (i)eşire me(a) de la vapor şi la (h)otel la Galata
95		dominică s(e)ară şi lune la Pringipo
216		12 coţ(i) flanela câtă 18 lei cot(ul)
65		pălăria Elenuţi
33	30	15 coţ(i) madabolana cătă 2 lei 10 par(ale) cot(ul)
65		dou(ă) bonete de mucama

[2] (semnul # este folosit pentru „galbeni”, în cazul de faţă pentru moneda olandeză de aur).

500		dou(ă) duzine coţeti şi furculiţe de fildeşi
65		la slugi la (h)otel de Pera prin porunca cuconiţi
120		6 tabureturi
60		hamalilor pentru lucruri cuconiţi de la Pera la vapor
13		la podul la Galata pentru lucruri şi oameni
18		la vapoare pentru 9 persoane în mergere la Pringipo
30		la vapoare pentru lucruri
10		la podul la Pringipo
20		hamalilor de la vapor la Cazino
1105		în 17 # câte 5 lei la Cazinou pentru o s(e)ară, iulii 25
97	20	slugilor la Cazinou în # pol(i) prin porunca cuconiţii
30		hamalilor pentru lucrurile de la Cazinou la Giocomo, 26 iulii
73	20	28 coţ(i) cit, câte 2 lei cot(ul)
264		22 coţ(i) metasaria, câte 22 lei cot(ul)
60		3 coţ(i) postav, câte 20 lei cot(ul)
36		3 coţ(i) muşama, câte 12 lei cot(ul)
310		o depăşă dublu, cu una a duduci
10		cuconiţii ţe o dat la muniţa
10		cavasului ţe a adus depesă
3396	30	l-am priimit …

f. 2v

lei	par(ale)	Tot la Constandinopol
3396		sumă din urmă
90		pres d'Orient
45		100 ocă cărbuni
5		hamalilor ce o adus cărbune
11		dou(ă) prube cit lesescu
8		bumbace de cosut
45		c(e)aiu(l) în mergere la Nihori
35		stecle la lornete
24		pentru 6 persoane la vapor englezescu
85		la Sf. Sofia
65		cavasului ce o adus firman bez dou(ă) #
10		2 scrisoare la posta avg(ust) în 7
120		sentura de înotat
300		feredeu
4		hamal pentru feredeu pănă la vapor
155		o depesă tilegrafică
700		o masă dă marmura
6		hamalul pentru masă
2182		arămuri 48 ocă şi guimatate câtă 40 lei ocă
25		scrisul arămurilor
35		c(e)aiu(l) scoborind de la Nihori
925		în 14# 15 lei la hotel la Buicdere
65		la sluga la hotel la Buiucdere prin porunca cuconiţii
10		la barca ce o mers cu cuconiţa la vapoare la Buiu(c)dere
38	20	la vapoare scoborind de la Buiucdere

4		la vapor pentru feredeu
15		franzole în tr(e)ii rînduri
42		dou(ă) scrisoare la posta ruseasca
5		la posta rusească pentru o depeșă duduci
30		cuconiți la vapor în mergire la Pringipo
4	20	la pod la Pringipo
200		dou(ă) seltele cu cultuci
45		șerbet la Giacomo
9		o ocă smochine
3		lapte acru
26		dou(ă) scrisoare de la posta niemțască
8769	10	l-am priimit …

f. 3r

lei	parale	Tot la Constantinopol
8769		sumă din urmă
825		depesă tilegrafică la c(u)c(onul) Iogu avgust 10
155		depesă tij avgust 13
310		depesă tij și duducii avgust 15
310		depesă tij avgust 20
155		depesă tij avgust 25
155		depesă tij duduca avgust 25
155		depesă tij -„- avgust 30
310		depesă și …
80		c(e)aiu la A... până la Recit până la Nihori și Terapia
20		la cavas ce o adus depesa la Pringipo
22	20	în 5 sorcoveț duducăi la biserică
8		pol(i) ocă cafe Emen
730		2 ocă o litră de mastiha, cătă 5# ocă
8		pol(i) oca rachiu mastiha
5		la un c(e)aiu
		la vapor la arnăut
100		dou(ă) parechi pantofi de atlaz duducăi
10		pate Regnold
20		ficiorului de plas pentru dou(ă) scrisoare de la Paris și Seniula
260		dou(ă) sedie la bal
180		lui Fransua pentru c(e)aiu la Halci de tr(e)ii ori și 40 lei daț(i)
7		cuconiți
30		receta cuconiți
100		dou(ă) scrisoare la postă avg(ust) 24
35		recetă și sare de feredeu pentru cuconiță
105		pantofi de noapte duducăi
40		dou(ă) parechi pantofi, cibocele Maricii
28		poliitul braceli
8		lui Echim pentru receta cuconiții
10		receta Mis(s) Parlet
4		lui Fransua pentru receta
4		lovdano

110 13101	 10	melisă palaria lui Echim l-am priimit

f. 3v

lei	par(ale)	Tot la Constantinopol
13101		suma din urmă
1040		8 parechi metanie mici de odagoţ câtă 2 # parechi(a)
780		3 parechi tij mare câtă 4 #
24		la vapoare dimeniaţa şi sară cu cuconiţa la Ţarigrad
65		un ridichiul Mis(s) Parlet
70		ciaiu la Nihori şi Terapia
8		doctoria cuconiţii
25		doctoria Mis(s) Parlet
5		sare, amoniac
30		cavasului cu depese
170		apă pentru 14 feredei
300		bucătarului la Pringip(o)
450		pă tr(e)ii zile la Giacomo pentru 5 persoane
40 20		măgarilor pentru duducă şi Mis(s) Parlet dă dou(ă) ori dă Fransua
10		limonate duducăi la Giocomo
5		doctoria cuconiţei la Fransua
13		daţ(i) cuconiţi de Fransua
18		flori pentru Niupsihon
8	20	doctoria Mis(s) Parlet
325		doctoria cuconiţei
60		în 5 # slugilor la hotel la Pringipo
13		de la Giocomo la vapor hamalilor
40		la pod la Pringipo pentru oameni şi lucruri
70		la vapor, oameni şi lucruri
240		hamalilor de la vapor la Pera
30		3 sedie dou(ă) zile
11		dersul cutie de argint
45		sirit albu
75		cibocele Elenucii
25		masina de călcat
30		ficiorului de plas prin porunca cuconici
12		cadru la un portret
204		pol(i) ocă caimac
1000		trăsura la Terapia
6		o masa de marmură
60		hamal pentru masă
3		ceaiu la Terapia pentru straile cuconiţi
18421	3	apă de trandafir

f. 4

lei	par(ale)	Tot la Constantinopol
1842		suma din urmă
10		spirt pentru cafe
26		cuconiți pentru mano
25		un tas de cristal duducăi
5	20	o scrisoare la Paris
45		sedie pentru Mis(s) Parlet
20		hamalilor pentru lucruri(le) Mis(s) Parlet
30		barca cu care să dus Mis(s) Parlet la vapor
10		vameşului pentru lucruri(le) Mis(s) Parlet
780		6 mahmudiele
360		12 duzini stecle dă lampe
12		o ladă pentru stecle
8		tescere de la vama pentru stecle
150		3 marpiciuri
30		cuconiți pentru mano
260		în # la 4 slugi la Sarame, prin porunca cuconiți
10		unui cavas pentru depesă
250		pentru firman
10		cheptinaşi cuconiți
50		pate froa
200		20 coţ(i) brungiuc
100		dou(ă) pupiruri
108		36 dram(uri) hursuri
85		Tr(e)ii metanie duducăi
7		o litră caimac
35		galenge
35		o par sircipur
23		lui Echim pentru receta cuconiţii
40		sedia pentru cuconița
45		fir pentru duduca
75		fir tij duducăi
16		spirt pentru cafe
8		pol(i) ocă cafe ficiorului de plas
4800		tr(e)i covori persianeşti, 1600 lei unul
3850		5 covor tij, Samac cosute cu fir, câtă 770
15		hamali pentru covori
975		dou(ă) tacămuri de cibuci în 15#
30930		

f. 4v

lei	par(ale)	Tot la Constantinopol
30930		suma din urma
65		un # dat cuconiţi în mergire la (h)otel d'Angle
1560		12 cibuci dă iasumi cîte 2 # unul
25		ciustecuri de metanie duducăi
40		dou(ă) tasuri de cristal
880		110 dram odgaş pentru cruce
35		4 hursuri mari duducăi
2496		156 ocă cafe Emen, lei 16 ocă
598		46 ocă fistici cătă 13 lei ocă
10		o lada pentru fistici
10		teschere de la vama pentru cafe
12		hamalilor pentru cafe şi fistici
50		dou(ă) metanie albi duducăi
2250		18 lăz(i) giamuri dă tr(e)i masuri, cătă 125 lei lada
2160		16 laz(i) tij mare, cătă 135 lei lada
100		hamalilor pentru giamuri
20		teschere pentru giamuri
20		vamişului ce o mers la vapor cu giamuri
56		4 coţ(i) muşama pentru aşternuturile cuconiţii
18		un cot şi giumatate muşama pentru straile cuconiţi de la Terapia
6		hamalul dă dus straile de la vapor la Pera
90		dou(ă) cutie giocarie duducăi
650		vama pentru arămuri, mese, fistici şi cibuci
35		mauna pentru lucrurile de mai sus la vapor
10		la schele
100		vamişului să nu deschidă lazile
40		sarca pentru lăzile şi slugi
20		vamişului ce o mers cu dinsele la vapor
80		hamalilor pentru lazile cuconiţi de la Pera la schele
40		vamişului ce o mers la vapor
65		celui ce o adus covori persieneşti la vapor
15		fringhi de legat lăzile
42532		

f. 5r

lei	par(ale)	Tot la Constandinopol
42532		suma din urmă cheltuiţ(i) bani de la mine pentru cuconiţă
130		în dou(ă) # pentru paşeporturi
107		tr(e)i laz(i) paiu, fringie şi empachetarisire a meselor şi tengirii
7		hîrtie prost de învelit
10		un zimbil pentru rahat lucum
130		în dou # bez trii date de cuconiţă ficiorului de plapă 15 zile slujba şi nişte cheltueli
11500		pă o lună la hotel la Pringipo dă la 26 iul(ie) 25 avgu(st)
1130		ecstraordinare pă o luna la Pringip(o) în 206 frangi
1532		pă patru zile tij piste luna la Pringipo
203		estraordinare pă 4 zile la Pringipo dă la 2-30 avg(ust)
6000		pă 15 zile la Pera
1287		estraordinare la Pera
4288		în 64 # câtă 67 lei pentru 3 bileturi la vapor, câte 47 florini şi 4 bilete câte 36 florini şi giumatate
1135		în 20 # 15 lei pentru calabalicuri la vapor
70211		

lire	#	lei		lei
31			câte 131 lei 20 par(ale)	4076
	300		câte 63 lei	18900
	290		câte 67 lei	15410
	489	40	câte 65 lei	31825
31	1019	40	adică 31 lire, 1091 #, 40 lei face socoteala de mai sus	70 211
	194	29	cheltuiţi la Galaci, tot 46 lei #	
31	12141	3	cum să arată în lire	
			lire, bani primiti	
			131 lire	
			#	
			100 la Slobozia	
			370 o dată	
			74 în	
			200 mercuri	
			100 gioi	
			122 o dată	
			21 la vapor	
			100 la Galaci	
31	1087		1087	
00	127		am să mai dau	

f. 5v

lei	Par(ale)	Galaci a câte 46 lei #
1004		cheltuiţi în megere me la Galaţi câtă 46 lei #
506		în 11 # mâncare la vapor 7 persoane la întorcere
69		în 1 # şi giumatate bacis la dou(ă) camaroş
406	30	159 ocă orez, câtă 25 kila şi 20 parale
805	30	146 ocă copon, câtă 5 lei 20 par(ale) ocă
2085		278 ocă zahari câtă 7 lei şi 20 par(ale) ocă
680		10 laz(i), una dă lemn de provans, câtă 68 lei lada
1430		220 funduri luminari
70		10 ocă marinat de cigă
120		10 oca marinat de raci
12		dou(ă) putini pentru marinat
42		3 ocă barioc
40		200 sardele
100		20 citre
20		la căruţă pentru lucrurile cuconiţi, la (h)otel
15		jidovului ce o pus pecete la laz(i)
184		arabagiului în 4 # pentru lazile cuconiţi şi o caruţă ce o fost rămas la Galaţi
15		lui Costache dă cheltuială în corbovo
32		tilegraf la vatavu(l) Grigori pentru venire cuconiţi
558		la vama în 12 # şi 6 lei
138		la (h)otel în 6 zile
276		în 6 # la 6 cărăuşi pentru giamuri şi bacalie şi alte
138		în trii # pazitorului ce am tocmit la locul cuconiţi
207		în 4 # giumatate la căruţa cu care am venit
8953	20	

Din socotele(le) care am avut pân acum mi am regularisit cu caminaru[l] Deoharitu şi ramun trept tedora bani arataţi dă mai sus, tă caminaru(l) Deoharitu afară den o sută zăci falce de pămunt, cari am tat pă dimpul tă zeţe bani precum zic, şi la ravaşul meu, care are te la mine, pentru care nădijtuiescu ci la tomnu voi pute plati hotaritoriu.

R. Roznovan(u) 1857 no(i)embr(i)e 10

Slobozia

Recunoscu că rămăi drept datoare căminariului Teoharitu. R. Roznovan(u)

ÎMBUNĂTĂȚIRILE FUNCIARE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Dumitru Șandru

Explozia demografică înregistrată în întreaga Europă, cu începere din prima jumătate a veacului al XIX-lea, a ridicat pretutindeni probleme legate de introducerea în circuitul culturii agricole a unor noi suprafeţe de teren neexploatate până atunci, din cauza slabei lor calităţi, şi a impus o sporire a producţiei pe unitatea de suprafaţă, ca măsuri menite să asigure hrana unei populaţii aflată în continuă creştere. În Principatele Române aceste procese au fost concomitent influenţate şi de înlăturarea monopolului otoman asupra comerţului cu cereale prin Tratatul de pace de la Adrianopol, din 2/14 septembrie 1829, care a permis exportul produselor agricole autohtone în ţările din apusul continentului.

În noua conjunctură comercială, numeroşi mari proprietari funciari rurali din Principatele Române şi-au concentrat atenţia mai mult decât în trecut spre asanarea unora din pământurile lor inundabile, iar acest proces a fost intensificat în a doua jumătate a secolului al XX-lea şi la începutul veacului următor, pe măsură ce şi mijloacele mecanice pentru executarea unor asemenea lucrări le deveneau accesibile.

În perioada interbelică, domeniul acvatic al României era format din pâraie de munte, pâraie de şes, râuri şi fluviul Dunărea, însumând o lungime de 60 000 de km, din numeroase bălţi şi lacuri permanente, în suprafaţă de 560 000 ha, împreunate de-a lungul principalelor râuri, iar suprafaţa inundabilă atingea o întindere de circa un milion de hectare[1]. Aceste ape, împreună cu Marea Neagră, asigurau consumul de peşte necesar populaţiei ţării, însă producţia lor nu era uniformă, ea fiind foarte mică în lacurile de munte, de 10 - 25 kg la ha, mică în toate pâraiele, de cel mult 250 kg la ha, şi foarte mare în eleşteele sistematice, unde ea ajungea la 1 200 - 1 500 kg la ha. Lacurile şi bălţile de pe cursul Dunării, Prutului şi Nistrului, în special cele din lunca Dunării, furnizau cele mai mari cantităţi de peşte, însă producţia lor depindea în bună măsură de inundaţiile din timpul anului. Bălţile din zona inundabilă a Prutului erau în mare parte împotmolite şi invadate de vegetaţii, din cauza îndiguirilor, a construirii de şosele peste gârlele de alimentare şi a întreţinerii necorespunzătoare a lor. Regiunea inundabilă a Nistrului şi bălţile adiacente dădeau o producţie de peşte neînsemnată, care varia de la un an la altul. Din eleşteele sistematice din Bucovina şi Transilvania şi din iazurile din Basarabia şi Moldova exploatate în mod raţional se recoltau anual circa un milion de kg de peşte. Oricum, cea mai mare producţie de peşte se realiza în Delta Dunării şi în lacurile situate de-a lungul coastei româneşti a Mării Negre[2].

---

[1] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, *Zece ani de domnie a M.S. Regelui Carol II. Realizări agricole, 1930 - 1940,* Bucureşti, f. a., p. 122.

[2] *Ibidem,* p. 123 - 125.

În Transilvania, câmpia joasă din vestul provinciei ocupa o întindere de aproximativ 1 067 000 ha, din care 245 000 ha se aflau pe şesul râului Someş, 351 000 ha în câmpia Crişurilor şi a Mureşului, iar 471 000 ha în şesul Banatului. În secolele trecute, cea mai mare parte din această suprafaţă era o imensă mlaştină, datorită atât revărsării apelor, cât şi precipitaţiilor căzute, care nu aveau posibilităţi de scurgere[3]. Pentru a pune în circuitul culturii agricole aceste terenuri, în regiunile respective s-au constituit, încă din veacul al XIX-lea, câteva asociaţii hidraulice pe râurile care debuşau în Tisa în vederea protejării terenurilor de lângă malurile lor împotriva inundaţiilor. Acestea, cu excepţia Sindicatului *Eced*, din Carei, şi-au limitat activitatea la lucrări de regularizare a albiilor râurilor şi la îndiguiri, acordând o atenţie mai mică operaţiilor de desecare. Cel mai vechi dintre ele a fost *Sindicatul Canalului de Mori Crişul Alb*, înfiinţat în anul 1833, cu scop de a executa lucrări de întreţinere pe acel canal. Potrivit statutului în temeiul căruia s-a constituit şi a activat, el avea ca membri de drept pe toţi proprietarii riverani ai râului, care erau obligaţi să contribuie cu fonduri la finanţarea lucrărilor de întreţinere a canalului. Sindicatul şi-a continuat activitatea şi după primul război mondial[4], dar amenajările efectuate în această perioadă au fost de mică amploare şi, în general, nedurabile. Miron Constantinescu, care a efectuat cercetări în comuna Sepreuş, judeţul Arad, în cadrul echipei sociologice studenţeşti, nota, în legătură cu el, că ţăranii din localitate îi plătiseră în ultimii zece ani câte 35 de lei anual pe iugăr pentru îndiguiri, însă digurile se rupeau, provocând pagube şi nemulţumirea sătenilor, obligaţi a achita în continuare taxele[5].

Sindicatul pentru secarea bălţilor şi de apărare contra inundaţiilor de pe malul stâng al Someşului, *Eced*, din Carei, comitatul Satu Mare, înfiinţat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a asanat parţial balta cu acelaşi nume din zona pârâului Crasna, comitatul Sălaj[6]. El s-a constituit în temeiul legii din 1840, care scotea lucrările de apărare împotriva inundaţiilor de sub atribuţia comitatelor, obligând pe proprietarii terenurilor în cauză să contribuie la executarea lor cu sume corespunzătoare cu suprafaţa deţinută de fiecare şi cu prestaţii în muncă. Sindicatul avea o rază de activitate în 32 de comune. După primul război mondial, în 1925, el s-a divizat în *Sindicatul român* şi *Sindicatul maghiar*. Asociaţia a putut fi repusă în mod efectiv în stare de funcţionare şi să îşi refacă pagubele provocate de război abia în anul 1928. După exproprierea marilor proprietăţi din zonă, sindicatul nu a mai reuşit însă să încaseze banii de la ţărani pentru a executa canale. În anul 1930, comunele aveau o datorie restantă faţă de el de 10 625 468 lei, cele mai multe debite fiind ale localnicilor împroprietăriţi şi ale coloniştilor săraci[7]. În perioada marii depresiuni economice, încasările au stagnat în totalitatea lor, iar situaţia financiară a sindicatului i-a permis să execute doar lucrări minimale. În faţa unei asemenea stări de lucruri, la 10 noiembrie 1933, consiliul sindicatului, analizând activitatea lui, din care rezulta că preţurile cerute de la locuitori erau mari şi că sumele nu puteau fi încasate, ceea ce a dus la neachitarea de către sindicat timp de mai multe luni a salariilor

---

3 Radu Mândru, *Scurtă privire asupra istoricului lucrărilor de îmbunătăţiri funciare în România,* în „Terra nostra", Bucureşti, 1969, p. 85.

4 Arhiva Naţională Istorică Centrală (în continuare se va cita: DANIC), fond Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Direcţia Bunuri, dosar 2/1927 - 1928, f. 256 - 257; Arhivele Statului Arad, fond Consilieratul agricol al judeţului Arad, dosar 30/1934, f. 44.

5 Miron Constantinescu, *Sepreuş. Un sat de agricultori,* în *60 sate româneşti cercetate de echipele studenţeşti în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenţia şi dr. D. C. Georgescu,* vol. IV, Contribuţii la tipologia satelor româneşti. Sate agricole, sate pastorale, Bucureşti, 1943, p. 13.

6 Radu Mândru, *op. cit.*, p. 86.

7 Arhivele Statului Satu Mare, fond Camera Agricolă a judeţului Satu Mare, dosar 8/1930, f. 56.

personalului administrativ şi a pensiilor, a avansat Inspectoratului Regional al Agriculturii şi Reformei Agrare din Cluj propunerea ca patrimoniul *Eced*-ului să fie preluat de stat. Situaţia lui nu s-a ameliorat nici în anul următor, când viaţa economică a ţării deja se normalizase. Aşa cum observa, în martie 1934, directorul Inspectoratului Regional al Agriculturii şi Reformei Agrare Cluj, dr. Ion Luca-Ciomac, sindicatul pretindea de la colonişti taxe, dar aceştia, deşi erau obligaţi legal la plata lor, refuzau să le achite, pretextând că erau scutiţi, în conformitate cu legea de colonizare. Or, din cauza veniturilor mici, sindicatul avea o activitate modestă, neexecutând nici o lucrare mai importantă de îndiguire, timp în care terenuri întinse rămâneau inundate[8]. Astfel, numai în primăvara acelui an în comuna Căpleni, judeţul Sălaj, circa 1 000 de iugăre nu puteau fi însămânţate din cauza inundării lor, iar sindicatul nu avea posibilitatea de a efectua îndiguiri fără încasarea taxelor de la proprietari[9].

Cu situaţii asemănătoare s-au confruntat şi sindicatele hidraulice *Crişul Negru*, din Salonta, judeţul Bihor, şi *Tisa-Someş,* din Satu Mare. Până la primul război mondial, cel dintâi a construit un canal colector între Crişul Repede şi Crişul Negru, în lungime de 52 km şi a executat în zonă o serie de canale de desecare[10]. Cel de-al doilea grupa pe proprietarii de pământuri riverane şi pe cei din comunele neriverane, dar cu terenuri inundabile, ţăranii de aici fiind reprezentaţi în sindicat prin primari. El a efectuat în zonă în principal lucrări de regularizare a Someşului Mare. După primul război mondial, datorită reformei agrare şi faptului că râurile respective curgeau acum pe teritoriul a două state, activitatea lor a fost puternic stânjenită, iar asociaţii nu au mai contribuit cu fondurile la care fuseseră obligaţi. În 1934, Sindicatul *Tisa-Someş* avea de încasat restanţe la taxe pe anii anteriori în valoare de 3 000 000 de lei. În plus, el datora o sumă importantă în contul unui împrumut contractat de la *Jugoslavische Bank A.G.,* din Zagreb. Ca urmare a slabei activităţi de după reforma agrară din 1921 şi în special din perioada crizei economice, în faţa cererilor insistente ale societarilor de desfiinţare a sindicatului pentru inactivitate, la adunarea generală a acţionarilor lui din 30 mai 1934 s-a hotărât unirea lui cu sindicatul *Eced*, din Carei[11].

În cursul secolului al XIX-lea, în Banat s-au executat o serie de lucrări de îmbunătăţiri funciare relativ ample, precum au fost, între altele, îndiguirea râului Bega şi transformarea lui în canal navigabil, rectificarea traseului Timişului şi desecarea mlaştinilor din sudul râului Bârzava. În anul 1871 au început operaţiile de ameliorări funciare câteva asociaţii hidraulice, tutelate de Ministerul Lucrărilor Publice, care au executat lucrări de îndiguire pe malul drept al Timişului, de regularizare a întregului sistem al apelor Timişului şi Begheiului şi a pâraielor care debuşau în ele ori care alimentau balta de la Alibunar. Dar, după numai circa 15 ani de activitate, acestea, nemaiavând fonduri suficiente, au sistat continuarea îndiguirilor, iar inundaţiile din vara lui 1887 au evidenţiat că lucrările executate de sindicat nu prezentau siguranţă deplină[12].

În primele decenii ale secolului al XX-lea, ritmul de execuţie a lucrărilor de îmbunătăţiri funciare din Banat s-a intensificat, însă acum, pornindu-se de la constatarea

---

8 DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Cluj, dosar 200, f. 182.

9 Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Inspectoratul Regional al Agriculturii şi Reformei Agrare Cluj, dosar 17/1934, f. 2.

10 Radu Mândru, *op. cit.,* p. 87.

11 Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Inspectoratul Regional al Agriculturii şi Reformei Agrare Cluj, dosar 17/1934, f. 13 - 15.

12 Cristache Oprea, Nicolae Onu, Aurel Cârnaru, *Evoluţia agriculturii din Banat în raport cu dezvoltarea lucrărilor de îmbunătăţiri funciare,* în „Terra nostra”, Bucureşti, 1973, p. 359.

că îndiguirile şi canalele mari colectoare executate până atunci nu puteau să combată singure excesul de umiditate a terenurilor agricole, accentul a fost pus pe îndepărtarea apelor interne. Până în anul 1919, pe teritoriul provinciei au fost executate opt sisteme de desecare, alcătuite din canale, construcţii hidrotehnice şi staţii de pompare, dar şi acestea au fost subdimensionate, rămânând chiar nefinalizate, astfel că ele nu au reuşit să înlăture decât parţial excesul de apă provenit din precipitaţiile abundente. Oricum, în pofida acestei carenţe, în Banat volumul lucrărilor de amelioraţiuni funciare realizate a avut o amploare extrem de mare, comparativ cu celelalte provincii, lungimea digurilor de aici ajungând la sfârşitul primului război mondial la 402 km, iar a canalelor de desecare la circa 800 km[13].

În aprilie 1918, s-a înfiinţat la Rudna, judeţul Timiş, societatea pe acţiuni *Agricola*, care poseda 6 000 de iugăre. Scopul ei general era de a exploata raţional şi intensiv terenurile ei, iar cel principal de a pune în valoare pământurile neproductive, prin continuarea lucrărilor efectuate în anii anteriori, care nu se soldaseră însă cu rezultate mulţumitoare, întrucât pământurile de la Rudna continuau să fie deseori inundate de apele râului Timiş. Când şi-a început activitatea, societatea dispunea de un bogat inventar agricol viu şi mort pentru exploatarea moşiei şi de utilaje speciale pentru ameliorarea terenului ei şi cele ale ţăranilor cu proprietăţi învecinate. *Agricola* a efectuat irigări, canalizări, drenări etc., investind un important capital atât pentru executarea, cât şi pentru întreţinerea lucrărilor de irigaţii şi pentru instalarea pompelor. Până în anul 1922, societatea realizase canale pentru irigaţii în lungime de peste 29 de km şi instalase, pentru preîntâmpinarea şi înlăturarea inundaţiilor, două pompe de deversare a apei de 80 H.P., cu capacitate de 80 şi, respectiv, de 110 litri de apă pe secundă. Astfel, *Agricola* a redat culturii o parte din terenurile neproductive de la Rudna şi a salvat de la desele inundaţii pământurile ei şi ale proprietarilor mărginaşi. Dar, din cauza exproprierii celei mai mari părţi din pământurile societăţii, prin legea de reformă agrară pentru Transilvania, Banat şi Ţinuturile Ungurene, aceasta s-a văzut nevoită să îşi sisteze, însă, în 1922, activitatea[14].

În faţa unei stări de lucruri nesatisfăcătoare cu care s-au confruntat după primul război mondial sindicatele hidraulice din vestul României, mai cu seamă în perioada marii depresiuni economice mondiale din anii 1929 - 1933, şi pentru a satisface angajamentele asumate de guvernul de la Bucureşti faţă de ţările vecine prin tratatul de pace de la Trianon, pe baza unei noi legi de administrare a sindicatelor hidraulice din Transilvania şi din Banat, aceste instituţii au fost trecute, în 1934, sub directa administraţie a statului român[15].

În Vechiul regat, până la primul război mondial, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, lucrările de ameliorări funciare sistematice de proporţii relativ mari s-au limitat aproape în exclusivitate la regiunile inundabile ale Dunării. Dintre acestea, menţionăm îndiguirea la Mahmudia, în Delta fluviului, de către doi ingineri asociaţi – un olandez şi un danez – a unei suprafeţe de 467 ha, cunoscută şi astăzi sub numele de "grădina olandezului". Lucrarea a costat statul român 250 000 lei aur, dar ea nu şi-a dovedit eficienţa, în cele din urmă fiind abandonată. Nouă ani mai târziu, în 1904, danezul care patronase proiectul de la Mahmudia, Dithmer, a obţinut de la Eforia Spitalelor Civile din Bucureşti o concesiune, la Chirnogi, lângă Olteniţa, pentru asanarea a 1 658 ha, Dithmer reuşind, de data aceasta, să redea culturii o întindere de 1 350 ha.

---

13 *Ibidem*, p. 360 - 362.

14 Arhivele Statului Timişoara, fond Camera Agricolă a judeţului Timiş, dosar 53/1922, f. 3 - 4, 17, 50 - 53.

15 *Ibidem*, f. 22.

Drept urmare, în anul 1910, au mai fost îndiguite încă 5 464 ha la Mănăstirea şi Spanţov, judeţul Ilfov, pe proprietăţile Casei regale, şi la Giurgeni, judeţul Ialomiţa. Până la intrarea României în primul război mondial s-au mai efectuat o serie de lucrări de îndiguiri în zona cuprinsă între râurile Argeş şi Mostiştea[16].

O parte dintre lucrările de îmbunătăţiri funciare de mari proporţii au fost începute însă doar cu câţiva ani înainte de izbucnirea primului război mondial de sindicate ale proprietarilor funciari rurali, compuse din moşieri, ţărani şi comune, constituite cu scopul expres înscris în statute de a realiza asemenea operaţii. Regimul lor de funcţionare a fost stabilit prin legea pentru ameliorări funciare din 8/21 decembrie 1910. Cunoscută şi ca legea pentru punerea în valoare a pământurilor din zona inundabilă a Dunării, ea statua nu numai condiţiile funcţionării acestor sindicate, ci şi detaliile privitoare la asanarea şi amenajarea terenurilor inundabile şi mlăştinoase prin intermediul sindicatelor de profil[17]. În temeiul acestei legi se înfiinţa un Serviciu special de îmbunătăţiri funciare, care primea sarcina de a promova lucrările necesare pentru ameliorarea luncii inundabile a Dunării. Pentru a efectua lucrări pe terenurile care nu aparţineau statului au fost înfiinţate 12 sindicate hidraulice private, care se conduceau după statute proprii, puse însă sub supravegherea Serviciului special de îmbunătăţiri funciare. Şeful Serviciului, inginerul Anghel Saligny, a propus construirea de diguri în lunca Dunării, între Giurgiu şi Brăila, cu excepţia marilor lacuri, cu înălţimi care să depăşească nivelul maxim al viiturilor fluviului atins în anul 1897. Grigore Antipa, care conducea atunci Pescăriile Statului, s-a declarat însă împotriva unei asemenea soluţii, propunând îndiguirea a numai 130 000 ha de pe cuprinsul întregii lunci şi doar cu diguri mai joase, pentru a permite folosirea alternativă a terenurilor în scop agricol şi piscicol. Comisia consultativă a îmbunătăţirilor funciare din Ministerul Agriculturii a mediat disputa, în final acordând câştig de cauză lui Anghel Saligny[18].

După desăvârşirea unităţii naţionale, la 1 Decembrie 1918, terenurile inundabile din România însumau 2 037 600 ha, adică aproape 7 % din suprafaţa ţării, din care 1 029 600 ha erau situate de-a lungul Dunării, restul de 1 008 000 ha reprezentau pământuri inundabile ale râurilor din interiorul ţării. În general, cea mai mare parte a acestor terenuri nu erau folosite decât în rare cazuri pentru cultura unor plante, întrucât ele produceau, de regulă, venituri nesigure, fiind utilizate de cele mai multe ori ca fâneţe ori ca păşuni, şi acestea fiind însă de slabă calitate[19].

Legea de reformă agrară pentru Vechiul regat, din 17 iulie 1921, prin art. 14, şi cea pentru Transilvania, din 30 iulie 1921, prin art. 18, admiteau scutirea de expropriere a pământurilor inundabile, cu condiţia ca proprietarii lor să le dreneze sau să le asaneze în decurs de zece ani de la pronunţarea sentinţelor definitive de către instanţele de judecată ale reformei[20]. Legile pentru reforma agrară din Bucovina şi din Basarabia, nu prevedeau asemenea norme, dar cea privitoare la Basarabia statua, la art. 9, că lacurile, bălţile şi

---

[16] Radu Mândru, *op. cit.,* p. 87 - 88.

[17] „Monitorul Oficial", nr.21. 21.XII.1910. Vezi şi Arhivele Statului Galaţi, fond Camera agricolă a judeţului Covurlui, Comisia judeţeană de expropriere, dosar 25/1919, f. 46. Legea a suferit unele modificări în anul 1914 (vezi „Monitorul Oficial", nr. 4, 4.VI.1914).

[18] Radu Mândru, *op. cit.,* p. 88.

[19] Ioan C. Vasiliu, *Agricultura,* în *Aspecte ale economiei româneşti. Material documentar pentru cunoaşterea unor probleme în cadrul planului economic,* Consiliul Superior Economic, 1939, p. 81.

[20] „Monitorul Oficial", nr. 82, 17.VII.1921.

stuhăriile, în afară de cele ce aparţineau obştilor sau comunelor, treceau în proprietatea statului[21].

Legile de expropriere şi împroprietărire privitoare la Vechiul regat şi Transilvania nu precizau însă nici sensul exact al termenului de teren inundabil şi nici natura sau volumul îmbunătăţirilor ce trebuiau făcute pe pământurile respective. De aceea, mulţi proprietari de moşii, folosindu-se de împrejurarea că unele suprafeţe cultivabile erau inundate doar în anii agricoli cu ploi abundente, solicitau comisiilor de expropriere scoaterea a întinse terenuri de sub prevederile legilor de reformă agrară. În instanţe, recunoaşterea unei moşii ca inundabilă sau mlăştinoasă se făcea, îndeobşte, în mod arbitrar. În cele mai multe cazuri, Comitetul agrar, nerespectând prescripţiile legilor, declara scoase de sub expropriere suprafeţe considerate inundabile nu pe temeiul unor cercetări atente efectuate la faţa locului, ci doar pe baza declaraţiilor proprietarilor sau a referatelor întocmite de funcţionarii administraţiilor locale[22].

Trebuie menţionat aici că în Transilvania art. 18 a fost pus în practică foarte rar. Singurul caz semnalat în arhive în această direcţie se referă la cele 1 700 iugăre de la Secuieni, judeţul Bihor, ale lui Iosif Stubenberg, care au fost preluate de stat prin hotărârea din 15 noiembrie 1939 a Curţii de Casaţie pe motiv că, până la acea dată, moşierul nu întreprinsese nici o lucrare de desecare şi drenare[23]. În vechea Românie, întinderile sustrase de la expropriere pe această cale au fost însă destul de mari. În 1926, de pildă, ele erau apreciate la 130 000 ha[24].

Este necesar de subliniat că atunci când s-au efectuat anchete pe teren unele moşii declarate de proprietarii lor că ar fi fost inundabile au fost găsite cu culturi pe ele ori utilizate la păşunatul vitelor. Cu toate acestea, adesea, instanţele de expropriere au decis aplicarea art. 14 al legii de reformă agrară şi lăsarea terenurilor în posesia moşierilor ca inundabile. În acest mod, numai în judeţul Ilfov au fost sustrase, cu aprobarea Comitetului agrar, până la 1 ianuarie 1924, circa 20 000 ha de-a lungul Dunării, care erau, de fapt, cultivabile. Proprietarul moşiei Prundu-Greaca, din acest judeţ, a rămas în posesia a 1 000 ha arabile şi a încă 6 100 ha "inundabile" care, în momentul când Comitetul agrar a dispus, prin sentinţă definitivă, scutirea lor de expropriere, o parte din teren era cultivat cu sfeclă în dijmă cu sătenii, iar o altă parte a lui se folosea că păşune. În acelaşi timp, în localitate nu s-a putut asigura pământul necesar pentru împroprietărirea tuturor ţăranilor localnici îndreptăţiţi[25].

Extrem de complex a apărut, din acest punct de vedere modul în care a fost judecată exproprierea moşiei Desa, din judeţul Dolj, situată pe malul Dunării. Chiar din perioada aplicării decretului-lege nr. 3 697/1918, aici s-au ivit neînţelegeri între proprietar şi săteni, datorită faptului că moşierul, I. I. Marincu, vroia să atribuie ţăranilor cele 1 554 ha expropriate dintr-o tarla în care, alături de pământ cultivabil, erau şi nisipuri mişcătoare şi mlaştini. Ţăranii, făcând apel la textul decretului-lege, pretindeau,

---

21 *Ibidem*, nr. 258, 13.III.1920; nr. 93, 30.VII.1921.

22 Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Sedinţa din 23.XII.1926, f. 834.

23 DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Bihor, dosar 554, f. 5 şi urm.

24 Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", şedinţa din 23.XII.1926, p. 834.

25 Idem, Şedinţa din 31.I.1924, p. 1 386; DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Ilfov, dosar 92, f. 280. Cazuri asemănătoare se întâlnesc în aproape toate judeţele de pe malul Dunării (idem, judeţul Covurlui, dosar 75, f. 2 şi urm.; judeţul Vlaşca, dosar 92, f. 1 - 8, 13 şi urm.; judeţul Dolj, dosar 214, f. 103; idem, fond Comitetul agrar, judeţul Covurlui, dosar 11/1925, f. 8 şi 38; judeţul Mehedinţi, dosar 16/1923, f. 11 - 12; Arhivele Statului Galaţi, fond Camera agricolă a judeţului Covurlui, Comisia judeţeană de expropriere, dosarele 25/1919; 26/1919; 27/1919; "Adevărul", 18.V.1923; „Jurnalul" (Craiova), 6.XI.1936; „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Şedinţa din 23.XII.1926; Şedinţa din 24.II.1928, p. 1 729.

aşa cum era şi firesc, a li se atribui numai teren cultivabil: "Dacă justiţia şi legiuitorul ar fi înţeles – cum doreşte proprietarul – ca în această cota de 1 554 hectare să intre orice fel de pământ: nisip zburător, teren mlăştinos etc., de care sătenii nu se pot folosi ca pământ de muncă, – arăta administratorul plăşii Calafat în procesul-verbal de anchetă din 8 aprilie 1920 – atunci ar fi făcut cota la întreaga întindere a moşiei, care este de 7 000 hectare"[26]. Or, cota s-a calculat din cele 2 500 ha găsite arabile de justiţie după rolurile percepţiei comunale şi, de aceea, ţăranii pretindeau ca cele 1 554 ha să li se dea din terenul arabil. Proprietarul a încercat atunci să scadă suprafaţa cultivabilă, pentru a obţine reducerea cotei expropriabile la numai 600 ha. Cum la masa exproprierii I. Marincu a pus, alături de terenul cultivabil, şi o suprafaţă mare de pământ neexpropriabil, în martie 1920, ţăranii au început a ara terenul neexpropriat care considerau că li se cuvenea lor. Ancheta executată imediat de către Regiunea agricolă Calafat, ca urmare a acestui act, consemna, în raportul din 4 martie 1920 înaintat prefectului, că mandatarii obştii Desa nu vroiau să respecte hotărârile Comisiei de expropriere, că au refuzat să semneze procesul-verbal al Regiunii agricole din 29 februarie 1920 şi au continuat să are terenul neexpropriat al proprietarului[27]. La 20 iulie 1920, administraţia plăşii Calafat raporta din nou prefectului că sătenii se considerau nedreptăţiţi de hotărârea din august 1919 a Comisiei de ocol Calafat şi că, din acest punct de vedere, ei aveau dreptate, căci, prin decret, lor li se cuvenea alt teren şi nu cel atribuit de proprietar. Ţăranii declarau că erau dispuşi a primi decizia Comisiei judeţene, oricare ar fi fost ea, nemaiavând nici un drept de opoziţie, contestaţie, recurs sau revizuire. Până la data judecării, ei considerau însă orice demers făcut pe cale administrativă ca neavând aplicabilitate, afară de cazul când s-ar fi luat măsuri drastice de constrângere.

Deşi Consilieratul agricol judeţean Dolj a încercat să determine pe ţăranii din Desa să intre în legalitate şi să respecte hotărârile instanţelor de expropriere, situaţia nu s-a schimbat. Mandatarul obştii din comună s-a arătat în continuare intransigent, refuzând a iscăli procesul-verbal încheiat de consilierul agricol, fapt ce a determinat intervenţia Consilieratului la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor pentru înlocuirea acestuia din funcţie[28].

Prin aplicarea decretului-lege nr. 3 697/1918 s-a stabilit totalul cultivabil al moşiei Desa la 1 912 ha, din care au fost expropriate 1 034 ha. Celor şase coproprietari le-a rămas diferenţa de 5 435 ha, până la totalul de 6 469 ha, din care 1 450 ha erau considerate bălţi şi terenuri mlăştinoase, 1 500 ha neproductive, restul arabile, vii şi păduri. La cea de-a doua expropriere, principalul proprietar al moşiei, Ion Marincu, a solicitat scoaterea de sub prevederile legii a 2 950 ha pe motiv că ar fi fost inundabile, angajându-se, conform art. 14 al legii agrare să le asaneze într-o perioadă de zece ani, cu concursul unui sindicat de îmbunătăţiri funciare ce urma a se înfiinţa în judeţul Dolj. Prin obligaţia asumată, proprietarul a obţinut aviz favorabil din partea inginerului şef al Serviciului de îmbunătăţiri funciare şi a Consiliului Tehnic al Casei Pădurilor şi, în consecinţă, Comitetul agrar a intervenit la Comisia de ocol de expropriere Calafat pentru a fi sistată exproprierea celor 2 950 ha de pe moşia Desa. Cum lucrările de expropriere au fost suspendate pentru a se aştepta rezoluţia Comitetului agrar asupra calităţii terenului, la 23 februarie 1923, un număr de 49 de săteni au intervenit, printr-o cerere colectivă la minister, solicitând urgentarea exproprierii, întrucât moşia era rar inundabilă,

---

[26] Arhivele Statului Craiova, fond Prefectura judeţului Dolj, dosar 65/1920, f. 80 - 81.

[27] *Ibidem*, f. 80, 83 - 84.

[28] *Ibidem*, f. 131 - 133.

o dată la 7 - 8 ani. Ţăranii subliniau, în acelaşi timp, că proprietarului, Ion I. Marincu, a uzat de un alt subterfugiu pentru a păstra o suprafaţă mai mare: a împărţit moşia la cinci coproprietari, sperând ca pe această cale să inducă în eroare instanţele agrare. Terenul – susţineau ţăranii revizuenţi din comunele Desa şi Poiana Mare, judeţul Dolj, în cererea adresată, la 16 martie 1923, Comitetului agrar în contra afirmaţiilor moşierului – nu poate fi inclus în categoria celui prevăzut la art. 14 din legea agrară, ci, dimpotrivă, el este dintre cele mai bune pentru păşune şi cultura cerealelor. "Dacă se pretinde de proprietar că aceste terenuri se inundă şi nu sunt *productive, noi, prin prezenta, venim şi declarăm că le primim noi, deci să nu se admită scoaterea de la expropriere, ci să se pună la masa exproprierii şi nouă să ni se dea cota acolo de la Dunăre începând spre M.N.* (subl. autorului), căci, Domnule Preşedinte, nu dragostea pentru a face lucrări de utilitate naţională – drenări – îi face pe proprietari să facă această intervenţie, ci numai valoarea acestor terenuri de care le este greu astăzi să se despartă, fiind cele mai productive şi mai valoroase decât toate celelalte terenuri din restul moşiei Desa şi printr-o portiţă ce le-a fost lăsată de un legiuitor de bună credinţă, – închipuindu-şi că şi ei proprietarii vor fi aidoma – voiesc să ne lipsească de pământul ce legea…ni l-a dat"[29]. După ce, la 18 martie 1924, Comisia judeţeană de expropriere Dolj a emis sentinţa asupra moşiei Desa, locuitorii din comuna Poiana Mare, avizaţi şi ei la împroprietărire pe această mare proprietate, au atacat, pe temeiul violării art. 10 din legea agrară, hotărârea instanţei de fond, subliniind că moşierul nu dispunea de nici un fel de inventar şi că proprietarii stăpâneau fiecare partea lui de teren, şi nu în indiviziune. Concomitent, locuitorii comunei au întreprins o serie de acţiuni pe lângă organele de resort din judeţ pentru a delega un inginer în vederea defalcării moşiei, dar proprietarul, căruia nu îi convenea exproprierea pretinsă de săteni, a făcut uz de întreaga lui influenţă pentru a tergiversa măsurătoarea[30].

În fapt, după decesul lui Ion I. Marincu şi a lui Ilie Marincu, moştenitorii lor stăpâneau în total cinci moşii: Poiana şi Desa, pe malul Dunării, şi Bârca, în judeţul Dolj, Piatra, în judeţul Romanaţi, şi Dobrotineţ, în judeţul Olt. Instanţa judeţeană a lăsat fiecărui coproprietar câte 500 ha cultivabile, plus 50 ha pentru fiul lui Ion Marincu, care era agronom, şi 187 ha de păşune, în total 2 887 ha cultivabile, repartizate pe toate cele cinci moşii, plus pământul necultivabil[31], deci o întindere ce depăşea cu 150 ha totalul ce putea fi lăsat celor cinci coproprietari. Comitetul agrar, hotărând, la 4 decembrie 1924, coordonarea moşiilor familiei Marincu, a lăsat la Desa, la fel ca şi Comisia judeţeană, 160 ha cultivabile, deosebit de cele 2 350 ha, considerate neexpropriabile, pe care aceştia le stăpâneau aici. Astfel, instanţele reformei n-au făcut decât să confirme lucrările primei exproprieri realizate la Desa.

Cadastrul a executat parcelarea, dar, la 13 şi 25 iunie 1925, procuratorul sătenilor a solicitat Ministerului Agriculturii şi Domeniilor o anchetă, pe motiv că la Desa existau terenuri expropriabile asupra cărora instanţele nu se pronunţaseră. Ancheta inspectorilor ministeriali Gună-Ştefănescu şi Max Popovici, din noiembrie 1925, a stabilit că terenurile în discuţie fuseseră scutite de Comitetul Agrar în baza art. 14 al legii de reformă agrară. Noile contestaţii ale ţăranilor nemulţumiţi şi ocuparea, la 15-16 şi 30 aprilie 1927, în două rânduri, a terenului în litigiu, cu toată împotrivirea jandarmilor, au obligat Direcţia Cadastrului să ordone o nouă anchetă. Sătenii au solicitat organelor cadastrului refacerea fişei cadastrale, căci – aşa cum recunoştea chiar prefectul la 14 mai 1927 – aceasta „*s-a*

---

29 DANIC, fond Comitetul agrar, judeţul Dolj, dosarele 173/1922, f. 1, 4 şi urm.; 29/1923, f. 2.

30 *Ibidem*, f. 6. Vezi şi „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Şedinţa din 14.VII.1926, p. 419 - 420.

31 DANIC, fond Comitetul agrar, judeţul Dolj, dosar 18/1927, f. 30 - 31.

potrivit din condei (subl. autorului) şi s-a definitivat la centru"[32]. La 6 iunie 1927, inspectorul administrativ Cristea şi inspectorul general agricol Moroianu au depus raportul de anchetă asupra răscoalei ţăranilor şi a stadiului reformei agrare, din care reieşea că fişa cadastrală nu fusese afişată în conformitate cu prevederile art. 55 din legea agrară şi că, de fapt, cele 160 ha în litigiu trebuiau expropriate. Ministrul Const. Argetoianu a aprobat, la 15 iunie 1927, prevederile referatului de anchetă, dispunând a se lua măsuri de executare conform indicaţiilor date de cei doi inspectori. Ca urmare, fişa cadastrului a fost definitivată la 25 iunie 1927[33], dar asupra exproprierii celor 160 ha s-a păstrat hotărârea Comitetului agrar ca definitivă şi executorie. La 28 iunie 1927, însă, când inginerul cadastrului a afişat procesul-verbal de măsurătoare a moşiei, a menţionat existenţa la Desa a 732 ha cultivabile, deosebite de cele 160 scutite de expropriere. În faţa acestei situaţii, au introdus cereri de recurs, la 11 şi 25 iulie 1927, atât proprietarii, cât şi ţăranii. Comisia judeţeană de expropriere, fiind nevoită să reia în dezbatere cazul moşiei Desa, a hotărât, la 20 septembrie 1927, să exproprieze 618 ha, prin această procedură ea nesocotind autoritatea de lucru judecat. Nemulţumiţi, proprietarii au încercat să acţioneze pe ţărani în justiţie. Sentinţa Comisiei judeţene, care nu expropria întreaga suprafaţă cultivabilă, nu a satisfăcut, însă, nici pe ţărani, care reintroduc cereri de recurs, la 30 noiembrie 1927 şi la 8 februarie 1928, revendicând să fie expropriate şi cele 114 ha rezultate din diferenţa dintre întinderea expropriată de Comisia judeţeană în 1927 şi cea găsită de cadastru ca fiind cultivabilă. Ţăranii demonstrau că ele 114 ha nu erau formate din teren inundabil, aşa cum încercau să susţină moşierii, întrucât, în timpul instrucţiei, ele erau cultivate cu porumb. La o verificare ulterioară a proprietăţii familiei Marincu de la Desa a reieşit că partea cultivabilă a moşiei era de 900 ha. Mai mult, atunci când unul dintre succesorii lui Ion Marincu, Eracle, a scos la vânzare partea lui de moşie, întocmindu-se referat de situaţie, s-a constatat că el − deţinând o cincime din moşia Desa – avea aici peste o mie de hectare cultivabile[34].

Văzând că organele în drept nu au luat în consideraţie cererile lor, ţăranii au ocupat cu forţa cele 114 ha sustrase de la expropriere, pe care Eracle Marincu le vânduse deja la patru săteni. Localnicii s-au opus încercărilor autorităţilor de a le relua cele 114 ha, declarând că vor consimţi a da dijmă moşierilor numai în cazul când Comitetul agrar va dispune reluarea pământului. La 12 iulie 1928, Comitetul agrar a respins, însă, lucrarea cadastrului, ca nefondată, hotărând a lăsa proprietarilor 1 460 ha cultivabile[35]. Ţăranii au intervenit la Ministerul Agriculturii împotriva celei de-a doua sentinţei pronunţate de Comitetul agrar, motivând că singura măsură care i-ar putea satisface ar fi fost exproprierea celor 732 ha şi că cea mai apropiată hotărâre de doleanţele lor era aceea a Comisiei judeţene, care expropria 618 ha. În acelaşi timp, ei arătau că, pentru a plăti pământul, se împrumutaseră de la Banca populară Smârdan cu 3 000 000 lei. Delegaţii sătenilor, departe de a le fi apărat interesele, au exercitat presiuni asupra lor pentru a le lua banii, timp în care moşierul a ridicat preţul exproprierii de la 1 000 la 4 000 lei hectarul. Finalul acestei dispute s-a concretizat în faptul că sătenii au pierdut o parte din

---

32 Idem, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Dolj, dosar 307, f. 8.

33 Idem, fond Comitetul Agrar, judeţul Dolj, dosar 18/1927, f. 32 şi 40; idem, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Dolj, dosar 307, f. 5 - 10; „Dimineaţa", 3.V.1927.

34 DANIC, fond Comitetul Agrar, judeţul Dolj, dosarele 5/1927, f. 29 - 31; 18/1927, f. 76.

35 Idem, dosarele 16/1927, f. 5; 18/1943, f. 43 şi urm.; idem, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Dolj, dosar 307.

suma împrumutată prin procese, fără a obţine câştig de cauză, căci hotărârea Comitetului agrar din 1928 a rămas definitivă[36].

Cele mai mari suprafeţe inundabile se aflau de-a lungul Dunării, ele fiind formate din bălţi permanente şi din terenuri care se împotmoleau în anii cu ploi abundente. Statisticile oficiale ale Ministerului Agriculturii şi Domeniilor pe anul 1923 stabileau întinderea pământurilor inundabile existente numai de-a lungul fluviului¸ în afară de zona Deltei, la 470 000 hectare, dintre care 170 000 hectare aparţineau proprietarilor particulari, restul formând domenii ale statului. Dintre acestea, circa 2/3 erau rar inundabile, motiv pentru care ar fi putut să fie supuse exproprierii[37]. Dacă avem în vedere că în această regiune aproape toate terenurile inundabile au beneficiat de prevederile art. 14 din legea de reformă agrară pentru Vechiul regat şi că sub dispoziţiile lui au fost incluse şi alte terenuri inundabile situate de-a lungul râurilor de pe teritoriul ţării, se poate aprecia întinderea sustrasă de la expropriere pe această cale la mai mult de o jumătate de milion de hectare.

Scutirea condiţionată de expropriere a pământurilor inundabile a lăsat un larg câmp de acţiune vechilor sindicate de ameliorări funciare care întreprinseseră lucrări până la intrarea României în primul război mondial, întrerupându-le în anii participării ţării la marea conflagraţie, şi a favorizat, în acelaşi timp, înfiinţarea altora. Imediat după Marea Unire, şi-a reluat activitatea Asociaţia de amelioraţiuni Pietroşani-Arsache, care a terminat, împreună cu Administraţia Pescăriilor şi Amelioraţiunilor din Regiunea Inundabilă a Dunării (P.A.R.I.D.), în 1930, operaţiile de îmbunătăţiri funciare din judeţul Vlaşca, pe terenurile situate de-a lungul Dunării, asociaţia continuând să funcţioneze şi în anii următori pentru a întreţine lucrările deja executate[38].

În martie 1921 s-a reconstituit şi Sindicatul de Îmbunătăţiri Funciare Brateşul de Sus, compus din 14 proprietari de moşii şi din locuitorii comunelor Folteşti, Frumuşiţa, Măstăcani şi Vlădeşti, judeţul Covurlui, pentru a definitiva lucrările începute înainte de izbucnirea primului război mondial, dar, din cauza lipsei de capital, vreme de câtiva ani, până în 1925, când a contractat un împrumut de la Prima Societate Civilă de Credit Funciar Rural, el nu a putut relua execuţia lor. După acest an, graţie sumei obţinute, sindicatul Brateşul de Sus şi-a continuat activitatea, cu rezultate relativ mulţumitoare[39].

Prin legile din 20 aprilie 1924 şi 29 decembrie 1925, care modificau o parte din prevederile legislaţiei antebelice, se atribuiau sindicatelor de ameliorări funciare funcţii importante în această direcţie[40]. O serie de norme privitoare la executarea unor asemenea lucrări au fost înscrise şi în legea regimului apelor, din 27 iunie 1924[41]. În baza legii serviciului îmbunătăţirilor funciare, din 29 decembrie 1925, s-au constituit trei mari sindicate de profil, care activaseră, de fapt, şi înainte de primul război mondial: Olteniţa-Surlari, judeţul Ilfov, având ca membri Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, pe proprietarii moşiilor şi ai pământurilor ţăranilor, precum şi comunele din zonă, care a terminat, în 1927, îndiguirea celor circa 7 000 de hectare începută înainte de 1914;

---

36 Idem, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Dolj, dosar 307.

37 „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Şedinţa din 31.I.1924, p. 1386 - 1387.

38 DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Vlaşca, dosarele 67, f. 11 - 16; 253, f. 9.

39 Arhivele Statului Galaţi, fond Camera agricolă a judeţului Covurlui, Comisia judeţeană de expropriere, dosar 25/1919, f. 46 - 88.

40 Vezi „Monitorul Oficial", nr. 88, 20.IV.1924; nr. 285, 29.XII.1925; M. N. Ghiţescu, *Terenurile inundabile din Valea Dunării,* în „Economia naţională", an. LII, 1931, nr. 9 - 10, p. 322.

41 Vezi Const. I. Ciulei, *Îmbunătăţirile funciare şi comasarea pământurilor,* în „Viaţa agricolă", an. XXXI, 1940, nr. 1, p. 9.

Sindicatul Surlari-Dorobanţu, reconstituit în anul 1926, pentru a îndigui o suprafaţă de aproximativ 5 000 de hectare, şi Sindicatul Brateşul de Sus, pe Prut, care şi-a fixat sarcina de a ameliora o întindere de 13 000 ha. Toate aceste sindicate au executat îndiguiri şi asanări cu fonduri obţinute de la Creditul Funciar Rural, ele continuând să activeze şi în anii celui de-al doilea război mondial în vederea întreţinerii lucrărilor pe care deja le efectuaseră[42].

În anul 1928 s-a constituit Sindicatul de Îmbunătăţire Funciară Borcea de Jos, judeţul Ialomiţa, în care intrau Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, cu cinci moşii, Eforia Spitalelor Civile din Bucureşti, cu o moşie, primăriile comunelor Stelnica şi Maltezi, pentru izlazurile lor comunale, primăria comunei Borduşanii Mari, pentru pământul de baltă şi izlaz, şi proprietarii moşiilor Borduşanii Mici, Făcăeni şi Cegani, toate din judeţul Ialomiţa, în scopul îndiguirii şi punerii în valoare a terenurilor inundabile de pe malul stâng al Dunării, pe porţiunea de la Feteşti până la vărsarea Borcei[43]. În decurs de şase ani, până în 1934, sindicatul executase şapte stăvilare şi un baraj la Saltavei[44]. Moşia Cegani, stăpânită în indiviziune de V. V. Maltezeanu, Maleta Maltezeanu, C. B. Maltezeanu, Emil I. Costinescu, Const. I. C. Brătianu, Paul Petrini şi Sima Niculescu, în întindere de 8 177 ha, şi ţinută în arendă din 1925 până în anii celui de-al doilea război mondial inclusiv de unul dintre coproprietari, V. V. Maltezeanu, fusese scutită condiţionat de expropriere, în temeiul art. 14 din legea de reformă agrară pentru Vechiul regat. Ca urmare a executării lucrărilor de asanare a terenurilor inundabile de după 1928, prin intermediul Sindicatului de Îmbunătăţire Funciară Borcea de Jos, pe această moşie, preţul ei de arendare a sporit în mod considerabil. Astfel, dacă în 1925 ea fusese arendată cu 280 lei hectarul pe an, în 1933– an în care valoarea medie a arenzii pe ţară reprezenta doar circa 50 % din aceea a anului 1929 – la încheierea noului contract, preţul de arendare a fost de 4,50 dolari[45] (aproximativ 500 lei), adică aproape cvadruplu comparativ cu valoarea reală din 1925.

Pe de altă parte, unii dintre marii proprietari cu terenuri inundabile situate pe malul Dunării, dar şi de pe malurile Prutului ori ale altor râuri interne, unde acestea erau o bună parte din an acoperite de ape, au amenajat pe ele crescătorii moderne de peşte. Cea mai valoroasă dintre acestea, având circa 2 000 de hectare şi instalaţii frigorifice pentru conservarea peştelui, se afla în judeţul Teleorman şi ea aparţinea fostului administrator al moşiilor lui Alexandru Marghiloman, Anghel Capră[46]. În perioada interbelică, în judeţul Ialomiţa moşierii cu pământuri inundate de apele Dunării au organizat în apropierea lor 14 "gheţării" în care proprietarii investiseră mari sume de bani şi care serveau la păstrarea în condiţii optime a peştelui recoltat din bălţile Cocomeanca, Cegani, Borduşani, Făcăeni şi Cocargeaua şi comercializat, de regulă, pe pieţele Capitalei[47]. Uzinele şi Domeniile de Fier Reşiţa organizaseră ferma de crapi Greoni, situată în localităţile Lunca-Greoni-Oraviţa, judeţul Caraş, combinată cu orezăria înfiinţată înainte de primul război mondial, pescărie apreciată, în anul 1946, de

---

[42] M.N. Ghiţescu, *op. cit.,* p. 323; DANIC, fond Centrocoop, Obştile de arendare şi cumpărare, dosar 33/425/1939, f. 14 - 20.

[43] „Monitorul Oficial", nr. 64, 20.III.1928; Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, *Statutul pentru formarea Sindicatului de îmbunătăţire funciară Borcea de Jos,* Bucureşti, 1928, p. 3 - 5.

[44] DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Constanţa, dosar 589, f. 56.

[45] Idem, fond Creditul Funciar Rural, Contenciosul, dosarele 3127, f. 1 - 5; 4540, f. 9 - 42; idem, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Constanţa, dosar 589, f. 56.

[46] Idem, fond Reforma agrară din 1945, Centrala, dosar 45/1945, f. 124 - 125.

[47] Idem, Centrala, dosar 75/1945 - 1948, f. 1 şi 74.

Direcţia Administraţiei de Stat, din Ministerul Afacerilor Interne, ca fiind "cea mai sistematică din Europa"[48].

Din iniţiativa regelui Carol al II-lea, pe Balta Mostiştea, de lângă Dunăre, care aparţinea Casei Regale, s-a amenajat, după "restauraţie", o modernă crescătorie de peşte, din care administraţia ei reuşea a trimite pe pieţele Capitalei cantităţi atât de mari încât ea făcea concurenţă negustorilor de peşte din Bucureşti Obor, care, la 16 august 1938, se plângeau administraţiei Casei Regale Mănăstirea, judeţul Ilfov, că, din acea baltă se comercializa peşte "peste măsură", în timp ce ei erau opriţi de către P.A.R.I.D. să şi-l ducă pe piaţă, comercianţii ameninţând că vor scrie în presă că tocmai moşia regală încălca legea. În anul 1940, administraţia moşiei regale a încetat să mai vândă locuitorilor din comuna Pucheni, judeţul Muscel, papura de pe bălţile de la Mănăstirea, din care aceştia confecţionau rogojini, angajând personal propriu pentru a se realiza direct pe moşie rogojini destinate vânzării lor pe piaţă[49].

Concomitent, după primul război mondial, câţiva dintre marii proprietari mai întreprinzători din Vechiul regat, cu pământuri mlăştinoase sau inundabile, urmând exemplele antebelice ale unor moşieri din Banat, după ce au efectuat o serie de amenajări ale acestora, au început să cultive pe terenurile respective orez, în timp ce alţii şi-au cuplat orezăriile nou create cu eleştee de peşte, în timp ce alţii, în special cei cu proprietăţi situate în apropierea oraşelor, au folosit concomitent o parte din apă şi la irigarea grădinilor de zarzavat, comercializând în mod profitabil legumele cultivate, de regulă, prin metode intensive[50]. Începând din 1938, Institutul de Cercetări Agronomice al României a întreprins lucrări de amenajare a terenurilor pentru cultura orezului, concomitent cu executarea de irigaţii şi de drenări în regiunea pomicolă a luncii Nistrului, din judeţul Tighina[51]. Dar, până în anul 1944, au fost irigate doar circa 30 000 ha, care au fost folosite în marea lor majoritate numai la cultura orezului şi a zarzavaturilor[52].

În anul 1929, în urma ameninţării marilor proprietari de către Ministerul Agriculturii şi Domeniilor că le vor fi expropriate pământurile inundabile ce le fuseseră scutite în mod condiţionat de expropriere, dacă nu le asanau în decursul celor zece ani prevăzuţi în hotărârile definitive ale Comitetului agrar, s-au mai constituit zece sindicate ale moşierilor pentru ameliorarea unei suprafeţe de 140 000 de hectare inundabile[53]. Îndeplinirea condiţiilor prevăzute în hotărârile instanţelor reformei nu a fost însă întotdeauna în mod riguros controlată de organele de resort ale reformei agrare. Or, mulţi dintre marii proprietari au investit, de regulă, în asanarea sau drenarea terenurilor în cauză, sume infime. Atunci când procedau la executarea unor lucrări costisitoare de ameliorare, ei erau determinaţi de avantajele economice care puteau izvorî de pe urma realizării unor asemenea operaţii.

Intervenţiile ţăranilor sau ale unor organe agricole pentru revizuirea exproprierii pământurilor scutite în mod condiţionat pe care nu se efectuaseră lucrările de asanare la

---

48 Idem, fond Ministerul Afacerilor Interne, Direcţia Administraţiei de Stat, dosar 101/1946, f. 222.

49 Vezi Dumitru Şandru, *Satul românesc între anii 1918 şi 1940,* Iaşi, 1996, p. 110 - 111.

50 DANIC, fond Reforma agrară din 1945, judeţul Arad, dosarele 5/1945 - 1946, f. 54, 98 - 99; 62/1946, f. 66 - 67; judeţul Putna, dosar 35/1946 - 1947, f. 4 - 6; judeţul Ialomiţa, dosar 61/1946 - 1947, f. 14; Centrala, dosar 99/1946, f. 87: Arhivele Statului Arad, fond Camera agricolă a judeţului Arad, dosar 386/1946, f. 10 şi 22.

51 Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, *Zece ani…*, p. 202.

52 Radu Mândru, *op. cit.,* p. 83.

53 M. N. Ghiţescu, *op. cit.,* p. 324.

care moşierii se angajaseră, în loc să se soldeze cu trecerea terenurilor în proprietatea statului pentru a fi destinate fondului de împroprietărire, au dat însă naştere, de regulă, la repetate păsuiri în favoarea proprietarilor. Asemenea prelungiri a termenilor de finalizare a ameliorării terenurilor au fost acordate, de exemplu, Elenei Creţulescu, pentru moşia Drajna de Jos, judeţul Prahova, care, după 13 ani, nu efectuase nici o lucrare[54], lui C. Adjeroi-Nanoveanu, pentru moşia Nanov, judeţul Teleorman[55] şi altor mari proprietari[56]. Din punct de vedere juridic, aceste amânări erau ilegale, căci nu exista nici o autoritate împuternicită a acorda prelungiri peste termenul de zece ani fixat prin hotărârile Comitetului agrar, întrucât termenul limită de mai sus era prevăzut de art. 14 al legii agrare din 17 iulie 1921.

La 11 decembrie 1936, Direcţia Aplicării Reformei Agrare a solicitat serviciilor agricole din judeţele Vechiului regat să îi comunice situaţia exactă a întinderilor intrate sub prevederile art. 14 şi rezultatele lucrărilor întreprinse de beneficiarii lui pe linia ameliorării acestor întinderi[57]. Urmărind răspunsul dat în februarie 1937 de către Serviciul agricol al judeţului Iaşi constatăm, de exemplu, că nici la moşia Holboca-Cristeşti-Ţuţora, a lui M. D. Sturza, de 766 ha, nici la moşia Ţigănaşi, a lui Gheorghe Tabacovici, nu se executase vreo lucrare de ameliorare, deşi la prima termenul expirase în anul 1932, iar la cealaltă în 1931, dar pământul se afla tot în stăpânirea moşierilor[58]. S-au înregistrat, totuşi, şi câteva cazuri, precum cel al moşiei Cârligaţi, din judeţul Teleorman[59], sau cel al Bălţii Ţigănaşi, din judeţul Iaşi[60], care au fost expropriate după zece ani de la pronunţarea sentinţelor, întrucât proprietarii lor nu efectuaseră până la acea dată nici o lucrare de ameliorare pe terenurile respective.

O etapă nouă în politica de ameliorări funciare a fost iniţiată de Partidul Naţional-Ţărănesc, curând după venirea lui la conducerea României. Cel dintâi guvern naţional-ţărănist, format la 10 noiembrie 1928 şi condus de Iuliu Maniu, şi-a concentrat de la început atenţia spre executarea unor mari lucrări de amenajări funciare în regiunea inundabilă a Dunării. Ca urmare, la 19 decembrie 1928, directorul general al Serviciilor Speciale pentru Îmbunătăţirea Terenurilor Agricole, din cadrul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, a solicitat Consulatului Statelor Unite ale Americii din Bucureşti informaţii privitoare la drenările care se efectuaseră pe fluviul Mississippi, întrucât – se motiva în cerere – guvernul român vroia să execute lucrări similare pe Dunăre[61]. În anul următor, 1929, problema amenajării luncii inundabile a Dunării a fost studiată de către Comisia îndiguirilor. La lucrările ei au fost invitaţi şi o serie de reprezentanţi ai tuturor instituţiilor statului care întreţineau legături cu agricultura. A fost acceptată soluţia oferită de Grigore Antipa de îndiguire parţială a unor terenuri inundabile la înălţimi superioare cotei maxime de viituri din anul 1897. Comisia a efectuat calcule şi a elaborat proiecte pentru îndiguiri şi amenajări pe Dunăre şi în alte zone ale ţării[62].

---

[54] DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Prahova, dosar 317, f. 36 - 37.

[55] Idem, judeţul Teleorman, dosar 279, f. 42.

[56] Idem, judeţul Dolj, dosarele 59, f. 197; 117, f. 17 şi urm.; judeţul Fălciu, dosarele 16, f. 16; 53, judeţul Putna, dosar 33, f. 6-6v şi 10; Arhivele Statului Vaslui, fond Prefectura judeţului Fălciu, dosar 3/1921 - 1922

[57] DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Iaşi, dosar 193, f. 36.

[58] *Ibidem*, f. 40.

[59] Idem, judeţul Teleorman, dosar 279, f. 42.

[60] Idem, judeţul Iaşi, dosar 193, f. 19 - 24.

[61] National Archives of the United States of America, Washington D.C., Record Group Number 59, Decimal File 1910 - 1929, documentele 871.6112/2; 871.6112/3.

[62] M.N. Ghiţescu, *op. cit.,* p. 324 - 327; „Buletinul agricol şi climateric”, Iaşi, an. I, 1930, nr. 1, p. 16.

Prin legea din 11 iulie 1929 a fost înfiinţată Administraţia Generală a Pescăriilor Statului şi Amelioraţiunilor din Regiunea Inundabilă a Dunării (P.A.R.I.D.), ca regie autonomă de stat, care înlocuia Direcţia Pescăriilor. În temeiul acestei legi, serviciul special de îmbunătăţiri funciare a fost încorporat în activitatea noii instituţii, timp în care sindicatele existente au fost transformate în asociaţii de amelioraţiuni funciare, iar lunca inundabilă a Dunării a fost împărţită în 19 zone şi 66 de unităţi naturale. Dar lipsa unui sistem eficient de finanţare şi nerespectarea de către sindicate a planurilor propuse de către Comisia îndiguirilor a făcut ca lucrările efectuate să nu reziste la viituri. Pe de altă parte, includerea în P.A.R.I.D. a Serviciului de îmbunătăţiri funciare mai mult a stânjenit decât a ajutat asociaţiile, întrucât administraţia pescăriilor era interesată în mod prioritar de menţinerea terenurilor inundabile pentru asigurarea producţiei piscicole şi nu de asanarea ori îndiguirea lor[63].

În Delta Dunării lucrările de ameliorare a zonelor piscicole au început în anul 1900 după un plan întocmit de Grigore Antipa, construindu-se trei canale de alimentare a pescăriilor. În 1914, odată cu izbucnirea primului război mondial, ele au fost însă sistate, fiind reluate de fapt abia în anul 1930[64]. Administraţia Pescăriilor Statului a întreprins lucrări de ameliorări funciare în Deltă independent de cele care s-au realizat de-a lungul fluviului. Începând din anul 1925, ea a iniţiat un amplu program de punere în valoare a zonelor piscicole din Deltă şi de continuare a unor lucrări începute înainte de primul război mondial. Astfel, au fost create noi canale şi stăvilare, cele mai importante dintre ele fiind canalul Dranov şi canalul de beton dintre Mamaia şi Taşaul[65]. După depresiunea economică din 1929-1933, s-au efectuat lucrări de curăţire a nămolului de pe unele gârle, care au condus la sporirea producţiei piscicole. Apoi, în 1937, a fost întocmit un plan cincinal privitor la ameliorarea zonelor piscicole şi la modalităţile de exploatare şi de comercializare a peştelui. Din 1930 până în anul 1940, când lucrările din Delta Dunării au fost sistate, s-au realizat 13 canale artificiale, în lungime de 125 km[66]. Concomitent, la limanul Nistrului a fost construit un stăvilar pe gârla Cazona şi au fost desfundate canalele dintre Nistrul fluvial şi Nistrul Mort, pentru ameliorarea regiunii Copanca-Talmaz din judeţul Tighina[67]. Împreună cu canalele săpate cu începere din anul 1903 până la izbucnirea primului război mondial, lungimea lor însuma 163 km, prin intermediul cărora erau alimentate cu apă din fluviu lacurile şi bălţile interioare. Concomitent, din iniţiativa conducerii pescăriilor statului au fost construite stăvilarele de la lacul Chitai, bălţile Nedeia, Bistreţ şi Orlea, precum şi cel din insula Borcea de Jos. Prin aceste lucrări, pământurile inundabile din Deltă nu au fost redate agriculturii, însă amenajarea canalelor a condus la o sporire a producţiei de peşte[68].

Spre deosebire de reprezentanţii pescăriilor, care îşi manifestau interesul primar pentru piscicultură, atenţia celor mai mulţi specialişti a continuat să rămână, însă, concentrată asupra asanării zonelor mlăştinoase şi inundabile ale fluviului în vederea introducerii lor în circuitul culturii agricole. În primăvara anului 1929, inginerul Ion Vidraşcu, profesor la Şcoala Politehnică din Bucureşti, care, încă din 1921, se pronunţase

[63] Radu Mândru, *op. cit.,* p. 89 - 90.
[64] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, *Zece ani…,* p. 126.
[65] Valentin Ciorbea, *Evoluţia Dobrogei între 1918 - 1944,* Constanţa, 2005, p. 204.
[66] *Ibidem*, p.206 - 207.
[67] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, *op. cit.,* p. 126 - 128.
[68] Ioan C. Vasiliu, *op. cit.,* p. 112 - 113.

pentru punerea în valoare a regiunii inundabile a Dunării[69], a pregătit un proiect de lege pentru îndiguirile de pe malul stâng al fluviului, prin care se preconiza ameliorarea a circa 200 000 de hectare inundabile de pe o parte a cursului lui, începând de la Calafat şi până la Galaţi, prin intermediul unor sindicate hidraulice particulare[70].

În anul următor, 1930, la 28 iunie, legea regimului apelor din 27 iulie 1924 a fost completată prin legea pentru ameliorarea terenurilor degradate[71], în temeiul căreia lucrările de îmbunătăţiri funciare de pe cuprinsul întregii Românii au fost declarate "urgente şi de utilitate publică" (art. 3). Intenţia legiuitorului din 1930 a fost aceea de a asigura proprietarilor funciari un cadru juridic favorabil pentru întreprinderea operaţiunilor necesare ameliorării pământurilor care se degradaseră prin eroziuni sau inundaţii. Ameliorarea terenurilor trebuia executată în mod obligatoriu prin intermediul obştilor de îmbunătăţiri funciare. Dar, pe de altă parte, înscrierea în obşti a proprietarilor interesaţi de asemenea lucrări rămânea facultativă. Contradicţia dintre cele două prevederi a determinat ca legea să nu aibă de fapt nici un efect practic. În plus, lipsa de capital cu care s-au confruntat agricultorii din România în toţi anii marii crize economice şi repercusiunile conversiunii datoriilor agricole şi urbane asupra organizaţiei autohtone de credit din perioada următoare au împiedicat punerea în practică a proiectelor din 1929 şi a legii din 1930.

Aceasta explică şi de ce, după recesiunea din anii 1929-1933, a mai putut fi constituit, în septembrie 1935, doar un singur sindicat mai important cu un asemenea profil, Asociaţia de amelioraţiuni Zimnicea-Năsturelu, formată din proprietari cu pământuri situate pe malul stâng al Dunării, din localităţile rurale din jurul oraşului Zimnicea, între aceştia Academia Română şi Parohia bisericii Sfânta Vineri-Hereasca, din Bucureşti, care a activat până în preajma celui de-al doilea război mondial şi care a executat în acest interval de timp câteva lucrări relativ importante de îndiguiri[72]. De altfel, după 1930, pe baza programului din acel an, toate lucrările executate până în 1939, în zonele Nedeia-Bechet, Zimnicea-Năsturelu, Pietroşani-Arsache, Malu Roşu, Pecineaga-Turcoaia şi altele, s-au limitat la ridicarea unor îndiguiri submersibile cu secţiuni reduse, care s-au dovedit necorespunzătoare, fiind depăşite şi distruse de viiturile Dunării din 1932, 1935, 1937, 1940, 1941 şi 1942[73].

Până la sfârşitul anului 1938, în regiunea inundabilă a Dunării au fost îndiguite sau asanate şi redate culturii agricole un total de numai 58 387 ha, pentru executarea cărora a fost investită suma de 381 000 000 lei. Or, capitalurile alocate pentru realizarea unor asemenea lucrări au fost în mod constant inferioare faţă de sumele solicitate la bănci sub formă de împrumuturi de către conducătorii sindicatelor constituite pentru a executa lucrări de ameliorări funciare[74].

După ce, în anul 1938, în comuna Dorolea, judeţul Năsăud, s-a executat comasarea tuturor proprietăţilor din localitate, directorul general din Direcţia Cadastrului, Comasărilor şi Amelioraţiunilor Agricole, Const. I. Ciulei, care condusese această operaţie, a propus, în toamna aceluiaşi an, Ministerului Agriculturii şi Domeniilor

---

69 Ion G. Vidraşcu, *Valorificarea regiunii inundabile a Dunărei,* Bucureşti, 1921. Vezi şi Gabriel Giurgea, *Situaţia României de după războî,* Bucureşti, 1926, p. 57 - 58.

70 „Adevărul", 5.IV.1929.

71 „Monitorul Oficial", nr. 141, 28.VI.1930.

72 Idem, nr. 55, 8.III.1935; DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Teleorman, dosarele 91, f. 23 - 33; 297, f. 1 - 3, 26 - 40.

73 Radu Mândru, *op. cit.,* p. 90.

74 Ioan C. Vasiliu, *op. cit.,* p. 81.

un plan de regularizare complexă a proprietăţilor funciare din bazinul hidrografic al râului Jijia[75]. Bazinul hidrografic al Jijiei se întinde pe o suprafaţă de peste 500 000 ha, cuprinzând mai mult de trei pătrimi din suprafaţa fostelor judeţe Botoşani şi Iaşi, circa o treime din fostul judeţ Dorohoi, trei comune din fostul judeţ Fălciu şi câte una din fostele judeţe Baia şi Roman[76]. În general, fertilitatea solului din Valea Jijiei era mai mare decât în alte regiuni, dar peste 20% din suprafaţa acestei zone era formată din terenuri inundabile, mlăştinoase, împotmolite, degradate sau abrupte, care nu se puteau cultiva, ceea ce avea o influenţă asupra menţinerii unei stări economice precare a populaţiei de aici[77]. Documentele din arhive evidenţiau că în numeroşi ani recolta era compromisă, fie datorită inundaţiilor, fie, mai ales, datorită secetei. Între 1923 şi 1928, de pildă, judeţul Botoşani a fost bântuit, an de an, de secetă. În 1927-1928, lipsa ploilor, resimţită peste tot în nordul Moldovei, dar mai ales în judeţele Iaşi şi Botoşani, a fost atât de acută în bazinul Jijiei, încât regiunile agricole Prut, Hârlău şi Jijia au fost complet lipsite de producţie, iar sute de exploatări agricole s-au ruinat[78].

În secolul al XIX-lea, pe măsură ce cerealele erau solicitate în cantităţi din ce în ce mai mari pe pieţele externe, unii dintre marii proprietari funciari din ţinuturile Iaşi, Dorohoi, Fălciu, Suceava şi Roman întreprinseseră lucrări de drenare a terenurilor mlăştinoase, extinzând pe această cale suprafeţele exploatate[79]. Pe de altă parte, generaţiile din secolele trecute construiseră în regiune numeroase iazuri, care, în anii cu ploi abundente, asigurau drenarea terenurilor din jur, iar în anotimpurile secetoase ele serveau la irigare şi totdeauna erau folosite ca locuri de pescuit. În secolul următor, lipsa de interes faţă de aceste iazuri a determinat împotmolirea şi invadarea lor cu stuf şi papură, ceea ce a dus la scăderea producţiei de peşte, ameninţând-o să dispară. Concomitent, o parte din ele au fost secate de locuitori, pentru a combate malaria[80].

În perioada interbelică, printre moşierii din zonă care au beneficiat de prevederile art. 14 al legii de reformă agrară, menţionăm pe N. Crisoveloni, pentru moşia Storeşti-Vlădeni, din comuna Frumuşica, judeţul Botoşani, principesa Olga M. Sturza, pentru Balta Vladmic, din comunele Ţuţora şi Holboca, judeţul Iaşi, M. Sturza, pentru o parte din moşia Uricani, judeţul Iaşi şi alţii. Lucrările realizate de ei s-au limitat la construirea unor simple canale sau diguri care au determinat efecte modeste în privinţa creşterii valorii de producţie a pământurilor respective[81].

După promulgarea legii pentru organizarea şi încurajarea agriculturii, din 22 martie 1937, a fost reluat în studiu un program stabilit în anul 1927 de şeful Serviciului apelor din Iaşi, inginerul I.Andriescu-Cale, care prelua o serie de soluţii preconizate în perioada Regulamentului organic şi, în 1900, de inginerul Ion Ionescu, privitoare la devierea unei părţi din apa Siretului în râurile Bahlui şi Jijia, pentru a le face navigabile şi a se lega pe această cale oraşul Iaşi de Prut şi Dunăre. În anul 1938, inginerul agronom Const. I. Ciulei a reuşit să convingă factorii de decizie ai României de utilitatea acestui proiect,

---

75 Arhivele Statului Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 7/1941, f. 104.

76 Idem, fond Prefectura judeţului Iaşi, dosar 184/1941, f. 109.

77 Idem, fond Rezidenţa Ţinutului Prut, dosar 164/1939, f. 21.

78 Vezi Arhivele Statului Botoşani, fond Prefectura judeţului Botoşani, dosar 42/1928; DANIC, fond Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Direcţia Bunuri, dosar 6/1921 - 1925, f. 158.

79 Vezi Ecaterina Negruzi-Munteanu, *Dezvoltarea agriculturii în Moldova între anii 1848 şi 1864,* în *Dezvoltarea economiei Moldovei, 1848 - 1864,* Bucureşti, 1963, p. 77.

80 Arhivele Statului Botoşani, fond Prefectura judeţului Botoşani, dosar 111/1942.

81 D. Şandru, *Îmbunătăţiri funciare în bazinul hidrografic al Jijiei. Proiectul din 1938 şi aplicarea lui,* în AIIAI, 1973, p. 365.

însă proprietarii terenurilor riverane, atât moşierii, cât şi ţăranii, au refuzat să contribuie cu fonduri la finanţarea lui. Propaganda întreprinsă de autorităţile centrale şi judeţene în anii următori nu a reuşit, însă, să convingă pe agricultori să participe cu acţiuni la această întreprindere. Oricum, după 1 aprilie 1939, când Direcţia Cadastrului a fost încorporată în Direcţia Geniului Rural, au început operaţiile de sistematizare hidraulică şi de asanare a regiunii paludice Arad - Zimand - Chişineu Criş, judeţul Arad, executându-se canale de desecare şi de alimentare cu apă în lungime de 80 km, la sistematizarea hidraulică a regiunii pomicole Copanca, judeţul Tighina şi de ameliorări funciare de pe valea Jijiei[82]. Acestea din urmă au fost sistate în vara anului 1940, după ce, în urma ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, Prutul a devenit noua frontieră estică a României. Evenimentele cu caracter militar de la începutul anului 1941 de pe frontul antisovietic au determinat sistarea tuturor lucrărilor care începuseră în primăvara lui 1940 şi se finalizaseră doar cu supraînălţarea de către armată a câtorva baraje şi săparea unei porţiuni din canalul Sitna-Siret[83].

În general, în perioada interbelică, ameliorări funciare pe suprafeţe întinse de pământuri inundabile cu efecte relativ mulţumitoare au fost executate doar de către stat şi de către unii dintre marii proprietari funciari rurali, care au putut procura fonduri substanţiale de la Prima Societate Civilă de Credit Funciar Rural, cu durata de rambursare pe termene lungi şi cu dobânzi acceptabile. Începând din 1925, această citadelă bancară a moşierilor a finanţat în principal lucrările de îndiguire a unor terenuri inundabile de pe malurile româneşti ale Dunării, pentru care a emis obligaţii de îndiguire 7% în valoare de 199 734 000 lei, din care s-au acordat împrumuturi cu termen de rambursare în decurs de maximum 15 ani[84].

La rândul lor, şi ţăranii au căutat să îşi sporească veniturile prin punerea în valoare a multora din terenurile lor neproductive. Aproape pretutindeni în regiunile inundabile plugarii şi-au unit forţele în vederea realizării unor lucrări de apărare a pământurilor împotriva viiturilor apelor, reuşind să le îndiguiască, să le dreneze şi să le transforme în terenuri cultivabile[85]. Pe ansamblu, însă, volumul acestor lucrări efectuate de către săteni nu a fost şi nici nu putea, de altfel, să fie semnificativ, datorită faptului că ele s-au executat în exclusivitate cu forţa de muncă umană şi cu animalele din gospodăriile ţărăneşti. După cum observa un cercetător britanic, specialist în demografie economică, Wilbert E. Moore, într-un studiu comandat de Societatea Naţiunilor şi publicat în anul 1945, pentru micul proprietar efectuarea drenărilor, a irigaţiilor şi a altor lucrări de ameliorare a solului rămâneau practic imposibile din cauza lipsei de capitaluri pentru finanţarea lor[86]. La rândul său, un alt cercetător britanic, George Clenton Logio, scria, în 1932, că, deşi mică, creşterea fermă a suprafeţei cultivabile din România constituia o

---

82 Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, *Zece ani…*, p. 101-102.

83 *Ibidem*, p. 365 şi urm.

84 Pentru detalii vezi DANIC, fond Creditul Funciar Rural, Contenciosul, dosar 4512, f. 10; Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naţionale a României (1880 - 1924),* Bucureşti, 1925, p. 324; *Istoricul şi activitatea Creditului Funciar Rural şi situaţiunea creată prin legea din 20 august 1929,* Bucureşti, 1930, p. 35-37; M. Gr. Romaşcanu, *Creditul în lumina intereselor agriculturii româneşti,* în „Economia naţională", an L, 1929, nr. 12, p. 590 - 593; C. I. Băicoianu, *Studii economice, politice şi sociale, 1890 - 1940,* Bucureşti, 1941, p. 716 - 717.

85 Vezi Arhivele Statului Botoşani, fond Prefectura judeţului Botoşani, dosar 108/1931, f. 139 - 141 şi 257; Arhivele Statului Focşani, fond Prefectura judeţului Putna, dosar 25/1931, f. 71; Arhivele Statului Tulcea, fond Prefectura judeţului Tulcea, dosar 1066; Ion Cămărăşescu, *Ce putem arăta străinilor la Congresul Internaţional din 1929 ?*, Bucureşti, 1928, p. 20.

86 Wilbert E. Moore, *Economic Demography of Eastern and Southern Europe,* Geneve, League of Nations, 1945, p.78.

dovadă a faptului că ţăranii de aici nu şi-au limitat niciodată munca şi că erau hotărâţi să persiste până la limita extremă a capacităţii umane în efortul de a stoarce pământului mijloacele necesare pentru a-şi putea asigura traiul. De altfel, efortul apărea la valoarea lui reală numai dacă erau avute în vedere instrumentele rudimentare cu care aceştia efectuau asemenea lucrări. Or, constata Clenton Logio, era mai profitabil pentru un agricultor să sporească producţia la hectar decât să pună noi terenuri în circuitul culturii[87]. Dar, în condiţiile în care o mare proporţie din populaţia rurală a ţării, aflată în continuă creştere numerică, îşi asigura mijloacele de subzistenţă din cultura pământului şi în care noi suprafeţe de terenuri fertile nu mai erau disponibile, numeroşi ţărani au fost forţaţi de împrejurări să cultive terenuri de calitate inferioară ale căror producţii erau, în mod practic, nerentabile[88].

Oricum în România, întinderea terenului agricol a sporit, din perioada 1921 - 1925, până în anul 1937, cu 9,2%, de la 38,0% la 47,2%, din totalul de 29 480 200 ha[89], timp în care sporul păşunilor şi fâneţelor a fost superior, de 12,0%[90]. Creşterea suprafeţelor cultivabile s-a realizat însă nu numai prin ameliorarea terenurilor degradate, mlăştinoase ori inundabile, ci şi pe alte căi, care au solicitat proprietarilor un efort uman şi financiar mult mai redus. Astfel, prin aplicarea lucrărilor de reformă agrară s-au defrişat aproximativ un milion de hectare din pădurile statului sau din cele expropriate în Transilvania şi în Bucovina pentru a le transforma în izlazuri comunale, iar o suprafaţă aproape egală de pădure a fost prefăcută în teren de cultură. Ca urmare a acestor procese, suprafaţa împădurită a ţării ar fi scăzut de la 25%, cât reprezenta ea la sfârşitul primului război mondial, la numai 21,5%, în anul 1930[91]. După calculele unor specialişti cu funcţii în organele de conducere ale silviculturii româneşti rezultă că în perioada 1926-1939 suprafaţa pădurilor s-ar fi diminuat cu 7 %[92].

În Ardeal, o parte din terenurile împădurite au fost defrişate, transformate în terenuri de cultură şi atribuite bisericilor ca sesii parohiale. Legea agrară pentru Transilvania şi regulamentul ei nu prevedeau dreptul bisericilor de a fi împroprietărite cu terenuri împădurite. Cum o serie de sate nu dispuneau de pământuri cultivabile, în urma intervenţiei Mitropoliei ortodoxe din Sibiu şi prin extinderea prevederilor legii agrare pentru Transilvania, care stabileau dreptul bisericilor la împroprietărire cu terenuri cultivabile s-a dispus de către Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, cu decizia de la Jurnalul nr. 8 736/1923, a se completa sau înfiinţa sesii parohiale, acolo unde pământul cultivabil lipsea, din păşune, fâneţe sau pădure, aflate în perimetrul satului, în loturi de câte 10 iugăre[93]. Ulterior, prin Jurnalul aceluiaşi departament, nr. 2 445/1925, s-a aprobat decizia semnată de subsecretarul de stat G. Cipăianu, care reconfirma dreptul de a se da bisericilor câte 10 iugăre sau loturi în completare parohiilor care nu posedau o asemenea întindere[94].

---

87 George Clenton Logio, *Romania. Its Hustory, Politics and Economics,* Manchester, 1932, p. 172 şi 174.

88 H. Hessell Tiltman, *Peasant Europe,* London, 1936, p. 19.

89 Ioan C. Vasiliu, *op. cit.,* p. 84 - 85.

90 Ermil Jura, Vasile Mleşniţă, Benke Alexandru, *Aspecte ale agriculturii româneşti între cele două războaie mondiale,* în *Studii de istorie a economiei şi gândirii economice româneşti,* Cluj-Napoca, 1979, p. 53.

91 Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, *Zece ani…,* p. 163.

92 Ilie C. Demetrescu, *Politica forestieră,* în *Enciclopedia României,* vol. III, p. 166; V. Sabău, *Cultura şi exploatarea pădurilor,* în *Enciclopedia României,* vol. III, p. 449.

93 DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Ciuc, dosar 20, f. 104.

94 *Ibidem*, f. 161 - 162.

Întrucât legea agrară pentru Transilvania nu încuviinţa ca pădurile să fie distribuite la împroprietărirea bisericilor, Casa Pădurilor a avertizat Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, prin referatul nr. 28 541/1928, că o asemenea măsură era ilegală. Imediat, Ministerul a cerut avizul Consiliului de avocaţi al statului, care a confirmat, la 31 iulie 1928, argumentele din referat. Pe acest temei, ministrul de resort, Constantin Argetoianu, a dispus a se sista operaţia împroprietăririi bisericilor cu terenuri silvice[95]. Ordinul circular al Ministerului Agriculturii, nr. 47 868, din 10 noiembrie 1928, a fost transmis tuturor Direcţiilor silvice din Transilvania. El nu a fost comunicat însă şi Direcţiei silvice Bacău, pe lângă care trecuseră ocoalele silvice din Ardeal: Tulgheş şi Bicaz, întrucât teritoriile lor fuseseră ataşate, prin noua organizare administrativă, judeţului Neamţ, astfel că aici interdicţia nu s-a aplicat[96].

În perioada cuprinsă între 23 ianuarie şi 3 august 1919, subsecretarul de stat la Agricultură şi Domenii, Aurel Dobrescu, a aprobat o nouă serie de decizii privitoare la înzestrarea bisericilor ortodoxe, unite, catolice, reformate, armene, din judeţele Făgăraş, Ciuc, Braşov, Trei Scaune, Mureş, Târnava Mare şi Suceava cu păduri, în loturi de la 5 până la 30 de iugăre[97]. În urma unei cercetări inopinate întreprinse în judeţul Ciuc de către Aurel Dobrescu, acesta a constatat că unele biserici fuseseră împroprietărite pe baza unor decizii falsificate şi că ele începuseră o acţiune grăbită de exploatare a pădurilor ce le primiseră în temeiul unor acte ilegale[98].

În acelaşi timp, instanţele de judecată ale reformei agrare şi, mai rar, administraţiile comunale, ultimele fără a fi avut măcar un asemenea drept, au afectat întinse porţiuni din păşunile comunale create în baza legilor agrare din 1921 la împroprietărirea individuală sau pentru loturi de casă. Aşa, de pildă, în 1928, din păşunea de 78 iugăre, înfiinţată în comuna Răchitova, judeţul Caraş, 28 iugăre au fost transferate pentru împroprietărirea individuală a localnicilor nesatisfăcuţi cu pământ[99]. În acelaşi an, Consiliul comunal Paşcani a distribuit 12 ha din păşunea satului Vatra Paşcani funcţionarilor din oraş, pentru locuri de casă[100]. În 1930, din izlazul comunei Preuteşti, judeţul Fălticeni, 35 ha au fost destinate împroprietăririi individuale a localnicilor[101].

O amploare neîntâlnită, totuşi, în celelalte judeţe a căpătat-o acest proces în Dâmboviţa. Numai în perioada 1929 - 7 iunie 1931, asupra căreia şi-a extins cercetarea inspectorul ministerial Victor H. Teodorescu, s-a constatat că în 42 comune ale judeţului 1 067 ha de păşune fuseseră distribuite ca loturi individuale sau de casă. Campania de reducere a păşunilor comunale, care şi aşa nu acopereau necesităţile locale, a fost iniţiată, în mod ilegal, de Camera agricolă judeţeană care, încercând să rezolve problema împroprietăririi individuale, o agrava pe cea a păşunilor. De fapt, Camera agricolă s-a erijat în organ al legii agrare şi, prin procedura şi intervenţiile ei, a reuşit ca într-un număr de 15 comune să dea o formă legală transferului de pământ asupra căruia nu se mai putea reveni. Chiar Comisia superioară a izlazurilor din Ministerul Agriculturii şi Domeniilor şi-a dat avizul asupra transformării păşunilor în teren arabil pentru toate cele 42 de comune. Multe dintre aceste localităţi au rămas, însă, în urma unor asemenea acte,

---

[95] *Ibidem*, f. 163.

[96] *Ibidem*.

[97] *Ibidem*, f. 91 - 94, 106 - 107.

[98] *Ibidem*, f. 87.

[99] Idem, judeţul Caraş, dosar 32, f. 32.

[100] Arhivele Statului Suceava, fond Prefectura judeţului Fălticeni, Serviciul Administrativ, dosar 19/1928 - 1929, f. 11.

[101] DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Fălticeni, dosar 5, f. 19.

cu păşuni atât de reduse încât nu mai asigurau decât păşunatul unui număr mic de vite pe ele[102]. Pe de altă parte, întinderi mai mari sau mai mici de păşune - aşa cum remarca, la 3 iulie 1931, deputatul C. D. Dimitriu în Cameră - nu au intrat nici măcar în proprietatea îndreptăţiţilor la împroprietărire, ci au fost însuşite de persoane cu influenţă politică din judeţ[103].

S-a mers până acolo încât, în unele comune, pădurile transformate de către instanţele reformei agrare în păşune, în baza avizelor Casei Autonome a Pădurilor Statului (C.A.P.S.), au fost distribuite ulterior la împroprietărirea individuală. Pentru comuna Vulcan, judeţul Braşov, s-au expropriat 215 iugăre de pădure de la biserica evanghelică-luterană din localitate. La punerea în posesie, comuna a fost înzestrată cu numai 70 iugăre, întrucât 45 iugăre au fost menţinute ca pădure de protecţie, iar 100 iugăre au fost transformate în teren arabil[104].

Sesizate de intensitatea cu care în multe zone ale ţării păşunile create prin deciziile definitive şi executorii ale instanţelor de expropriere şi de împroprietărire erau transformate în terenuri arabile, organele Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, care încurajaseră adeseori acest proces[105], au intervenit, începând din 1931, pentru a-i pune stavilă, cu atât mai mult cu cât, după desfiinţarea pe această cale a unor păşuni comunale, administraţiile locale revendicau din nou suprafeţele de păşune ale căror destinaţii fuseseră modificate de ele[106].

După 1931, când Ministerul Agriculturii şi Domeniilor a dispus, cu decizia nr. 113 726/1931, să nu se mai atribuie păşuni comunale la împroprietărirea individual, au fost anulate de către organele judeţene sau de către minister unele acte de asemenea natură[107]. Cu toate îngrădirile încercate în această direcţie, procesul nu a putut fi, însă, frânat din cursul lui. Organele judeţene au recurs în continuare la o asemenea soluţie, pentru a tempera agitaţiile izvorâte într-o serie de comune din nesatisfacerea ţăranilor cu loturi individuale de cultură[108].

Procesul de reducere a păşunilor în favoarea terenurilor arabile s-a mai produs, concomitent, aproape pretutindeni pe teritoriul României, şi prin acapararea unor porţiuni mai mici ori mai mari din ele de către ţăranii care stăpâneau pământuri în imediata lor vecinătate[109]. Originea uzurpării păşunilor este antebelică şi acest fenomen a fost favorizat, într-o anumită măsură, de nefixarea prin borne a limitelor dintre

---

102 Idem, judeţul Dâmboviţa, dosarele 9, f. 305 - 306; 60, f. 2; 150, f. 11.

103 Idem, dosar 9, f. 355.

104 Idem, judeţul Braşov, dosar 155, f. 12 - 13.

105 Idem, judeţul Dolj, dosar 46, f. 112; idem, judeţul Vaslui, dosar 124, f. 86.

106 Idem, Ardeal, Generale, dosar 30, f. 1; judeţul Dolj, dosar 117, f. 68.

107 Idem, Ardeal, Generale, dosar 30, f. 1; judeţul Cluj, dosar 57, f. 15, 18 - 19; judeţul Dâmboviţa, dosar 9., f. 305 - 308.

108 Idem, judeţul Arad, dosar 225, f. 25; judeţul Argeş, dosar 182, f. 27; judeţul Braşov, dosar 175, f. 5; judeţul Dâmboviţa, dosar 261, f. 12 şi 50.

109 Detalii în D. Şandru, *Reforma din 1921 în România,* Bucureşti, 1975, p. 199 - 201; Gh. Câmpeanu-Vlădeni, *Revizuirea şi restabilirea hotarelor păşunilor comunale şi comune,* în „Agricultura nouă", Cluj, an. V, 1938, nr. 3, p. 120; DANIC, fond Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Direcţia Bunuri, dosar 19/1939 - 1949, f. 14 şi 40; idem, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Bihor, dosar 483, f. 103 şi 232; Arhivele Statului Craiova, fond Prefectura judeţului Dolj, dosar 42/1920, f. 15 – 16; Arhivele Statului Iaşi, fond Consilieratul agricol al judeţului Iaşi, dosar 6/1939, f. 98 şi urm.; Arhivele Statului Suceava, fond Camera agricolă a judeţului Câmpulung, dosar 36/1927, f. 3 şi 25; Arhivele Statului Tulcea, fond Prefectura judeţului Tulcea, dosarele 795, f. 170 şi urm.; 899, f. 198 şi 210.

proprietăţi, cât şi de legislaţia existentă, care nu stabilea nici o normă eficientă împotriva unor tendinţe de încălcare a proprietăţilor comune[110].

În Bucovina, unde acest proces cunoaşte cea mai mare amploare, începuturile uzurpării toloacelor comunale datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea[111]. După reforma agrară, procesul a continuat aici cu o intensitate atât de mare încât, în unele localităţi, se punea sub semnul întrebării existenţa păşunilor. În şedinţa Inspectoratului Administrativ al regiunii Cernăuţi, din 19 octombrie 1932, la care au luat parte prefecţii judeţelor din Bucovina, cei din judeţele Baia şi Dorohoi şi inspectorul general din M. A. D., Popescu-Greaca, s-a scos în evidenţă că, la acea dată, din cauza numeroaselor acaparări de păşuni, întinderea lor din Bucovina nu mai putea fi cunoscută cu precizie. Ani de-a rândul, încălcările au trecut neobservate şi astfel bunurile comunale se transformau în bunuri private. Codul civil austriac, aflat încă în vigoare în Bucovina, nu oferea o protecţie deosebită averii publice, întrucât admitea dreptul de posesiune după o stăpânire foarte scurtă. În plus, el admitea dovada cu martori împotriva cărţilor funduare şi a titlurilor de proprietate. Profitând de lipsa de vigilenţă a autorităţilor comunale, uzurpatorii, după ce acaparau pământul, provocau acţiune în justiţie pentru a dovedi cu martori că îl stăpâneau, în virtutea unui titlu, sau că aveau prescripţia în favoarea lui. Aşa se explică, de altfel, faptul că hărţile şi cărţile funduare consfinţeau dreptul comunelor asupra păşunilor, iar hotărârile judecătoreşti, emise pe baza unor mărturii false, acceptau drepturile uzurpatorilor[112]. Pe această cale, în Bucovina se măcinaseră, până în anul 1932, circa 25 - 30 % din totalul vechilor toloace, iar în unele comune până la o treime. Dintre numeroasele cazuri existente în întreaga provincie, cele mai îngrijorătoare se înregistrau în judeţul Câmpulung, în special în comunele Moldoviţa, Vatra Moldoviţei, Valea Boului şi altele, unde îndeletnicirea de bază a locuitorilor era creşterea vitelor[113].

Pe de altă parte, în multe comune din Bucovina procesul de reducere a toloacelor a fost întreţinut adeseori chiar de către autorităţile administrative locale care, pentru a putea acoperi cheltuielile bugetare ale comunelor, necesare executării unor lucrări de interes obştesc, precum şcoli, reparaţii de drumuri şi poduri, pentru care ele nu dispuneau de fonduri suficiente, vindeau adeseori prin licitaţii publice porţiuni mai mici sau mai mari din păşunile comunităţilor[114].

Spre deosebire de Bucovina, unde ocupările ilegale ale toloacelor reprezentau, de regulă, acţiuni ale vecinilor acestora, în celelalte provincii ale României aproape pretutindeni în fruntea acaparatorilor de păşuni s-au situat elementele cele mai înstărite ale satelor sau notorietăţile comunale, indiferent dacă deţineau sau nu pământuri în hotarele izlazurilor respective. În primii ani de după legiferarea reformei agrare din 1921, atenţia uzurpatorilor a fost concentrată asupra păşunilor create prin vechile legi, care începuseră să fie acaparate mai înainte. În 1920, ţăranii din Ciutura, judeţul Dolj, reclamau prefectului că, din păşunea constituită în 1864, multe porţiuni nu se mai aflau

---

110 Gh. Câmpeanu-Vlădeni, *Revizuirea şi restabilirea hotarelor păşunilor comunale şi comune,* în „Agricultura nouă", Cluj, an. V, 1939, nr. 3, p. 120.

111 Vezi Arhivele Statului Suceava, fond Prefectura judeţului Rădăuţi, dosar 30/1922, f. 505; idem, fond Prefectura judeţului Siret, dosar 13/1922, f. 11 - 13.

112 Idem, fond Prefectura judeţului Rădăuţi, dosar 22/1932, f. 161.

113 *Ibidem,* f. 173. Vezi şi uzurparea păşunii din Cacica, judeţul Suceava (idem, fond Prefectura judeţului Suceava, dosar 34/1928, f. 1, 3 şi 5).

114 Idem, fond Prefectura judeţului Rădăuţi, dosarele 30/1922, f. 80 - 81; 37/1929, f. 163; 22/1932, f. 167 - 171; 21/1936, f. 33 şi 36.

în stăpânirea comunei. Administratorul plăşii Vela (Pleniţa), anchetând, la 22 martie 1920, situaţia de aici, recunoştea că, într-adevăr, la Ciutura multe suprafeţe din izlaz fuseseră îngrădite cu sârmă sau planaţii şi transformate în terenuri de cultură. Dacă vechea stare nu se va restabili - continua el - , cu timpul, întregul islaz va fi cotropit de locuitori, căci cei ce au răşluit păşunea nu se mulţumesc cu ceea ce au luat, fapt ce produce nemulţumiri în comună, care ar putea genera o răzmeriţă[115]. La 12 mai 1926, ţăranii din Bratovoeşti, acelaşi judeţ, se plângeau prefecturii că unii dintre ei, acaparând o parte din izlazul comunal, au vândut-o cârciumarului din sat, care a îngrădit-o cu sârmă, închizându-li-se astfel şi accesul spre păşune[116].

În satul Poieni, comuna Chilişeni, judeţul Fălticeni, familia Ciofu, în frunte cu Gavril Ciofu, fost în mai multe rânduri primar, a acaparat opt hectare de păşune, ameninţând cu arma pe ţăranii care revendicau redarea terenului în folosinţa comunei. În 1928, Parchetul Tribunalului Fălticeni a întocmit acte spre a deschide acţiune în instanţă împotriva familiei lui, pentru distrugere de hotar şi tulburare de posesie[117]. În 1920 s-a descoperit la Vârteşcoiu, judeţul Putna, că preotul din sat uzurpase zece hectare din izlaz[118]. În aprilie 1934, o sută de ţărani din comuna Sireţel, judeţul Baia, solicitau a se restabili suprafaţa izlazului, de 234 ha, stăpânită în devălmăşie, cu începere din 1864, care fusese redus, în toamna anului 1930, de către primar, împreună cu alţi trei fruntaşi ai localităţii, prin împărţirea ilegală a 35 ha unor locuitori din comună. Majoritatea sătenilor au intervenit pentru restabilirea păşunii, dar uzurpatorii ameninţau "cu moarte şi foc" pe cei ce ar fi încercat să redea satului izlazul[119]. Ancheta agronomului regional Paşcani, confirmând veridicitatea afirmaţiilor ţăranilor, scotea în evidenţă şi faptul că procesul uzurpării izlazului îşi avea o origine mai veche, astfel că o parte dintre uzurpatori, acaparând treptat-treptat porţiuni din el, şi-au construit aici case şi le-au lăsat moştenire descendenţilor lor[120]. Comisia judeţeană de anchetă Ciuc, instituită în baza deciziei emisă la 18 aprilie 1935 de subsecretarul de stat la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Mircea Cancicov, a constatat că un oarecare Gh. Pintea-Hoştiman acaparase de la composesoratul Cârţa, judeţul Ciuc, 100 iugăre de păşune alpină[121]. În mai 1936, Serviciul agricol al judeţului Bihor a descoperit că la Chişlaz un număr redus de ţărani deţineau ilegal 110 iugăre din păşunea comunală, pentru care motiv au fost acţionaţi în justiţie[122].

Procesul de conversie a păşunilor în terenuri de cultură era, de asemenea, destul de accentuat în Basarabia, mai cu seamă în sudul provinciei. Emil Petrini scria, în 1928, în acest sens, că "Problema păşunilor în Basarabia prezintă o importanţă foarte mare şi merită o atenţie deosebită prin faptul că locuitorii, în special în sudul Basarabiei, tind către desfiinţarea păşunilor prin împărţirea islazurilor, ceea ce ar fi în detrimentul creşterii vitelor"[123]. Este edificator în acest sens un raport al Camerei agricole a judeţului

115 Arhivele Statului Craiova, fond Prefectura judeţului Dolj, dosar 40/1920, f. 15 - 16.

116 Idem, dosar 25/1926.

117 Arhivele Statului Suceava, fond Prefectura judeţului Fălticeni, Serviciul Administrativ, dosar 19/1928 - 1929, f. 117.

118 Arhivele Statului Focşani, fond Prefectura judeţului Putna, dosar 192/1929.

119 DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Fălticeni, dosar 5, f. 72.

120 *Ibidem*, f. 75.

121 Idem, judeţul Ciuc, dosar 184, f. 1.

122 Idem, judeţul Bihor, dosar 483, f. 103 şi 232. Vezi şi situaţia din judeţul Râmnicu Sărat (Arhivele Statului Buzău, fond Prefectura judeţului Râmnicu Sărat, dosarele 12/1933, f. 34 - 35; 9/1944, f. 1 şi urm.; fond Camera agricolă a judeţului Râmnicu Sărat, dosar 260/1929 - 1934, f. 13 – 15).

123 Emil Petrini, *Păşunile şi fâneţele noastre,* Bucureşti, 1928, p. 12.

Cahul care arăta că în acea localitate ţăranii erau nevoiţi să renunţe la creşterea vitelor, din cauza lipsei de islaz[124].

Datele statistice confirmă reducerea în timp a suprafeţei păşunilor în folosul terenului arabil. În decurs de zece ani, între 1925 şi 1935, suprafaţa păşunilor din România a scăzut cu 408 624 ha[125]. Or, transformarea unor păşuni în teren de arătură a avut un impact negativ asupra valorii productive a pământului şi asupra creşterii animalelor, care au scăzut, între anii 1921 şi 1935 de la 34 la 24 capete la suta de locuitori[126]. Deşi, prin aplicarea legii păşunilor comunale şi a legilor de reformă agrară, se constituiseră, până în martie 1928, 1 287 000 ha de noi păşuni[127], care se adăugau celor înfiinţate prin legea rurală din 1864 şi prin legea învoielilor agricole din 23 decembrie 1907/5 ianuarie 1908, precum şi celor moşneneşti şi ale composesoratelor de păşuni, ajungându-se la un total de 2 714 624 ha[128], întinderea lor pe zone geografice nu era uniformă. În anul 1925, de exemplu, 24 % din comunele ţării nu posedau deloc izlazuri, iar în multe alte localităţi suprafaţa lor era insuficientă[129]. A. Mudra a calculat, pe baza statisticii Ministerului Agriculturii şi Domeniilor din 1935, pe judeţe, raportul dintre numărul animalelor şi suprafaţa de păşune ce revenea acestora. Minimul necesar socotit pe cap de vită mare a fost considerat un ha. Acest minim era depăşit doar în judeţul Năsăud, unde reveneau 1,04 ha pentru un animal. În Transilvania, în multe judeţe, cota de păşune pe cap de vită era relativ mare, fără a atinge însă cifra de un ha. În restul ţării, însă, suprafaţa era extrem de redusă. Astfel, în judeţele Olt şi Suceava reveneau câte 0,26 ha de păşune pe cap de vită mare, în Teleorman 0,18, în Ilfov 0,17, în Vlaşca, Orhei şi Dolj câte 0,15, în Romanaţi 0,14, iar în judeţul Hotin 0,10 ha[130].

În multe cazuri, la insuficienţa păşunilor se adăuga slaba lor calitate sau depărtarea mare de sat. În 1932, de pildă, administraţia comunei Nedelcu-Chercea, judeţul Brăila, a renunţat la izlazul de 220 ha creat pe bălţile statului, aflate sub administraţia pescăriilor, pe motiv că era departe de localitate, inundabil tot timpul anului şi pentru că anuitatea de plată era prea mare[131]. Comunei Şumuleu, judeţul Ciuc, i-a fost distribuită o păşune de 270 iugăre expropriate de la composesoratul de păşune Ciceu. Pământul era neproductiv şi situat la mare distanţă, astfel că administraţia comunală l-a arendat an de an fostului proprietar. Mai mult, în 1929 şi, pentru a doua oară în 1932, primăria din Şumuleu a informat Direcţia Reformei Agrare că refuza păşunea ce i se acordase din cauza slabei calităţi a terenului[132].

Dacă avem în vedere că nici fâneţele naturale şi suprafeţele cultivate cu plante de nutreţ nu deţineau o pondere semnificativă în structura folosinţei pământului, ne putem explica regresul creşterii animalelor din perioada interbelică. Or, în România, doar în Banat cultura plantelor furajere ocupa 16 % din întinderea agricolă a provinciei, media pe ţară

---

124 *Apud* Ion Ţurcanu, *Relaţii agrare din Basarabia între 1918 - 1940,* Chişinău, 1991, p. 134.

125 I. Zaharia, A. Samoilă, D. Strilciuc-Puşcariu şi E. Soroceanu, *Fâneţele şi păşunile,* în *Enciclopedia României,* vol. III, p. 433. Pentru diminuarea întinderii de după 1930 vezi I. Safta, *Păşunile şi fâneţele. Îngrijirea şi exploatarea lor,* Cluj, 1937, p. 4 şi Marius Gormsen, *Principalele probleme structurale ale agriculturii în România,* în *Problema agrară,* Bucureşti, 1946, p. 50.

126 Vezi Virgil N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial,* Bucureşti, 1940, p. 29.

127 „Dezbaterile Adunării Deputaţilor”, Şedinţa din 27.III.1928, p. 2657.

128 *Ibidem;* Gh. Câmpeanu-Vlădeni, *op. cit.,* p. 119.

129 Virgil N. Madgearu, *op. cit.,* p. 66.

130 A. Mudra, *Bilanţul păşunilor şi fâneţelor noastre,* în „Agricultura nouă”, Cluj, an. VI, 1939, nr. 3, p. 117 – 122; Ion Ţurcanu, *op. cit.*, p. 136.

131 DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Brăila, dosar 113, f. 1 şi urm.

132 Idem, judeţul Ciuc, dosar 17, f. 1 şi 45.

fiind de numai 6 %, timp în care în Ungaria ea era de 16 %, în Germania de 23 %, în Cehoslovacia de 25 %, iar în Danemarca de 46 %[133].

Extinderea suprafeţei pământurilor arabile în dauna fâneţelor, a păşunilor şi, nu rareori, chiar a pădurilor, a fost păgubitoare pentru economia agrară, în ansamblul ei, din cauză că a adus cu sine, în mod natural, o degradare progresivă a pământului şi scoaterea unor terenuri din circuitul culturii. În judeţul Lăpuşna, de pildă, ponderea pământurilor inutilizabile, care era în 1936 de 3,2 %, a sporit în decurs de numai un an, la 5,6 %[134]. Majoritatea acestor terenuri fiind situate pe coastele dealurilor, uneori chiar pe pante abrupte, erau, în preajma celui de-al doilea război mondial, în urma unor arături repetate, spălate de şuvoaie, dezgolite şi supuse eroziunilor[135]. Azi, – nota, în 1940, directorul general de la Direcţia Cadastrului, Comasărilor şi Amelioraţiunilor Agricole, din Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, inginerul agronom Const. I. Ciulei, unul dintre cei mai pasionaţi susţinători ai comasării şi cadastrării pământului României şi a îmbunătăţirilor funciare – peste 200 000 ha din terenul ţării este neproductiv datorită cauzei de mai sus. Ţinuturile şi comunele cheltuiesc în fiecare an peste 500 de milioane de lei ca să "cârpească" prin diguri, canale, plantaţii, stricăciunile făcute de ape. Or, dacă se calcula la numai 2 500 lei pe ha valoarea producţiei agro-silvice ce se obţinea înainte pe cele două milioane de hectare defrişate, sub formă de lemn, iarbă, peşte şi diferite alte produse, se constată că pierderea anuală se ridica la aproape cinci miliarde de lei[136]. Dar totalul întinderii de pământ degradat pe întreaga ţară era apreciat de A. D. Carabella, un alt specialist al acestei probleme, la circa 1 500 000 ha[137].

Confruntându-se cu fenomenul degradării solului prin defrişările masive de păduri, factorii de decizie ai României au impus o serie de măsuri pentru înlăturarea lui. Astfel, prin legea pentru ameliorarea terenurilor degradate din 28 iunie 1930 s-a stabilit replantarea terenurilor degradate şi neproductive apărute în urma defrişărilor masive de păduri. Şase ani mai târziu, prin legea pentru organizarea Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, a fost înfiinţată *Direcţia ameliorării terenurilor degradate şi a pădurilor particulare administrate de stat*, însărcinată cu împădurirea terenurilor degradate aflate în proprietatea comunelor, obştilor de moşneni şi răzeşi, composesoratelor şi altor instituţii publice. Apoi, la 1 aprilie 1937, art. 27 al legii pentru ameliorarea terenurilor degradate era completat printr-o dispoziţie care crea Fondul ameliorărilor, menit să creeze veniturile necesare pentru ameliorarea patrimoniului silvic naţional şi corectarea torenţilor[138]. Operaţiile de reîmpăduriri au fost însă cu mult sub nivelul suprafeţelor defrişate. În perioada 1930 - 1939 suprafaţa replantată a fost de 148 789 ha, din care 94 966 ha aparţineau statului, comunelor şi obştilor, restul reprezentând reîmpăduriri particulare. Nici în privinţa ameliorării terenurilor degradate situaţia nu se prezenta mai bine, căci asemenea lucrări s-au executat în acelaşi interval de timp pe numai 30 360 hectare[139]. Or, în pofida faptului că prin aplicarea legilor de mai sus s-au executat o serie de împăduriri

---

133 Vezi G. Ionescu-Brăila, *Bogăţia animală a ţării,* Bucureşti, 1933, f. 6 - 7; E. Petrini, *Les paturages et les prairies de Roumanie,* în *La Roumanie agricole,* XIV-eme Congres international d'agriculture, Bucarest, 1929, p. 124 - 125.

134 *Apud* Ion Ţurcanu, *op. cit.,* p. 110.

135 Const. I. Ciulei, *op. cit.,* p. 7. Vezi şi Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Inspectoratul Regional al Agriculturii şi Reformei Agrare Cluj, dosar 11/1933, f. 27.

136 Const. I. Ciulei, *op. cit.,* p. 7.

137 A. D. Carabella, *Sporirea producţiunii agricole în România. Milioane de hectare pierdute pentru economia naţională,* în „Pagini agrare şi sociale", an XX, 1943, nr. 7 - 8, p. 189.

138 Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, *Zece ani…,* p. 142 - 143.

139 *Ibidem*, p. 144 - 145.

şi lucrări de ameliorare a solului, pe de altă parte, defrişările ilegale de păduri şi-au urmat vechiul curs. Este suficient să menţionăm aici că numai în anii 1937-1938 organele silvice au descoperit 229 910 infracţiuni pentru care au aplicat amenzi în valoare de 321 964 907 lei şi pedepse cu închisoarea de 154 613 zile[140].

La această suprafaţă de teren scoasă de fapt din circuitul agriculturii se adăugau haturile dintre minusculele loturi ale ţăranilor apărute şi multiplicate în urma diviziunii pământului prin succesiuni. Acestea însumau, potrivit calculelor unor specialişti, peste 700 000 de hectare, iar în cazul unor proprietăţi mici foarte divizate ele reprezentau până la 20 % şi chiar 30 % din suprafaţa lor[141]. Hugh Seton-Watson, referindu-se la micile exploatări agricole din ţările răsăritului Europei, scria că pretutindeni mari suprafeţe de pământuri cultivabile erau irosite şi sub forma unor cărări care asigurau ţăranilor accesul de la o parcelă la alta[142]. Pe lângă faptul că haturile nu erau niciodată exploatate, în acelaşi timp, ele reprezentau pământuri pline de buruieni în care şoarecii, şobolanii şi alţi dăunători ai culturilor agricole îşi găseau în mod frecvent adăposturi.

Din cercetările întreprinse pe teren în perioada 1931-1937 de o serie de specialişti de la Institutul de Cercetări Agronomice al României, rezulta că în numeroase localităţi de pe cuprinsul întregii ţări sătenii posesori ai unor loturi de dimensiuni minuscule situate la mari depărtări de sediul gospodăriei lor le abandonaseră, ele fiind acaparate de cei cu pământuri în vecinătatea lor. Dintr-un proces-verbal încheiat de autorităţile judeţene Sibiu la sfârşitul lunii martie 1937, – ca să oferim doar un singur exemplu al magnitudinii care cuprinsese procesul de divizibilitate a proprietăţilor rurale din România – rezulta că în comuna Ilimbav, din suprafaţa totală de 1 463 ha pe care se întindea comuna, terenul neproductiv, indicat a fi fost de numai 49 ha la cadastrul funciar întocmit în anul 1883, sporise, în 1937, la peste 300 ha, iar suprafaţa cultivabilă se redusese de la 683 ha, la cel mult 400 ha. Fărâmiţarea proprietăţilor depăşea aici limita oricărei posibilităţi de rentabilitate a culturilor. Din examinarea datelor cadastrului funciar şi a situaţiei de pe teren se constatase că media proprietăţii cultivabile nu trecea de 5 ha, iar această suprafaţă medie era fărâmiţată în cel puţin 40 de parcele. Preotul Ion Alexandru, de pildă, stăpânea 13 ha divizate în 196 parcele; dintre acestea, el nu cultiva regulat decât 50, alte 40 mai rar, iar restul de 106 erau părăsite şi acaparate de vecini; un oarecare Teodosie Hordobeţ poseda 17 ha în 280 de parcele, din care 120 erau părăsite; Ion Tărchilă abandonase 30, din cele 115 parcele care formau proprietatea lui de 8 ha[143]. Cea mai mare amploare a fenomenului fărâmiţării proprietăţilor ţărăneşti se înregistra în Bucovina, dar el era deosebit de accentuat şi în judeţele Caraş-Severin şi Maramureş, unde 50,51 % din micii proprietari stăpâneau, în medie, întinderi de câte o jumătate de hectar, divizate în loturi minuscule[144]. Fenomenul divizibilităţii avea repercusiuni nu numai asupra veniturilor realizate de micii proprietari funciari rurali, ci şi asupra celor ale economiei naţionale. Const. I. Ciulei aprecia la 500 de lei pierderile anuale pe hectar la

140 Ioan C. Vasiliu, *op. cit.,* p. 101.

141 *Ibidem,* p. 73; M. Lazăr, *Aspecte social-agrare ale economiei ţărăneşti, 1925 - 1935,* Timişoara, 1944, p. 162.

142 Hugh Seton-Watson, *Eastern Europe between the Wars, 1918 - 1941,* Hamden, Connecticut, 1962, p. 81.

143 C. I. Ciulei, *Comasarea, îmbunătăţirile agricole şi bunul părintesc. Comasarea proprietăţilor agricole în comuna Dorolea din jud. Năsăud,* Bistriţa, 1938, p. 6 - 8; idem, *Proprietatea indivizibilă, bunul părintesc şi comasarea*, în „Agricultura nouă", Cluj, an. IV, 1937, nr. 3, p. 106.

144 Vezi N. O. Popovici-Lupa, *Reforma agrară în Bucovina,* în „Independenţa economică", an. II, 1919, nr. 7 - 8, p. 19 - 20; D. Şandru, *op. cit.,* p. 272 - 273.

terenurile fărâmiţate, iar pe totalitatea pământurilor micilor proprietari funciari rurali, care era de şase milioane de hectare, paguba se ridica la suma de trei miliarde de lei[145].

Remediul divizibilităţii şi parcelării proprietăţilor ţărăneşti a fost căutat de specialişti în comasarea lor. Operaţia comasării, ca mijloc de raţionalizare a micii proprietăţi funciare rurale, fusese introdusă în Transilvania în anul 1836, prin legile X şi XII. Ulterior, legile din 1880 şi 1892 au înscris norme mai precise în această direcţie, dar aplicarea lor a sfârşit prin a crea nemulţumiri în special elementului românesc, deoarece ele nu ţineau cont de raporturile economice locale. Consecinţele acestor legi s-au concretizat în reducerea numărului de vite, acolo unde s-a înfăptuit comasarea, căci o parte dintre ţărani nu au mai putut să se ocupe de creşterea lor şi au emigrat. Alarmat de situaţia creată, guvernul maghiar a instituit o nouă procedură a comasării, prin legile VII şi XXXIV din 1908, care stabileau norme mai bune în această direcţie. Pe baza lor, au fost comasate, începând din 1908, în 17 comitate ale Transilvaniei, fără Banat, 1 965 577 iugăre (circa 950 000 hectare), în hotarele a 627 comune[146].

În Vechiul regat, Basarabia şi Bucovina asemenea operaţii nu au fost efectuate până la încheierea primului război mondial. La art. 136 al legii pentru reforma agrară din Vechiul regat s-a prevăzut că o lege specială privitoare la comasare va fi adoptată, dar o asemenea lege nu a mai fost votată, iar legislaţia maghiară privitoare la Transilvania, care căzuse în desuetudine, nu putea fi extinsă la celelalte provincii ale României. S-a încercat, totuşi, între anii 1928 şi 1930, să se continue lucrările de comasare începute după 1908 într-o serie de comune ale Ardealului, dar neterminate din cauza izbucnirii primului război mondial. În unele comune însă, opoziţia sătenilor faţă de operaţia comasării a fost însă atât de puternică încât ea nu a putut fi nici măcar reluată. Consilieratul agricol al judeţului Târnava Mare raporta la 28 mai 1930 Direcţiei Aplicării Reformei Agrare că la Meşendof majoritatea sătenilor s-au opus reluării comasării, motivând că prin această operaţie cei bogaţi ar primi terenuri în apropierea satului, iar lor li s-ar da cele mai slabe pământuri, situate la mare distanţă de sat. În Transilvania – ripostau, pe de altă parte, ţăranii din Meşendorf – prin comasările de dinainte de război făcute cu forţa jandarmilor, cele mai bune terenuri le-au ocupat grofii în dauna celor mulţi şi, din această cauză, nimeni din comuna noastră nu mai solicita continuarea ei, sătenii argumentând că operaţia comasării îşi “dormea somnul cel de veci”[147]. În pofida opoziţiei ţăranilor, într-o serie de sate din Ardeal operaţia comasării începută în temeiul legii maghiare din 1908 a fost, totuşi, finalizată, astfel că, la începutul deceniului al patrulea al veacului trecut, 831 de localităţi din Transilvania, care cuprindeau 18 % din întinderea provinciei, aveau proprietăţile comasate[148].

Toţi cercetătorii care au studiat problema divizibilităţii şi parcelării proprietăţilor ţărăneşti au găsit în comasare singurul remediu pentru corijarea inconvenientelor provenite de pe urma fărâmiţării loturilor şi pentru constituirea unor unităţi agricole viabile. Dacă prin reforma agrară s-a dat ţăranilor pământ, prin reforma comasării – scria titularul catedrei de politică socială de la Universitatea din Cluj, N. Ghiulea – li se va da posibilitatea de a-l folosi[149]. S-au scos în evidenţă, totodată, de către promotorii

---

[145] Apud Paul P. Niţescu, *Proprietatea parcelară şi raţionalizarea agricolă,* Bucureşti, 1932, p. 43 - 44.

[146] Const. Moldoveanu, *Cooperaţia şi problema comasării proprietăţii ţărăneşti,* Bucureşti, 1937, p. 62; Ion Luca Ciomac, *Despre stările agrare din Transilvania şi cercetări asupra situaţiei exploatărilor agricole după reforma agrară,* Bucureşti, 1931, p. 115: Er. Grinţescu, *Cadastrul, cartea funduară şi comasarea,* Bucureşti, 1936, p. 113.

[147] DANIC, fond Reforma agrară din 1921, judeţul Târnava Mare, dosar 33, f. 8 - 9, 160 şi urm.

[148] Ioan C. Vasiliu, *op. cit.,* p. 73.

[149] N. Ghiulea, *Comasarea, întâia problemă a agriculturii noastre,* Bucureşti, 1937, p. 29.

comasării, foloasele ei economice: putinţa de a se realiza o cultură modernă şi raţională, economii la cheltuielile de producţie, posibilitatea sătenilor de a contracta împrumuturi de la bănci şi, ca o încununare a acestora, posibilitatea statului de a iniţia o politică agrară şi agricolă eficientă şi altele[150]. La rândul său, danezul Marius Gormsen, care a studiat pe teren în 1938-1939, timp de 13 luni, situaţia cooperaţiei rurale din România, considera comasarea ca "*cea mai de seamă reformă tehnică agrară*" (subl. autorului), prin efectele ce le-ar fi avut asupra raţionalizării culturii, a asolamentului, comunicaţiilor"[151].

În legislaţia agrară românească din perioada interbelică se aminteşte pentru prima dată de comasare la art. 121 al legii pentru organizarea ministerelor, din 2 august 1929, atunci când se stabileau atribuţiile Direcţiei Cadastrului, din Ministerul Agriculturii şi Domeniilor: "Direcţiunea Cadastrului, a Comasării şi Ameliorării Agricole are ca atribuţie cadastrarea ţării, comasarea proprietăţii funciare, irigarea şi drenarea terenurilor susceptibile de amelioraţiuni"[152]. Câţiva ani mai târziu, legea pentru organizarea cadastrului funciar şi introducerea cărţilor funciare în Vechea Românie şi în Basarabia, promulgată la 20 aprilie 1933, dispunea, prin art. 33, executarea lucrărilor de comasare odată cu cele tehnico-cadastrale[153], fără a se indica însă şi modalităţile practice de realizare a ei.

Începând din vara anului 1935, unii dintre agronomi au desfăşurat o intensă activitate de popularizare a avantajelor comasării, prin intermediul Fundaţiei culturale Carol. Alături de agronomi, căminele culturale s-au dovedit la fel de active în popularizarea ideii[154]. Concomitent, a fost elaborat şi un statut al obştilor de comasare. Propaganda întreprinsă a determinat într-o serie de sate pe unii dintre locuitori să solicite execuţia comasării, dar numărul acestora nu atingea proporţia de 66 % înscrisă în statut şi ulterior în legea pentru organizarea şi încurajarea agriculturii, din 22 martie 1937, spre a permite constituirea obştilor de profil. De altfel, singura obşte de comasare care a cuprins 59 % din locuitorii comunei şi a cărei activitate a avut finalitate a fost constituită la Dorolea, judeţul Năsăud. Operaţiile de comasare au fost executate în primăvara anului 1938, în urma lor, cele 1 700 ha cultivabile, divizate în peste 12 000 de parcele, fiind raţionalizate şi împărţite în numai 170 de loturi, număr egal cu cel al familiilor de ţărani proprietari din localitate[155].

În concluzie, în perioada interbelică, oamenii politici şi specialiştii în agricultură, conştienţi de perspectiva degradării progresive a pământului din România, au manifestat un anumit interes pentru ameliorarea lui. Atenţia lor a fost concentrată asupra câtorva operaţiuni care vizau, în principal, repunerea în circuitul culturii a unor terenuri degradate, mlăştinoase şi inundabile, precum şi exploatarea raţională şi profitabilă a pământurilor aflate în proprietatea ţărănimii. Ansamblul de legi promulgate cu începere din decembrie 1918 până la 22 martie 1937, când a intrat în vigoare legea pentru organizarea şi încurajarea agriculturii, care oferea, cel puţin în mod teoretic, soluţii tuturor problemelor cu care se confrunta agricultura ţării, demonstrează că cercurile guvernante autohtone erau pe deplin conştiente de necesitatea modernizării acestei

---

150 *Ibidem*, p. 30 - 32; Const. Moldoveanu, *Organizarea agriculturii prin cooperaţie,* Bucureşti, 1935, p. 20.

151 Marius Gormsen, *op. cit.*, p. 27 - 28.

152 N. Ghiulea, *op. cit.,* p. 26.

153 „Monitorul Oficial", nr. 90, 20.IV.1933.

154 Const. I. Ciulei, *Primele obşti de comasare şi exploatare agricolă,* în „Viaţa agricolă", an. XXVII, 1936, nr. 1, p. 1 - 2.

155 Ioan C. Vasiliu, *op. cit.,* p. 73; Arhivele Statului Bistriţa, fond Camera agricolă a judeţului Năsăud, dosar 943/1938, f. 8.

ramuri a economiei naţionale. Numai că, datorită unei multitudini de impedimente, finalitatea multora dintre acestea s-a soldat cu rezultate modeste, iar a altora nu a avut, în mod practic, nici o valoare. Din această cauză, agricultura României s-a confruntat cu probleme insurmontabile, care i-au blocat în bună măsură progresul şi care au contribuit, concomitent, la stoparea procesului de ameliorare a stării sociale a populaţiei rurale şi la o diminuare a venitului naţional.

ÎNVĂŢĂMÂNTUL LICEAL INTERBELIC ÎN MOLDOVA. DOCUMENTE DESPRE LICEELE LAURIAN, NEGRUZZI ŞI CODREANU

Cătălin Botoşineanu

În contextul generat de Marea Unire din 1918, instrucţia şcolară de pe teritoriul României Mari, pusă în situaţia să gestioneze patru sisteme de învăţământ, a căpătat noi valenţe. Forţa moralizatoare a educaţiei centralizate nu a fost ignorată şi în slujba ei statul român a concentrat întregul demers legislativ[1]. În faţa acestei provocări, şcoala românească a conştientizat diferenţele sociale şi regionale dintre elevii ei şi s-a obligat să asigure „dezvoltarea tuturor ramurilor de învăţământ"(C. Angelescu).

Una dintre preocupările Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor precum şi tema principală din dezbaterea publică interbelică asupra învăţământului a fost aceea a raportului dintre învăţământul teoretic şi cel practic. În 1928, România avea un număr de 10 licee la 1 milion de locuitori, Ungaria avea 18,7, în timp ce Danemarca avea 56 de licee, raportate la acelaşi număr de locuitori[2]. În acelaşi timp, în perioada 1921-1932, 9,1% din populaţia care a terminat cursurile şcolii primare au urmat şcolile teoretice, în timp ce doar 2,7% au fost înscrişi în şcolile practice[3]. Această realitate era confirmată şi de sistemul şcolar din România interbelică, unde 75,1% dintre şcoli erau teoretice şi numai 24,9% aveau un caracter practic[4].

Oraşele Botoşani, Iaşi şi Bârlad nu au făcut excepţie de la această realitate, cele trei aşezări din Moldova adunând în şcolile şi liceele sale copii din întreg spaţiul de la est de Carpaţi. Spre exemplu, contemporanii vorbeau despre Iaşii de dinaintea primului război mondial comparându-l cu un „oraş al şcolilor"[5], această reputaţie supravieţuind şi perioadei interbelice. În jur de 50 de şcoli primare şi secundare, ale statului şi particulare, au funcţionat la Iaşi şi au asigurat acestuia un loc aparte în istoria şcolii româneşti. Liceul

---

[1] În perioada interbelică, învăţământul primar şi secundar a fost încadrat de 5 astfel de legi, toate elaborate în mandatul ministrului liberal C. Angelescu: 1924 – legea învăţământului primar, 1925 – legea învăţământului particular, 1928 – legea învăţământului secundar, 1936 – legea învăţământului industrial şi legea învăţământului comercial (vezi: *Bibliografia pedagogică. Retrospectiva românească 1875-1948. Legislaţia învăţământului*, vol. III. 1, Bucureşti, 1996).

[2] Dr. C. Angelescu, *Evoluţia învăţământului primar şi secundar în ultimii 20 de ani,* f. a., p. 29.

[3] Iosif I. Gabrea, *Liceul. Structura şi programa lui*, Bucureşti, 1933, p. 13.

[4] Idem, *Şcoala românească. Structura şi politica ei 1921-1932*, p 73. Concluzia autorului, în condiţiile raportului dintre populaţia rurală şi cea urbană, era aceea că sistemul şcolar românesc se afla „în discordanţă cu structura vieţii sociale româneşti". De aceeaşi problemă, dar în termeni mult mai duri, se plângea şi fostul ministru al Instruţiunii, S. Mehedinţi, care acuza lipsa laturii practice a învăţământului românesc. Nu este de mirare astfel faptul că ediţia din 1919, a cărţii lui S. Mehedinţi, *Şcoala muncii,* care milita pentru un caracter mai aplicat al învăţământului, în dauna celui teoretic, s-a editat în 7 ediţii, ultima în 1941 (S. Mehedinţi, *Scrieri despre educaţie şi învăţământ. Antologie*, Ediţie îngrijită de D. Muster, Bucureşti, Editura Academiei, 1992, p. 99 şi *passim*).

[5] Eugen Herovanu, *Oraşul amintirilo*r, Ediţie de Ion Ardelean, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 22.

Negruzzi a fost cel care a rămas în amintirea marilor oameni de cultură ai oraşului drept pepiniera elitei intelectuale. De asemenea, liceele Laurian şi Codreanu[6], din Botoşani şi Bârlad, au fost centrele de învăţământ secundar care au polarizat elementele cele mai prestigioase ale culturii din cele două părţii ale Moldovei istorice, Moldova de Sus şi Moldova de Jos.

Învăţământul primar, primul grad al învăţământului, se realiza în şcolile publice, particulare sau în familie, adresându-se copiilor cu vârsta între 5-16 ani[7]. Acesta cuprindea şcolile pentru copii mici, „grădinile de copii", pentru cei cu vârsta între 5-7 ani, şcolile primare, şcolile şi cursurile pentru adulţi şi şcolile sau clasele speciale pentru „copii debili şi anormali". Conform *legii învățământului primar și normal primar* din 24 iulie 1924, durata de şcolarizare a ciclului primar, obligatoriu şi gratuit, se mărea de la 4 la 7 ani[8]. Primul ciclu, al cărui durată era de 4 ani, asigura copiilor cultura elementară unitară. Urma apoi, pentru cei care nu promovau în ciclul secundar, încă 3 ani de învăţământ aplicat impregnat de un puternic caracter regional, în funcţie de specificul zonei unde locuiau. Cu toate acestea, copiii din mediul rural rămâneau doar cu 4 clase primare, spre exemplu, între 1921-1932, doar 5,4 % dintre elevii înscrişi în şcolile rurale au trecut în învăţământul secundar, 2,5 % în licee, 1,2 % în şcoli normale, 0,3% în seminarii, restul în şcoli profesionale[9].

Învăţământul secundar, gradul al doilea de învăţământ, era organizat de *legea pentru organizarea învățământului secundar* din 15 mai 1928 şi cuprindea o componentă teoretică (liceul, şcoala normală, seminarul) şi una practică (şcolile de agricultură, şcolile de ucenici, şcolile de menaj, şcolile profesionale, şcolile comerciale, şcolile industriale şi liceele militare). Scopul era acela de a oferi absolvenţilor cursului primar bazele culturii generale sau de specialitate, pentru a putea urma apoi cursurile învăţământului superior (Universităţi, Şcoli Politehnice şi Academii)[10]. În acest fel, gimnaziul devenea o „şcoală post-primară", din 1925 liberalii introducând examenul de admitere în clasa a V-a de liceu şi avizul Consiliul Permanent al Instrucţiunii de a transforma gimnaziul în liceu[11]. Toate formele de pregătire secundară erau organizate în două cicluri, care au diferit, ca durată a şcolarităţii între 3 sau 4 ani. Astfel, după război, liberalii au menţinut liceul de 8 ani, introdus prin legea din timpul lui Spiru Haret din 1898. Nevoia de funcţionari i-a determinat, odată cu legea din 1928, să scadă durata studiilor secundare, desfiinţând clasa a 8-a. S-a introdus principiul liceul unitar, dispărând astfel cele 3 secţii introduse de Haret, clasică, reală şi modernă. După 1934, s-a revenit la liceul de 8 clase, ultima clasă fiind reintrodusă facultativ încă din timpul guvernării Iorga, în 1931. Clasa a 8-a era împărţită în secţia literară şi ştiinţifică, asigurându-se astfel o minimă specializare a elevilor. Încă din 1925, ministrul liberal C. Angelescu a reintrodus examenul de

---

6 Vezi lista absolvenţilor în Traian Nicola, *Liceul „Gh. Roșca Codreanu" Bârlad. Monografie*, Iaşi, 1971.

7 Expunerea de motive, Discuţia legii precum şi legea din 1924 în *Lege pentru învățământul primar al statului și învățământul normal-primar*, Bucureşti, 1925; vezi şi: G. G. Antonescu, Iosif Gabrea, *Organizarea învățământului,* Bucureşti, 1933, p. 21-54.

8 Acest deziderat a fost lipsit de finalitate întrucât, în 1931, doar 0,6% din elevii înscrişi în şcoala primară absolveau 7 clase (Iosif Gabrea, *Școala românească...*, p. 76).

9 *Ibidem,* p. 89.

10 Dr. C. Angelescu, *op.cit.*, p. 58. Ministrul liberal C. Angelescu considera că prin aceste măsuri s-a stopat accesul tuturor absolvenţilor de gimnaziu în liceu, lucru care nu făcea decât să sporească ponderea „proletarilor intelectuali".

11 *Ibidem*, p. 28.

bacalaureat[12], care acorda absolvenţilor dreptul de a se înscrie în Universităţi, şi examenele de final de an, ambele fiind suprimate de Spiru Haret, în 1898[13]. În 1936, prin *legea învăţământului industrial* şi *legea învăţământului comercial* dispăreau şi ultimele rămăşiţe ale sistemul haretian. Şcolile profesionale de meserii, inferioare şi superioare, şi şcolile comerciale de gradul I şi al II-lea erau desfiinţate, fiind introduse gimnaziul şi liceul industrial, acesta din urmă finalizat prin bacalaureatul industrial, asigurându-se astfel absolvenţilor şansa de urma o pregătire universitară [14].

În România interbelică, învăţământul primar şi secundar era organizat, din punct de vedere administrativ, în 15 regiuni, unde funcţionau inspectoratele regionale. Acestea erau practic organismele din teritoriu prin care Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii controla funcţionarea şcolilor primare şi secundare. Judeţul Iaşi era centrul regiunii a XIII-a, ce mai cuprindea judeţele Botoşani, Soroca, Bălţi şi Vaslui, în timp ce judeţul Tutova, reşedinţa de judeţ fiind oraşul Bârlad, făcea parte din Regiunea XI-a, ce îşi avea sediul la Galaţi, alături de judeţele Covurlui, Tecuci, Ismail, Cahul şi Tulcea [15]. Cea mai mare regiune din ţară era cea a Cernăuţiului, lucru care se reflecta şi în alocaţiile bugetare primite de la Minister[16]. De asemenea, în funcţie de poziţia geografică şi de importanţa judeţului în cadrul României Mari, salariile de bază ale cadrelor didactice erau diferenţiate în 12 categorii, oraşul Iaşi intra în categoria a III-a, în timp ce Botoşani şi Bârlad făceau parte din cea de a X-a[17]. Şcolile erau controlate de către inspectorii regionali, în cadrul inspecţiilor fiind observate, în primul rând, 5 componente: învăţământul („cetirea, scrierea, exprimarea gramaticală, aritmetica şi geometria, celelalte ştiinţe, cântul şi gimnastica"), starea igienică a localului şi a elevilor, două lecţii de probă, Cancelaria şi arhiva (cataloage, matricole) şi activitatea extraşcolară (cursuri complementare, lucrul manual, muzeul şcolar)[18].

Documentele despre cele trei licee ale Moldovei sunt din fondul Inspectoratul Şcolar Regional, din dosarul 36/1936, care cuprinde Situaţii statistice relative la şcolile secundare din Moldova. Ministerul Instrucţiunii a solicitat aceste date în contextul apariţiei legilor învăţământului comercial şi industrial, având nevoie de o radiografie la zi a situaţiei aşezămintelor şcolare.

---

12 Examenul a fost destul de contestat de contemporani, întrucât nu oferea „alte drepturi sau avantaje" faţă de certificatul de absolvire, apoi profesorii universitari, cei care asigurau evaluarea absolvenţilor, erau scoşi de la obligaţiile lor pentru 2 săptămâni, fiind retribuiţi din taxele elevilor (C. A. Dima, *Şcoala secundară în lumina bacalaureatului: constatări, date statistice, păreri şi propuneri*, Bucureşti, 1928, p. 85). De abia în 1938, Ministerul Educaţiei Naţionale a decis că absolvenţii fără bacalaureat nu puteau ocupa funcţii publice (DJANI, Fond Inspectoratul Şcolar Regional Iaşi, dosar 500/1938, nepaginat).

13 Dr. C. Angelescu, *op. cit.*, p. 63.

14 *Ibidem*, p. 74.

15 DJANI, Fond Inspectoratul Şcolar Regional Iaşi, dosar 80/1925, f. 3-5.

16 Regiunea Cernăuţi primea în 1925 suma 51 de milioane, în timp ce la Iaşi se alocau 32,2 milioane. Spre exemplu, la Bucureşti era trecută în buget suma de 31 de milioane (*ibidem*).

17 Categoria I: Bucureşti, categoria II: Cernăuţi, Cluj, Chişinău, Galaţi, Jimbolia, Timişoara, categoria III: Iaşi, Constanţa, Craiova, Brăila (*ibidem*, dosar 177/1927, f. 3).

18 *Ibidem*, dosar 4/1921.

I. **Liceul „Costache Negruzzi" Iaşi**, cu internat, strada Toma Cozma. Anul înfiinţării 1895.

Transformări: 1911, 1929, 1934.

Situaţia de la finalul anului şcolar 1935-1936

1. Numărul şi situaţia elevilor înscrişi:
- cursul inferior: 366
- cursul superior: 165
- Total 531, din care 229 interni şi 302 externi

2. Elevi înscrişi, repartizaţi după cetăţenia şi religia părinţilor:
- români:
  - cursul inferior: 286
  - cursul superior: 139
- germani:
  - cursul inferior: 1
  - cursul superior: 1
- evrei:
  - cursul inferior: 78
  - cursul superior: 24
- turci şi tătari: cursul superior: 3
- cetăţeni străini: cursul inferior: 1
- Total 531

3. Examene de admitere în cursul superior:
- români:
  - prezenţi la examen: 87
  - reuşiţi: 53
- evrei:
  - prezenţi la examen: 32
  - reuşiţi: 16
- Total
  - prezenţi la examen: 119
  - reuşiţi: 69

4. Examenele de bacalaureat:
- români:
  - prezenţi la examen: 30
  - reuşiţi : 30
- evrei:
  - prezenţi la examen: 4
  - reuşiţi : 2
- turci şi tătari:
  - prezenţi la examen: 1
  - reuşiţi : 1
- Total:
  - prezenţi la examen: 35
  - reuşiţi : 33

5. Elevi înscrişi în toate clasele, repartizaţi după locuinţa şi profesia părinţilor:
- în localitatea unde e şcoala:
    - proprietari: 4
    - agricultori: 2
    - industriaşi: -
    - maiştri şi lucrători industriali: 25
    - comercianţi : 66
    - funcţionari publici: 57
    - profesori, învăţători, preoţi: 41
    - militari: 16
    - profesiuni libere: avocaţi, medici, ingineri, artişti: 30
    - servitori pentru uzul casnic: 7
    - alte ocupaţii: 19
    - orfani. 11
- în altă localitate:
    - proprietari: 27
    - agricultori: 31
    - maiştri şi lucrători industriali: 8
    - comercianţi : 25
    - funcţionari publici: 40
    - profesori, învăţători, preoţi: 66
    - militari: 4
    - profesiuni libere: avocaţi, medici, ingineri, artişti: 23
    - alte ocupaţii: 5
    - orfani: 10
- Total: 531

6. Biblioteca:
- totalul volumelor: 12510
- totalul volumelor citite în anul 1935-1936: 2358
- nr. elevilor care au frecventat biblioteca în anul 1935-1936: 260

7. Taxe şcolare:
- nr. elevilor care au plătit taxa:
    - în clasele bugetare: 531
    - scutiţi de taxă: 37
    - au plătit taxă de până la 300 lei: -
    - între 301-500 de lei: -
    - între 501-1000 de lei: 5
    - între 1001-2000 de lei: 9
    - între 2001-4000 de lei: 79
    - între 4001-10000 de lei: 245
    - între 10001- 20000 de lei: 156
- Totalul sumelor plătite: 4.037.358

8. Personalul didactic:
- profesori: 29
- maiştri: 5

- Total 34, din care:
    - titulari definitivi: 14
    - titulari provizorii: 1
    - suplinitori de catedre vacante: 17
    - suplinitori de titulari: 2

9. Internate:

- nr. elevilor întreţinuţi în internate de la Ministerul Instrucţiunii:
    - fii de funcţionari: 56,
        - întreţinere completă: 28,
        - întreţinere parţială: 28
    - fii de săteni: 21,
        - întreţinere completă: 19,
        - întreţinere parţială: 2
    - români de peste hotare: 1, întreţinere completă: 1
    - orfani: 5, întreţinere completă: 5
    - alte categorii: 2
    - Total: 85
- nr. elevilor întreţinuţi de alte instituţii şi autorităţi (întreţinere parţială):
    - fii de funcţionari: 1
    - fii de săteni: 5
    - orfani: 1
    - alte categorii: 4
    - Total: 11

10. Solvenţi:

- nr. solvenţilor: 110, suma plătită anual, inclusiv alimentele aduse în natură :
    - până la 3000 de lei: 1
    - 3001-6000 lei: 2
    - 6001-10000: 2
    - 10001-15000: 16
    - 15001-20000: 89

11. Bursieri: -

12. Situaţia elevilor pregătiţi în familie şi prezenţi la examen particular:

- cursul superior: 23
- Total 23

13. Elevi prezentaţi la examene particulare, repartizaţi după cetăţenia, neamul şi religia părinţilor:

- români: 18
- italieni: 1
- evrei: 4
- Total 23

Situaţia de la începutul anului şcolar 1936-1937

- Nr. de elevi înscrişi:
  - cursul inferior: 326
  - cursul superior: 162
  - Total general la ambele cursuri: interni 233, externi: 255.
- Elevi înscrişi, repartizaţi după cetăţenia şi religia părinţilor:
  - români:
    - cursul inferior: 284
    - cursul superior: 142
  - evrei:
    - cursul inferior: 42
    - cursul superior: 19
  - cetăţeni străini: - cursul superior: 1
  - Total 488

*

II. **Liceul de Băieţi „A. T. Laurian" Botoşani,** cu internat, strada Liceului. Anul înfiinţării 1859 – gimnaziu.

Transformări: din anul 1864 – liceu complet, funcţionează fără întrerupere.

Situaţia de la finalul anului şcolar 1935-1936

1. Numărul şi situaţia elevilor înscrişi:
- cursul inferior: 380
- cursul superior: 135
- Total 448

2. Elevi înscrişi, repartizaţi după cetăţenia şi religia părinţilor:
- români:
  - cursul inferior: 253
  - cursul superior: 91
- evrei:
  - cursul inferior: 127
  - cursul superior: 44
- Total 515

3. Examene de admitere în cursul superior:
- români:
  - prezenţi la examen: 41
  - reuşiţi: 31
- evrei:
  - prezenţi la examen: 16
  - reuşiţi: 14
- Total
  - prezenţi la examen: 57
  - reuşiţi: 45

4. Examenele de bacalaureat:
- români:
  - prezenţi la examen: 19
  - reuşiţi : 15
- evrei:
  - prezenţi la examen: 12
  - reuşiţi : 7
- Total:
  - prezenţi la examen: 31
  - reuşiţi : 22

5. Elevi înscrişi în toate clasele, repartizaţi după locuinţa şi profesia părinţilor:
- în localitatea unde e şcoala:
  - proprietari: 3
  - agricultori: 3
  - industriaşi: 7
  - maiştri şi lucrători industriali: 28
  - comercianţi : 119
  - funcţionari publici: 69
  - profesori, învăţători, preoţi: 15
  - militari: 34
  - profesiuni libere: avocaţi, medici, ingineri, artişti: 22
  - servitori pentru uzul casnic: 7
  - alte ocupaţii: 78
- în altă localitate:
  - proprietari: 1
  - agricultori: 50
  - maiştri şi lucrători industriali: -
  - comercianţi : 13
  - funcţionari publici: 28
  - profesori, învăţători, preoţi: 20
  - militari: 5
  - profesiuni libere: avocaţi, medici, ingineri, artişti: 4
  - alte ocupaţii: 8
- Total: 515

6. Biblioteca:
- totalul volumelor: 9259
- totalul volumelor citite în anul 1935-1936: 3210
- nr. elevilor care au frecventat biblioteca în anul 1935-1936: 510

7. Taxe şcolare:
- nr. elevilor care au plătit taxa:
  - în clasele bugetare: 515
  - scutiţi de taxă: -
  - au plătit taxă de până la 300 lei: 33
  - între 301-500 de lei: 45
  - între 501-1000 de lei: 55

- între 1001-2000 de lei: 70
- între 2001-4000 de lei: 312
- între 4001-10000 de lei: 245

- Totalul sumelor plătite: 973.725

8. Personalul didactic:
- profesori: 25
- maiştri: 4
- Total 29, din care:
  - titulari definitivi: 17
  - titulari provizorii: 2
  - suplinitori de catedre vacante: 6
  - suplinitori de titulari: 4

9. Bursieri:
   - de la Ministerul Instrucţiunii: 5
     - între 1001-3000 de lei: 4
     - între 3001-5000 de lei: 1
     - Totalul sumelor plătite ca bursă: 13.500

10. Internate:
- nr. elevilor întreţinuţi în internate de la Ministerul Instrucţiunii:
  - fii de săteni: 25,
- nr. elevilor întreţinuţi de alte instituţii şi autorităţi (întreţinere parţială):
  - fii de săteni: 8

11. Solvenţi:
- nr. solvenţilor: 32, suma plătită anual, inclusiv alimentele aduse în natură :
  - până la 3000 de lei: 32

12. Situaţia elevilor pregătiţi în familie şi prezenţi la examen particular:
- cursul superior: 43
- cursul inferior: 17
- Total 60

13. Elevi prezentaţi la examene particulare, repartizaţi după cetăţenia, neamul şi religia părinţilor:
- români: 43
- evrei: 426
- Total 60, din care:
  - situaţia de la examenul de bacalaureat a elevilor pregătiţi în familie, Centrul Iaşi, prezenţi la examen:
    - români 5, reuşiţi: 1
    - evrei 2, reuşiţi: 1

Situaţia de la începutul anului şcolar 1936-1937

- Nr. de elevi înscrişi:
  - cursul inferior: 380
  - cursul superior: 127
  - Total general la ambele cursuri: interni 68, externi: 439.
- Elevi înscrişi, repartizaţi după cetăţenia şi religia părinţilor:
  - români:
    - cursul inferior: 270
    - cursul superior: 90
  - evrei:
    - cursul inferior: 110
    - cursul superior: 37

*

III. **Liceul de Băeţi „Codreanu” Bârlad,** fără internat, strada C. Hamangiu, Bârlad, judeţul Tutova. Anul înfiinţării 20 octombrie 1846 „Clasul Real al Codreanului”.

Transformări: 25 septembrie 1858 gimnaziu; 25 septembrie 1864 Liceul „Codreanu”.

Situaţia de la finalul anului şcolar 1935-1936

1. Numărul şi situaţia elevilor înscrişi:
- cursul inferior: 235
- cursul superior: 135
- Total 370

2. Elevi înscrişi, repartizaţi după cetăţenia şi religia părinţilor:
- români:
  - cursul inferior: 199
  - cursul superior: 119
- germani: cursul inferior: 1
- ruşi: cursul inferior: 1
- greci:
  - cursul inferior: 2
  - cursul superior: 1
- evrei:
  - cursul inferior: 32
  - cursul superior: 15
- Total 370

3. Examene de admitere în cursul superior:
- români:
  - prezenţi la examen: 66
  - reuşiţi: 44
- evrei:
  - prezenţi la examen: 9
  - reuşiţi: 8
- Total:

  - prezenţi la examen: 75
  - reuşiţi: 52

4. Examenele de bacalaureat:

- români:
  - prezenţi la examen: 24
  - reuşiţi : 16
- evrei:
  - prezenţi la examen: 5
  - reuşiţi : 3
- Total:
  - prezenţi la examen: 29
  - reuşiţi : 19

5. Elevi înscrişi în toate clasele, repartizaţi după locuinţa şi profesia părinţilor:

- în localitatea unde e şcoala:
  - proprietari: 4
  - agricultori: 57
  - industriaşi: 3
  - maiştri şi lucrători industriali: 14
  - comercianţi : 54
  - funcţionari publici: 71
  - profesori, învăţători, preoţi: 26
  - militari: 27
  - profesiuni libere: avocaţi, medici, ingineri, artişti: 23
  - servitori pentru uzul casnic: -
  - alte ocupaţii: 3
  - orfani. 18
- în altă localitate:
  - proprietari: 2
  - agricultori: 19
  - maiştri şi lucrători industriali: 2
  - comercianţi : 6
  - funcţionari publici: 7
  - profesori, învăţători, preoţi: 9
  - militari: 8
  - profesiuni libere: avocaţi, medici, ingineri, artişti: 3
  - alte ocupaţii: 2
- Total: 370

6. Biblioteca:

- totalul volumelor: 6711
- totalul volumelor citite în anul 1935-1936: 954
- nr. elevilor care au frecventat biblioteca în anul 1935-1936: 186

7. Taxe şcolare:

- nr. elevilor care au plătit taxa:
  - în clasele bugetare: 370

- scutiţi de taxă: 15
- au plătit taxă de până la 300 lei: 2
- între 301-500 de lei: 18
- între 501-1000 de lei: 43
- între 1001-2000 de lei: 149
- între 2001-4000 de lei: 143

- Totalul sumelor plătite: 674.775

8. Personalul didactic:
- profesori: 23
- maiştri: 4
- Total 27, din care:
  - titulari definitivi: 20
  - titulari provizorii: 1
  - suplinitori de catedre vacante: 2
  - suplinitori de titulari: 4

9. Bursieri:
  - de la alte instituţii şi autorităţi: 40
    - Totalul sumelor plătite ca bursă: 48.165

10. Situaţia elevilor pregătiţi în familie şi prezenţi la examen particular:
- cursul inferior: 43
- cursul superior: 30
- Total 73

11. Elevi prezentaţi la examene particulare, repartizaţi după cetăţenia, neamul şi religia părinţilor:
- români: 61
- evrei: 10
- cetăţeni străini: 2
- Total 73, din care:
  - situaţia de la examenul de bacalaureat a elevilor pregătiţi în familie, Centrul Bârlad, prezenţi la examen:
    - români 3, reuşiţi: 1
  - situaţia de la examenul de bacalaureat a elevilor pregătiţi în familie, Centrul Iaşi, prezenţi la examen:
    - români 4, reuşiţi: 2
    - evrei 1, reuşiţi: 1

14. Solvenţi: -

15. Internate: -

Situaţia de la începutul anului şcolar 1936-1937

- Nr. de elevi înscrişi:
    - cursul inferior: 217
    - cursul superior: 136
    - Total general la ambele cursuri: externi: 353.
- Elevi înscrişi, repartizaţi după cetăţenia şi religia părinţilor:
    - români:
        - cursul inferior: 185
        - cursul superior: 119
    - germani: cursul inferior: 1
    - ruşi: cursul inferior: 1
    - greci:
        - cursul inferior: 2
        - cursul superior: 1
    - evrei:
        - cursul inferior: 28
        - cursul superior: 16

DOUĂ INIŢIATIVE PREMERGĂTOARE PROIECTULUI BRIAND DE UNIUNE EUROPEANĂ

Ana Iriciuc

În perioada interbelică problema majoră care preocupa lumea europeană era cea a minorităţilor şi a statelor rezultate în urma prăbuşirii imperiilor multinaţionale. La aceasta se adăuga problema germană. După Tratatul de la Versailles Germania se vedea nevoită să accepte o serie de clauze dure legate de reparaţii, pierderi teritoriale, demilitarizare etc. care erau aproape inacceptabile pentru ea. Conflictul franco-german reprezenta, la rândul său, o cauză de tensiuni majore între marile puteri, ceea ce făcea ca reconcilierea să fie o necesitate. În plus, Marea Britanie sprijinea de cele mai multe ori Germania în încercarea de a limita forţa Franţei. În acest context s-au impus măsuri pentru a anula posibilitatea apariţiei unui nou conflict mondial.

Unul dintre cei care au militat activ pentru menţinerea păcii, supranumit şi „pelerin al păcii", a fost Aristide Briand. Om de stat francez, el a încercat, prin tratatele pe care le-a propus, să menţină o coeziune la nivel european sau chiar global.

În lucrarea noastră am încercat să prezentăm, pe scurt, drumul pe care Aristide Briand l-a străbătut către realizarea proiectului său de unificare europeană. Ideea în sine de Uniune Europeană ar merita, poate, o tratare mai atentă, dar ne-am axat numai pe traiectoria pe care aceasta a urmat-o de-a lungul carierei diplomatice a iniţiatorului său.

Europa interbelică s-a clădit pe o nouă bază juridică internaţională, stabilită prin tratatele de pace şi, mai ales, prin Pactul Societăţii Naţiunilor. În 1920 în Europa existau 37 de state, având următoarele forme de guvernământ: 17 monarhii, 14 republici, un principat autonom, o republică sovietică (Rusia), o regenţă (Ungaria), trei oraşe-teritorii libere. Dintre noile state create după Război şapte erau republici şi una monarhie[1]. A persistat problema minorităţilor care a fost abordată în mod diferit, în funcţie de natura regimurilor existente. Prevederile tratatelor de pace nu au rezolvat conflictele naţionale din Europa de Răsărit. Acestea aveau să devină, în multe privinţe, mai tensionate şi mai înverşunate[2].

Între cele două războaie mondiale, istoria Europei a evoluat în jurul problemei germane. Dacă aceasta ar fi fost rezolvată, multe alte probleme îşi găseau soluţia, dacă rămânea nerezolvată, Europa n-ar fi cunoscut pacea. Toate celelalte probleme (bolşevismul, revizionismul etc.) şi-au pierdut din importanţă în faţa acestei probleme[3].

---

1 Ioan Scurtu (coord.), *Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est (1918-2001)*, vol. I, Universitatea din Bucureşti, Centrul pentru Studiul Istoriei secolului XX, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2003, p. 7.

2 Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolul al XX-lea*, vol. II, Traducere de Mihai Eugen Avădanei, Postfaţă de I. Ciupercă, Editura Institutului European, 2000, p. 127.

3 A. J. P. Taylor, *Originile celui de al doilea război mondial*, Traducere şi note de Lucian Leuştean, Postfaţă de I. Ciupercă, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 43.

În 1925 Briand era şef al diplomaţiei franceze. El era egalul lui Stresemann ca abilitate diplomatică, egalul lui MacDonald în privinţa aspiraţiilor progresiste şi deasupra tuturor în privinţa exprimării romantice. Alţi oameni de stat francezi vorbeau „dur", dar această duritate era doar o aparenţă. Briand vorbea „blând", dar asta nu însemna că nu gândea la fel[4].

Un moment semnificativ al istoriei acestei perioade a fost Conferinţa de la Locarno. La aceasta au luat parte: Gustav Stresemann (din partea Germaniei), Emile Vandervelde (din partea Belgiei), Aristide Briand (din partea Franţei), Austin Chamberlain (din partea Marii Britanii) şi Benito Musolini (din partea Italiei)[5].

Ca şef al diplomaţiei franceze, Briand a acceptat „planul renan" propus de ministrul de Externe german Stresemann, ceea ce a dus la încheierea acordurilor de la Locarno din octombrie 1925. Briand dorea asigurarea securităţii Franţei, dar şi a păcii în Europa prin atragerea Germaniei de partea puterilor occidentale şi renunţarea la apropierea germano-rusă. El propune, în ciuda faptului că Austin Chamberlain insistase doar asupra principiului egalităţii juridice a Germaniei cu celelalte state participante „să ne ocupăm de tot ce ne apropie. Mai întâi vom discuta ce este mai uşor, apoi despre punctele «pleuratice» atât de dureroase"[6]. Ordinea de zi a dezbaterilor propusă de Briand cuprindea pactul de securitate renan, intrarea Germaniei în Societatea Naţiunilor, interpretarea articolului 16 din Pactul Societăţii Naţiunilor şi tratatele de arbitraj cu Polonia şi Cehoslovacia, de care depindea şi succesul Conferinţei. În ciuda revendicărilor Germaniei, Briand nu a renunţat la hotărârea de a nu admite vreo schimbare adusă Tratatului de la Versailles.

Articolul 16 din Pactul Societăţii Naţiunilor insera acţiunea colectivă a semnatarilor contra unei agresiuni neprovocate şi acceptarea trecerii pe teritoriul lor a trupelor aliate ca exponente ale Societăţii Naţiunilor[7]. Germania a opus rezistenţă în faţa interpretării acestui articol, iar eşecul Conferinţei a fost evitat prin faptul că Briand a afirmat că articolul nu avea decât o putere morală şi că aplicarea lui cu rigurozitate ar reduce „Locarno" la inutilitate. Compromisul a fost calea de evitare a unor noi neînţelegeri. Formula interpretativă consemna că se va ţine seama de repartizarea contribuţiei forţelor armate, precum şi de folosirea dreptului de trecere pe teritoriul membrilor, de situaţia militară şi de poziţia geografică a fiecărui stat. Articolul 16 se atenua pentru Germania până la dezarmarea generală, formulă iluzorie având în vedere dezacordul franco-englez în această problemă şi tendinţa Germaniei de a se sustrage acestei obligaţii. Această interpretare a articolului 16, considerat coloana vertebrală în apărarea integrităţii teritoriale a statelor, reprezenta, în sine, o modificare indirectă a Tratatului de la Versailles, o revizuire care îl golea de conţinut[8].

În legătură cu garantarea graniţelor ţărilor din Europa Centrală şi de Sud-Est, Briand afirma: „dacă este vorba numai de greutăţi de ordin formal şi de luarea în considerare a situaţiei interne a Germaniei s-ar putea ajunge la o formulă de mediere. Dacă însă existau greutăţi fundamentale şi dacă se cerea Franţei să renunţe la garanţia prietenilor din Est, nu se putea ajunge la un pact (...) Pentru că acum trebuia realizat un

---

[4] *Ibidem*, p. 53.

[5] Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe româneşti în date*, Fundaţia Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 251.

[6] *Apud* Em. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă(1918-1940). Din istoria relaţiilor internaţionale*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2001, p. 61.

[7] *Ibidem*, p. 61.

[8] *Ibidem,* p. 62.

acord de arbitraj între Franţa şi Germania, pentru că se au în vedere altele cu Polonia şi Cehoslovacia şi pentru că nu se intenţionează folosirea forţei, nu văd de ce o garanţie (pentru Polonia şi Cehoslovacia) nu e posibilă”[9].

Briand a distrus imaginea lui Stresemann propunând ca Germania să promită respectarea frontierelor sale atât în Est cât şi în Vest, ceea ce reprezenta o condiţie imposibilă pentru guvernul german. Cei mai mulţi dintre germani se resemnaseră cu pierderea Alsaciei şi Lorenei. Frontiera cu Polonia reprezenta o nemulţumire acută ce putea fi tolerată, dar nu confirmată. Stresemann a conceput perioada de înţelegere pe termen lung – în opinia germanilor – atunci când a acceptat să încheie tratate de arbitraj cu Polonia şi Cehoslovacia. Chiar şi aşa el a adăugat că Germania intenţiona să „revizuiască” frontierele cu aceste două state pe viitor, deşi o va face pe cale paşnică. Frontierele răsăritene ale Germaniei reprezentau punctul nevralgic al sistemului de securitate, iar Franţa a fost cea care a găsit o soluţie alternativă. Ea a reafirmat alianţele existente cu Polonia şi Cehoslovacia, iar semnatarii acordurilor de la Locarno au fost de acord că aceasta nu reprezenta o agresiune împotriva Germaniei[10].

Pactul de garanţie renan a fost semnat de Germania, Franţa, Belgia, Marea Britanie şi Italia. Garanţii pactului erau Marea Britanie şi Italia. Prin acest pact ţările îşi garantau *statu-quo*-ul teritorial la frontierele dintre Germania şi Franţa, Germania şi Belgia şi se obligau să nu întreprindă invazii una împotriva celeilalte. În mod concret, Franţa nu (mai) avea dreptul să intre pe teritoriul german, de o manieră asemănătoare cu ocuparea zonei Ruhr, decât cu aprobarea Marii Britanii şi a Italiei. Germania se angaja să respecte prevederile Tratatului de la Versailles privind zona demilitarizată a Rinului. Graniţele de răsărit ale Germaniei cu Polonia şi Cehoslovacia nu erau garantate, încheindu-se tratate de arbitraj. Franţa a încheiat cu cele două state tratate de garanţie, asigurând sprijin militar în caz de agresiune, dacă Societatea Naţiunilor nu va lua măsuri colective împotriva agresorului[11]. Articolul 2 prevedea: „Dacă Germania invadează zona demilitarizată, Puterile vor putea să recurgă la forţă. Însă dacă Germania invadează Polonia şi Cehoslovacia, Franţa poate să intervină”[12]. Germania intra în Consiliul Ligii Naţiunilor cu loc permanent şi statut de mare putere, dar nu se obliga să participe la acţiunile colective de securitate, mai ales împotriva Rusiei. Tratatul de la Rapallo rămânea atuul german în relaţiile cu puterile occidentale. Durata Pactului era nelimitată. Intenţia denunţării trebuia anunţată cu trei luni înainte, iar dacă printr-o majoritate de două treimi Consiliul Societăţii Naţiunilor constata că Societatea Naţiunilor oferă părţilor suficiente garanţii cât să nu mai fie nevoie de pact, acesta lua sfârşit după un an (articolul 8)[13]. La cererea lui Stresemann, la Tratat a fost anexată şi Declaraţia franco-britanică în termenii căreia, în aplicarea articolelor 16 şi 17 din Pactul Societăţii Naţiunilor (aplicarea de sancţiuni) se va ţine seama de poziţia militară şi geografică a Germaniei. Tot acum a fost constituită şi o Comisie Permanentă de Conciliaţiune.

Acordurile de la Locarno erau alcătuite din:

1. Pactul Renan – semnat de Germania, Belgia, Franţa, Marea Britanie şi Italia;
2. Convenţia de arbitraj între Germania şi Belgia;
3. Convenţia de arbitraj între Germania şi Franţa;

---

9 Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.,* p. 62.

10 A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 53.

11 Elisabeth Wiskemann, *Europe of the Dictators. 1919-1945*, Editions Fontana/Collins, 1975, p. 58-60.

12 Petre Bărbulescu, Ionel Cloşcă, *Repere de cronologie internaţională. 1914-1945*, Prefaţă de Nicolae Ecobescu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 218.

13 Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.,* p. 62.

4. Tratatul de arbitraj între Germania şi Polonia;
5. Tratatul de arbitraj între Germania şi Cehoslovacia;
6. Nota colectivă a statelor participante la Conferinţa de la Locarno cu privire la articolul 16 din Pactul Societăţii Naţiunilor în vederea intrării Germaniei în Societatea Naţiunilor;
7. Tratatul de garanţie între Franţa şi Polonia;
8. Tratatul de garanţie între Franţa şi Cehoslovacia[14].

Locarno constituia, poate, o linie de demarcaţie între anii de război şi anii de pace, dar, indiferent de dispariţia noţiunii de învinşi şi învingători, rămâneau resentimentele germane în faţa Tratatului de la Versailles. Acest moment a însemnat o reală concesie făcută Germaniei. Importanţa sa a rezidat exclusiv în efectul psihologic şi emoţional pe care l-a exercitat asupra lumii, îngrijorată de perspectiva unui nou conflict.

Manfred J. Enssle spunea: „Locarno a fost doar un armistiţiu. Stresemann era condus de principiul *rebus sic standibus*, potrivit căruia obligaţiile unui tratat trebuiau luate în seamă de dreptul internaţional atâta vreme cât condiţiile existente în perioada dată la stabilirea unui tratat continuau şi nu mai mult”[15].

Acordurile de la Locarno au servit interesului german de a se proteja în faţa unui posibil atac francez. Germania şi-a continuat politica revizionistă şi tratativele cu U.R.S.S., încheind în 1926 un nou tratat în prelungirea celui de la Rapallo din 1922. Franţa şi-a retras treptat trupele din zona Ruhrului[16]. Astfel, în martie 1926 Briand invoca în sprijinul acordurilor de la Locarno nu doar securitatea frontierelor. „Acordul de la Locarno – arăta el – a avut şi scopul politic de a zădărnici o apropiere între Germania şi Rusia, prelungindu-se la Ungaria şi Turcia, cu participarea Italiei”[17].

Locarno a întărit alianţa occidentală cu Marea Britanie, însă a conservat, în acelaşi timp, alianţa răsăriteană cu Polonia şi Cehoslovacia. În opinia lui A. J. P. Taylor semnarea acordurilor de la Locarno a încheiat, în mod clar, primul război mondial, iar repudierea lor, 11 ani mai târziu (prin reocuparea zonei renane la 7 martie 1936), a marcat preludiul celui de al doilea război mondial. Rezultatul practic, neaşteptat şi neprevăzut, a fost prevenirea oricărei cooperări militare între Marea Britanie şi Franţa atât timp cât sistemul acordurilor de la Locarno rămânea în vigoare[18]. Ţările mici, central şi sud-est europene, se văd puse într-o poziţie de inferioritate şi de instabilitate deoarece graniţele lor nu erau garantate prin aceste acorduri. Cu toate acestea, Acordurile de la Locarno oferă cel puţin o garanţie morală de salvgardare a păcii; garantează graniţele puterilor occidentale.

Este evident faptul că în această perioadă pentru Briand se conturează şi mai clar planul unei Uniuni Europene, mai ales ca o garanţie de salvgardare a păcii şi de întărire a acordurilor locarniene.

Cu o Germanie în ruine şi Marea Britanie epuizată, războiul a lăsat Statele Unite într-o poziţie cu totul nouă de dominaţie mondială. Statele Unite ale Americii erau acum o putere militară majoră, iar prin Tratatul naval de la Washington din 1922 flota americană a devenit, în mod teoretic, egală cu cea britanică, deşi nevoile strategice americane necesitau mai puţine nave decât îndepărtatele posesiuni britanice. În fapt, flota americană trecuse pe primul loc în lume. Statele Unite şi-au asigurat şi hegemonia

---

[14] Petre Bărbulescu, Ionel Cloşcă, *op. cit.*, p. 219.
[15] *Ibidem*, p. 66.
[16] Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. V, Editura Institutului European, Iaşi, 1998, p. 55.
[17] Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913-1947*, Bucureşti, Editura Politică, 1980, p. 256.
[18] A. J. P. Taylor, *op. cit.,* p. 54.

economică, dispunând de resurse enorme şi de o forţă de producţie foarte mare. În acelaşi timp, forţa militară şi cea economică trebuiau îmbinate cu forţa politică, ceea ce Statelor Unite le lipsea în mod clar[19].

Societatea Naţiunilor ducea o politică de nerecunoaştere a teritoriilor anexate prin forţă. Statele membre erau obligate prin statut să nu recunoască teritoriile obţinute prin metode contrare Pactului Societăţii Naţiunilor. Lipsa unei legi concrete în acest sens a determinat unii delegaţi ca în cursul lucrărilor Adunării din 1921 să propună crearea unui *blocus juridic universal* faţă de eventualii agresori[20].

Guvernele române, indiferent de politica lor internă şi de preferinţele ideologice, s-au orientat în repetate rânduri spre Societatea Naţiunilor pentru a menţine reglementările de la Versailles. Au sprijinit iniţiativele legate de menţinerea securităţii şi a graniţelor stabilite de tratat[21].

Cel mai important moment al politicii externe din acea perioadă, după Acordurile de la Locarno, l-a reprezentat Pactul Briand-Kellogg prin care este consacrată „doctrina nerecunoaşterii". Acest pact făcea ca războiul să devină o acţiune ilicită , iar pe agresor în infractor la legea internaţională. În ciuda acordurilor de la Locarno, Franţa simţea nevoia unui sprijin puternic, aceasta şi datorită faptului ca punând în vigoare politica balanţei de forţe, Marea Britanie favorizase prea mult Italia, fapt considerat a cauza nelinişti.

Pe 6 aprilie 1927, la sărbătorirea a zece ani de la intrarea în război a Statelor Unite de partea Aliaţilor, Briand a transmis un mesaj poporului american prin care aprecia că cel mai bun mod de a sărbători momentul ar fi un angajament reciproc în favoarea păcii. Ideea i-a fost sugerată de doi membri ai Fundaţiei Carnegie pentru Pacea Internaţională: Nicholas Murray Butler, preşedinte al Universităţii Columbia şi profesorul James Shotwell de la Hochschule für Politik din Berlin. Soluţia oricărui conflict nu trebuia să aibă la bază decât procedee paşnice. Pactul ar fi trebuit să aibă semnificaţia unei alianţe care să garanteze integritatea teritorială a Franţei.

La 7 iunie 1927, Briand a înmânat ambasadorului american la Paris, Myron T. Herryk, o notă cu propunerea pentru pact. Răspunsul american este laconic, fără a reprezenta o promisiune. La 20 iunie 1927 Briand îşi reînnoieşte propunerea. În mediile americane, acţiunea de tergiversare a secretarului de stat american Frank Kellogg este aspru criticată. El nu manifesta un interes deosebit pentru propunerile lui Briand şi era potrivnic pacifiştilor şi diplomaţiei particulare. El a acceptat totuşi propunerea lui Salmon Levinson (pacifist radical) de a realiza un pact general la care să adere toate ţările lumii care credeau în ideea renunţării la război. Propunerea de proiect a fost făcută publică la 22 decembrie 1927. În locul unui pact bilateral, Kellogg propunea unul multilateral. La acel moment senatorul Borah afirma pentru ziarul „Le Matin": „Toate popoarele ar trebui să ajungă la convingerea că războiul este, de fapt, o crimă. Când această temă va fi convingerea popoarelor, pacea lumii va fi garantată. Nu ajunge să semnăm numai pacte, ci trebuie înfiinţate legi care ar aduce ţările ce ar provoca un război în faţa justiţiei care le-ar condamna ca pe nişte criminale"[22].

---

[19] Philip Jenkins, *O istorie a Statelor Unite*, traducere de Mihai Stoica, Editura Artemis, Bucureşti, 2002, p. 189.

[20] N. Z. Lupu, *Conflictul italo-etiopian şi problema recunoaşterii achiziţiilor teritoriale abţinute prin forţă,* în *Relaţii internaţionale în perioada interbelică. Studii*, Editura Politică, Bucureşti, 1980, p. 140.

[21] Keith Hitchins, *România 1866-1947*, ediţia a III-a revăzută şi adăugită, traducere din limba engleză de George G. Potra şi Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 500.

[22] Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.,* p. 70.

La 5 ianuarie 1928, Briand răspunde afirmativ notei americane. Totuşi el crede că pactul ar fi trebuit mai întâi semnat de Franţa şi Statele Unite şi apoi propus celorlalte state şi că ideea de prohibire a războiului ar trebui să se mărginească la războiul de agresiune. Kellog acceptă, la rândul său, aceste propuneri, cu observaţia că pactul nu ar trebui să fie gata redactat şi semnat, ci supus negocierii ţărilor care urmează să adere la el. Pactul în sine atrăgea întrebări legate de viitorul Societăţii Naţiunilor şi de poziţia Franţei în Europa. În consecinţă, la 21 ianuarie 1928, Briand revine cu o notă prin care reamintea de existenţa Pactului Societăţii Naţiunilor, de Rezoluţia de la 24 septembrie, în virtutea căreia „orice război este interzis şi rămâne interzis”, de faptul că prezumtivul pact nu trebuie să ştirbească autoritatea Societăţii Naţiunilor, ci să creeze un plus de securitate internaţională. Briand solicita ca proiectul de tratat să condamne războiul în conformitate cu rezoluţia adoptată de Societatea Naţiunilor şi să nu aducă ştirbire angajamentelor luate în cadrul ei[23]. Kellogg şi-a expus părerea referitor la propunerea franceză cu o formulare ambiguă: „America nu va participa niciodată la un acord care ar fi o alianţă militară, ea neangajându-se niciodată să întrebuinţeze forţele sale armate contra oricărui stat. Dar Statele Unite ale Americii nu vor rămâne niciodată în urma vreunei mişcări eficiente care ar favoriza pacea omenirii”[24]. Această reacţie a atras după sine opinii defavorabile, mai ales în rândul pacifiştilor care o considerau o favorizare a războiului.

La 26 martie 1928, Briand a propus ca pactul să nu intre în vigoare decât după o acceptare universală, să nu fie exclus dreptul la legitimă apărare pentru state, să nu fie lezate angajamentele anterioare, mai ales Pactul Societăţii Naţiunilor. El cerea ca semnatarii să fie eliberaţi de obligaţii faţă de statul care ar fi încălcat acest pact.

La 31 martie este trimisă o nouă notă în care se afirma: „Nu se poate concepe un tratat multilateral care ar fi nepotrivit securităţii Franţei. Legitima apărare trebuie rezervată şi toate celelalte obligaţii convenţionale în fiinţă nu trebuie împiedicate. Semnatarii s-ar obliga în aceşti termeni de a nu se deda la nici un atac şi la nici o invazie şi a nu căuta reglementarea oricăror conflicte decât prin mijloace paşnice”[25].

La 18 aprilie 1928, guvernul american remite o notă guvernelor britanic, german, italian şi japonez, cuprinzând proiectul şi corespondenţa dintre Departamentul de Stat şi Ministerul de Externe francez. Proiectul britanic avea trei articole importante:

- condamnarea războiului ca soluţie a litigiilor internaţionale şi renunţarea la el ca mijloc de politică naţională în relaţiile reciproce ale semnatarilor;
- ratificarea tratatelor să se facă în conformitate cu constituţiile ţărilor respective;
- reglementarea pe cale paşnică a tuturor conflictelor.

La 21 aprilie 1928 este făcut public şi proiectul francez. Acesta cuprindea:

- Articolul I – condamna războiul ca mijloc de politică naţională şi scotea în evidenţă că aderarea la tratat nu implica vreo ştirbire a dreptului de legitimă apărare a statelor în cadrul tratatelor existente;
- Articolul II – propunea reglementarea paşnică a tuturor conflictelor;
- Articolul III – conţinea dezlegarea de obligaţia de a nu recurge la război în faţa statului care nu respecta tratatul;
- Articolul IV – consemna faptul că drepturile şi obligaţiile decurgând din alte tratate nu suferă nici o modificare;

---

[23] *Ibidem*, Em. Bold, p. 71.

[24] *Ibidem,* p. 72.

[25] *Ibidem*, p. 72.

- Articolul V – propunea ca tratatul să nu intre în vigoare decât după ce a întrunit accepţiunea generală, exceptând cazul când semnatarii erau de acord să-l pună în vigoare chiar atunci când existau unele abateri[26].

Proiectul american emana încredere în eficienţa sancţiunilor morale, în influenţa opiniei publice, dar nu oferea nici o obligaţie din partea americanilor de a-l respecta. Cel francez pornea de la necesitatea înfăptuirii securităţii colective, a respectării statu-quo-ului şi a Societăţii Naţiunilor, a menţinerii în vigoare a tratatelor deja existente. La 28 aprilie 1928 F. Kellogg accepta oficial punctul de vedere francez, consemnând că fiecare stat are dreptul să facă distincţia între legitimă apărare şi agresiune. O încălcare a Pactului de către una din părţi ar absolvi celelalte părţi de a respecta termenii referitori la statul ce violează tratatul. El considera şi că o respectare a obligaţiilor derivând din Pactul Societăţii Naţiunilor şi Acordurile de la Locarno reprezenta o chestiune fundamentală.

Guvernele diferitelor ţări au reacţionat în mod diferit în faţa acestei noi iniţiative. La primirea notei referitoare la Proiectul de pact, britanicii declarau:

„Există în lume multe regiuni a căror prosperitate şi integritate teritorială constituie pentru pacea şi securitatea noastră un interes particular şi vital. Guvernul Majestăţii Sale a avut grijă în trecut de a susţine în mod clar că el nu ar tolera nici o intervenţie în aceste regiuni a căror protecţie contra vreunui atac este, pentru Imperiul Britanic, o măsură de apărare personală. Trebuie să se înţeleagă limpede că Guvernul Majestăţii Sale în Marea Britanie acceptă noul tratat cu condiţia expresă că el nu aduce nici o atingere libertăţii sale de acţiune în această privinţă. Guvernul Statelor Unite, el însuşi, are interese comparabile şi a declarat că orice atingere adusă acestor interese de o persoană străină, va fi considerat de el ca un act criminal. Guvernul Majestăţii Sale crede, deci, precizându-şi poziţia, că exprimă intenţia şi vederile Statelor Unite"[27].

În schimb, România îşi exprimă deschis rezervele. În mai 1928 I. G. Duca îi scria lui N. Titulescu: „rezervele noastre au în vedere Pactul Societăţii Naţiunilor, tratatele şi angajamentele ce avem, situaţia specială de vecini cu Rusia. O formulă precisă va fi adoptată după conferinţa Micii Înţelegeri şi consultarea cu Polonia"[28]. C. Diamandi afirma: „Interesul României este să păstrăm alianţele noastre paşnice şi de legitimă apărare, care nu pot fi compensate cu declaraţii paşnice"[29]. Franţa se vedea pusă într-o situaţie dificilă deoarece ea nu îşi dorise să submineze Societatea Naţiunilor, ci doar să obţină un plus de securitate. Într-o notă trimisă la 21 ianuarie 1928 lui Kellogg, Briand afirma că proiectul ar trebui să condamne războiul în conformitate cu deciziile Societăţii Naţiunilor şi să respecte orice tip de angajament anterior[30].

La 13 mai 1928, Nicolae Titulescu considera că problemele majore ale lumii erau tratate în mod unilateral. El spunea: „originile pactului constau în grandilocvenţa lui Briand, care crede că, cu formula războiului poate rezolva chestiuni aşa de grave. La aceasta s-a adăugat interesul politic al lui Kellogg de a avea în vederea alegerilor, un succes extern, care pentru America nu costa nimic". Cu toate acestea, Titulescu propunea ca România să adere la pact ca nu cumva Franţa să spună „eu vreau, dar aliaţii ce am nu mă lasă. Toată opiniunea internaţională ar fi contra României şi contra Micii

---

26 Radu Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856 la 1930*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1943, p. 345.

27 Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.,* p. 74.

28 *Ibidem*, p. 75.

29 Eliza Campus, *op. cit.*, p. 84.

30 *Ibidem*, p. 295.

Înţelegeri. Ar fi un nou şi mai mare succes pentru Ungaria"[31]. Pe de altă parte el a văzut în Pactul Briand – Kellogg un instrument care „împreună cu Pactul Societăţii Naţiunilor reprezintă temelia vieţii internaţionale"[32]. Prin menţinerea dreptului la pace ar fi trebuit, cel puţin în mod teoretic, să aibă o influenţă pozitivă asupra lumii din acel moment.

Interesant este punctul de vedere al lui Richard Coudenhove-Kalergi care credea că pacea intercontinentală s-ar putea realiza pe baza proiectului american prin tratate între Statele Unite şi alte state ale lumii, iar pacea intereuropeană s-ar putea înfăptui printr-un tratat regional paneuropean, pe baza statutului Societăţii Naţiunilor. Un asemenea tratat ar fi repudiat războiul, incluzând însă clauze reale de garanţie şi sancţiuni[33].

La 22 iunie 1928, Conferinţa Micii Înţelegeri lua decizia de a adera la Pactul Briand-Kellogg, decizie anunţată în aceeaşi zi şi de Polonia. În ziua imediat următoare F. Kellogg trimitea o *Scrisoare interpretativă* prin care cerea să se ţină seama de câteva principii necesare pentru menţinerea păcii în lume:

- se accepta dreptul la legitimă apărare cu excepţia că „fiecare naţiune este liberă, în orice moment, şi fără a lua în seamă dispoziţiile din tratate, de a apăra teritoriul său contra unui atac sau violare, şi ea singură are calitatea de a decide, dacă circumstanţele o cer, să recurgă la războiul de legitimă apărare"34 ;
- nu exista incompatibilitate între Pactul Societăţii Naţiunilor şi ideea unei renunţări la război;
- semnatarele actelor de la Locarno, ale tratatelor de neutralitate sau de orice alt tratat se vor afla eliberate automat de celelalte părţi de obligaţia lor faţă de statul violator;
- toate puterile aveau dreptul să adere la acest pact, care devenea în acest fel universal35.

La 14 iunie 1928, Aristide Briand accepta oficial interpretarea americană a clauzelor. În consecinţă, la 14 iulie Titulescu redacta răspunsul României:

„Guvernul României este fericit de a putea răspunde în chip afirmativ la invitaţia care i-a fost făcută, de a adera la tratatul multilateral de renunţare la război şi se declară de acum gata să-l semneze. România care nu aspiră decât la pace, prin muncă şi demnitate, salută semnarea noului tratat ca pe un eveniment dintre cele mai importante în mersul lumii spre asocierea universală"[36]. În schimb, el cerea ca termenii tratatului să fie mai clari.

Tratatul a fost semnat la Quai d'Orsay de către Statele Unite, Franţa, Germania, Anglia, Italia, Belgia, Japonia, Cehoslovacia, Polonia şi cinci dominioane britanice. În total 64 de state au fost invitate să ia parte la acest proiect. Ceremonia de semnare a tratatului a fost considerată ca fiind ridicolă ceea ce a făcut ca presa franceză a vremii să vorbească despre „celebrarea căsătoriei spirituale a lui Briand cu pacea" [37]. Primul care a semnat tratatul a fost Gustav Stresemann. În discursul ţinut cu această ocazie Briand

---

[31] Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Bucureşti, Editura Politică, 1967, p. 236.

[32] Milian Vanku, *Nicolae Titulescu, promotor al politicii de pace şi colaborare în Balcani. 1920-1936*, Cuvânt înainte şi adnotări de Viorica Moisuc, Editura Politică, Bucureşti, 1986, p. 39.

[33] Eliza Campus, *op. cit.*, p. 296.

[34] Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.,* p. 76.

[35] *Ibidem,* p. 76.

[36] M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. I, partea I, *1918-1933*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, p. 1097.

[37] Elisabeth Wiskemann, *op. cit.,* p. 69.

afirma: „pentru prima dată într-un act solemn, angajând onoarea marilor naţiuni, toate având în spate un trecut dificil de lupte politice, războiul ca instrument al politicii naţionale este reprobat fără rezerve”[38].

Documentul cuprindea:

- Preambul – invitaţia către toate popoarele de a ralia la pact;
- Articolul I – părţile declarau solemn că condamnă recurgerea la război pentru reglementarea diferendelor internaţionale şi că renunţă la el ca instrument de politică naţională în relaţiile lor mutuale;
- Articolul II – părţile recunoşteau că reglementarea sau rezolvarea tuturor diferendelor sau conflictelor de orice natură sau origine ar fi fost, care se puteau ivi între ele, nu trebuiau soluţionate decât prin mijloace paşnice;
- Articolul III – tratatul trebuie ratificat de puterile contractante conform procedurii stabilite de constituţiile statelor respective, urmând să-şi producă efectele de îndată ce toate instrumentele de ratificare erau depuse la Washington.

Tratatul rămânea deschis adeziunii oricărui stat[39].

La 27 august 1928 (ziua semnării pactului), o invitaţie a fost trimisă şi Uniunii Sovietice, iar două zile mai târziu, cu unele rezerve, aceasta şi-a declarat adeziunea.

Până în 1934 la acest Pact au aderat 63 de state (mai multe decât au luat parte la Societatea Naţiunilor care cuprindea doar 57 de state). Doar 5 state nu s-au alăturat acestei iniţiative: Arabia, Yemen, Argentina, Bolivia şi Brazilia.

Prin intermediul acestui pact Briand încercase să angajeze SUA în Europa, alături de Franţa, pentru a atenua faptul ca SUA nu au ratificat Tratatele de Pace de la Paris-Versailles şi nu au participat la lucrările Ligii Naţiunilor. SUA au refuzat orice angajament, dând Pactului un caracter ineficient. Cu toate acestea, implicarea Statelor Unite în acest proiect poate fi considerată de o reală importanţă. La 17 ianuarie 1929, SUA au fost primele dintre cele cincisprezece state semnatare care a ratificat Pactul. În plus, acest pact ar fi urmat să reducă diferendele politice cu Rusia. Ca răspuns la acest eşec a venit planul Briand de Uniune Europeană.

Importanţa Pactului Briand-Kellogg a constat şi în faptul că a suprimat cele patru situaţii prevăzute în Pactul Societăţii Naţiunilor în care războiul de agresiune avea un caracter legal, a extins obligaţia de a nu recurge la război şi pentru statele care nu erau membre ale Societăţii Naţiunilor şi a impus îndatorirea statelor semnatare de a nu se mai opune sancţiunilor pe care Societatea le-ar adopta pentru evitarea războiului.

Deşi nu putea deveni un instrument eficient de luptă împotriva războiului (nu prevedea sancţiuni precise şi nu obliga pe semnatari să dea asistenţă statului victimă), a avut totuşi unele urmări în dreptul internaţional constând în sancţiunea pasivă de nerecunoaştere a rezultatelor unei agresiuni şi caracterul ilicit al războiului de agresiune.

Prin scurta inventariere a acestor două iniţiative diplomatice am încercat sa evidenţiem modul în care ideea de Uniune Europeană a luat contur. Ambele proiecte aveau în vedere o cooperare între state în vederea menţinerii păcii. De aici şi până la lansarea proiectului de unificare europeană pe planul diplomaţiei internaţionale drumul nu a fost lung.

---

[38] Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.,* p. 78.
[39] *Ibidem,* p. 79.

GHEORGHE GHIBĂNESCU
ŞI ISTORIA ORAŞULUI IAŞI

Sorin Iftimi

Pentru majoritatea cărturarilor moldoveni legăturile cu Iaşii încep odată cu anii de şcoală, fie că este vorba de studiile secundare sau de cele universitare. Astfel s-au petrecut lucrurile şi în cazul lui Gheorghe Ghibănescu. Venit de la Gugeşti (Fălciu, azi în jud. Vaslui), unde tatăl sau era administrator de moşie, mezinul numeroasei familii Ghibănescu a urmat cursurile seminarului de la Socola (1879-1882). Acei ani au fost evocaţi de el în paginile „Anuarului” şcolii respective, stilul textului purtând amprenta *Amintirilor* lui Ion Creangă, ilustru discipol al aceleiaşi şcoli[1]. La 30 august 1879, tânărul Ghibănescu lua contact pentru prima dată cu priveliştea Iaşilor: „Din dealul Răpidei, nu mă mai puteam sătura privind Iaşii din depărtare. Rari oraşe au privelişte mai frumoasă ca Iaşii văzuţi din înălţimile Răpidei!”. Primul popas la făcut la moşul său, părintele Ioan Pricop de la biserica Sf. Vasile din Tătăraşi. Ghibănescu ne-a lăsat şi o descriere detaliată a înfăţişării de atunci a Seminarului, a profesorilor care predau acolo şi a atmosferei acelei epoci. Asemănând, cu nostalgie, Seminarul cu fântâna Siloamului, Ghibănescu medita, asemeni samaritenilor, „că de la Seminarul Socolei am băut apa vieţii, de acolo a curs izvorul cunoştinţelor de mai apoi... darul lui Dumnezeu!”.

Studiile superioare au întărit legătura sa de suflet cu Iaşii, Ghibănescu urmând cursurile Facultăţii de Litere de aici, între anii 1882-1885. Pentru a se putea întreţine, fostul seminarist cânta în strană la biserica Sf. Vasile din Tătăraşi. El aspira să fie primit ca „ceteţ” (dascăl) la Trei Ierarhi, însă această dorinţă a sa nu avea să se îndeplinească[2].

În urma concursului, Gh. Ghibănescu a fost numit apoi profesor la Şcoala Normală din Bârlad (1885-1889). De acest oraş se leagă începuturile activităţii sale istorico-literare. După experienţa din periodicele bârlădene, debutul ieşean a avut loc la vârsta de 23 de ani, când a publicat în ziarul lui Ioan Nădejde, „Contemporanul” un zapis slavonesc privitor la familia Sion[3]. În privinţa limbii slavone a vechilor documente, viitorul editor a fost un autodidact, după cum însuşi mărturiseşte, neputând beneficia de studii sistematice de specialitate. A reuşit să înveţe singur slava veche, în doar câteva luni, doar prin voinţă personală şi entuziasm.

Din septembrie 1889, Ghibănescu a fost adus la Şcoala Normală „Vasile Lupu” din Iaşi. Aici a ţinut cursurile în locul directorului şcolii, Constantin Meissner, fostul

---

[1] Gh. Ghibănescu, *Amintiri. O pagină din viaţa seminariei Socolii între (1879-1882)*, extras din Anuarul Seminarului „Veniamin Costachi”, 1931, 22 p.

[2] Laurenţiu Gh. Ştefănescu, *Gheorghe Ghibănescu (1864-1936)*, în MMS, 1970, nr. 1-2, p. 76. La Facultatea de Litere din Iaşi el a urmat cursurile de istorie, limbi clasice, limba franceză, filosofie şi pedagogie, timp de 3 ani. Încă din 1882, a beneficiat de o bursă din partea directorului Şcolii Normale Superioare, Constantin (Coco) Dumitrescu.

[3] Gh. Ghibănescu, *Pe drumuri de cercetări istorice. (Amintiri)*, extras din revista „Vremea Şcolii”, Iaşi, an VII, 1934, nr. 3, p. 70.

junimist (octombrie 1893-ianuarie 1896)[4]. Iată cum descrie el însuşi primele sale contacte culturale cu lumea ieşeană: „În 1889 vin la Iaşi. Alte drumuri se deschid înainte-mi. Cel dintâi drum mi l-a deschis bătrânul T. Codrescu, pe care l-am cunoscut în septembrie 1889. Numai nu m-a sărutat! M-a poftit la tipografia sa *Buciumul*, mi-a deschis un scrin, în care mi-a numărat 85 de documente slavone şi câteva pergamente! Mi-a zvâcnit inima şi era cât pe ce să-mi pocnească pieptul de o aşa adâncă mulţumire când m-am văzut în faţa atâtor zapise slavone. Le-am luat acasă şi iată-mă în faţa unui adevărat tezaur de cercetări. O iarnă întreagă şi o vară le-am transcris şi tradus (...). Când Codrescu a văzut munca mea, mi-a zis că-mi pune la îndemână să tipăresc în colecţia lui un volum, două, trei, câte voi putea!”[5]. A şi fructificat această invitaţie, editând, în anii următori, volumele XVIII, XXII şi XXIV din „Uricariul”.

Un alt drum a fost la „Arhiva”, revistă condusă pe atunci de Gr. Cobălcescu, iar apoi de A. D. Xenopol. Aici a publicat recenzii, documente şi studii[6]. Ulterior avea să devină el însuşi preşedinte al Societăţii „Arhiva”.

În Iaşi, Gh. Ghibănescu a fost profesor, nu doar la Şcoala Normală, cum se cunoaşte, de obicei, ci a ocupat catedre la mai multe instituţii de învăţământ particulare: timp de nouă ani, la Institutele Unite („Oltea Doamna”, astăzi Liceul „Mihai Eminescu”), timp pe 15 ani la Liceul de Domnişoare „Katy Warlam”, doi ani la Gimnaziul israelit „Wachtel”; de asemenea, timp de 18 ani a fost profesor la la Şcoala de Arte şi Meserii, de pe str. Sărărie[7].

Între anii 1899 şi 1905, Gh. Ghibănescu a fost numit ca membru al Comitetului de lectură a Teatrului Naţional din Iaşi[8]. Acesta este un capitol mai puţin cunoscut din activitatea sa, care ar merita o investigaţie specială; îl regăsim în aceeaşi calitate şi la 1920[9].

În primii ani ai noului secol Gh. Ghibănescu se manifestă foarte activ în presa ieşeană, publicând sute de articole literare şi politice în ziarele „Opinia”, „Evenimentul”, „Gloria”, „Ziua de mâine” şi „Jurnalul”. Cariera sa de „gazetar” avea să se desfăşoare pe un interval de cinci decenii şi jumătate. Titlurilor amintite li s-au adăugat, în anii următori, şi cele ale altor gazete ieşene, precum „Lupta”, „Armata”, „Sara”, dar şi cele ale revistelor „Arhiva generală”, „Îndrumarea”, „Viitorul”, de asemenea din Iaşi. Împrejurările de după primul război mondial l-au determinat pe Ghibănescu, precum şi pe alţii, să renunţe la preocupările gazetăreşti şi să se dedice numai cercetării şi publicării documentelor vechi[10].

*

În cadrul cercetărilor lui Gh. Ghibănescu privitoare la monumentele ieşene, o etapă distinctă este reprezentată de activitatea sa în cadrul Societăţii cultural-bisericeşti „Viitorul” (1901-1904). Aceasta reunea mai ales absolvenţi ai Seminarului de la Socola. De altfel, cele mai multe dintre textele respective, privitoare la diverse biserici ieşene, au

---

4 Laurenţiu Gh. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 77. Pentru relaţia lui Ghibănescu cu Meisner, membru al „Caracudei” junimiste, vezi şi Ilie Bărbulescu, *Personalitatea ştiinţifică a lui Gheorghe Ghibănescu faţă cu Academia Română şi Doctoratul „honoris causa”*, în „Arhiva”, an XLIII, 1936, nr. 3-4, p. 267.

5 Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 73.

6 *Ibidem.*

7 Laurenţiu Gh. Ştefănescu, *loc. cit.*

8 *Ibidem.*

9 T.T. Burada, *Istoria Teatrului din Moldova*, ed. II, îngrijită de I. C. Chiţimia, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. XIX.

10 Ioan Dafin, *Figuri ieşene*, ed. II revăzută şi completată, Iaşi, Editura Viaţa Românească, p. 202.

şi fost publicate în paginile publicaţiei amintitei Societăţi (care se numea tot „Viitorul"), după ce fuseseră citite în sala de conferinţe a Seminarului „Veniamin Costachi" (fostul palat al domnitorului Mihail Sturdza, ce găzduieşte astăzi Facultatea de Teologie Ortodoxă). S-au bucurat de atenţie, pe rând, bisericile ieşene 40 de Sfinţi[11], Sf. Neculai cel Sărac[12], de la poalele Copoului, Sf. Haralambie[13], Sf. Lazăr[14], Sf. Teodori[15], Sf. Neculai cel Bogat (Domnesc)[16] şi Trei Ierarhi[17]. În anii următori va mai scrie în presă despre bisericile Talpalari[18] şi Sf. Andrei[19]. Unele dintre aceste subiecte vor fi reluate şi dezvoltate spre apusul carierei.

Fig. 1 - Bustul lui Gh. Ghibănescu (1938).

În această perioadă a fost tipărită, sub forma unei modeste broşuri, conferinţa sa *Din trecutul bisericii Române. Bisericile din Iaşi*, ţinută în 1902, în cadrul Societăţii „Viitorul". Dincolo de ceea ce sugerează titlul, ne aflăm în faţa unei priviri sintetice, mature, asupra evoluţiei urbane a vechii capitale moldovene şi nu a unei simple înşiruiri de monumente. Ghibănescu a realizat că amplasarea în teren şi cronologia acestor monumente pot fi folosite pentru stabilirea etapelor şi direcţiilor de dezvoltare ale fostei capitale moldovene, la delimitarea vechilor mahalale şi la reconstituirea tramei stradale de acum câteva secole.

Revista „T. Codrescu" (1915-1916)

Renunţând la risipirea textelor sale în diverse gazete ieşene, Ghibănescu a simţit nevoia editării unei reviste de specialitate, în paginile căreia să-şi valorifice munca de istoric. Revista a fost denumită „T. Codrescu", în memoria magistrului care îl primise cu atâta căldură când s-a mutat la Iaşi, încurajându-l în activitatea de editor de documente.

---

11 „Viitorul", Iaşi, 1-15 iunie, 1901, p. 2-3.
12 *Ibidem*, 15 sept. -1 oct. 1901; 1 octombrie 1901, p. 2 (pisania).
13 *Ibidem*, 1 noiembrie 1901, p. 2-4.
14 *Ibidem*, Iaşi, 1 ianuarie 1902, p. 2-5.
15 *Două icoane vechi*, „Viitorul", Iaşi, 15 ianuarie 1902, p. 2-4 (icoane împărăteşti de la Solomon Bârlădeanu).
16 „Viitorul", Iaşi, 15 oct.-1 nov. 1904, p. 14-15; reluat în „Evenimentul", Iaşi, 3 octombrie 1904.
17 *Vasile Lupu şi Trei Sfetitele*, „Viitorul", Iaşi, 15 nov.-1 dec. 1904, p. 3-4.
18 „Opinia", Iaşi, 25 septembrie 1910.
19 *Ibidem*, 1 ianuarie 1912, p. 2.

El nu îşi propunea, la acea vreme, să facă o prioritate din istoria Iaşilor, dar găsim în paginile revistei multe date interesante cu privire la fosta capitală. Un interes special pentru *inscripţii şi însemnări* de pe cărţi. Curând va renunţa la acest efort solitar în favoarea unui proiect de echipă, iniţiat tot de el.

Muzeul Municipal (1920)

Înfiinţarea unui meritat Muzeu al vechii capitale moldovene se datorează în mare parte lui Gh. Ghibănescu. Proiectul pare să fi fost gândit de mai multă vreme, pentru că în cererea de înfiinţare (14 septembrie) el schiţează o structură instituţională complexă, realizată întocmai în perioada următoare: o Societate culturală care să cuprindă un muzeu, o bibliotecă şi o publicaţie proprie. La cererea primarului, Gh. Ghibănescu a nominalizat pe viitorii colaboratori, care trebuiau să redacteze statutele: O. Tafrali, Sever Zotta, N. A. Bogdan şi M. Costăchescu.

După două şedinţe, desfăşurate acasă la Orest Tafrali, s-au redactat proiectul de decizie şi Statutele. Acestea urmau sugestiile iniţiale ale lui Ghibănescu, de a se înfiinţa Societate istorico-arheologică numită „Muzeul oraşului Iaşi". Instituţia avea să funcţioneze pe lângă Primăria oraşului, care se obliga să asigure un sediu şi un buget al Societăţii, primarul în funcţie având rezervată calitatea de preşedintele de onoare.

Prima şedinţă a Comitetului Societăţii, legal constituit (pentru o perioadă de 10 ani), s-a desfăşurat la Ghibănescu acasă (str. Rafail, nr. 1; lângă biserica Curelari, din capătul Sărăriei), în ziua de 8 ianuarie 1921[20]. În discursul său, gazda îşi exprima satisfacţia de a-şi vedea împlinită iniţiativa. Ghibănescu avea să fie ales preşedinte al Societăţii. El avea să iscălească toate actele şi corespondenţa în numele instituţiei.

Buletinul Ioan Neculce (1921-1933)

În a patra şedinţă a comitetului, din 25 martie 1921, desfăşurată tot acasă la Ghibănescu, s-a rezolvat problema sediului Societăţii, stabilit în incinta mănăstirii Golia, şi s-a hotărât ca publicaţia proprie să poarte titlul de „Ioan Neculce" (sub motivaţia subiectivă că acesta ar fi cel mai de seamă cronicar moldovean), şi având subtitlul „Buletinul Muzeului Municipal Iaşi"[21].

Cuvântul înainte aşezat în deschiderea primului număr, semnat *Direcţiunea*, îi aparţine tot lui Ghibănescu, care fusese ales director al Buletinului. Textul este un adevărat program al publicaţiei. Revista, cu profil „istorico-arheologic", îşi propunea să valorifice prin tipărire documentele privitoare la istoria vechii capitale a Moldovei (locuri, personalităţi, lucruri): „acte de proprietate urbană, inscripţiile de pe la biserici, de pe icoane, veşminte, odoare, clopote şi morminte, notiţele de prin cărţi; ştirile despre Iaşi din cronicari şi călători străini... Apoi actele cari vorbesc de aşezăminte vechi ale Iaşilor şi ale ţării: bisericile, breslele, clasele sociale... Cu acest plan de activitate pentru toţi cei grupaţi în juru-ne, păşim la acţiune cu credinţa nestrămutată de veacuri că *mult pot face puţini buni împreună*"[22].

Se urmărea ca, în final, pe baza acestor surse, să fie publicată o istorie a oraşului Iaşi foarte bine fundamentată documentar, de nivel academic, care să reziste exigenţelor timpului. Oricum, trebuia depăşită ştacheta stabilită de lucrarea *Oraşul Iaşi*, a lui N. A.

---

[20] *Ibidem*, p. 163.

[21] *Ibidem*, p. 165-166.

[22] Cu citatul „mult pot face puţini buni împreună" îşi începe Ghibănescu şi broşura sa despre Biserica Sf. Dimitrie Balş, unde arată că aparţine *Proorocului David*.

Bogdan, contribuţie de nivel foarte onorabil în epocă, ce cunoscuse deja două ediţii (1904, 1913). Proiectul unei monumentale lucrări de sinteză dedicată fostei capitale a Moldovei nu a mai fost finalizat. Într-o recenzie privitoare la monografia dedicată de Artur Gorovei oraşului Botoşani, Ghibănescu arăta că „noi, cei din jurul lui „Ioan Neculce", am înţeles că e bine a da mai întâi materialul diplomatic intern, zapise, ispisoace de vânzări de case, pentru a face apoi din ele sinteza târgului Iaşi. Dintr-o serie de documente interne ce privesc casele, uliţele, oamenii, noi vom putea şti ceva mai mult *şi mai precis* despre Iaşii vechi, decât aşa, după câteva biserici şi amintiri de călători"[23].

Începând cu numărul 2 al publicaţiei, pe coperta secundă se anunţă că „orice corespondenţă ce priveşte Redacţia să se adreseze d-lui Ghibănescu, directorul Buletinului, strada Rafail nr. 1, Iaşi". Această revistă specializată a atras ca un magnet materiale istorice şi documentare privitoare la oraşul Iaşi, făcând să scadă masiv prezenţa lor în alte publicaţii[24].

Studii şi articole

O bună parte a studiilor lui Gh. Ghibănescu, publicate în paginile revistei Muzeului, au ca substanţă datele extrase din izvoarele statistice privitoare la oraşul Iaşi, categorie mai puţin valorificată până atunci. Primul studiu din această serie are ca subiect *Catastihul Iaşilor din 1755*, cel mai vechi din cele cunoscute până astăzi, în care este publicat atât documentul ca atare cât şi consistentele consideraţii ale autorului, făcute pe seama materialului documentar respectiv[25]. A urmat *Iaşii în 1820*, după catagrafia lui Grigore Suţu vodă[26]. Editarea sistematică a acestei categorii de izvoare a fost reluată, după multe decenii, prin iniţierea unei serii de volume de *Documente statistice privitoare la oraşul Iaşi*, de către istoricii Ioan Caproşu şi Mihai Răzvan Ungureanu[27].

Se vădesc, cu prilejul publicării acestui tip de izvoare, de către Ghibănescu, anumite neajunsuri, datorate formatului revistei, care face ca anexele documentare să nu fie publicate compact, ci separat de studiu, fiind împărţite între diversele rubrici (*Locuri*, *Persoane*, *Lucruri*), făcând mai dificilă consultarea lor.

Iaşii în izvoare narative (cronici, însemnări de călătorie)

Gh. Ghibănescu a avut iniţiativa extragerii din izvoarele narative interne şi externe informaţiile referitoare la vechea capitală a Moldovei. Începutul a fost făcut cu *Iaşii în*

[23] IN, fasc. VI, 1926-1927, p. 410.

[24] Seria nouă a Buletinului „Ioan Neculce" a fost reluată în 1995, la iniţiativa doamnei Rodica Radu, şefa Secţiei de Istorie din cadrul Complexului Muzeal Naţional „Moldova" Iaşi. Întâmplarea face ca doamna Radu (n. Arghiropol) să fie originară din Gugeşti, jud. Vaslui, satul natal al lui Gh. Ghibănescu. După 1997, doamna Radu s-a retras la Gugeşti unde a reuşit să recupereze conacul familiei Dimachi-Arghiropol.

[25] Gh. Ghibănescu, *Catastihul Iaşilor din 1755*, în IN, fasc. I, 1921, p. 5-40. Catastiful, al cărui exemplar original, legat în piele, se află astăzi la Arhivele Naţionale Iasi (colecţia Manuscrise, nr. 1706), a aparţinut lui Gh. Ghibănescu (cf. *Documente statistice privitoare la oraşul Iaşi*, editate de Ioan Caproşu şi Mihai Răzvan Ungureanu, vol. I (1755-1820), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1997, p. 72). Editorii notează că textul publicat de Ghibănescu a fost transcris cu unele omisiuni şi erori, îndreptate în noua ediţie.

[26] Gh. Ghibănescu, *Iaşii în 1820*, în IN, fasc. III, 1923, p. 1-31 (originalul se află la Arhivele Naţionale Iaşi, Fond Vistieria Moldovei, Transport 166, opis 184, dosar 21; reeditat recent în *Documente statistice privitoare la oraşul Iaşi*, vol. I, 1997, p. 350-402).

[27] *Documente statistice privitoare la oraşul Iaşi*, editate de Ioan Caproşu şi Mihai Răzvan Ungureanu, vol. I (1755-1820), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1997, vol. I-II).

cronicarul Grigore Ureche (sec. XV-XVI)[28]. A urmat *Iaşii în cronica lui Miron Costin (1633-1692)* în care se arată, printre altele, şi locul caselor stăpânite de acesta pe Uliţa Strâmbă[29]. Informaţiile sunt extrase din *Cronicile României,* ed. II, publicate de M. Kogălniceanu. Nu este vorba însă de simple compilaţii, Ghibănescu punând frecvent faţă în faţă informaţiile oferite de cronici cu cele cunoscute din inscripţii şi documente, îndemnând astfel la preluarea critică a informaţiilor. A continuat cu *Iaşii în cronicarii Neculae Costin şi Ion Neculce*[30], acoperind intervalul cronologic 1685-1702, iar apoi anii 1710-1711 (domnia lui Dimitrie Cantemir)[31]. A urmat *Iaşii sub Nicolae Mavrocordat*, folosind aceeaşi ediţie a cronicilor, însă, fără a preciza cronicarii[32].

În ce priveşte izvoarele narative externe, rubrica *Iaşii în călători străini* a fost servită şi de alţi colaboratori. Ghibănescu a publicat aici fragmentele referitoare la Iaşi din jurnalul de călătorie al abatelui Ruggiero Giuseppe Boscovich (1784), oferind textul original, în italiană şi traducerea românească datorată domnişoarei Dochia, fiica muzicianului ieşean Enrico Mezetti[33].

Editarea documentelor ieşene

Buletinul a atras ca un magnet documentele privitoare la Iaşi. În introducerea recentei ediţii de *Documente privitore la istoria oraşului Iaşi*, istoricul Ioan Caproşu sublinia că un asemenea *corpus* „a fost iniţiat şi concretizat, într-o anumită măsură, de Gh. Ghibănescu împreună cu un grup de istorici, arhivişti şi cărturari ieşeni (Mihai Costăchescu, Sever Zotta, A. Băleanu, Traian Ichim ş.a.) în cele nouă fascicule (zece volume) ale Buletinul Muzeului Municipal-Iaşi „Ioan Neculce" (1921-1933), ce constituie astăzi un veritabil *corpus* de izvoare – de toate categoriile – privitoare la istoria oraşului Iaşi[34]. Putem nota şi faptul că monumentala ediţie a documentelor ieşene, prin limitarea cronologică pe care şi-a propus-o (pe deplin justificată) nu scoate din uz corpusul de documente ieşene din „Ioan Neculce", fiind nevoiţi să apelăm în continuare la acesta, pentru documentele de după 1800.

Gh. Ghibănescu a publicat anumite grupaje tematice de documente, privitoare la istoria unor locuri sau instituţii din Iaşi, fără a mai da el însuşi studii pe subiectele respective; nici nu ştim dacă şi-a propus mai mult, sau considera sarcina sa încheiată odată cu darea lor la lumină. Acestea au stat sau pot sta şi astăzi la baza unor studii temeinice asupra subiectelor respective.

În numărul 3 al Buletinului se arată că, între cele circa 40 000 de documente aflate în colecţiile *Academiei Române* (de la Bucureşti) vreo 2000 privesc istoria Iaşilor. Se arată că, în 1923, acestea se aflau la Moscova, fiind trimise în refugiu, la 1917, împreună cu documentele de la Arhivele Statului şi ale Creditului Funciar Rural. Gh. Ghibănescu şi-a asumat sarcina de a publica în paginile revistei „Ioan Neculce" listele documentelor

---

28 IN, I, 1921, p. 147-151.

29 IN, III, 1923, p. 331-338. Casele lui Miron Costin sunt arătate pe Uliţa Strâmbă, ulterior strada Căpitan Păun, colţ cu strada Gh. Mârzescu, în zona unde a fost amplasată, la 1888, frumoasa statuie a cronicarului.

30 IN, III, 1923, p. 331-338, (1612-1685) partea I; IN, IV, 1924, partea II p. 246-252.

31 IN, VI, 1926-27, p. 289-299 (cu pasaje şi din scrierile lui D. Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman* şi *Istoria Hieroglifică*).

32 IN, VII, 1928, p. 211-218.

33 IN, VII, 1928, p. 218-239. În finalul textului, Ghibănescu schiţează şi un sumar medalion biografic al lui Boscovich. Textul italian mai fusese publicat, tot de el, în *Uricariul*, vol. XXIV, p. 255-333.

34 *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. I, Acte interne (1408-1660), editate de Ioan Caproşu şi Petronel Zahariuc, Editura Dosoftei, Iaşi, 1999, p. V.

privitoare la Iaşi, după opisele păstrate la Academie, în ordinea pachetelor[35]. A reuşit să publice şase serii, cuprinzând pachetele 1-186 de la Biblioteca Academiei.

Tot el iniţiază, începând din 1925 şi repertorierea documentelor de la *Arhivele Naţionale* din Bucureşti, privitoare la Iaşi, tot după opisele păstrate în ţară, deoarece şi acestea fuseseră trimise la Moscova[36]. Este vorba despre fondurile documentare ale mănăstirilor din Moldova, redate aici în ordinea alfabetică a acestor aşezăminte monahale. Ghibănescu a repertoriat şi documentele privitoare la Iaşi publicate în cele 25 de volume ale revistei „Uricariul" a lui Th. Codrescu. Lista cuprinde în jur de 150 documente dintre anii 1575-1800, privitoare la trecutul Iaşilor[37].

Inscripţii şi însemnări de pe cărţi vechi

Un deziderat al lui Gh. Ghibănescu a fost înfiinţarea unei Şcoli de epigrafie în incinta Goliei. Cu elevii săi de la Şcoala Normală a făcut numeroase excursii, realizând decalcuri după un mare număr de inscripţii, din întreaga Moldovă. În 1924, el discutase cu ministrul Cultelor şi Artelor de atunci, Al. Lepădatu (şi el membru onorific al Societăţii de la Iaşi) despre necesitatea unei monumentale colecţii naţionale, care urma să poarte titlul de *Corpus Inscriptiorum Slavo-Greco-Romanorum*[38].

Până atunci, asemenea materiale, privitoare la Iaşi (şi nu numai), au fost publicate în paginile Buletinului. Sunt valorificate, în primul rând, piesele intrate în colecţiile Muzeului Municipal, precum cele aduse de la biserica Urecheştilor, Sf. Vineri, de la începutul secolului al XIX-lea[39]. În acelaşi loc se arată că, printr-o înţelegere cu Mitropolia, pietrele cu inscripţii depozitate în incinta mănăstirii Trei Ierarhi (în vederea organizării unui muzeu), să fie mutate la mănăstirea Golia, unde se afla atât Muzeu cât şi Arhivele Statului, singurele având specialişti în epigrafie. Nu ştim dacă acest fapt a mai fost realizat.

Personalităţi ieşene

În paginile Buletinului, Ghibănescu a iniţiat şi „o serie de monografii închinate fruntaşilor care au onorat Iaşii şi Moldova", din care enumera pe cele dedicate unor personalităţi publice precum Petru Poni, primarul N. C. Negruţi (cel care sprijinise întemeierea Muzeului Municipal şi a publicaţiei sale), mitropolitul Veniamin Costachi[40], Nicu Gane, N. A. Bogdan, Petru Râşcanu[41] Al. Bădărău[42] şi Petre Michiu[43]. Putem considera că această serie prefigurează cele opt volume de *Personalităţi ieşene* publicate în

---

[35] *Academia şi documentele ce vorbesc despre Iaşi*, în IN, III, 1923, p. 204-208 (90 documente); IN, 1924, IV, p. 281-282, seria II, plicurile XI-XXV, 35 docunente dintre anii 1664-1800; seria III, plicurile 26-40, p. 296-298, 43 documente dintre 1631-1803; p. 324-329, seria IV, plicurile 98-114; seria VI, în IN, VIII, 1930, p. 215-218 (plicurile 179-196);

[36] *Arhivele Statului Bucureşti. Documente ce vorbesc despre Iaşi* (I), IN, 1925, V, p. 292-296, p. 299-302, p. 321-324; Doar literele A-C.

[37] IN, 1928, fasc. VII, p. 255-262.

[38] *Corpus inscriptiorum slavo-romanicarum*, IN, 1924, IV, p. 291. Vezi şi Gh. Ghibănescu, *Pe drumuri de cercetări istorice. (Amintiri)*, extras din revista „Vremea Şcolii", Iaşi, an VII, 1934, nr. 3, p. 74.

[39] IN, 1925, V, p. 341. Pietrele ce au gravate numerele 2, 4, 5, 6, datând din anii 1806, 1810 şi altele mai vechi. Astăzi ele se regăsesc în colecţiile Muzeului de Istorie a Moldovei, pe holurile Palatului Culturii din Iaşi.

[40] Gh. Ghibănescu, *Spiţa Familiei Costache*, IN, IV, 1924, p. 224-227.

[41] Idem, *Familia Râşcanu*, IN, VI, 1926.

[42] Idem, *Spiţa neamului Bădărău*, IN, fasc. V, 1925, p. 249 – 257.

[43] Idem, ***Familia Michiu,*** IN, fasc. VI, 1926-27, p. 176-186.

anii noştri de Ionel Maftei (alte volume a fost adăugat recent de Ioan Timofte, continuatorul seriei). În aceste texte, pe lângă necesarele desluşiri genealogice, întâlnim adesea şi pagini referitoare la evoluţia unor proprietăţi din Iaşi, care au aparţinut la un moment-dat familiilor amintite. Contribuţiile acestea sunt cu atât mai valoroase cu cât se bazează, în mare parte, pe arhive familiale azi dispărute, care nu au mai intrat în colecţiile publice, precum şi pe mărturii orale, relatate de descendenţi ai familiilor respective, astăzi dispăruţi şi ei.

*

Ultimii ani (1934-1936)

După ce Buletinul „Ioan Neculce" şi-a încetat apariţia, Gh. Ghibănescu a reluat editarea revistei iniţiate de el în 1915, „T. Codrescu", pe care o scria de unul singur, ca şi în urmă cu două decenii. Legătura cu începuturile publicaţiei s-a făcut printr-un volum II, datat 1916-1934. Ca şi în cazul primelor fascicule, revista nu mai era orientată prioritar pe documente privitoare la Iaşi, procentul acestora fiind minoritar.

Monografii de biserici (1934)

Revenind cu o bogată experienţă, după o viaţă dedicată adunării şi studierii documentelor, Ghibănescu a reluat tema istoriei bisericilor ieşene într-o serie de cuvântări, rostite în zilele de hram ale lăcaşurilor respective, în faţa poporenilor acelor parohii: *Sf. Andrei* (30 noiembrie 1932), *Sf. Neculai din Ciurchi* (6 decembrie 1932), *Sf. Spiridon* (12 decembrie 1932), *Sf. Haralambie* (10 februarie 1933), *Biserica 40 de Sfinţi* (9 martie 1933), *Biserica Sf-ţii Constantin şi Elena* (21 mai), *Naşterea Maicii Domnului zisă Talpalari* (8 septembrie), *Paraclisului Cetăţuiei la târnosirea lui* (5 octombrie), *Cuvioasa Paraschiva zisă Mitocul Maicilor* (14 octombrie), a zecea fiind cea despre biserica *Sf. Dimitrie Balş* (26 octombrie), urmată apoi şi de altele[44]. Autorul arăta că „fiecare biserică în parte are istoricul ei şi se leagă de ctitori şi de regiunea unde a fost zidită aceasta. Toate însă la un loc vor cuprinde povestea întregului Iaşi, în creşterea şi dezvoltarea sa istorică şi vor arunca o lumină vie şi puternică asupra stărilor din trecut (...)". Conferinţele urmau acelaşi tipic, referindu-se la sfântul-patron al bisericii şi ziua din calendar care îi era consacrată (valorificând pregătirea teologică a autorului), trecutul mahalalei în care era amplasată şi legăturile cu „poporenii" (enoriaşii), relaţiile cu breslele ce sprijineau aceste lăcaşuri, date despre ctitori şi istoricul monumentului ca atare. Este surprinzător că Gh. Ghibănescu nu a lăsat nici un articol închegat despre biserica Curelari, aflată în faţa casei sale.

Doar câteva dintre aceste micro-monografii au fost publicate, în final, sub formă de broşuri. Este cazul celor dedicate bisericilor *Sf. Andrei*, *Sf. Neculai Domnesc*, *Sf. Dumitru Balş*, *Talpalari*. Ele au fost tipărite într-o colecţie personală, intitulată „Din ciclul de predici istorico-bisericeşti" ţinute la bisericile din Iaşi, fiind însoţite de bogate anexe documentare, care garantau temeinicia textului. A fost anunţată şi tipărirea altora, precum cea despre *Biserica Buna-Vestire*[45], ctitoria vornicului Ion Tăutu, dar care nu a mai ieşit de sub tipar. Se cuvine subliniat faptul că astăzi, după opt decenii, studiile arătate au rămas de referinţă pentru istoricul bisericilor respective, nici una dintre acestea nebeneficiind de o monografie mai amplă, care să scoată din uz contribuţiile lui Gh.

---

[44] Idem, *Biserica Sf. Dimitrie Balş (Predică ţinută în ziua de 26 octombrie 1933)*, Iaşi, Tipografia „Presa Bună", 1934, p. 1.

[45] Idem, *Biserica Sf. Nicolae Domnesc*, 1934, coperta 2.

Ghibănescu, chiar dacă trecerea timpului a făcut ca ele să devină adevărate rarităţi bibliografice.

Ne putem întreba dacă nu ar fi de folos să facem noi, moştenitorii şi beneficiarii acestor contribuţii, ceea ce Gh. Ghibănescu nu a mai reuşit: o reunire a studiilor sale privitoare la bisericile ieşene într-un singur volum, care să-i pună în valoare munca, să-l readucă în atenţia contemporanilor şi care să înlesnească studierea acestor texte, risipite în diverse broşuri şi publicaţii.

Fig. 2 - Casa istoricului Gh. Ghibănescu din Iaşi (str. Rafail, nr. 1).

ISTORIA MĂNĂSTIRII CĂLĂRĂŞĂUCA DE LA ÎNTEMEIERE PÂNĂ ÎN ANUL 1916

Manole Brihuneț

În cadrul studierii istoriei arhitecturii ecleziastice din Republica Moldova ne-am axat pe istoricul mănăstirilor şi bisericilor ridicate în secolul al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea. Dintre acestea, de un interes deosebit este trecutul mănăstirii Călărăşăuca, pentru care se păstrează mai multe surse documentare, prea puţin studiate. În studiul de faţă, intenţia noastră este de a elucida anumite aspecte privitoare la întemeierea mănăstirii Călărăşăuca, momentul fondării şi urmărirea evoluţiei acestui aşezământ până în anii 1916. La această dată, călugării de la Călărăşăuca au fost transferaţi la alte mănăstiri, iar comunitatea monahală a maicilor aşezate aici deschide o nouă filă în istoricul mănăstirii. Călugăriţele erau refugiate din mănăstirea Wirow, din Polonia rusească, din pricina Uniaţiei şi datorită ocupaţiei austro-germane.

Mănăstirea Călărăşăuca este amplasată într-un loc pitoresc, aflat la extremitatea nordică a Republicii Moldova, pe malul drept al Nistrului, în judeţul Edineţ, fiind situată în imediata apropiere a oraşului ucrainean Moghiliov (Movilău), la 200 km de Chişinău şi 73 km de Soroca. Prin aşezarea ei la hotarul ţării, în partea de răsărit, mănăstirea întrecea menirea sa privitoare la susţinerea valorilor creştinismului şi promovarea monahismului, cu cele mai diferite ocazii, în satele moldoveneşti şi ucrainene din împrejurimi[1].

Stabilirea datei întemeierii mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* este una din problemele care se cer cercetate, deoarece actuala moşie Călărăşăuca, în hotarele căreia s-a întemeiat schitul a cărui nume îl poartă, s-a numit iniţial „Măşceni"[2]. Aserţiunea noastră este confirmată de faptul că toponimul „Măşceni" este atestat pentru prima dată la 27 aprilie 1605[3], în timp ce actuala denumire, cea de „Călărăşăuca", este atestată doar din 9 decembrie 1755[4].

O a doua problemă ţine de denumirea exactă a moşiei, care este menţionată în mod diferit în diverse documente: Măşceni, Mâşceni, Miscenii, Măşceanii. În opinia noastră, cel mai veridic este toponimul Mâş[s]ceni, care este explicat prin plasarea geografică a moşiei, pe un promontoriu/cap (l. *rusă* мыс).

Izvoarele ce fac referinţă la data întemeierii schitului Călărăşăuca sunt destul de controversate şi necesită o abordare mai stăruitoare. Prima lucrare în care este descris istoricul mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din Călărăşăuca este semnată de căpitanul A. Zaşciuk[5], dar fără a menţiona explicit anul fondării schitului. Alte lucrări care vizează

---

1 Dimitrie P. Micşunescu, *Vizitând mânăstirile basarabene și bucovinene*, Bucureşti, 1937, p. 82-86.

2 ANRM, fond 125, inv. 4, dosar 1450, f. 191 verso.

3 *DIR*, A. Moldova, Veacul XVII, vol. I, p. 238-239.

4 Paul Mihailovici, *Registrele actelor din arhiva de la Constantinopol a Sf. Mormânt*, extras din RSIAB, XXIV, 1934, p. 23-33, 39, 45.

5 А. Защук, *Материалы по географии и статистики России, Бессарабская губерния*, Санкт Петерсбург, 1862, том. II, p. 231-233.

istoria mănăstirilor din Basarabia[6] au preluat practic informaţiile din cartea lui A. Zaşciuk, fără a aduce vreun punct de vedere nou.

Cu toate că nu există informaţii documentare directe cu privire la întemeierea schitului Călărăşăuca, putem stabili, în linii generale, momentul fondării acestuia. O sursă epigrafică vine să ne confirme că în anul 1776 schitul exista deja; în acel an schitul tocmai era hotărnicit cu stâlpi de piatră, de un stânjen înălţime. S-a păstrat un asemenea stâlp, pe care se află o inscripţie, scrisă în limba română (cu caractere chirilice) având următorul cuprins: „hotarul mănăstirii Călărăşăuca, ieromonah Samuil egumen, anul 1776"[7]. Sursele documentare vin să confirme aceeaşi vechime. Dintr-un hrisov emis de Grigore Ghica voievod la 17 mai 1776, aflăm că schitul urma să fie dijmuit, împreună cu restul moşiilor aflate în stăpânirea mănăstirii ieşene Sf. Sava din Iaşi[8]. Astfel, nu poate fi o simplă coincidenţă realizarea hotărniciei schitului şi emiterea unui act domnesc de dijmuire a acestuia; deci, putem afirma cu certitudine că anul 1776 este momentul în care a fost fondat schitul, chiar dacă este posibil ca şi anterior să fi existat aici viaţă monahală.

Pentru a limpezi în detaliu procesul de fondare a schitului Călărăşăuca trebuie mai întâi să cunoaştem evoluţia în timp a moşiei Călărăşăuca/Măşceni. După cum am menţionat anterior, pe parcursul secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, moşia Călărăşăuca era cunoscută sub denumirea de „Măşceni". O primă menţiune o aflăm în hrisovul lui Ieremia Movilă voievod, din 27 aprilie 1605, prin care întăreşte satul Măşceanii de pe Nistru, ţinutul Soroca, popii Onciul, care l-a dobândit de la Bilav uricar; stăpânirea asupra satului fusese revendicată de stolnicul Grigore Talpă şi de Cozac[9]. În lipsa documentelor, nu cunoaştem cum au evoluat lucrurile. Hrisovul lui Ştefan Tomşa voievod din 9 aprilie 1623, menţionează că anterior acestei date, moşia Măşceni a aparţinut hatmanului Balica Isac († 1612, la Cornul lui Sas), al cărui neam a fost deposedat de pământuri din cauza trădării sale („hicleniei")[10]. *De facto*, documentul în cauză pecetluieşte dania făcută de voievod slugii sale, marelui vameş Manolache[11]; domnul i-a dăruit, pe lângă alte sate, şi moşia Măşceni. În acelaşi an, la 29 noiembrie, Radu Mihnea voievod întăreşte lui Manolache mare vameş, satele Rogojani, Roşieci şi Vistiernici, pe Răut şi Măşceni, pe Nistru, în ţinutul Soroca[12]. Timp de mai bine de un deceniu nu se cunoaşte nimic despre moşia vizată. Cert este că la 6 martie 1633 Alexandru Iliaş voievod întăreşte donaţia făcută de postelnicul Enache[13] mănăstirii Sf. Sava din Iaşi (închinată la rândul său, Sfântului Mormânt), care cuprinde moşiile Bricăuţi/Broscăuţi, Cococeni/Căcăceni, Larioneşti, Măşceani/Măsceni, Glinseni/Glişeni şi Mateuţi din ţinutul Soroca. În anul următor, la 16 mai 1634, Vasile Lupu voievod emite o poruncă potrivit căreia locuitorii satelor menţionate – la care se adaugă şi Slobozia Saucăi – să asculte de administraţia mănăstirii ieşene Sf. Sava[14]. Neînţelegerile dintre mănăstirea *Sf. Sava* din Iaşi cu foştii proprietari ai moşiilor vizate

[6] П. Крушеван, *Бессарабія.* Издание газеты «Бессарабецъ», Москва, 1093, с. 167-169; Arhimandritul Visarion Puiu, *Mănăstirile din Basarabia*, Chişinău, 1919, vol. XI, p. 64.
[7] ANRM, fond 125, inf. 4, dosar 1450, f. 191.
[8] ANRM, fond 125, inf. 4, dosar 1450, f. 190 verso.
[9] *DIR*, A. Moldova, Veacul XVII, partea I, p. 238.
[10] *DRH*, A. Moldova, volumul XVIII (1623-1625), Bucureşti, 2006, p. 150.
[11] *Ibidem*, p. 79-82.
[12] *Ibidem*, p. 181-182.
[13] *DRH*, A. Moldova, volumul XXI (1632-1633), Bucureşti, 1971, p. 393-394; *CDM*, vol. II, 1621-1652, Bucureşti, 1959, p. 187.
[14] *DRH*, A. Moldova, volumul XXII (1634), Bucureşti, 1974, p. 147.

continuă, deoarece între 1 septembrie 1641 - 31 august 1642, rudele lui Balica Isac[15] – Voruntar, Savin, Ştefan, Nicoară (Prăjescu), Maricăi, ş.a. –, împart satele ce i-au aparţinut, iar Maricăi îi revine satul Măşceni. Aproape peste o sută de ani, la 5 august 1733, Constantin Mavrocordat, domnul Moldovei, emite o dispoziţie pentru venitul dughenelor de la Mişiceni/Măşceni, din ţinutul Soroca, către mănăstirea Sf. Sava[16].

Prezentul act şi cele emise ulterior menţionează că cei împuterniciţi cu dijmuirea erau nişte persoane ocazionale. Astfel, la 2 iunie 1741 (7249), este împuternicit cu strângerea dijmei de pe moşiile mănăstirii Sf. Sava din ţinutul Soroca (inclusiv Mişcenii) trimisul mănăstirii[17], iar la 11 ianuarie 1742 Constandinache, pârcălabul de Soroca, înlocuieşte pe vornicelul numit de administraţia mănăstirii Sf. Sava pentru a supraveghea moşiile mănăstireşti Briceni, Sudarca, Ariuneşti şi Măşceni. Situaţia dată sugerează că la acest an încă nu exista o comunitate monahală pe moşiile mănăstirii Sf. Sava din ţinutul Soroca, care să se ocupe cu supravegherea sau dijmuirea moşiilor mănăstireşti.

În secolul al XVIII-lea litigiul dintre mănăstirea Sf. Sava şi neamul foştilor proprietari a luat o amploare şi mai mare. Astfel, la 20 februarie 1743, ispisocul lui Constantin Mavrocordat, domnul Moldovei, întăreşte hotărârea divanului cu referinţă la moşiile Broscăuţi, Măşceni, Căcăceni şi Slobozia Saucăi din ţinutul Soroca, proprietatea mănăstirii Sf. Sava şi între Nicolae Costin, biv vel jitnicer, şi Ion Zosin biv vătav[18]. În aceeaşi perioadă, la 18 noiembrie 1744, alt domnitor, Ioan Mavrocordat, întăreşte hotărârile anterioare ale moşiilor Broscăuţi, Măşceni, Căcăceni şi Slobozia Saucăi şi le dă în stăpânire mănăstirii Sf. Sava[19].

Majoritatea izvoarelor scrise nominalizează neamul Cantacuzinilor drept ctitori ai schitului Călărăşăuca, făcând referinţă la testamentul din 7 februarie 1747[20] al Mariei Cantacuzino, soţia vistiernicului Ilie Cantacuzino[21]. În acest testament se menţionează că satele Slobozia Saucăi, Mâşcenii şi Balicova (pe care petiţionara le avea ca zestre de la părinţii săi, Miron Costin[22] şi Elena Movilă, nepoata lui Simion Movilă voievod, care a avut ca zestre averea rămasă de la Isac Balica hatmanul)[23], se află în litigiu cu mănăstirea ieşeană Sf. Sava, în administrarea căreia se află, iar dacă prin judecată vor fi redobândite, o parte din această avere să fie donată „schitului nostru". Astfel, vorbim de o evidentă confuzie, deoarece unii cercetători au încercat să identifice prin acest „schit al nostru", schitul Călărăşăuca, deşi se cunoaşte bine faptul că părinţii Mariei erau ctitorii schitului Drăguşani, iar neamul Cantacuzinilor fusese ctitor al mănăstirii Bisericani. Deci, referinţa „schit al nostru", pe care o face vistierniceasa Maria Cantacuzino, ar putea fi raportată doar la aceste două locaşuri monahale, cu atât mai mult cu cât, la 1747, nu există nici un document care ar atesta existenţa schitului Călărăşăuca.

---

15 Isac Balica, căsătorit cu Nastasia, fiica lui Nestor Ureche, mare vistiernic, 27 noiembrie 1607-30 iunie 1608, hatman 23 ianuarie-26septembrie 1609.

16 Paul Mihailovici, *op. cit.*, p. 23-27, 33, 39, 45.

17 *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II – Moldova, Bucureşti, 1966, p. 218-219.

18 Paul Mihailovici, *op. cit.*, p. 23-27, 33, 39, 45.

19 *Ibidem*, p. 23-27, 33, 39, 45.

20 *Moldova în Epoca Feudalismului*, volumul VIII, Chişinău, 1998, p. 202-204.

21 Este posibil ca această idee să fi fost preluată din adresarea către împăratul Rusiei, Alexandru Nicolaevici, a împuternicitului mănăstirii Călărăşăuca, consilierului de curte Ivan Vasilievici Cristi, din data de 15 aprilie 1863, în care, printre alte dovezi, este citat şi acest argument.

22 Ctitorul schitului Drăguşan.

23 Stoicescu Nicolae, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească şi Moldova, sec. XIV–XVII*, Bucureşti, 1971, p. 365, 388.

La 6 mai 1753, rudele vistiernicesei Maria Cantacuzino, Iordache Cantacuzino vel stolnic, Nicolae Costin, Ion Zosin, neamul Movileştilor şi al Mironeştilor, revendică prin judecată moşiile din ţinutul Sorocii, aflate în administrarea mănăstirii Sf. Sava[24]. Cu toate aceste încercări, moşia rămâne în continuare în administrarea mănăstirii Sf. Sava. Astfel, la 9 decembrie 1755[25], Matei Ghica, domnul Moldovei, prin cartea sa, porunceşte dijmuirea locuitorilor satelor Sudarca, Brăiceni, Larioneşti, Mişiceni, Călărăşăuca, Briceni şi Căcăceni din ţinutul Sorocii, în folosul mănăstirii Sf. Sava. Acest document menţionează pentru prima dată toponimul Călărăşăuca, având, din acest punct de vedere, o deosebită valoare istorică. Tot aici este menţionat şi Mâşcenii, fapt care ne permite să afirmăm că denumirea de „Călărăşăuca" era folosit pentru identificarea unei părţi din moşia menţionată, toponim care, ulterior, l-a substituit pe cel iniţial, de „Mâşceni".

Ulterior, mănăstirea Sf. Sava, la fiecare schimbare a domnitorilor, îşi asigura legitimitatea asupra proprietăţilor sale prin obţinerea unor cărţi de întărire, precum ar fi cele emise de domnitorii Constantin Racoviţă, din mai 1756 şi Grigore Ioan Calimachi, din 3 mai 1763[26].

În hrisovul emis de Grigore Ghica voievod, din 15 mai 1776, se menţionează pentru prima dată şi schitul mănăstirii, aflat pe moşia Măşceni[27], care urma să fie dijmuit alături de celelalte sate ale mănăstirii Sf. Sava. Totodată, se întărea ca schitul să rămână în continuare în stăpânirea mănăstirii ieşene Sf. Sava, de unde se explică şi colectarea impozitelor de către aceasta. Pentru a uşura strângerea corectă a impozitelor, la doar zece zile de la emiterea actului, în ziua de 26 mai 1776[28], se fac mărturii hotarnice asupra unor loturi de pământ ale schitului Călăraşăuca. Astfel, această mărturie hotarnică menţionează pentru prima dată schitul cu numele Călărăşăuca, moşia schitului fiind hotărnicită, fapt demonstrat de inscripţia de pe un stâlp de hotar menţionat anterior, fiind, totodată, şi prima nominalizare a unui slujitor, Samuil.

Luând în consideraţie că în numeroasele documente privitoare la moşia Mâşceni nu s-a aflat nici o referinţă privitoare la existenţa vreunui lăcaş monahal aici, pe parcursul a peste două secole şi jumătate (1605–1776), se poate trage concluzia că acesta datează doar din 1776. Din acest an s-au păstrat mai multe documente privitoare la schitul Călărăşăuca, acum petrecându-se câteva evenimente importante:

1. Atestarea existenţei schitului – la 15 mai 1776.
2. Atestarea denumirii schitului, „Călărăşăuca" – la 26 mai 1776.
3. Hotărnicia moşiei schitului – la 26 mai 1776.
4. Atestarea unui administrator al schitului, Samuil – la 1776.

Informaţiile în cauză ne permit să afirmăm că 1776 poate fi considerat anul întemeierii schitului/mănăstirii Călărăşăuca. Această aserţiune este argumentată prin faptul că în aceeaşi perioadă începe şi construcţia bisericii de piatră, finalizată în anul 1782.

---

[24] 6 mai 1753, Anafora lui Constantin Cehan Racoviţă, domnul Moldovei, privind judecata lui Iordache Cantacuzino vel stolnic, Nicolae Costin, Ion Zosin, neamul Movileştilor şi al Mironeştilor cu mănăstirea Sf. Sava, pentru moşiile din ţinutul Soroca; Paul Mihailovici, *op.cit.*, p. 23-27, 33, 39, 45.

[25] *Ibidem.*

[26] *Ibidem.*

[27] ANRM, fond 125, inv. 4, dosar 1450, f. 190 verso.

[28] Paul Mihailovici, *op. cit.*, p. 23-27, 33, 39, 45.

În anul 1780, Marko Donciov (este Marcu Donici?), negustor şi „hagiu" (pelerin) la locurile sfinte, locuitor al târgului moldovenesc Movilău[29] din ţinutul Soroca, originar din Macedonia, având şi binecuvântarea Patriarhului Ierusalimului Avramie, începe a construi o biserică din piatră în schitul Calaraşovca. Binecuvântarea patriarhală este absolut necesară, deoarece schitul aşezat pe moşia Mâşceni - Călărăşăuca, de facto şi de jure se afla în proprietatea mănăstirii Sf. Sava din Iaşi, care, la rândul său, era închinată mănăstirii Sfântului Mormânt din Ierusalim, în subordinea patriarhului de acolo. Menţionăm că Marko Donciov a putut să primească înalta binecuvântare aflându-se în pelerinaj în Ierusalim (fiind atestat în pisanie drept „hagiu"), dar şi în timpul aflării patriarhului în Ţările Române, între 1780 şi 1784. Avramie a iscălit cartea pastorală care s-a întocmit cu acest prilej, alături de mitropolitul Moldovei, Gavriil (Callimachi), şi de Ioan, episcopul de Roman[30]. Se crede că, pentru ajutorul acordat, patriarhul l-a investit pe Marko Donciov cu funcţiile de epitrop al schitului şi administrator al moşiei Călărăşăuca. După moartea lui Marko Donciov (1809), administraţia Mănăstirii Sf. Sava a trimis ca stareţ pe ieromonahul Lazăr, care trebuia să plătească anual mănăstirii ieşene, ca embatic, suma de 100 lei.

PISANIA млстію·бжіею·и·благословеніем·||·патріарха· авраамія·созданъ·||·бысть·домъ·сеи·бжіи·в о·имя·||·оуспенія·престыя·бдцъ·ѿ·гсдна·||· хаџи·марко·сінъ·дончов·ѿетю·||·венец·макід онскіи·страни·своимъ·кош||томъ·житель·мо гилевскіи·||·року·бжія·аѱпв·мая·мсца	Cu mila lui Dumnezeu şi cu binecuvântarea patriarhului Avraamie s-a ridicat să fie aceasta casă lui Dumnezeu în cinstea Adormirii Maicii Domnului de la domnul hagiu Marko fiu lui Donciov, originar din Ţara Macedonia, cu cheltuiala sa, locuitor al Movilăului anul Domnului 1782 luna mai (transcrierea ne aparţine – M. B.).

[29] Într-un document datat în 18 august 1796 este nominalizat, printre târgurile de pe margine, şi Movilăul (*Moldova în Epoca Feudalismului*, Chişinău, vol. XI, doc. 181, p. 237-238). În secolul al XIX-lea, sub ruşi, pentru a nu fi confundat cu Movilăul Podoliei de pe malul opus, a fost numit târgul Otaci. Situaţie similară cu cea a târgului Raşcov (doc. 181, 183).

[30] Ioan Ivan, *Patriarhi ai Ierusalimului în Moldova* , în MMS, LI, 9-12, 1975.

Pisania mănăstirii Călărăşăuca

În 1813, după anexarea Basarabiei de către Rusia, ca urmare a politicii bisericeşti ţariste, schitul Calaraşovca a fost transformat în mănăstire, aflată în subordinea Eparhiei Chişinăului şi Hotinului. Astfel, a fost modificat statutul său din schit în mănăstire. Cu toată acestea, mai bine de jumătate de secol, administraţia mănăstirii Sf. Sava a încercat să păstreze controlul asupra mănăstirii Călărăşăuca, fapt care i-a reuşit doar în prima perioadă. În anul 1819, pentru a da mănăstirilor o organizare nouă, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni insista, într-o circulară, ca în toate mănăstirile să fie introdusă „viaţa în comun”[31]. Acest mod de organizare a fost asimilat cu mare dificultate în Basarabia. Viaţa în comun a fost introdusă definit pe la 1830, în timpul mitropolitului Dimitrie (Sulima). În anul 1821, în Basarabia sunt menţionate 12 mănăstiri, printre care se afla şi mănăstirea de călugări Călărăşăuca. În majoritatea mănăstirilor, călugării şi stareţii erau de origine străină. De exemplu, la începutul secolului al XIX-lea, la Călărăşăuca toţi stareţii erau de origine rusă[32]; din această cauză, slujba se citea şi se cânta în slavonă. Totodată, arhipăstorii constatau că, graţie evlaviei cu care se făcea slujba lui Dumnezeu, la Călărăşăuca se adunau, mai ales în postul mare, o mulţime de enoriaşi[33].

Ca urmare a frecventelor conflicte la acest capitol, în anul 1860, împuternicitul Sf. Mormânt, arhimandritul Nicodim, înaintează la judecată revendicări asupra pământului şi pădurii aflate în posesia mănăstirii Călărăşăuca. Judecata Zemstvei ţinutului Soroca, în urma investigaţiilor efectuate, se stabileşte că revendicările înaintate de arhimandritul Nicodim sunt neîntemeiate, iar prin protocolul din 28 iulie 1861, se stipulează că i se refuză împuternicitului Sf. Mormânt prezentarea în instanţă a drepturilor asupra moşiei mănăstirii Călărăşăuca. Împuternicitul însă nu s-a oprit şi a transferat dosarul prin

---

[31] Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia, în veacul al XIX-lea, subt ruşi*, Chişinău, 1931, p. 96.

[32] *Ibidem*, p. 97-98.

[33] *Ibidem*, p. 203.

comisia şi biroul de hotărnicire. În urma deciziilor biroului în cauză, care erau evident în detrimentul mănăstiri Călărăşăuca, aceasta din urmă depune o contestaţie. Judecătoria Civilă a Regiunii, luând act de acţiunile nejustificate, anulează deciziile Comisiei şi ale biroului de hotărnicire şi restabileşte hotărârile Judecătoriei Zemstvei ţinutului Soroca[34]. La 15 aprilie 1863, împuternicitul mănăstirii Călărăşăuca, consilierul de curte Ivan Vasilievici Cristi, înaintează o petiţie în adresa împăratului rus, Alecsandr Nikolaevici, în care prezenta foarte detaliat dreptul mănăstirii Călărăşăuca asupra moşiei pe care o deţine, potrivit argumentelor sale, de mai bine de un secol[35]. Un raport cu conţinut similar este prezentat în Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău de stareţul mănăstirii, egumenul Gherman[36]. Drept urmare a acestor demersuri şi ale altor comunităţi monahale, la 9 martie 1873, ţarul Alecsandru II a emis Regulamentul cu privire la transferul imobilelor din Basarabia, proprietatea mănăstirilor din afara Imperiului Rus, sub jurisdicţia Bisericii Ruse. Drept rezultat, la 7 iulie 1873, au fost transferate în proprietatea statului rus moşiile Arioneşti, Unguri, Călărăşăuca, Sudarka, Sauca şi Briceni, deţinute anterior de mănăstirea Sf. Mormânt, decizii contestate de Mănăstirea Sf. Mormânt, caz dezbătut şi în Guvernul Senatului Rusesc. Printre inventarele moşiilor enumerate, se afla şi cel moşiei mănăstirii Călărăşăuca, care cuprindea: teren agricol – 153 desetine, 400 stânjeni; pădure – 151 desetine, 2050 stânjeni, şi teren accidentat – 5 desetine, 400 stânjeni.

La 28 august 1874, inginerul hotarnic interimar al ţinutului Soroca, secretarul de colegiu Alexandru Donskoi, în urma dispoziţiei inginerului hotarnic al regiunii Bogdan Eitner, din 20 mai 1861, cu nr. 415, şi cu acordul administratorului moşiilor Sf. Mormânt al Domnului, în prezenţa martorilor din satele Unguri şi Călărăşăuca, a verificat şi înnoit hotarele mănăstirii Călărăşăuca, alcătuind respectiv planul şi cartea de hotărnicie, care la 31 martie 1876 a fost înmânată oficial administraţiei mănăstireşti.

Un rol deosebit în viaţa spirituală a mănăstirilor îl deţine activitatea didactică, astfel Pravilele din 1836 impun ca mănăstirile să înfiinţeze şcoli pentru instruirea copiilor clerului şi ai populaţiei din împrejurimi[37].

În acest context, menţionăm că în anii 1828-1829 a fost desfiinţat schitul Soroca, care se afla într-o moşie cu satul Zastânca[38]. Toată averea mobilă şi comunitatea monahală sunt transferate la cel mai apropiat schit, Cosăuţi, iar egumenul, stareţul Lazăr, ca urmare a cererii sale, este transferat la mănăstirea Călărăşăuca. Biserica este vândută moşierului din satul Mereşăuca, Vasile Dascăl, care o transferă în forma sa originală în satul Sauca, unde înlocuieşte vechea biserică[39]. În anii 1836-1838, după desfiinţarea schitului Cosăuţi, o parte din averea acestuia îi revine mănăstirii Călărăşăuca, printre care, din cauza îndepărtării locului, o podgorie de vie este vândută de către stareţul Inochentie[40], moşierului Vartolomeu, proprietarul moşiei Cosăuţi.

---

[34] ANRM, fond 208, inv. 6, dosar 1643, f. 16, date despre mănăstirile din Eparhia Chişinăului, din anul 1905.

[35] ANRM, fond 214, inv. 1, dosar 1.

[36] *Ibidem.*

[37] Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 61.

[38] ANRM, fond 208, inv. 2, dosar 20. Aflarea fără evidenţă în mănăstirea Călărăşăuca, diacon Mihail Fiancovici, 80 ani, 1830-1832. De notat că mănăstirile care o duceau greu material, au fost închise în timpul conducerii episcopului Dimitrie, şi anume schiturile Rezina, Rughi (de fraţi), Lomanova, Soroca, Cărătura şi mănăstirile Cosăuţi şi Horodişte; v. şi Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia*, p. 97.

[39] ANRM, fond 205, inv. 1, dosar 5897.

[40] ANRM, fond 208, inv. 2, dosar 1588, f. 8.

În anul 1848, cu binecuvântarea ieromonahului Serafim, stareţul mănăstirii Călărăşăuca, ieromonahul Anatolie, adună din nou jertfe pentru construcţia bisericii, timp de un an totalizând 660 ruble argint, vite, cai – 10 capete şi 200 oi, pânză etc[41]. În 1853, general-maiorul Nikolai Cerchez, cu mijlocirea financiară a principesei Elena Mihailovna Cantacuzino, construieşte a doua biserică de piatra, care a fost sfinţită la 6 decembrie a aceluiaşi an, în ziua de pomenire a Sf. Ierarh Mitrofan al Voronejului (o părticică din moaştele sfântului se află la Călărăşăuca). În 1911 biserica a fost reconstruită prin osârdia stareţului Ioan.

În anul 1909, în urma intervenţiei mitropolitului Serafim, prin ordinul nr. 15020 din 7 noiembrie, mănăstirea Călărăşăuca a fost transformată definitiv într-o mănăstire chinovială (de trai comun)[42]. La 1912, la Călărăşăuca, misionarul antischismatic T. Volovei a înfiinţat cursuri pentru misionarii antischismatici cercuali şi pentru preoţii din regiunea mănăstirilor Curchi, Călărăşăuca, Ismail[43].

Ca urmare a decretului cu nr. 6177 a Sfântului Sinod din 17 mai 1916, prin care se specifica că mănăstirile de călugări de la Călărăşăuca – Adormirea Maicii Domnului şi cea de la Japca – Înălţarea Domnului, se reorganizează în mănăstiri de maici, păstrându-se pentru ambele denumirile anterior deţinute, toate bunurile mobile şi imobile ale acestor mănăstiri fiind transferate comunităţilor monahale din fostele mănăstiri Lesna şi Virov[44]. Conform decretului Consistoriului Duhovnicesc din Chişinău de la 27 mai 1916, cu nr. 13977, a fost formată Comisia pentru inventarierea averii mănăstirii Călărăşăuca în următoarea componenţă: blagocinul mănăstirilor, arhimandritul Theognost, stareţul mănăstirii Iona împreună cu fraţii din mănăstire, preotul din orăşelul Otaci, Sosipatru Grimalski, care au activat în mănăstirea Călărăşăuca, cu întreruperi, în perioada iunie - august 1916.

Verificând minuţios şi comparând cu numerarul arătat în cărţile de registru ale inventarului bunurilor bisericeşti, comisia a constatat că toate bunurile, cu excepţia celor învechite şi excluse din registru, se află de faţă, întocmindu-se un nou registru al bunurilor, fiind incluse şi piesele achiziţionate cu ocazia restaurării şi renovării bisericii Sf. Mitrofan, la 1911. Comisia a mai verificat restul averii din proprietatea gospodărească, mobilă şi imobilă, inclusă în registrele mănăstireşti din anul 1915, fiind luate la evidenţă clădirile, lucrurile aflate în stăreţie şi în alte clădiri, cerealele, bovinele şi ovinele, precum şi inventarul agricol, alcătuind un registru detaliat, redactat în patru exemplare. În cele din urmă, Comisia a controlat sumele de bani după cărţile de venit – cheltuielile pentru anul 1916, constatând că suma în numerar este de 97 de ruble 9 copeici, în bilete de contribuţie veşnică – 300 de ruble şi suma depozitată de 53 850 de

---

[41] ANRM, fond 208, inv. 4, dosar 647, f. 26.

[42] Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 431.

[43] *Ibidem*, p. 440.

[44] Mănăstirea de maici Virov cu hramul *Atotmilostivului Mântuitor* s-a aflat în satul Virov, comuna Sokolov, gubernia Sedleţk (eparhia Holmsk) (în prezent satul Viruv, voievodatul Mazoveţk, Polonia). A fost înfiinţată în anul 1894 de către egumenia Ecaterina, stareţa mănăstirii Lesninsk, ca o filială a acestui aşezământ monahal. Prima egumenă a fost Anna Virovskaya (1894–1903). Printre ctitorii aşezământului sunt ţarul Nikolai al II-lea şi cuviosul Ioan de Kronstadt. La începutul secolului al XX-lea în mănăstire erau 200 de maici, care aveau grijă de 450 de copii şi 50 de bătrâni. Din cauza evenimentelor politice din Europa, în anul 1915 comunitatea monahală de la Virov este evacuată în Rusia şi desfiinţată, maicile fiind îndreptate în mănăstirile din guberniile Petrograd, Kostroma, Pskov, Moscova, Reazan, iar din iulie 1916 şi în Basarabia. Din raportul egumenii Ambrozia către arhiepiscopul Antonie. Dosar despre transformarea mănăstirilor Călărăşăuca şi Japca, din mănăstire de bărbaţi în mănăstire de femei, 1916-1918; ANRM, fond 208, inv. 4 (3), dosar 4722.

ruble. În acest mod, toate bunurile identificate şi înregistrate, împreună cu actul de livrare şi recepţie, şi sigiliul mănăstirii, au fost transmise de fostul stareţ, egumenul Iona, nou numitei stareţe Ambrosia. Actul de inventariere – care a durat din 9 iunie până în 12 august 1916 – a fost semnat de blagocinul mănăstirilor, arhimandritul Theognost, egumenul Iona (fostul stareţ), egumena Ambrozia (nou numita stareţă), preotul din orăşelul Otaci, Sosipatru Grimalski, ieromonahul Teodosie, ieromonahul Antonie, monahia Iraida[45].

Menţionăm în acest context primul stareţ cunoscut al mănăstirii de călugări, egumenul Samoil (1776) şi ultimul stareţ, care au devenit nume prolifice pentru istoricul comunităţii monahale: Iona, egumen (1897–1916)[46]. Numele său mirean era Iacob Hâncotă; acesta s-a născut la 1853, comuna Costeşti (Chişinău), unde a absolvit şcoala populară; a îndeplinit ascultare la mănăstirea Frumoasa (14 decembrie 1881); a fost tuns în călugărie la 28 octombrie 1884; hirotonit ierodiacon la 21 aprilie 1885; numit econom la 4 decembrie 1887; hirotonit ieromonah la 24 ianuarie 1888; a fost transferat la mănăstirea Hârjauca, în calitate de econom, la 9 octombrie 1889; a fost desemnat temporar *namestnic* la mănăstirii Hârjauca (20 octombrie 1892); numit temporar stareţ la mănăstirii Ţigăneşti (30 decembrie 1893); a îndeplinit funcţia de stareţ la mănăstirii Călărăşăuca (4 mai 1897). Cu binecuvântarea Sf. Sinod, din 3 aprilie 1898, a fost înălţat în rangul de egumen, de către episcopul Iacob (27 mai 1898); devine stareţ al mănăstirii Călărăşăuca la data de 14 februarie 1900. După desfiinţarea mănăstirii Călărăşăuca este transferat la mănăstirii Ţigăneşti (30 iunie 1916), apoi transferat la Condriţa (8 august 1918); a fost preot la mănăstirea Japca (1920), după care devine duhovnic la mănăstirea de maici Călărăşăuca; Este gratificat cu nabederniţa la 3 februarie 1891; a primit mulţumire din partea împăratului Rusiei pentru că a donat un clopot (în valoare de 370 ruble) mănăstirii Călărăşăuca (25 ianuarie 1898); a primit cruce de la Sf. Sinod (14 aprilie 1904); medalie acordată de Crucea Roşie pentru ajutorul acordat în războiul ruso-nipon (21 octombrie 1907); pentru străduinţa de a împodobi biserica, a primit un hrisov (21 octombrie 1907); i s-a conferit medalia *Sf. Ana* (6 ianuarie 1913).

În concluzie, constatăm că istoria acestei mănăstiri nu este pe departe scrisă, iar cercetările noastre vor continua, prin studierea numeroaselor dosare de arhivă privitoare la viaţa şi cultura comunităţii monahale de la mănăstirea Călărăşăuca.

[45] *Ibidem.*
[46] ANRM, fond 1217, inv. 1, dosar 137. Tabloul situaţiei preoţilor pentru anul 1925, f. 6-7.

SATELE DIN COMUNA MIROSLAVA (JUDEŢUL IAŞI). STUDIU ISTORIC

Sorin Iftimi

A. Vechimea satelor componente ale comunei Miroslava

Înainte de anul 1864, când au fost înfiinţate comunele rurale, fiecare dintre cele 13 sate care compun astăzi comuna Miroslava au avut o evoluţie independentă. De aceea, în privinţa începuturilor lor, putem accepta şi o ordonare alfabetică a localităţilor, pentru ca textul istoric să poată fi mai uşor parcurs de cititorul de astăzi. Cum este şi firesc, unele sate au o veche origine medievală, în timp ce altele au apărut abia în epoca modernă. Evoluţia istorică a acestor sate se rezumă adesea la o cunoaştere a curgerii proprietăţii din aceste localităţi. Mai buna cunoaştere a trecutului acestor sate ar presupune o abordare de tip monografic, într-o lucrare mult mai amplă, neputând fi finalizată în paginile de faţă.

Balciul. Deşi despre satul propriu-zis informaţiile sunt târzii, toponimul apare în documente încă de la sfârşitul secolului al XVII-lea. Hotarnica satelor Găureni şi Ezereni, care aparţineau mănăstirii Socola, era astfel descrisă, la 4 septembrie 1694: „apa Boziei, care se numeşte acum valea Bârnovei, fântâna lui Răzmiriţă, pomii Ţaţăi, muchia dealului celui mare, *Balciul*, rediul Făureştilor, biserica Făureştilor, Silişte, Bahlui, capul Burducului, fântâna lui Berbeci, rediul lui Tătar, Tăuteştii, fântâna Stratinei, fântâna Tomii, *hotarul Uricanilor*, groapa lui Calotă, fântâna lui Marco, Ulmii Pietrei, valea şi coada Bahnei*, Valea Ursului, hotarul Procelnicilor*, Surda, hotarul Bârnovei, Movila Armancei, pomii lui Eustatie, Horpăjel”[1]. Dealul Balciu este amintit şi la 20 mai 1713, în hotarnica satului Ezereni a mănăstirii Cetăţuia[2].

Brătuleni. Acest sat din ţinutul Cârligătura era vândut de „Goioae” lui Dumitraşco Ştefan mare logofăt, la începutul secolului al XVII-lea[3]. La 1635 „hotarul Brătulenilor” este menţionat în hotarnica moşiei Mihăileşti[4].

La 15 septembrie 1687, Constantin Cantemir voievod judeca pricina dintre dichiul de la mănăstirea Galata cu Mihăilă cămăraşul, pentru hotarul Voroveştilor „care se împreunează cu hotarul Brătulenilor”, dichiul zicând că Mihăilă cămăraşul a luat zeciuiala şi de pe hotarul Voroveştilor, moşia mănăstirii Galata. Vornicul de poartă trimis la faţa locului a găsit că într-adevăr, a intrat Panaiote, ginerele lui Bute, cu două pământuri în hotarul Voroveştilor şi a îndreptat această situaţie[5].

La 14 septembrie 1704, Mihai Racoviţă voievod întărea Saftei, fata Rustei şi feciorilor ei Enache şi Dumitraşco stăpânirea asupra satului Brătuleni pe Bahlui, din

---

[1] CDM, III, nr. 1682, p. 374; vezi şi documentul din 18 septembrie 1696, la nr. 1862, p. 412.
[2] CDM, V, nr. 1167, p. 317.
[3] DIR, A, XVI-V, p. 6, 27.
[4] CDM, II, nr. 1084, 1085, p. 229.
[5] CDM, III, nr. 1108, p. 249.

ţinutul Cârligătura, luat de la Alexandra, jupâneasa lui Ursache vistierul şi de la fiul său, Dumitraşco Ursăchel stolnicul, în domnia lui Constantin Cantemir (1685-1692), pentru 3100 lei, împrumutaţi de Ursache vistiernicul la Ţarigrad (Constantinopol) şi pe care nu i-a mai dat, după mărturia boierilor[6].

Ciurbeşti. Satul Ciurbeşti beneficiază de o monografie recentă, din care se pot extrage numeroase date privitoare la evoluţia istorică a aşezării[7]. Prima menţiune documentară a satului este cea din hotarnica mănăstirii Dobrovăţ, de la 7 octombrie 1503, când este amintită „movila cea mare a Ciurbeştilor"[8].

Ciurbă este un nume de persoană, provenind dintr-o poreclă: în limba maghiară „csorba" însemna „Ştirbul"[9]. Ne putem gândi că neamul Ciurbă era de origine ardelenească (din „Ţara Ungurească"), descinzând, probabil, dintr-un personaj venit la est de Carpaţi în anturajul lui Dragoş Vodă „descălecătorul" Moldovei. Forma de plural a denumirii satului arată cel puţin două-trei generaţii ale aceluiaşi neam stăpânind aşezarea înainte de atestarea de la 1503.

În sfatul domnesc al Moldovei documentele amintesc un boier cu acest nume, între anii 1420 şi 1436. Sigiliul său a fost atârnat pe pergamentul din 13 decembrie 1421, emis de Alexandru cel Bun în favoarea fostei sale soţii Rimgalla, alături de alte 53 de sigilii boiereşti[10]. Sigiliul său, deşi nu conţine un scut, are nişte elemente heraldice: două vârfuri de săgeată dispuse în pal, cu vârfurile în sus şi în jos, flancat de o semilună în dextra şi de o stea cu cinci colţuri în senestra.

O fiică sau o nepoată a personajului amintit este Ciurbina (=„a lui Ciurbă"), sora boierului Nicoară Sârbescul. La 1469 domnul Ştefan cel Mare cumpăra de la ei prisaca Balica de pe hotarul târgului Iaşi (în zona mănăstirii Frumoasa?) pentru a o face danie Mitropoliei cu hramul „Sf. Gheorghe" de la Suceava „pentru pomenirea răposatei noastre soţii Evdochia"[11].

La 15 decembrie 1508, a fost emis un document pentru satul Fântâna Iepurelui, pe pârâul Borodace, sat cumpărat de *Ciurbă* cu uric de la Iliaş vodă şi Ştefan vodă, întărit la 1508 de Bogdan voievod, nepoatelor lui Ciurbă Slavna (fiica Frosinei) şi Feodor, Dolca, Vastuca (copii lui Oliuşca)[12]. La 17 ianuarie 1626, în hotarnica locului din jurul mănăstirii Hlincea (aflată pe hotarul târgului Iaşi) este amintit satul Ciurbeşti şi „movilele Ciurbeştilor", care marcau limitele acestei moşii[13].

Ciurbeşti făcea parte dintre cele câteva sate din ţinutul Cârligăturii care erau subordonate Curţii domneşti din Iaşi. La 1654 este amintit satul Ciurbeşti „din ocolul târgului Iaşi".

La 4 aprilie 1642, voievodul Vasile Lupu, împreună cu cei patru arhierei şi cu Sfatul boierilor, întărea uricul mănăstirii Bârnova pe satul Ciurbeşti din ţinutul Iaşi, cu

---

6 CDM, V, nr. 359, p. 92.

7 Constantin Todi, *Satul Ciurbeşti. Monografie*, Gura Humorului, Editura Terra Design, 2006, 125 p.

8 DRH, A, III, p. 526-530, nr. 295; vezi şi *Catalog de documente din Arhivele Statului Iaşi. Moldova*, vol. I, 1398-1595, întocmit de Virginia Isac, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1989, p. 168-169, nr. 399; şi CDM, I, nr. 271, p. 79-80.

9 Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 165, vezi şi Constantin Todi, *op. cit.*, p. 31.

10 Leon Şimanschi, *Cele mai vechi sigilii domneşti şi boiereşti din Moldova*, în AIIAI, XVII, 1980, p.148 şi anexele, p. 156, fig. 25 (sigiliul lui Ciurbă).

11 DRH, A, II, p. 232-233, nr. 157 (vezi şi nota 2 a editorului de la p. 234).

12 DIR, A, XVI-I, p. 81-82, nr. 77; vezi şi CDASI, p. 180-181, nr. 430; CDM, I, nr. 282, p. 82.

13 CDM, Supliment I, 417, p. 154.

iaz, moară şi poieni (Poiana Mare din Mogoşeşti, din Fundătura, din Poiana Rotundă) dăruit de Miron Barnovschi vodă Gavrilaş mare logofăt[14].

La 12 mai 1676, Alexandru beizadea, fiul lui Antonie vodă Ruset, scria vătămanului şi tuturor locuitorilor din Ciurbeşti să asculte de mănăstirea Bârnova, deoarece egumenul s-a jeluit că sătenii lucrează la Curtea domnească din Iaşi în loc să lucreze pentru mănăstire[15]. Situaţia a fost reglementată de Antonie vodă Ruset, la 3 mai 1677, când hotărăşte, în urma plângerii călugărilor, ca ţăranii din satul Ciurbeşti să lucreze câte două zile într-o lună pentru călugări, iar aceştia să le dea loc de fânaţ pentru cosit în hotarul satului „însă unde va hi voia oamenilor"; călugării să-şi ia zeciuiala din pâine (= grâne), fânaţ şi din venitul grădinilor. La pâra ce au avut călugării au arătat drese de la alţi domni pentru satul Ciurbeşti, din ocolul târgului Iaşi, cu poieni de fânaţ, heleşteu şi cu moară, dăruit mănăstirii Bârnova de Miron Barnovschi voievod. S-au plâns şi pentru „vecini" (supuşii mănăstirii) care „s-au ispitit să nu asculte de călugări"[16]. Trebuie precizat aici că locuitorii din Ciurbeşti, prin faptul satul lor făcea parte şi din ocolul Curţii domneşti din Iaşi, aveau obligaţii directe şi faţă de Curtea domnească, nu doar către mănăstirea Bârnova.

La 25 mai 1660, Ştefăniţă Lupu vodă judeca pricina dintre mănăstire Hlincea şi mănăstirea Bârnova, pentru nişte mori făcute de Marco Rusul, mai jos de morile gălătenilor, despre care mănăstirea Bârnova susţine că sunt pe locul ei, în hotarul Ciurbeştilor, iar mănăstire Hlincea arată că sunt pe o bucată de loc pe care le-a dat-o Miron Barnovschi vodă, în hotarul târgului Iaşi. Vornicul de poartă dă dreptate mănăstiri Hlincea, urmând ca aceasta să-i întoarcă lui Marco Rusul cheltuiala, după cum se vor tocmi[17].

La 9 octombrie 1662, Eustatie Dabija vodă, împreună cu sfatul său, judeca pricina dintre mănăstirea Hlincea şi mănăstirea Bârnova, pentru un vad de moară la pârâul Miculinei (Nicolinei). Călugării de la Bârnova susţineau că aceste mori sunt în hotarul satului lor, Ciurbeşti, dar cei de la mănăstirea Hlincea au dovedit, prin ispisoc de la Miron Barnovschi vodă, că morile erau făcute de egumenul Dosoftei al mănăstirii Hlincea şi că se află la 100 de stânjeni de Bârnova, la malul Humei. Pentru aceasta au avut pâră şi în domnia lui Gheorghe Ştefan, însă atunci fiind „vremi cu primejdie", n-au arătat ispisocul. Se vorbeşte de 100 de lei daţi de călugării de la Bârnova lui Marco morarul şi de faptul că mănăstirea a ţinut pe nedrept acele mori, timp de 6 ani[18].

La 24 iunie 1670, Gheorghe Duca vodă întărea mănăstirii Bârnova din Codrii Iaşilor stăpânirea asupra satului Ciurbeşti, cu vecini şi heleşteu şi moară, dăruite de Miron Barnovschi voievod – din ocolul târgului Iaşi – pentru care s-au pârât cu vecinii din acest sat şi hotărăşte ca aceştia să lucreze în fiecare lună câte două zile pentru mănăstire, iar călugării să le dea în schimb loc de cosit fânul, însă „nu unde va fi voia oamenilor, ci unde va fi voia călugărilor", care vor lua zeciuială din pâine, din fân, grădini şi din tot venitul[19]. În aceleaşi condiţii a fost întărit privilegiul mănăstirii, al 20 decembrie 1675, de către Antonie vodă Ruset[20].

---

[14] CDM, II, nr. 1591, p. 322.
[15] CDM, III, nr. 41, p. 34.
[16] CDM, III, nr. 161, p. 58.
[17] CDM, IV, nr. 540, p. 132.
[18] CDM, IV, nr. 892, p. 201.
[19] CDM, IV, nr. 1975, p. 417.
[20] CDM, IV, nr. 2496, p. 517; la fel şi la 27 decembrie 1675; vezi nr. 2505, p. 519.

La 17 august 1672, mai mulţi săteni, Pascal Stratul, Mărdarie, Neculai şi Apostol, mărturiseau, la cererea egumenilor Arsenie de la mănăstirea Cetăţuia şi Leontie de la mănăstire Bârnova, care este hotarul moşiei Ciurbeşti dinspre Horpazul „că din copilăria noastră umblând cu vacile şi de la părinţii noştri ne spune precum să desparte Ciurbeştii cu Horpazul". În hotarnică se aminteşte drumul Şcheilor, malul Miculinei, Mocriţa şi drumul Bârnovei[21].

Heleşteul Ciurbeştilor. La 12 octombrie 1655, Gheorghe Ştefan vodă înştiinţa pe cămănarii şi bezmănarii târgului Iaşi că scuteşte de camănă mare şi mică şi de bezmen o cârciumă a mănăstirii Bârnova, ce este la heleşteul lor, la Ciurbeşti, „sub Codru"[22]. La 27 decembrie 1675, Antonie vodă Ruset întărea acelaşi privilegiu, arătând că acea crâşmă este „la heleşteul lor din Ciurbeşti, sub codrul, la morile lor, căci nu au alta în târg"[23].

La 1 noiembrie 1714, Nicolae Mavrocordat voievod scria lui Axinte Uricarul să meargă împreună cu egumenii mănăstirilor din Moldova închinate la Sfântul Mormânt de la Ierusalim, şi să hotărnicească locul de la Ciurbeşti al mănăstirii Bârnova, dinspre satul Corneşti, cumpărat de Beldiman, al doilea vistier, de la Hrisanth Notaras, patriarhul de Ierusalim. Beldiman să nu se mai amestece la balta mănăstirii Bârnova, nici la locul de peste baltă, sub codru[24]. În aceeaşi zi s-a făcut un act similar pentru Beldiman, stăpânul Corneştilor[25]. La 5 noiembrie, acelaşi an, domnul întărea uric mănăstirii Bârnova stăpânirea asupra părţii de moşie din hotarul Ciurbeştilor, dinspre Corneşti, care i-a rămas după ce Beldiman, vistier al doilea, a cumpărat jumătate din Corneşti[26].

Corneşti. La 1 noiembrie 1714, Beldiman, vistiernic al doilea cumpăra de la Hrisanth Notaras, patriarhul Ierusalimului, un loc la hotarul *Corneştilor* (jumătate de sat), de pe moşia mănăstirii Bârnova, închinată la Biserica Sf. Mormânt de la Ierusalim, stabilind şi hotarul dinspre Ciurbeşti, cu condiţia ca vistierul să nu se amestece la balta mănăstirii, nici la locul de peste baltă, „măcar de mi-ar scrie şi dresele". Acum au pus şi stâlpi de piatră pe hotarele ce amintesc drumul cel mare ce vine de la Iaşi, hotarul Ezerenilor şi unde a fost via lui Blejan. Între martori au fost Paisie, egumenul mănăstirii Galata, Athanasie egumenul mănăstirii Bârnova, Iustin, egumenul mănăstirii Barnovschi, toate acestea fiind închinate la Ierusalim[27]. La 5 noiembrie, acelaşi an, domnul întărea uric mănăstirii Bârnova stăpânirea asupra părţii de moşie din hotarul Ciurbeştilor, dinspre Corneşti, care i-a rămas după ce Beldiman, vistier al doilea, a cumpărat jumătate din Corneşti. Hotarul moşiei lui Beldiman s-a ales de la început pe Valea Rece, dar acesta a mai cerut o bucată de loc şi din baltă; călugării însă i-au dat o bucată de loc în altă parte, ca să nu se amestece la balta mănăstirii[28].

Găureni. Găurenii se numără printre cele câteva sate din ţinutul Cârligăturii care erau subordonate Curţii domneşti din Iaşi. Voievodul Alexandru Lăpuşneanu a înzestrat Mănăstirea de maici de la Socola, de pe hotarul oraşului Iaşi, ctitoria sa, cu mai multe sate care mai înainte fuseseră ascultătoare de ocolul târgului Iaşi, printre care „Ezerenii, cu marele iaz de acolo şi cu loc de moară, precum şi satul Găureni, cu loc de moară în Galata şi cu iazuri şi cu locuri de mori în Socola". Cunoaştem acest lucru dintr-un act de

---

21 CDM, IV, nr. 2186, p. 457.
22 CDM, IV, nr. 144, p. 53.
23 CDM, IV, nr. 2506, p. 519.
24 CDM, V, nr. 1268, p. 347.
25 CDM, V, nr. 1269, p. 347.
26 CDM, V, nr. 1272, p. 248.
27 CDM, V, nr. 1269, p. 347.
28 CDM, V, nr. 1272, p. 248.

întăritură dat de Petru vodă Şchiopul, întrucât privilegiul de la Alexandru vodă s-au pierdut în domnia lui Ioan vodă cel Viteaz, când au prădat turcii şi tătarii toată ţara[29]. Abia un document din 1696 menţionează faptul că cele două sate făcuseră anterior parte din ocolul târgului Iaşi[30]. Actul respectiv conţine şi o hotarnică amănunţită a acestor sate. Un alt act, de la 1713, arată că satul Găureni trecuse de la ţinutul Cârligăturii la ţinutul Iaşilor.

Alexandru Lăpuşneanu a făcut această danie către mănăstirea Socola în prima sa domnie, când încă nu plănuia să facă din Iaşi principala reşedinţă a Domniei; dar nici după ce „Domnia s-a aşezat mai cu temei la Iaşi" domnul nu a revenit la decizia de a scoate satele respective de sub ascultarea Curţii domneşti de aici.

La 4 septembrie 1694 hotarnica satelor Găureni şi Ezereni, este arătată astfel: apa Boziei, care se numeşte acum valea Bârnovei, fântâna lui Răzmiriţă, pomii Ţaţăi, muchia dealului celui mare, Balciul, rediul Făureştilor, biserica Făureştilor, Silişte, Bahlui, capul Burducului, fântâna lui Berbeci, rediul lui Tătar, Tăuteştii, fântâna Stratinei, fântâna Tomii, hotarul Uricanilor, groapa lui Calotă, fântâna lui Marco. Ulmii Pietrei, valea şi coada Bahnei, Valea Ursului, hotarul Procelnicilor, Surda, hotarul Bârnovei, Movila Armancei, pomii lui Eustatie, Horpăjel[31].

La 18 septembrie 1696 Antioh Cantemir vodă întărea, la rândul său, stăpânirea mănăstirii Socola asupra celor două sate, „Ezereni şi Găureni din ocolul târgului Iaşi", care fuseseră hotărnicite în timpul lui Constantin Duca voievod (1693-1695), când mănăstirea a cuprins, fără drept, şi jumătate din satul Făureşti a lui Manolache Ruset, în lipsa acestuia din ţară. Socotindu-se nedrept ispisocul hotărât în timpul lui Constantin Duca, s-au hotărnicit din nou satele Ezereni şi Găureni dinspre hotarul Hlincii şi Cetăţuiei, de către vornicul de poartă Ştefan Pilat [32]. Hotarnica enumeră următoarele repere: apa Boziei numită valea Bârnovii, fântâna lui Răzmiriţă, drumul mare, Pomii Ţaţii, Balciul, Izvoarele, Scăuele, Miroslava, dealul Făureştilor, Bahlui, Durduz, Coada Gârlii, fântâna lui Berbeci, fântâna lui Tocilă, Rediul lui Tătar, Tăuteşti, Hârtoape, fântâna Stratinii, Uricani, Groapa lui Calotă, fântâna lui Marco, Ulmii Petrii, Valea Ursului, Procelnici, Surda, Movila Armencii, pomii lui Istrati, Horpăjel. Hotarul satului Găureni al mănăstirii Socola mai este amintit şi la 4 noiembrie 1667, în hotarnica odăii de la Valea Bacului, de pe hotarul târgului Iaşi[33].

La 4 mai 1709, Constantin Zberia mare logofăt şi Savin Uricariul făceau cunoscută domnului hotarnica făcută împreună cu oameni buni şi megieşii părţilor de moşie ale mănăstirii Socola, din satul Găureni, ce făcea parte din ocolul târgului Iaşi. Hotarele fixate acum aminteau de Ezereni, Făureşti, Scăuele, piscul înalt, locul de prisacă al lui Enache postelnicul, şesul Bahluiului, fântâna lui Berbece, budăiul lui Movilă, râpele lui Gârdea, hotarul Grămăticului, valea Tăuteştilor, fântâna lui Lupu vistierul, fântâna lui Toma, Uricani, groapa lui Calotă şi ulmii Petrii[34].

La 27 mai 1720, Ghedeon, călugărul, numit în mirenie Gavriil Huţic din Uricani, mărturiseşte că ajungând la slăbiciune l-a rugat pe Ezechel, egumenul mănăstirii Trei Ierarhi, şi l-a călugărit la mănăstirea Copou, unde şi-a dat via ce o are la Găureni, pe

---

[29] DIR, A, XVI-III, p. 211-213.
[30] CDM, IV, nr. 1862.
[31] CDM, III, nr. 1682, p. 374.
[32] CDM, III, nr. 1862, p. 412.
[33] CDM, IV, nr. 1558, p. 334.
[34] CDM, V, nr. 860, p. 229.

locul mănăstirii Socola, lângă via lui Dediu spătar, urmând să o lucreze el cât va trăi, iar după moarte să-i fie danie bisericii[35].

Horpaz. Satul este amintit în hotarnica moşiei mănăstirii Hlincea. Miron Barnovschi întărea mănăstirii Hlincea, la 1626, locurile şi grădinile din jurul mănăstirii, loc domnesc din ocolul târgului Iaşi, mai jos de satul Hlincea. În hotarnică sunt menţionate toponimele: Băhniţa, iazul Iezereni, Horpaz, grădina lui Adam, casa Şoldăiului (Şalgăului?), Ciurbeşti, Humă, Bahna cu lozele, Arjavăţul, Mocreţul, apa Miculinii (Nicolina)[36].

Hotarnica satelor Găureni şi Ezereni, de la 4 septembrie 1694, la care am mai făcut referire, era următoarea: apa Boziei, care se numeşte acum valea Bârnovei, fântâna lui Răzmiriţă, pomii Ţaţăi, muchia dealului celui mare, Balciul, rediul Făureştilor, biserica Făureştilor, Silişte, Bahlui, capul Burducului, fântâna lui Berbeci, rediul lui Tătar, Tăuteştii, fântâna Stratinei, fântâna Tomii, hotarul Uricanilor, groapa lui Calotă, fântâna lui Marco. Ulmii Pietrei, valea şi coada Bahnei, Valea Ursului, hotarul Procelnicilor, Surda, hotarul Bârnovei, Movila Armancei, pomii lui Eustatie, *Horpăjel*[37].

Miroslava. Denumirea localităţii este consemnată în limba slavă a vechilor documente. „Miroslava selo" nu este o denumire feminină, aşa cum ar părea în limba română, ci avea înţelesul de „satul lui Miroslav". Acest Miroslav nu este însă atestat documentar în actele moldoveneşti din secolele XV-XVI. Cele mai multe dintre documentele vechi mai ales din secolul al XVII-lea, fac referire la Miroslava mai ales ca o *podgorie* decât ca la un *sat*[38]. Chiar şi viile din jurul mănăstirii Galata erau arătate ca fiind „la Miroslava", sugerând că acesta era vechiul nume al întregului deal.

Petru Şchiopul dăruia mănăstirii Galata, la 18 decembrie 1589, braniştea Miroslava din jurul mănăstirii, precum şi Iazul lui Mihai din ţarina târgului Iaşi[39]. La 30 martie 1641, Vasile Lupu împuternicea mănăstirii Galata de Sus să strângă oameni şi să îngrădească viile de la Miroslava. Cei ce nu vor lucra la facerea îngrădiri să fie „certaţi", iar viile zălogite[40]. Dumitraşco vodă Cantacuzino poruncea, la 20 mai 1685, ca cei care au vii la Miroslava, unde este moşia mănăstirii Galata din Deal şi le părăsesc timp de trei ani, pustiindu-se, nu vor mai avea nici un amestec la aceste vii, ci le va lucra ori mănăstirea, ori cine va vrea[41].

Constantin Cantemir, la 14 aprilie 1687, împuternicea pe egumenul mănăstirii Galata să aducă la cunoştinţa tuturor celor care au vii pe locul mănăstirii, la Miroslava, şi au fugit, pustiindu-se viile, încă din zilele lui Duca vodă, să meargă să lucreze viile până la Sf. Gheorghe, iar pentru cei ce nu vor veni, să lucreze mănăstirea viile sau să le dea cui va voi să le lucreze[42]. Acelaşi domn arăta, la 4 mai 1691, în urma jalbei egumenului Leontie de la mănăstirea Galata, locuitorilor ce aveau vii pe locul mănăstirii de la Miroslava şi „nu le lucrează şi nu le îngrădesc, lăsându-le paragină şi strică viile altora, întrând dobitoacele sau făcând curăţituri, livezi, puind pomi şi stupi, vânzând viile altora şi făcând schimburi sau alte meşteşuguri fără ştirea egumenului, va trimite slujitorii domneşti ca să facă izvod de viile părăginite şi neîngrădite, poruncind tuturor care au vii

35 CDM, V, nr. 1687, p. 462.
36 CDM, II, nr. 274, p. 71-72.
37 CDM, III, nr. 1682, p. 374; vezi şi documentul din 18 septembrie 1696, la nr. 1862, p. 412.
38 Vezi Vasile Chirica, Silviu Văcaru, *Podgorii ieşene*, Iaşi, Editura Helios, 2000, p. 143-152.
39 DIR, A, XVI-III, p. 107, 447.
40 CDM, II, nr. 1510, p. 308.
41 CDM, III, nr. 884, p. 204.
42 CDM, III, nr. 1082, p. 244.

pe acel loc să şi le lucreze şi să le îngrădească. Cei despre care se va afla că vor fi făcut pagubă, vor plăti paguba şi dacă nu-şi vor lucra via până în al treilea an, egumenul să dea acea vie cui va vrea să o lucreze”[43]. Tot Constantin Cantemir revenea, la 8 iulie 1691, aflând de la egumenul Leontie că pe locul mănăstirii sunt vii nelucrate de 8 ani şi de 12 ani, îl împuterniceşte pe acesta să dea acele vii oricui va voi să le lucreze, luându-şi ei rodul, deoarece nefiind îngrădite fac pagubă şi altora care şi le lucrează. Judecându-i pe cei care le-au părăsit şi vor să le ia înapoi, aceştia pierd cauza, iar cei care le lucrează să şi le păstreze[44].

La 1 octombrie 1693, Constantin Duca voievod, în urma jalbei egumenului Paisie de la mănăstirea Galata din Deal, întărea împuternicirea dată de domnii de mai înainte egumenului Leontie, de a lua viile de pe moşia de la Miroslava, din ocolul târgului Iaşi, dată de ctitorul ei, Petru voievod (Şchiopul, la 1583), ca cei care au lăsat viile nelucrate până în al treilea an şi să le ia egumenul şi să le dea celui care va vrea să le lucreze, luându-şi rodul din vii şi din pometi şi dând zeciuială mănăstirii. Pentru aceasta s-a judecat egumenul Leontie în timpul lui Constantin voievod, dând rămaşi pe cei care le părăsiseră şi voiau să şi le ia înapoi[45]. Domnul revine cu aceeaşi întărire şi în anul următor, la 1 august 1694[46].

La 30 iunie 1702 Constantin Duca voievod judeca pricina dintre Paisie, egumenul mănăstirii Galata cu feciorii Nacului fost logofăt de vistierie (Gheorghe, Toader şi Ion) care cereau să le fie dată în stăpânire o vie de la Miroslava, părăsită de tatăl lor în urmă cu 18 ani; această vie fusese dată de egumen lui Gligor Jora logofăt al treilea, pentru a o lucra. Domnul dă dreptate mănăstirii şi hotărăşte din nou ca viile nelucrate de foştii proprietari să fie date în lucru de egumen celor care vor vrea să le lucreze. Se aminteşte o carte domnească mai veche, de la Constantin Cantemir vodă, când, jeluindu-se egumenul Leontie de la Galata „pentru viile părăginite, care nu aduc folos mănăstirii, s-a strigat, cu carte domnească, în târgul Iaşi, ca cei ce au vii acolo să şi le îngrădească şi să le lucreze, să ia rodul viilor şi al pometului, şi să dea zeciuială mănăstirii, şi neieşind nimeni, s-au dat ceste vii mănăstirii”[47].

În afară de viile mănăstirii Galata, vechile documente amintesc şi alte vii aflate „la Miroslava”. Vasile Lupu vodă întărea, la 28 martie 1640, proprietăţile ctitoriei sale, mănăstirea Trei Ierarhi din Iaşi; între acestea şi 12 fălci de vie cu prisacă la Miroslava[48]. La 6 mai 1676, Antonie Ruset voievod întărea mănăstirii Dealul Mare din Codrii Iaşului, daniile făcute de ctitorul acesteia, postelnicului Iani Hadâmbul. Între acestea se aminteşte şi un „loc de grădină şi cu fântână, vii, la Miroslava, pe locul mănăstirii Galata, la Ezereni”[49]. Pe la 1676-1678, Gavriil şi fratele său Vasile, feciorii lui Ştefan, vindeau lui Ion, cumnatul lui Savin, o vie cu pomet la Miroslava, cu 12 lei bătuţi[50].

La 14 mai 1677, Dochiţa preoteasa şi fiul ei Cristea au vândut mănăstirii Trei Ierarhi o vie la Miroslava, în dealul lui Ştefan Vodă, într-o cărare cu altă vie a mănăstirii, lângă via lui Adam ungurul, cu 60 de lei bani buni, cumpărată de la Alexa din Făureşti[51].

---

[43] CDM, III, nr. 1349, p 303-304.
[44] CDM, III, nr. 1388, p. 311-312.
[45] CDM, III, nr. 1606, p. 358.
[46] CDM, III, nr. 1667, p. 371.
[47] CDM, V, nr. 143, p. 37.
[48] CDM, II, nr. 1414, p. 293.
[49] CDM, III, nr. 37, p. 33.
[50] CDM, III, nr. 112, p. 49.
[51] CDM, III, nr. 170, p. 60.

La 5 noiembrie 1682, aceeaşi Dochiţa, soţia lui Iane fost peaveţ (cântăreţ bisericesc), cu feciorii ei Neculai, Ursul, Lena şi Ştefan din Iaşi, vindeau lui Andronic, diac domnesc, şi soţiei sale Maria a treia vie pe care o mai avea în Miroslava, la un loc cu alte două vii vândute mai înainte, cu cramă şi cu pomii din capul viei, cu 70 taleri bătuţi, bani gata[52].

La 18 ianuarie 1693, Mihai Amoaşii „ungurul" (catolic) cu soţia sa Catrina, vindeau lui Gheorghiţă şi jupânesei sale Măriuţa o vie cu pomet în deal la Miroslava, la Valea lui Ştefan Vodă, între via răposatului Constantin fost postelnic şi a lui Simion mare clucer, cu 70 de lei bătuţi[53]. La 14 aprilie 1695, Ion şi cu femeia lui Maria vând lui Dumitraşco, vătaf de mezelgii, şi soţiei sale Maria, o vie la Miroslava, în valea lui Ştefan Vodă, cu 25 lei bătuţi[54].

La 6 mai 1658, Anghelina Nechiforeasa din târgul Iaşi, cu fiica sa Paraschiva şi cu ceilalţi copii, cămăraşului Iane Hadâmbul, vând o vie la Miroslava, între Malăş şi Efrem, cu 60 de lei bătuţi[55].

La 10 martie 1665, Eustatie Dabija voievod judeca pricina dintre Agoştin din Târgul Iaşi cu Gheorghiţă Vişan, pentru nişte vii din Miroslava, pe valea lui Ştefan vodă, pe locul mănăstirii Galata, care au fost pustii, pe vremea cazacilor, iar Agoştin a tăiat pădurea şi le lucrează din timpul foametei; dă rămas din toată legea ţării pe Vişan, care n-a vrut să-şi ia viile când a trebuit, să plătească câte un taler bătut de falce, iar viile să le ţină Agoştin[56].

La 20 martie 1665, Casin, Isac, Ionaşco şi Mărica, verii lui Vasile Gialalău din Iaşi, vând marelui postelnic Stamate 11 dughene în Iaşi. Documentul arată că aceste dughene au fost ale lui Vasile Gialalău, iar în timpul lui Constantin Şerban voievod (1659) fiind numit cămăraş de ocnă, a luat nişte bani domneşti, pentru care vină, în timpul lui Ştefăniţă Lupu vodă (1659-1661) i s-a tăiat capul, iar pentru banii domneşti i s-au luat casele şi dughenele din Iaşi, precum şi *viile de la Miroslava*, care i s-au dat lui Stamate postelnic, pentru slujbă credincioasă[57]. Eustatie Dabija vodă întărea această danie, la 20 aprilie 1665[58].

La 6 mai 1669, Malăş, fost fuştaş, cu soţia lui Nastasia, vând nepotului lor Toader, vătaful de darabani de la Steagul agăi şi soţiei lui Vasilica, o vie la Miroslava, cu pometi, pentru 40 lei bătuţi, bani gata[59]. La 6 august 1669, Ioanichie egumenul mănăstiri Galata întărea vătafului Teodor stăpânirea asupra viei cumpărată de la fuştaşul Malăş, pe moşia Miroslava a mănăstirii, cu datoria de a plăti zeciuiala din produse. Dacă via va fi neîngrijită, va trece în stăpânirea mănăstirii[60]. La 15 mai 1674, Toader vătaful de darabani de la steagul Doamnei, cu soţia lui Vasilica, vindeau lui Iane postelnicul via de la Miroslava, între via acestuia şi a lui Macri pânzarul, pe care o avea cumpărată de la Malăş fuştaşul şi soţia sa Nastasia[61].

La 9 iunie 1669 Gheorghe Duca vodă, în urma judecării pricinii dintre Ştefan Staneţschi iuzbaşa şi Canilo, fratele lui Hristofor săoariul, pentru nişte vii din Valea lui

---

52 CDM, III, nr. 757, p. 179.
53 CDM, III, nr. 1542, p. 344.
54 CDM, III, nr. 1702, p. 378.
55 CDM, IV, nr. 333, p. 91.
56 CDM, IV, nr. 1134, p. 251.
57 CDM, IV, nr. 1141, p. 253.
58 CDM, IV, nr. 1149, p. 254-255.
59 CDM, IV, nr. 1793, p. 381.
60 CDM, IV, nr. 1856, p. 394.
61 CDM, IV, nr. 2372, p. 493.

Ştefan vodă, din Miroslava, pe locul mănăstirii Galata de Sus, întăreşte lui Ştefan Staneţschi iuzbaşa, lui Mihai şi lui Anton stăpânirea peste acele vii, pe care le-au cumpărat de la mănăstirea Galata, dându-l rămas de toată legea ţării pe Canilo[62]. La 15 noiembrie 1674, Gorie, feciorul lui Ştefan din Iaşi, vindea lui Savin, feciorul lui Dragomir, o vie la Miroslava, cu pomet, cu 15 lei bătuţi[63].

La 30 martie 1676, Antonie vodă Ruset întărea hatmanului Alexandru Buhuş câteva fălci de vie la Miroslava, cumpărate de la Martin Panica; acesta, furând nişte cai ai paharnicului Constantin şi ai lui Ioniţă călăraş de Covurlui, de la coada heleşteului din Iaşi, în vremea lui Dumitraşco vodă Cantacuzino (1674-1675), domnul a trimis pe un armaş şi pe vornicul de poartă Dumitraşco Nichiţelea să cerceteze cazul; astfel s-a aflat de la locuitorii din Miroslava (Giurgea şetrărel, Pătraşco fuştaşul şi alţii) că Martin Panica a furat caii păgubaşilor. Vinovatul s-a rugat de hatman să cumpere acea vie, iar cu banii şi-a plătit capul de la închisoare şi caii păgubaşilor[64].

La 1 martie 1718, Nicolae, feciorul lui Martin Ungurul (=catolicul) din Miroslava, cu soţia sa Magda, şi cu feciorii lor, vând lui Constantin aga un pogon de vie cu pomet la Miroslava, în Valea lui Ştefan Vodă, între via lui Matei fuştaşul cumnatul său, şi între via lui Neculai Mititel meserciul (casapul) cu 18 lei bătuţi[65].

Proselnici. Denumirea satului vine de la o funcţie ce aminteşte de istoria teritoriului moldovenesc la începutul secolului al XIII-lea, de dinainte de întemeierea Moldovei. Este vorba de perioada de după marea invazie mongolă de la 1241-1242, care a dus la crearea marelui imperiu al lui Ghinghis Han – statul mongol al Hoardei de Aur. În acel moment istoric populaţia locală a fost supusă mongolilor şi se îndatorase să plătească un tribut în vite[66]. Istoricii sunt de acord că denumirea de „procelnic" desemna o funcţie cu o pondere politico-militară, de oarecare importanţă, desemnând pe cel care organiza strângerea, transportarea şi predarea tributului în vite, către tătari[67]. Zona Iaşilor era ideală pentru reşedinţa unui asemenea conducător local, deoarece mai multe drumuri din Moldova (pe care erau aduse vitele) se întâlneau aici, pentru a trece vadul peste Prut, în teritoriul stăpânit efectiv de mongoli.

Denumirea de funcţie a devenit ulterior numele de familie. În domnia lui Alexandru cel Bun (1399-1431) apare în documente boierul Stoian Procelnic cel Bătrân, care stăpânea un întins domeniu în zona amintită. Funcţia de procelnic dispăruse de multă vreme, dar amintirea s-a perpetuat în numele acestei familii boiereşti, descendentă dintr-un străvechi „procelnic", existent înainte de descălecatul ţării.

La 14 octombrie 1490 Ştefan cel Mare întărea uric slugilor sale, Iurşa şi nepotul lui Iliaş Saulea, nepoţii lui Stoian Procelnic cel Bătrân, satele de la Cârligătură avute de bunicul lor din uric de la Alexandru cel Bun, anume: Procelnicii „unde a fost curtea bunicului lor Stoian Procelnic", împreună cu alte sate de la acelaşi ţinut, precum Bogdăneştii, Hovceştii, Medeleni, Nedeianii şi Bogeasca (situate pe teritoriul comunei Horleşti de astăzi), şi pe Bahlui „unde a fost Dragoş" (loc situat azi în comuna Leţcani), şi moara pe Bahlui; acestora se adăugau alte sate pe Jijia şi alte câteva la est de Prut[68].

---

62 CDM, IV, nr. 1822, p. 387.

63 CDM, IV, nr. 2398, p. 498.

64 CDM, Supliment I, p. 932, p. 298.

65 CDM, IV, nr. 1526, p. 419.

66 Elena German, *Un domeniu medieval din ţinutul Cârligăturii*, în „Cercetări istorice" (CI), XXIV-XXVII, 2005-2007, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iaşi, *sub tipar*.

67 Renate Möhlercamp, *Contribuţii la istoria oraşului Iaşi în secolele XIV-XV*, în AIIAI, XXI, 1984, p. 61-73.

68 DRH, A, III, nr. 80, p. 155-157; vezi şi DIR, A, XV-II, p. 144.

Actul precizează că privilegiul pe care l-a avut Stoian Procelnic cel Bătrân pe aceste sate, „acel privilegiu au pierit de turci, cum ne este cunoscut nouă și boierilor noștri”. Satul Procelnici este amintit ca hotărnicindu-se cu Medelenii și Oișanii[69]. O parte de sat era întărită lui Bucium mare vornic[70].

La 20 iunie 1632, Alexandru Iliaș voievod întărea uric mănăstirii Sf. Paraschiva (=Sf. Vineri) din Iași, zidită de Nestor Ureche fost vornic, o bucată de loc din hotarul satului Procelnici, la cărarea Jijiei, ținutul Iași, pentru care s-a pârât Gheorghe și Zavul, nepoții lui Saul, care susțineau că ocina face parte din satul Cozmești, după cum hotărnicise mai înainte Cehan fost vornic, Alexa vornic de gloată și mai înainte Bucium fost vornic cu Golâi fost logofăt[71]. Sunt amintite actele mai vechi ale satului, emise de voievozii Ștefan Tomșa și Radu Mihnea. Hotarele, puse de vornicul de gloată Vasile Roșca, amintesc de gârla Cocoroae, podul Ciolacului, Jijia, Hărmănești.

Hotarnica satelor Găureni și Ezereni, care aparțineau mănăstirii Socola, este astfel descrisă, la 4 septembrie 1694: apa Boziei, care se numește acum valea Bârnovei, fântâna lui Răzmiriță, pomii Țațăi, muchia dealului celui mare, *Balciul*, rediul Făureștilor, biserica Făureștilor, Siliște, Bahlui, capul Burducului, fântâna lui Berbeci, rediul lui Tătar, Tăuteștii, fântâna Stratinei, fântâna Tomii, hotarul Uricanilor, groapa lui Calotă, fântâna lui Marco. Ulmii Pietrei, valea și coada Bahnei, Valea Ursului, hotarul Procelnicilor, Surda, hotarul Bârnovei, Movila Armancei, pomii lui Eustatie, Horpăjel[72]. Hotarul Procelnicilor este amintit și la 20 mai 1713, în hotarnica satului Ezereni a mănăstirii Cetățuia[73].

La 20 februarie 1714, Nicolae vodă Mavrocordat scria vorniciilor de poartă să lase în pace pe oamenii de pe locul mănăstirii Socola, pentru că s-a plâns stareța de acolo că au luat doi boi de la doi oameni săraci pentru o cătană (oștean austriac) găsit mort între hotarele mănăstirii Galata, Proselnici și mănăstirea Socola[74].

Uricani. Denumirea satului Uricani vine, probabil de la cuvântul „uric”, ce desemna un act domnesc prin care se asigura stăpânirea ereditară asupra pământului. După cum s-a remarcat, este puțin probabil ca denumirea să fi venit de la „uricar”, scriitor de acte din cancelaria domnească, deoarece în această eventualitate, satul ar fi dobândit denumirea de „Uricari” și nu de „Uricani”[75].

S-a susținut că prima mențiune documentară a satului Uricani s-ar afla în documentul din 30 iunie 1456, prin care Petru voievod „miluiește pe sluga și scriitorul său Giurge Ioan Levici cu moșia Oneștii, la Cârligătură și Vorovești pe Bahlui, și între Bodârca și între Brăgești, un loc în pustie să-și facă sat”[76]. În recenta monografie a localității se arăta că documentul acesta a fost prezentat într-un proces pentru moșiile Uricani, Brătuleni, Mihăilești și Vorovești, într-o copie făcută de căminarul Manolache Codrescu[77]; se mai precizează că originalul nu s-a păstrat în arhive: „Va fi fost luat probabil la plecarea

69 DIR, A, XVI-I, p. 178.
70 DIR, A, XVI-III, p. 171, 413-414, 440.
71 CDM, II, nr. 786, p. 170.
72 CDM, III, nr. 1682, p. 374; vezi și documentul din 18 septembrie 1696, la nr. 1862, p. 412.
73 CDM, V, nr. 1167, p. 317.
74 CDM, V, nr. 1203, p. 327.
75 Mihai Constantinescu, *Uricani-Iași. File de cronică*, vol. I, Iași, Tipografia Polirom, 1996, p.15-17.
76 Mihai Constantinescu, *op. cit.*, p. 26.
77 M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare. Documente interne*, II, Editura Academiei, București, p. 585-588.

călugărilor greci din țară la Epitropia Sfântului Mormânt”[78]. Într-adevăr, originalul documentului a părăsit țara; se afla în Arhiva Metohului Sf. Mormânt de la Constantinopol. El este cunoscut însă dintr-o fotocopie, adusă în țară de părintele Paul Mihail și depusă la Biblioteca Academiei din București. Documentul de la 1456 a fost publicat după fotocopia originalului[79]. Parcurgând textul, constatăm că în el nu se găsește cuvântul „Uricani”; toponimele menționate în hotarnică nu credem că sunt suficiente pentru a susține că „locul de sat” fără nume, donat acum este cel pe care se va afla mai târziu vatra satului Uricani… Mihai Costăchescu a revenit apoi asupra acestei localizări, aducând mai multe argumente în sprijinul teoriei sale, pe care o susținea în continuare[80]. Acesta este convins chiar că satul Onești din vechiul document și-a schimbat numele în Uricani, după ocupația noului proprietar, Giurgiu grămăticul din cancelaria domnească, devenit mai târziu „uricar”[81].

Geograful Al. Obreja, într-o lucrare dedicată localităților din județul Iași, considera anul 1456 ca primă atestare a Uricanilor[82]. Autorii *Repertoriului arheologic al județului Iași* au considerat că prima mențiune documentară a satului Uricani este cea din anul 1627[83].

La 28 mai 1617, Ionașco, feciorul Nastasiei din Uricani, nepot de soră lui Farcă, vindea lui Miron Barnovschi staroste de Cernăuți (viitorul domn) partea sa de ocină din satul Uricani pentru un cal murg, breaz, pintenog, prețuit la 15 taleri. La vânzare sunt martori din Iași „și de la țară”, ceea ce ne permite să credem că documentul se referă la satul Uricani de lângă Iași[84].

La 25 iunie 1623, Miron Barnovschi hatman și pârcălab de Suceava dona mănăstirii Solca, din dreapta sa avere și din adevăratele sale ocini și cumpărături, satele Mlenăuți și Plopeni de la ținutul Dorohoiului; Barnovschi mai dona mănăstirii Solca alte două sate, între care și „satul Uricani, pe Bahlui, cu curți și cu mori pe Bahlui, și cu prisacă, ce este în ținutul Cârligăturii”. Însă aceste două sate să fie ale mănăstiri abia după moartea sa; să fie trecut la pomelnicul cel mare al mănăstirii[85]. La 1 martie 1627, Miron Barnovschi vodă, printr-un act solemn făcea dani către mănăstirea Sf. Sava din Iași satul Uricani de pe Bahlui, cu moară în apa Bahluiului „ce de iznoavă am făcut-o”.

La 29 octombrie 1627, Miron Barnovschi vodă scria slujitorilor domnești de la ținutul Cârligătura, la robotnici, ilișari, goștinari de oi și de porci și desetnici de stupi și globnici și deșugubinari și cămănari și alții că, dacă vor vedea această carte domnească, să lase în pace satul mănăstirii Sf. Sava, anume Uricanii, căruia i-a acordat o scutire pentru 30 de oi și 10 capre și 10 vieri domnești de gorștină (porci), și pentru 20 de stupi domnești de desetină și de gloabe și de deșugubine și de camănă și de muncă și de iliș și de sulgiu și de alte angherii mai mărunte; să aibă a da numai „darea împărătească” (birul). „Mai mult să nu îndrăzniți să-i tulburați înaintea acestei cărți a domniei mele, nici pecetluit să nu cereți de la ei, fiindcă domnia mea m-am milostivit și am lăsat toate care

---

78 Deși nu indică sursa, probabil că acea copie a documentului a fost publicată de Th. Codrescu în volumele sale din *Uricariul*.

79 DRH, A, vol. II, nr. 61, p. 91-93 (cu o fotocopie la Pl. nr. XXV).

80 Mihai Constantinescu, *Monografia bisericii și cimitirului Uricani*, Iași, Editura Ars Longa, 2007, p. 21-24.

81 *Ibidem*, p. 24-25.

82 Al. Obreja, *Dicționarul geografic al județului Iași*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 240.

83 V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul Arheologic al județului Iași*, editat de Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Iași, 1984, vol. I, p. 393.

84 CDM, Supliment I, nr. 334, p. 133.

85 M. Constantinescu, *Uricanii*, I, p. 28-29.

le scriem mai sus să fie de trebuinţa sfintei mănăstiri. Aşa să ştiţi, altfel să nu fie! Însuşi domnul a poruncit”[86].

Hotarnica satelor Găureni şi Ezereni, din1694, la care am mai făcut referire, aminteşte şi de Uricani: apa Boziei, care se numeşte acum valea Bârnovei, fântâna lui Răzmiriţă, pomii Ţaţăi, muchia dealului celui mare, Balciul, rediul Făureştilor, biserica Făureştilor, Silişte, Bahlui, capul Burducului, fântâna lui Berbeci, rediul lui Tătar, Tăuteştii, fântâna Stratinei, fântâna Tomii, *hotarul Uricanilor*, groapa lui Calotă, fântâna lui Marco. Ulmii Pietrei, valea şi coada Bahnei, Valea Ursului, hotarul Procelnicilor, Surda, hotarul Bârnovei, Movila Armancei, pomii lui Eustatie, Horpăjel[87].

Hotarul Uricanilor dinspre Rediul lui Tătar, loc din ocolul târgului Iaşi, este menţionat, la 1mai 1667, în hotarnica moşiei Rediu lui Tătar[88]. Hotarul satului Uricani mai este amintit şi la 4 noiembrie 1667, în hotarnica odăii de la Valea Bacului, de pe hotarul târgului Iaşi[89]. Hotarul Uricanilor este menţionat şi la 20 mai 1713, în hotarnica satului Ezereni a mănăstirii Cetăţuia[90]. Heleşteul Uricanilor este amintit, la 24 iunie 1671, în hotarnica moşiei Rediu lui Tătar de pe hotarul târgului Iaşi[91].

La 4 mai 1709, Constantin Zbierea mare logofăt şi cu Savin uricarul au făcut hotarnica părţii de moşie a mănăstirii Socola din satul Găureni. În hotarnică este menţionat şi satul Uricani[92].

Podgoria Uricani este cunoscută printr-un vin de mare faimă altădată: vinul roşu de Uricani. Centrul viticol Uricani este unul dintre cele mai nordice puncte din ţară unde se produc vinuri roşii de calitate[93]. Plantaţiile de vii, astăzi destul de restrânse, sunt amplasate pe versanţii cu expunere sudică şi sud-estică din stânga Bahluiului, între pârâul Lupului şi pârâul Roşioru. Sunt cultivate soiuri precum Fetească neagră, Băbească neagră, Merlot, Cabernet, Sauvignon şi Porto[94].

Valea Ursului. Localitatea este menţiontă în hotarnica satelor Găureni şi Ezereni, din 1694: apa Boziei (Bârnovei), fântâna lui Răzmiriţă, pomii Ţaţăi, muchia dealului celui mare, Balciul, rediul Făureştilor, biserica Făureştilor, Silişte, Bahlui, capul Burducului, fântâna lui Berbeci, rediul lui Tătar, Tăuteştii, fântâna Stratinei, fântâna Tomii, hotarul Uricanilor, groapa lui Calotă, fântâna lui Marco. Ulmii Pietrei, valea şi coada Bahnei, *Valea Ursului*, hotarul Procelnicilor, Surda, hotarul Bârnovei, Movila Armancei, pomii lui Eustatie, Horpăjel[95]. Valea Ursului este amintită şi la 20 mai 1713, în hotarnica satului Ezereni a mănăstirii Cetăţuia[96].

Voroveşti. Această localitate este amplasată mai sus de Oneşti, ţinutul Cârligătura[97]. La 1456 satul Voroveşti făcea parte din întinsul domeniu al lui Ioil

---

[86] DRH, A, XIX, nr. 248.
[87] CDM, III, nr. 1682, p. 374: vezi şi documentul din 18 septembrie 1696, la nr. 1862, p. 412.
[88] CDM, IV, nr. 1466, p. 316.
[89] CDM, IV, nr. 1558, p. 334.
[90] CDM, V, nr. 1167, p. 317.
[91] CDM, IV, nr. 2080, p. 437.
[92] CDM, V, nr. 860, p. 229.
[93] Mihai Constantinescu, *Uricani-Iaşi. File de cronică*, vol. I, 1996, p. 83-86 (Podgoria Uricani); p. 87-92 (Podgoria Uricani în literatură).
[94] V.D. Cotea, *Podgoria Uricani*, în revista „Cronica”, 1970, nr. 15; Valeriu V. Cotea, *Studiul soiurilor în vederea stabilirii celui mai corespunzător sortiment pentru producerea vinurilor roşii de Uricani-Iaşi*, 1991.
[95] CDM, III, nr. 1682, p. 374; vezi şi documentul din 18 septembrie 1696, la nr. 1862, p. 412.
[96] CDM, V, nr. 1167, p. 317.
[97] Sorin Iftimi, *Evoluţia ocolului domnesc al oraşului Iaşi*, în „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului de Istoriei Iaşi (IN), (serie nouă), I, 1995, p. 67-68.

protopop, moştenit de fiul acestuia Giurgiu grămătic[98]. Se ştie că la 1520 Episcopia de Rădăuţi stăpânea o prisacă şi o grădină în hotarul acestui sat; hotarnica prisăcii, consemnată în detaliu, se întindea „până la gardul ţarinei” [99]. Însă, la 1530, nepoţii Maruşcăi vindeau trei părţi din satul Voroveşti (pe care îl stăpânea Maruşca în temeiul unui act de împărţeală de la Ştefan cel Mare) către Mihul portar de Suceava, pentru 300 zloţi[100]. Tot Mihul a cumpărat şi prisaca (cu grădină) a episcopiei de Rădăuţi, din acelaşi sat, pentru 300 zloţi. Nu se ştie cum a ajuns acest sat în posesia domnului Petru Şchiopul, care, la 1577, a dăruit satul Voroveşti „cu vii, din Cârligătură”, mănăstirii Galata, zidită de el[101]. Apoi actele menţionează că acest sat a fost drept domnesc (1579), din ocolul târgului Iaşi (1629, 1631, 1633)[102].

La 17 ianuarie 1597, voievodul Ieremia Movilă dădea „cneaghinei (jupânesei) Comana” o carte domnească, prin care aceasta „să fie tare şi puternică” a se aşeza la satul Voroveşti, în ţinutul Cârligăturii, însă în partea unde a ţinut Mihul hatmanul” [103].

La 27 martie 1602, Ieremia Movilă întărea aprodului Grama şi soţiei sale Ana, fiica Urâtei, nepoata Odochiei, jupâneasa Mihului hatmanul, stăpânirea peste trei părţi de ocină din satul Voroveşti de la Cârligătura, cu loc de heleşteu, de moară, iaz şi prisacă. Aceste părţi de ocină fuseseră vândute de diacul Nichita, fratele Anei, lui Done negustorul din târgul Iaşi. Se ştie că „a avut pâră” Grama aprod şi Ana cu Nichita pentru zapisele făcute de acesta cu vicleşug, de la mătuşa lui, Odochia, jupâneasa hatmanului Mihu, rămânând Nichita de toată legea ţării. Astfel, Grama şi Ana au răscumpărat acele părţi de sat de la Done negustor, cu aceeaşi sumă de 70 de galbeni, iar alte rude n-au vrut să le dea ajutor la această răscumpărare, aşa că nu aveau nici un drept asupra părţilor de sat[104].

Acelaşi domn, voievodul Ieremia Movilă (1595-1606), răscumpăra „viile de la Voroveşti, care aparţinuseră Domniei[105]. Constantin Movilă voievod, la 23 iulie 1611, întărea satul Voroveşti mănăstirii Galata de lângă Iaşi[106].

În timp ce unele documente vorbesc despre caracterul etnic eterogen al sătenilor din Voroveşti, ca urmare a unui act de slobozenie, prin care domnul dădea voie să fie colonizaţi aici oameni din alte ţări, „rus sau leah sau ungur sau valah, sau fie orice limbă vor fi”[107].

Un act din 1636 consemnează o pricină între fiii lui Fetion, care pârăsc pe fiii lui Zota negustor, pentru a opta parte din a patra parte a satului Voroveşti din ţinutul Cârligătura. Modul în care a fost divizată proprietatea arată o continuitate a stăpânirii „răzăşeşti” (în sensul de co-proprietari) în acest sat.

Toate acestea nu pot fi înţelese decât dacă presupunem că numai o parte a satului Voroveşti a aparţinut ocolului târgului Iaşi, sau că acest sat a avut două „trupuri” de moşie alăturate, pe care proprietatea a evoluat în paralel.

---

98 DIR, A, XIV-XV-I, p. 285, 290.
99 DIR, A, XVI-I, p. 173, 175.
100 DIR, A, XVI-I, p. 323; vezi şi cartea domnească emisă de Petru Şchiopul vodă, în CDM, Supliment, I, nr. 83, p. 59.
101 DIR, A, XVI-III, p. 92, 102, 104, 407, 409-410; XVI-IV, p. 223; XVII-III, p. 25; XVII-IV, p. 185, 464.
102 DIR, A, XVI-III, p. 104; CDM, II, nr. 528, 697; DRH, XXI, nr. 348.
103 DIR, A, XVI-IV, p. 155.
104 CDM, Supliment I, nr. 207, p. 92.
105 IN, 1923, III, p. 116.
106 DIR, A, XVII-III, p. 25, nr. 41; CDM, I, nr. 1513, p. 345.
107 DIR, A, XVII-V, p. 198-199, 249.

S-au păstrat şi alte documente care oferă informaţii istorice despre Voroveşti. La 7 iunie 1676 Antonie vodă Ruset întărea lui Ionaşcu stăpânirea asupra cumpărăturilor sale din Voroveşti[108]. La 24 februarie 1679, Gheorghe Duca vodă întărea stăpânirea mănăstirii Galata peste hotarul satului Voroveşti[109]. Fiul acestuia, Constantin Duca vodă, la 11 iulie 1685, poruncea slujitorilor de la ţinutul Cârligătura să lase în pace satul Voroveşti al mănăstirii Galata de Sus, de: dajdie, zloţi, lei, taleri, galbeni, orţi şi toate dările şi angaralele, precum şi de desetina de stupid şi de gorştina de oi şi de mascuri, având scutire şi de la domnii de mai înainte, fiind locuitorii acestui sat posluşnici ai mănăstirii[110]. La 15 septembrie 1687, Constantin Cantemir voievod judeca pricina dintre dichiul de la mănăstirea Galata cu Mihăilă cămăraşul, pentru hotarul Voroveştilor care se împreunează cu hotarul Brătulenilor, dichiul zicând că Mihăilă cămăraşul a luat zeciuiala şi de pe hotarul Voroveştilor, moşia mănăstirii Galata. Vornicul de poartă trimis la faţa locului a găsit că într-adevăr, a intrat Panaiote, ginerele lui Bute, cu două pământuri în hotarul Voroveştilor şi a îndreptat această situaţie[111].

O serie de acte vechi stau mărturie pentru diverse „scutiri" de dări, de care au beneficiat locuitorii din Voroveşti, din partea domniei. La 15 decembrie 1653 Gheorghe Ştefan vodă poruncea slujitorilor domneşti din ţinutul Cârligăturii, anume glotaşilor, leoaşilor, gălbănaşilor, ortaşilor şi alţii să lase în pace de dări pe cei 12 posluşnici (supuşi) ai mănăstirii Galata din satul Voroveşti, de la Galata de Sus[112]. La 23 septembrie 1666, Iliaş Alexandru vodă porunceşte slujitorilor din ţinutul Cârligăturii să nu ia dări de la locuitorii satului Voroveşti al mănăstirii Galata de Sus, fiind scutiţi de dajdie, de zloţi, de lei, de taleri, de galbeni, de orţi, de desetină, de stupi, gorştină de mascuri (=porci) şi de toate dările şi angaralele, fiind posluşnicii mănăstirii[113].

Gheorghe Duca vodă, întărind scutirile mănăstirii Galata, la 7 august 1669, inclusiv pentru satul Voroveşti de la ţinutul Cârligăturii, arată că aceştia nu aveau obligaţia de a plăti dajdia mare şi mică, fiind scutiţi şi de iliş, sulgiu, gorştină şi deseatină (dările pe animale); globnicii şi deşugubinarii să nu intre în aceste sate, fiind scutite de către domnii de mai înainte, care le-au dăruit mănăstirii. Acesta va trimite acest venit la Ierusalim, la Sfântul Mormânt, ca să fie de lumini şi tămâie, pentru pomenirea neamului domnului[114]. La 30 decembrie 1669, acelaşi domn emitea o carte de scutire destinată special Voroveştilor. Domnul poruncea slujitorilor din ţinutul Cârligăturii ca să lase în pace pe locuitorii satului Voroveşti, al mănăstirii Galata de Sus, aceştia fiind scutiţi de dajdie, de zloţi, lei, taleri, galbeni, orţi, desetină de stupi şi gorştină de oi şi de mascuri şi de toate angaralele, pentru că aşa au fost scutiţi de domnii de mai înainte, fiind posluşnici ai mănăstirii[115]. Ştefan Petriceicu vodă, la 32 ianuarie 1673, întărea, la rândul său, aceleaşi privilegii[116]. Acelaşi lucru îl făcea, la 15 aprilie 1674, voievodul Dumitraşco Cantacuzino[117].

---

108 CDM, III, nr. 49, p. 36.
109 CDM, III, nr. 349, p. 97.
110 CDM, III, nr. 901, p. 208.
111 CDM, III, nr. 1108, p. 249.
112 CDM, IV, nr. 36, p. 31.
113 CDM, IV, nr. 1391, p. 302.
114 CDM, IV, nr. 1857, p. 394-395.
115 CDM, IV, nr. 1902, p. 404.
116 CDM, IV, nr. 2221, p. 464.
117 CDM, IV, nr. 2359, p. 491.

B. Moşia Miroslava în secolul al XIX-lea

De la sfârşitul secolului al XVIII-lea moşia Miroslava se afla în proprietatea vornicului Toader Balş, iar apoi a trecut la ginerele său, logofătul Alecu Mavrocordat. Acesta a oferit-o la rândul său, ca zestre, fiicei sale Marghioliţa, la căsătoria acesteia cu Vasile Beldiman[118]. În această epocă, moşia era foarte întinsă; se pare că ea cuprindea şi satele din zonă, precum Balciu, Corneşti, Procelnici.

Nu exista o delimitare foarte clară de moşiile mănăstirilor Galata şi Cetăţuia, proprietăţile Sfântului Mormânt de la Ierusalim. La 15 martie 1848, căminarul Fotache Gheţu, geometrul de atunci al ţinutului Iaşi, împreună cu asesorul Judecătoriei, serdarul Alecu Ciurea, au statornicit delimitarea hotarelor, amintite mai sus. Cu această ocazie se arată că moşia, sau o parte din sat, purta numele vechi de Făureşti: „moşia Miroslava ce-i zic Făureşti, proprietatea dumnealui vornicul Vasile Beldiman". Această denumire se regăseşte şi în alte documente din epocă: la 27 octombrie 1848, cu prilejul delimitării moşiei Miroslava de moşia Rediu Tătar, a mănăstirii Trei Ierarhi, vornicul Vasile Beldiman este denumit „proprietarul moşiei Făureşti, numită şi Miroslava".

Văduva lui Vasile Beldiman, Marghioliţa (Maria) a împărţit întinsa moşie între cei doi fii ai săi. Vasile Beldiman a primit moşia Corneşti, iar Alecu Beldiman a primit moşia Miroslava (Făureşti). Această împărţire s-a păstrat până pe la 1861.

Pe la 1883, Vasile Alecsandri aminteşte că proprietarul Moşiei Miroslava era Alecu Balş. În 1890, la moartea soţului ei, Elena Balş, a stăpânit moşia până pe la 1892, când a vândut-o lui Vladimir Ghiţescu. La 7 noiembrie 1895, moşia, cu palatul de aici, a fost cumpărată de colonelul Constantin Langa. Acesta plănuia să amenajeze un azil pentru bătrâni în palatal de la Miroslava. O parte a moşiei a rămas fiului acestuia, Constantin Langa-Râşcanu, ambasador al României la Belgrad.

La 1900, Alecu Mavrocordat a cumpărat moşia învecinată Corneşti (de la poetul Dimitrie Anghel) şi o parte a moşiei Miroslava, cu palatul, dependinţele, biserica şi parcurile de aici. El a renovat palatul, dându-i forma definitivă, păstrată până astăzi.

Proprietate a rămas fiicei acestuia, Olga Mavrocordat, căsătorită cu Mihai D. Sturdza, un nepot al domnitorului Mihail Sturdza. Olga Sturdza, cunoscuta sculptoriţă, a fost ultima proprietară nobilă a reşedinţei de la Miroslava. După primul război mondial, în 1918, aceasta a fondat aici Societatea Orfanilor de Război, o întreprindere de mare anvergură, care a salvat mii de destine. După 1946, aceeaşi Olga Sturdza a donat clădirea Statului roman, pentru a fi organizată aici o şcoală cu profil de învăţământ agricol.

*

Cu două secole în urmă, pe la 1800, aşezările rurale erau foarte slab populate în comparaţie cu cele din epoca actuală. Adesea ele aveau doar câteva zeci de case, şi chiar sub 100 de locuitori.

În *Condica liuzilor* din 1803 apar două sate cu acest nume: Miroslava lui Beldiman, în ocolul Stavnic, pe locul unde este astăzi satul Miroslava, şi Miroslava Galăţii, în ocolul Codru, probabil unde este astăzi cartierul Galata[119].

Condica Visteriei Moldovei din anul 1816 arată că pe moşia Miroslava a postelnicului Alecu Mavrocordat se aflau 31 de locuitori birnici şi 12 locuitori scutiţi de plata birului[120]. În Catagrafia din 1820 apare împărţită tot în două trupuri de moşie. La

[118] Valeriu Slusaru, Miroslava, *Scurt studiu monografic al Şcolii de Agricultură, cu referiri şi asupra satului Miroslava*, Iaşi, Intreprinderea Poligrafică, 1970, p. 44.

[119] Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. VIII, Iaşi, 1886.

[120] *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, Editura Corneliu Istrati, Iaşi, 1979, p. 115.

Miroslava mănăstirii Galata figurau 102 gospodării, din care 26 birnici, 60 supuşi fără bir, preoţi şi un supus străin. La Miroslava, moşia postelnicului Alecu Mavrocordat, fostă „Miroslava lui Beldiman", erau 49 de locuitori, dintre care „27 birnici, 14 slugi, 2 copii de casă, un arendaş al moşiei, un crâşmar şi un sudit[121].

La 1832 Miroslava (ambele trupuri) avea 70 de locuitori aşezaţi şi 77 de „căpătăieri". Scăderea populaţiei se poate explica prin vremurile agitate, dar şi prin faptul că în anul anterior, 1831, bântuise ciuma şi holera, care au făcut numeroase victime[122].

În catagrafia din anul 1845, în satul Miroslava a vornicului Vasile Beldiman nu se mai aflau decât „57 birnici, 11 căpătăieri, 8 văduve, un bătrân nevolnic, 2 preoţi, 3 dascăli, 3 slugi în ograda boierească şi un negustor de starea a treia"[123]. Pe moşia Miroslava Galăţii, situaţia era asemănătoare.

*

După pacea de la Kuciuk-Kainargi, agricultura, ca principală ramură a economiei Moldovei a cunoscut un avânt semnificativ. Acum s-au defrişat suprafeţe întinse de păduri, au fost desţelenite păşuni, pentru extinderea suprafeţelor agricole.

În 1848 la Miroslava lui Beldiman din ocolul Stavnic, pe locul boieresc se înregistrau 60 de fălci de grâu, 27 de fălci cu porumb, 5 fălci de secară, 5 fălci de orz, 5 fălci de ovăz, 50 fălci de imaş şi 30 fălci de fânaţ. Pe terenul aflat în folosinţa locuitorilor se aflau 45 fălci de arătură, 40 fălci de imaş şi 60 fălci de fânaţ. Viţa-de-vie ocupa suprafeţe însemnate în părţile Iaşului, rămânâd vestite vinurile de Uricani. La Miroslava, boierul Beldiman avea 26 pogoane de vie, iar locuitorii satului 6 pogoane[124]. Pădurea, de 30 fălci, aparţinea doar proprietarului, Vasile Beldiman. În catagrafia anului 1848 nu sunt menţionate deloc livezi (sau „pomet") la Miroslava, deşi pământul era foarte propice pentru aceasta. În privinţa creşterii vitelor, aceeaşi catagrafie de la 1848 consemna că vornicul Beldiman avea la moşia Miroslava, 36 boi, 3 cai, 10 vite cornute. Sătenii deţineau doar 14 boi, 3 cai, 40 vite cornute şi 300 oi.

Nicolae Suţu, în *Statisticeştile ştiinţi*, arăta că la Miroslava erau 4 mori care aparţineau probabil vornicului. Şi astăzi se păstrează, pe teritoriul comunei, toponimul „Moara lui Bediman".

*

Fondul *Isprăvnicia ţinutului Iaşi* conţine o serie de informaţii privitoare la mica istorie a moşiei Miroslava de-a lungul secolului al XIX-lea. Cele mai multe dintre ele sunt ştiri mărunte, care nu oferă prea multe informaţii despre curgerea proprietăţii şi biografia personajelor care au locuit în palatul de aici.

Nr. 53 (1828-1830) Aprovizionarea armatei ruse cu porumb şi grâu; încartiruirea oştilor ruseşti în Iaşi şi satele învecinate: Miroslava, Valea Adâncă, Uricani, Ciurbeşti, Ezăreni, Balş, Corneşti şi proselnici (45 file) – p. 33.

Nr. 479 (1832) Corespondenţă în legătură cu nesupunerea locuitorilor la lucrul boierescului pe mai multe moşii din ţinutul Iaşi, între care Miroslava, proprietatea mănăstirii Galata. Porunca Sfatului Administrativ prin care pune în vedere Isprăvniciei că învoielile ce se încheie între locuitori şi proprietari de moşii să respecte prevederile Regulamentului Organic (138 f) – p. 97.

---

[121] Arhivele Naţionale Iaşi, *Catagrafia ţinutului Iaşi pe anul 1820*. Ocolul Codru, trans. 166, op. 184, nr. 26.
[122] Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 17.
[123] Arhivele Naţionale Iaşi, Catagrafia plăşii Stavnic, pe anul 1845, transp. 1423, op. 1619/998, p. 153-158.
[124] Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 18.

Nr. 884 (1833-1834) Corespondenţă diversă a Isprăvniciei Iaşi. Conflictul dintre Casa poştelor şi locuitorii satului Miroslava, care au lăsat vitele lor să pască pe imaşul acestei Case, ce-l avea pe moşia Miroslava (433 f) – p. 159.

Nr. 1255 (1834-1835) Legalizarea zapisului prin care Ioan Cehan din Iaşi vinde lui Bogdan Manolache agă o vie pe moşia Miroslava (8 f) – p. 213.

Nr. 1778 (1835-1836) Vânzarea unei vii de pe moşia Miroslava, proprietatea lui Enache Poparoşca, către aga Manolache Bogdan, cu 40 de galbeni; dispoziţii pentru a se face publicaţii (11 f) – p. 289.

Nr. 1863 (1835-1836) Legalizarea de către Judecătoria ţinutului Iaşi a unui zapis prin care Mihail, fiul lui Sava căpitan vinde protopopului armean Sava o vie în podgoria Miroslava (11 f) – p. 301.

Nr. 1954 (1836) Vânzarea unei vii la Miroslava a armencei Ana Mihail, către Manolachi Bogdan; publicaţii făcute la cererea Divanului apelativ al Ţării de Sus (10 file) – p. 314.

Nr. 2438 (1836-1837) Publicaţii făcute la cererea Divanului apelativ al Ţării de Sus, prin care se aduce la cunoştinţă că Grigore Done spătar a vândut bisericii catolice din Iaşi o vie pe moşia Miroslava, proprietatea lui Vasile Beldiman postelnic. (21 f) – p. 385.

Nr. 2922 (1838) Jalba postelnicesei Maria Beldiman prin care se plânge că vechilul moşiei Rediu Tătar i-a provocat pagube pe proprietatea sa, moşia Miroslava; cercetările făcute (13 f) p. 457.

Nr. 3712 (1841) Jalba slugerului Neculai Păun prin care se plânge că locţiitorul de exarh al Sf. Mormânt, egumenul mănăstirii Galata, a împresurat via acelei case ce o avea pe moşia Miroslava Galăţii; cercetările făcute (7 file) – p. 580.

Nr. 4106 (1842) Cercetările făcute ca urmare la jalba înaintată Departamentului Trebilor Dinlăuntru de beizadea Neculai Suţu, prin care se plânge contra proprietarilor moşiei Miroslava pentru împresurarea unui suhat ce-l avea pe moşia mănăstirii Trei Ierarhi (7 f) – p. 641-642.

Nr. 4401 (1843) Jalba lui Dima Feodor prin care se plângea că Andronachi Mitescu, în mod samavolnic, şi-a construit o cârciumă în faţa caselor sale de la via ce o are la Miroslava, proprietatea mănăstirii Galata; cercetările făcute (f. 17) p. 688.

Nr. 4704 (1845) Publicaţii cu privire la la pierderea peceţilor diverselor sate din ţinutul Iaşi, printre care Balciu şi Miroslava (24 f) – p. 737.

Nr. 4756 (1845-1846) Jalba căminarului I. Măcărescu prin care arată că a dat în arendă, pe un an de zile, lui Vasile Surugiu, via sa din podgoria Miroslava, ca să o lucreze şi să facă reparaţiile necesare, dar pârâtul nu şi-a respectat angajamentul; cercetările făcute (14 f) p. 746-747.

Nr. 4760 (1845-1846) Cercetările făcute ca urmare a reclamaţiei către Departamentul Trebilor Dinlăuntru, de arendaşul moşiei Miroslava, proprietatea mănăstirii Galata, în contra vechilului moşiei Rediu Tătar a lui beizadea Neculai Suţu, pentru că şi-ar fi întins, samavolnic, stăpânirea asupra unei părţi din trupul moşiei mănăstirii (93 f) p. 747.

*

În mai vechea sa monografie, Valeriu Slusaru contura o imagine a moşiei Miroslava lui Beldiman din ocolul Stavnic, la anul 1859. După moartea vornicului, soţia sa, Maria Beldiman, a împărţit averea familiei între cei doi fii ai săi. Moşia Miroslava a revenit lui Alexandru Beldiman, pe atunci în vârstă de 27 de ani. Averea mobilă de pe moşia Miroslava era evaluată, în 1859, la 1000 de galbeni, iar cea imobiliară (pământ, case) la impresionanta sumă de 44.760 de galbeni. Venitul anual era estimat la 2000

galbeni. Din acești bani Al. Beldiman trebuia să plătească anual mamei sale o rentă viageră de 500 galbeni.

În proprietatea lui Alexandru Beldiman se aflau 366 fălci de ţarină, cu valoare de 14.640 galbeni din capitalul total funciar de 30 660 galbeni. La acestea se adăugau acareturile, în valoare totală de 14 100 galbeni, din care curtea 6000, crâşmele 1500, morile 600 şi bisericile (două) 4000 galbeni.

La anul 1859, proprietarul Alexandru Beldiman obţinea, de pe „ţarină", un venit de 668 galbeni, 450 galbeni de pe fânaţ şi imaş, iar de pe vii 45 de galbeni. Beldiman mai avea şi două mori: una de vânt, cu o piatră, ce putea măcina până la 45 de merţe,; a doua moară era situată pe Bahlui, ce putea măcina „ca trei luni" pe an. Acestea îi aduceau un venit estimat de 160 de galbeni pe an[125].

În acelaşi an, 1859, cele 36 fălci viile de la Miroslava aveau următoarea stare a proprietăţii: 7 fălci erau proprietăţi boiereşti, 5 fălci ale sătenilor, 5 fălci ale Bisericii catolice, 3 fălci ale mănăstirii Neamţului, iar restul se afla în proprietatea unor boieri mărunţi (comişi, căminari) şi preoţi.

C. Evoluţia administrativă a satelor componente ale comunei Miroslava (1772-2010)

Teritoriul Ţării Moldovei a fost împărţit administrativ, între secolele XV-XIX în „ţinuturi". Configuraţia acestora a cunoscut modificări importante mai ales după anul 1812, când Moldova a pierdut partea de răsărit şi graniţa a fost aşezată pe râul Prut. Astfel, actualul teritoriu al judeţului Iaşi, nu se suprapune peste ţinutul Iaşi din evul mediu, ci cuprinde doar o treime din vechiul ţinut, la care s-a adăugat o parte a ţinutului Hârlăului şi teritoriul ţinutului Cârligăturii, ambele desfiinţate la 1833. Ţinutul medieval al Iaşilor avea două treimi din teritoriu la răsărit de Prut, spre nord-est, un capăt al său ajungând până aproape de râul Nistru, spre Soroca[126].

Un interes special, în cazul de faţă, îl reprezintă evoluţia ţinutului Cârligăturii, teritoriu din sudul actualului judeţ Iaşi[127]. Cârligătura a fost cel mai mic dintre ţinuturile Moldovei, dar foarte dens ca locuire (ca populaţie număr de aşezări), fiind situat chiar în centrul ţării. Denumirea ţinutului este atestată la 12 august 1426. Mica formaţiune administrativă îşi avea reşedinţa la Târgu Frumos, în Curtea domnească de acolo[128]. Ţinutul Cârligăturii făcea parte din Ţara de Jos a Moldovei, potrivit lui Dimitrie Cantemir. Din punct de vedere al eparhiilor episcopale, ţinutul Cârligătura nu se afla sub ascultarea Episcopiilor de Roman sau Huşi, deşi geografic acestea erau mai apropiate, ci au făcut parte din teritoriul eparhiei Arhiepiscopiei (Mitropoliei), pe atunci cu sediul la Suceava. Ca şi celelalte ţinuturi ale Moldovei, Cârligătura era condusă de un pârcălab cu sediul la Târgu Frumos.

Ţinutul Cârligăturii a fost desfiinţat la 1834, în urma reformelor introduse de Regulamentul Organic. Teritoriul Cârligăturii a fost atunci alipit ţinutului Iaşi, grav afectat în urma pierderii teritoriale din 1812. Satele fostului ţinut au format ocoalele

---

[125] Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 20.

[126] Vezi Sorin Iftimi, *Ţinutul Iaşilor în Evul Mediu*, I, în „Ioan Neculce". Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, (serie nouă), II-III, 1996-1997, p. 43-62; idem, *Ţinutul Iaşilor în Evul Mediu, II, Indice de localităţi*, în IN, IV-VII, 1998-2001, p. 77-105.

[127] Vezi [Sorin Iftimi], *Cârligătura, un ţinut dispărut*, Vasile Mihalache, *Comuna Popeşti, judeţul Iaşi. Schiţă monografică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000, p. 20-37.

[128] Vezi Marcel Lutic, *Târgul Frumos în Evul Mediu (secolele XV-XVIII)*, în IN, I, 1995, p. 11-20; idem, *Hotarul şi ocolul curţii domneşti de la Târgu Frumos (secolele XV-XVII)*, în IN, II-III, 1996-1997, p. 39-42.

Stavnic şi Cârligătura din ţinutul Iaşilor. Vechiul ţinut al Cârligăturii cuprindea partea de sud-vest a ţinutului Iaşi. El era situat pe zona de contact dintre câmpia Jijiei şi Podişul Central Moldovenesc, beneficiind atât de suprafeţe de pământ agricol de cea mai bună calitate (cernoziom levigat), cât şi de o coastă mai înaltă, acoperită de păduri seculare. Aici se aflau vestiţii Codrii ai Căpoteştilor, adăpost de încredere pentru populaţie în vremuri de grea cumpănă, când Moldova era invadată de oşti străine.

Satele care fac astăzi parte din comuna Miroslava erau amplasate pe linia de hotar dintre ţinutul Cârligăturii şi ţinutul Iaşilor, de o parte şi de alta. Această linie a cunoscut şi diverse fluctuaţii de-a lungul secolelor. Un alt fapt interesant este acela că această parte de sud, hotarul Ţinutului Iaşi coincidea cu hotarul oraşului Iaşi[129].

La începutul secolului al XV-lea, în această zonă se aflau două întinse domenii. Unul aparţinea lui Stoian Procelnic cel Bătrân, care avusese curtea sa la Procelnici; acesta cuprindea mai multe sate, între care Boghiasa, Bogdăneştii, Hovceştii şi Nedeleanii. Celalalt domeniu aparţinea protopopului Ioil care, la 1434, primea „o pustie la Cârligătura, la fântâna lui Balosin, ca să-şi facă mănăstire. Un document din 1456 descria întinderea domeniului stăpânit de protopopul Ioil. Deşi nu pare a fi o stăpânire compactă, aceasta era o proprietate foarte grupată, cuprinzând un număr de nouă locuri, pe amândouă malurile Bahluiului: Oneşti, la Cârligătură, Voroveşti şi viitoarele sate Roşeşti, Hărpăşeşti ş.a.

În veacurile următoare, Ciurbeştii, Ezerenii, Voroveştii, Găurenii şi Uricanii au fost satele de margine ale ţinutului Cârligătura, învecinate cu întinsul hotar al târgului Iaşilor, capitală de atunci a Ţării Moldovei. De aceea majoritatea acestor sate, deşi se aflau amplasate pe teritoriul ţinutului Cârligătura, majoritatea lor se aflau sub ascultarea direct a Curţii domneşti din Iaşi, fiind incluse în ocolul acesteia (şi nu între satele de ocol ale curţii domneşti de la Târgul Frumos)[130]. Hotarnica Iezărenilor pare a acoperi, ea singură, distanţa impresionantă dintre valea Bârnovei şi Bahlui, atingând, pe una din laturi moşia oraşului Iaşi: „apa Boziei care se numeşte acum valea Bârnovei, fântâna lui Răzmeriţă, rediul Făureştilor, biserica Făureştilor, Silişte, Bahlui, capul Burducului, fântâna lui Berheci, Rediul lui Tătar, Tăuteşti, fântâna Stratinei, fântâna Tomii, *hotarul Uricanilor*, groapa lui Calotă, fântâna lui Marco, ulmii Petrei, valea şi coada Bahnei, *Valea Ursului, hotarul Procelnicilor*, Surda, hotarul Bârnovei, Movila Armancei, pomii lui Eustatie, *Horpăjel*”[131].

*

Timp de secole evoluţia istorică a satelor (în fapt o evoluţie a proprietăţilor, o „istorie” a pământului combinată cu genealogiile familiale) a fost una individuală. Ţinuturile erau singura formă administrativă care le grupau într-o „suprastructură”. În secolul al XVIII au fost introduse subdiviziunile ţinutului, numite „ocoale”; acestea, deşi foloseau aceeaşi denumire, nu aveau nimic în comun cu ocoalele curţilor domneşti din secolele anterioare, fiind nişte subdiviziuni pur administrative, ce cuprindeau deopotrivă sate boiereşti, mănăstireşti sau domneşti.

Comunele rurale, aşa cum le cunoaştem astăzi, au fost introduce abia la 1864, prin legea organizării administrative a teritoriului dată în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Comuna Miroslava, cu cel 13 sate ale sale, este una dintre cele mai întinse. De-a

---

129 Vezi Sorin Iftimi, *Evoluţia ocolului domnesc al oraşului Iaşi*, în IN, I, 1995, p. 63-75.
130 Vezi Sorin Iftimi, *Ţinutul Iaşilor în Evul Mediu*, în IN, II-III, 1996-1997, p. 50-51.
131 *Ibidem*, p. 51.

lungul unui secol şi jumătate mai multe dintre ele au avut statutul de centru de comună: Miroslava, Corneşti, Uricani, Voroveşti.

Astăzi dispunem de un foarte bun instrument de lucru care permite urmărirea evoluției statutului administrative a satelor din Moldova. Este vorba despre *Tezaurul toponimic al Moldovei, vol. I, Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988),*întocmită de Academia Română, Institutul de Filologie „Alexandru Philippide" – Iaşi, Editura Academiei Române, Bucureşti; primul volum a apărut în două părți, în anii 1991-1992. Extragem, mai jos, datele referitoare la evoluția administrativă a satelor aflate în componența actuală a comunei Miroslava.

Miroslava. În catagrafia rusească din 1772, Miroslava apare ca sat în ocolul Codrului. La 1803 înglobase satul Galata, pe care îl pierde la 1820 (devenit Miroslava Gălății). La 1833 este înregistrată ca Miroslava lui Beldiman, moşie a spătarului Vasile Beldiman; acum Miroslava aparținea de ocolul Stavnicului. În 1844 îngloba din nou Miroslava Gălății (=Galata), pe care l-a pierdut în anul următor. La 1849, Miroslava includea şi trupul de moșie Făureștii[132].

În 1865 Miroslava, aflată în plasa Stavnic, a devenit centru de comună. Era formată, la acea dată, din satele Balciu, Ciurbeşti, Corneşti, Găurenii Socolei, Iezereni, Miroslava şi Proselnici. Miroslava includea la 1865 şi satul Valea Lupului (pe care l-a pierdut în 1871)[133].

La 1871 se arăta că satele componente erau: Balciu, Bârca, Capul Rediului, Ciurbeşti, Corneşti, Dancăş, Focşoaia, Găureni, Gura Găureni, Iezereni, Împuțita, Miroslava, Nisipăria, Podul Iezereni, Proselnici, Rateşul de la Valea Lupului şi Rateşul lui Beldiman. Legea din 1871 dădea următoarea componență a comunei: Balciu, Bârca, Capul Rediului, Ciurbeşti, Corneşti, Dancăş, Focşoaia, Găureni, Gura Găureni, Iezereni, Împuțita, Marcu, Miroslava, Nisipăria, Podul Iezăreni, Proselnici, Rateşul din Valea Lupului, Rateşul lui Beldiman, Rateşul Uricani, Soci, Uricani şi Voroveşti. La 1873 comuna a inclus şi satul Valea lui Vodă.

La 1875 componența satelor comunei Miroslava era următoarea: Balciu, Bârca, Brătuleni, Capul Rediului, Ciurbeşti, Corneşti, Dancăş, Focşoaia, Galata Găureni, Horpaz, Iezereni, Împuțita, Marcu, Miroslava, Nisipăria, Proselnici, Rateşul lui Beldiman, Socii, Uricani, Valea Adâncă, Valea lui Ştefan Vodă, Valea Lupului (două sate) şi Voroveşti.

Legea din 1904 arată că Miroslava era comună în plasa Galata. Din 1908 satul Miroslava a fost inclus în comuna Galata. Din 1909 exista însă din nou comuna Miroslava, în plasa Stavnic; în 1911 era comună în plasa Codrul. La 1912 comuna era format din satele: Balciu, Ciurbeşti, Dancăş, Iezăreni, Miroslava şi Proselnici. În 1925 numărul satelor componente s-a redus din nou, acestea fiind Balciu, Galata, Miroslava şi Valea Adâncă. La 1929 comuna Miroslava nu mai apare, fiind desființată. Miroslava apare din nou în calitate de comună în anii 1932-1950. În acest din urmă an, 1950, a fost din nou desființată. Între anii 1950-1968 Miroslava a fost sat în comuna Uricani.

---

132 *Tezaurul toponimic al Moldovei, vol. I, Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988), Partea 1, A. Unități simple (Localități și moșii), A-O*, Academia Română, Institutul de Filologie „Alexandru Philippide" – Iași, Editura Academiei Române, București, 1991, p. 725-726.

133 Dinamica componenței comunei a fost extrasă din *Tezaurul toponimic al Moldovei, vol. I, Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988), partea a 2-a, A. Unități simple (Localități și moșii), B. Unități complexe*, Academia Română, Institutul de Filologie „Alexandru Philippide" – Iași, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 1526.

Legea reorganizării administrative din 1968 reînfiinţează comuna Miroslava, având componenţa de astăzi: Balciu, Brătuleni, Ciurbeşti, Corneşti, Dancăş, Găureni, Horpaz, Miroslava, Proselnici, Uricani, Valea Adâncă, Valea Ursului (în loc de Marcu) şi Voroveşti[134].

Balciu. La 1772 apare ca sat în ocolul Codrului. În condica Vistieriei din 1816 nu mai apare, şi se consideră ca a fost înglobat în Iezăreni. Abia la 1833 este amintit ca sat în ocolul Stavnicului. După 1854 apare ca fiind contopit cu Iezărenii. La 1865 este amintit ca sat component al comunei Miroslava, separate de Iezăreni. În 1908 apare ca sat al comunei Galata, iar din 1908-1926 ca sat al comunei Miroslava. Din 1929 apare din nou la comuna Galata. Însă din 1932 a revenit la Miroslava. Între anii1954-1965, Balciu apare ca sat al comunei Uricani. Legea din 1968 include satul Balciu din nou la Miroslava[135].

Brătuleni. Este probabil satul al cărui statut administrativ a cunoscut ceam mai mare fluctuaţie. Este amintit ca moşie în ţinutul Iaşilor. La 1816 apare ca moşie în ocolul Copoului. În catagrafia din 1820, precum şi în următoarele, satul nu mai apare, fiind contopit cu Leţcanii Vechi. Abia din 1843 apare ca sat distinct de Leţcanii Vechi, la ocolul Stavnicului. La 1854 apare din nou ca fiind contopit cu Leţcanii Vechi (=Bogonos). La 1865, când s-au înfiinţat comunele, făcea parte din comuna Voroveşti (separate de Leţcanii Vechi). Prin legea din 1871, era din nou contopit cu Leţcanii Vechi şi inclus la comuna Cucuteni. Din 1876 a fost inclus la comuna Miroslava. La 1887-1908 era din nou la comuna Cucuteni. În 1909-1926 apare la comuna Uricani. Din 1929-1931 apare la comuna Galata. La 1932 -1965 era amintit ca sat în comuna Uricani. În 1968 a trecut din nou la comuna Miroslava[136].

Ciurbeşti. În catagrafia rusească de la 1772 este amintit în ocolul Codrului la fel şi celelalte catagrafii, până la 1832; în 1833 este menţionat ca făcând parte din ocolul Stavnicului; 1834 era la ocolul Codrului; 1838 figura la ocolul Stavnicului; în 1844 apare ca fiind înglobat în satul Lunca Bârnovei, când nu mai apare în catagrafie. Din 1865, când au fost înfiinţate comunele, a fost inclus în comuna Miroslava, unde a rămas până în 1908. În 1908-1926 este amintit ca făcând parte din comuna Corneşti. La 1926 a trecut la comuna Galata, dar în 1932 era din nou în comuna Corneşti. Din 1968 satul a intrat din nou în componenţa comunei Miroslava[137].

Corneşti. Localitatea este amintită în catagrafia rusească de la 1772 ca sat în ţinutul Cârligătura, iar în catagrafia de la 1774 se arăta că ea aparţinea de acelaşi ţinut, Ocolul de Jos. Cu aceeaşi apartenenţă, satul este menţionat în *Condica Liuzilor* de la 1803, Condica Vistieriei din 1816 şi catagrafiile de la 1820 şi 1832. În condica de la 1833 satul Corneşti făcea parte tot din ţinutul Cârligăturii, dar din subdiviziunea numită Ocolul Stavnicului. După reforma administrativă din 1865, când au fost înfiinţate comunele rurale, Corneştii făceau parte, ca şi astăzi, din comuna Miroslava. Prin decretul din 1920 satul a trecut la comuna Galata[138]. În 1932 a s-a înfiinţat comuna Corneşti, care a existat ca atare până în 1968. Comuna Corneşti, ce aparţinea de plasa Galata, era formată din satele Ciurbeşti, Corneşti, Dancăş, Dumbrava, Iezereni şi Proselnici (1908). Comuna a fost desfiinţată prin legea din 1909, când satul omonim este trecut iarăşi la comuna Miroslava. La 1925 apare din nou comuna Corneşti, care făcea parte din plasa Codru,

---

134 *Tezaurul toponimic al Moldovei*, vol. I, Partea 1, A., p. 725-726.
135 *Ibidem*, p. 30-31.
136 *Ibidem*, p. 149-150.
137 *Ibidem*, p. 243.
138 *Ibidem*, p. 279.

fiind compusă din satele: Ciurbeşti, Corneşti, Dancăş, Horpaz, Proselnici, la care s-a adăugat apoi şi Iezereni (1932). La 1932 comuna Corneşti făcea parte din plasa Copou, din ţinutul Iaşi, incluzând şi satul Bogdăneşti (1935), pe care îl pierde în 1942. În 1965 a devenit comună suburbana a oraşului Iaşi. Prin legea administrativă din 1968 satul a fost trecut din nou la comuna Miroslava[139].

Dancăş. Este amintit în catagrafia de la 1820, la ocolul Codrului, contopit cu satele Iezereni şi Horpaz. La 1832 Dancăşul şi Iezereni apar ca fiind separate de Horpaz. Din 1833 apare ca înglobat în satul Iezăreni, nu mai este amintit în catagrafii (1838, 1841). La 1843 este amintit ca moşie, fiind cătun al satului Iezăreni. Din 1865, odată cu înfiinţarea comunelor, a fost inclus la comuna Miroslava. Din 1908-1912 apare la comuna Corneşti. Trece la comuna Miroslava, unde este amintit şi la 1917. Din 1925 este trecut din nou la comuna Corneşti, iar în 1929 la comuna Galata. În 1932 revine la comuna Corneşti (1932-1968). Legea reorganizării administrative din 1968 prevedea că satul Dancăş intră în componenţa comunei Miroslava[140].

Găureni. Este amintit adesea ca „Găurenii Socolei" (1816-1863), fiind proprietatea mănăstirii respective. În catagrafia de la 1816 apare la ocolul Codrului. La 1833 satul e amintit la ocolul Stavnicului. La 1865 a fost inclus în comuna Miroslava. În 1908-1926 era sat în comuna Uricani. În 1929-1931 era trecut la comuna Galata. În 1952 pierdea cătunul Beldiman, care a fost înglobat din nou la Găureni în 1956[141].

Horpaz. La 1772, apare la ocolul Codru. La 1803 era înglobat în satul Iezăreni, nu mai este menţionat în *Condica Liuzilor*. La 1820 era contopit cu Iezereni şi Dancăş. În catagrafia din 1832-1845 apare cotuna Horpaz, despărţit de Iezereni şi Dancăş. Din 1845 în catagrafii apare contopit cu satul Valea Adâncă, pentru ca în anul următor să fie iarăşi separat. Din 1854 a fost înglobat la satul Lunca Cetăţuiei. Odată cu înfiinţarea comunelor, în 1865-1873, a fost inclus la comuna Galata (acum îngloba şi satul Împuţita). Din 1876 a fost trecut la comuna Miroslava. La 1925, Horpaz (înglobând şi Iezerenii) făcea parte din comuna Corneşti. În 1929 e trecut iarăşi la Galata (pierzând cătunul Iezăreni). În 1932-1965 Horpazul a devenit sat al comunei Corneşti. 1968 e trecut la comuna Miroslava[142].

Uricani. La 1772 este menţionat ca sat în ţinutul Cârligăturii. În 1774 (şi în deceniile următoare) făcea parte din Ocolul de Jos, iar din 1833 era în ocolul Stavnicului. La 1865 satul Uricani a fost inclus în comuna Voroveşti. Prin legea din 1871 Uricanii făceau parte din comuna Miroslava. La 1876 satul Uricani a înglobat satul Rateşul Uricani, iar în 1887 cuprinde şi satele Marcu şi Socii[143].

În 1908 Uricanii a devenit centru de comuna, fiind amplasat în plasa Galata. La această dată, comuna Uricani era format din satele: Găureni, Păcureţ, Uricani, Valea Lupului şi Voroveşti. Prin legea din 1909, comuna Uricani a devenit mai întinsă, fiind format din satele: Bogonos, Brătuleni, Găureni, Tăuteşti, Uricani, Valea Lupului, Valea Ursului şi Voroveşti. La 1909 Uricanii au pierdut cătunul Marcu, devenit Valea Ursului, dar la 1925 acest cătun revine în componenţa Uricanilor.

La 1925, comuna Uricani se afla în plasa Codrul şi era format din satele Brătuleni, Găureni, Uricani şi Voroveşti. La 1929 satul Uricani făcea parte din comuna Galata.

139 *Tezaurul toponimic al Moldovei,* vol. I/2, p. 1425.
140 *Ibidem ,* vol. I/1, p. 334.
141 *Ibidem*, p. 458-459.
142 *Ibidem*, I/1, p. 549.
143 *Ibidem*, I/2, p. 1252.

Acum era contopit cu Valea Ursului, însă în anul următor, 1930, apare din nou ca localitate separată.

La 1934 Uricanii erau din nou comună, fiind inclusă în plasa Copou. În 1950 Uricanii era comună în raionul Iaşi, păstrând aceeaşi componenţă. La 1954 comuna Uricani includea şi satul Beldiman. La 1965 localitatea Uricani avea statut de comună suburbană a oraşului Iaşi. În 1968 comuna Uricani a fost desfiinţată, Uricanii au devenind sat component al comunei Miroslava[144].

Valea Adâncă. La 1774 Valea Adâncă era înregistrată că sat în ocolul Codrului. În condica Vistieriei Moldovei satul nu mai apare, fiind înglobat în târgul Nicolina. După 1820, satul Valea adâncă figurează din nou în catagrafii ca localitate distinctă, fiind situată în ocolul Stavnicului (1833). Ulterior satul Valea Adâncă a făcut parte din ocolul Codrului (1834). La 1845 satul Valea Adâncă apare contopit cu satul Horpaz, dar în anul următor e înregistrat separat. La 1854 satul Horpaz a fost înglobat în satul Lunca Cetăţuii. În anii următori apare de asemenea ca fiind contopit cu Lunca Cetăţuii şi Zanea (1857, 1859, 1861).

După înfiinţarea comunelor, satul Valea Adâncă, separat, a fost inclus la comuna Galata (1865,1873). Din 1876 satul a intrat în componenţa comunei Miroslava. În 1887 Valea Adâncă figura din nou ca sat component al comunei Galata, păstrându-şi acest statut până în 1950, când făcea parte la comuna Uricani. Prin legea administrativă din 1968, satul Valea Adâncă a fost inclus din nou la comuna Miroslava[145].

Valea Ursului (Marcul). Satul este amintit la 1871, ca făcând parte din comuna Voroveşti. La 1876 făcea parte din comuna Miroslava. În 1887 satul Valea Ursului era înglobat în satul Uricani. Din 1906 până la 1925 satul a făcut parte din comuna Uricani. La 1029 Valea Ursului apare la comuna Galata, fiind contopită cu satul Uricani. La 1932 făcea parte din comuna Uricani. Prin legea administrativă din 1968 satul Valea Ursului a fost inclus în comuna Miroslava[146].

Voroveşti. La 1772 este amintit ca sat în ocolul Codrului, iar în perioada 1832-1861 a făcut parte din ocolul Stavnicului. La 1864 a fost înfiinţată comuna Voroveşti, care a existat până în 1871. Satele componente erau următoarele: Bogdăneşti, Brătuleni, Dârjeni, Leţcanii Vechi, Uricani şi Voroveşti[147]. La 1871 avea următoarele sate: Bogdăneşti, Brătuleşti, Creaţa, Dârjeni, Hanul Coroiu, Leţcanii Vechi, Marcu, Rateşul Uricani, Socii, Uricani şi Voroveşti. În acelaşi an comuna a fost desfiinţată. Din 1871, Voroveştii au devenit sat în comuna Miroslava. Satul Voroveşti a înglobat, la 1887, satul Focşoaia. Din 1908 satul Voroveşti a făcut parte din comuna Uricani. De la 1929 este amintit în componenţa comunei Galata, iar din 1932 figura la comuna Uricani. Legea din 1968 includea satul Voroveşti în comuna Miroslava[148].

Înainte de reorganizarea administrativă din 1968, teritoriul actual al comunei era împărţit între comunele Uricani şi Corneşti. Prin contopirea acestora a luat fiinţă actuala comună Miroslava. De aici rezultă că, pentru studiul satelor comunei în prima jumătate a secolului al XX-lea trebuie cercetate arhivele comunelor Uricani şi Corneşti, în Arhive neexistând, pentru acea perioadă, un fond al primăriei Miroslava[149]. Anterior anului 1979, câteva din satele de mai mici dimensiuni ale comunei Miroslava erau propuse spre

---

[144] *Ibidem*, p. 1654.
[145] *Ibidem*, p. 1260.
[146] *Ibidem*, p. 1280.
[147] *Ibidem*, p. 1670.
[148] *Ibidem*, p.1329.
[149] *Monografia comunei Miroslava, judeţul Iaşi. Istorie şi actualitate*, Iaşi, Editura Kolos, 2009, p. 9.

dezafectare, în strategia de sistematizare a teritoriului: Dancăş, Găureni, Valea Adâncă, Valea Ursului şi Proselnici[150]. Proiectul nu s-a materializat însă.

D. Satele comunei Miroslava în planuri vechi

La Arhivele Naţionale din Iaşi se păstrează o serie de planuri şi hărţi vechi, lucrate manual, care interesează în mod deosebit satele ce compun astăzi comuna Miroslava. Trei dintre ele se referă la terenurile cu care au fost împroprietăriţi sătenii clăcaşi la 1859, prin reforma agrară a lui Cuza Vodă, două se referă la exproprierile efectuate cu prilejul construirii căii ferate dintre Iaşi şi Leţcani, după 1870, iar altele sunt planuri economice de moşii. Hărţile conţin informaţii istorice şi lingvistice de mare interes pentru cercetătorii de astăzi.

Găureni, Balciu, Dancaş (1864). „Planul de delimitarea moşiei Găureni şi Balciu cu cotunele Ezereni şi Dancaşi, comuna Miroslava, plasa Stavnic, judeţul Jassy, cu locurile cuvenite locuitorilor, conform decretului domnesc din 14/26 august 1864, pentru regularea proprietăţei rurale". Ridicat de „Juan Rantenberg, ingineur autorizat"[151]. Potrivit acestui plan, Găurenii şi Balciu alcătuiau un singur trup de moşie. Se arată învecinarea acestei moşii cu moşia Miroslava şi cu moşia Uricani. Ezerenii erau un corp de moşie separat, indicându-se învecinarea cu moşia Horpaz. Dancăş era, de asemenea, un trup de moşie distinct; se arată învecinarea Dancăşului cu moşiile Corneşti şi Şerbeşti. La Arhivele Naţionale Iaşi s-a păstrat şi un *Plan economic al terenului rural dat însurăţeilor din Găureni, judeţul Iaşi* (DJANI, Planuri şi hărţi, nr. 1880).

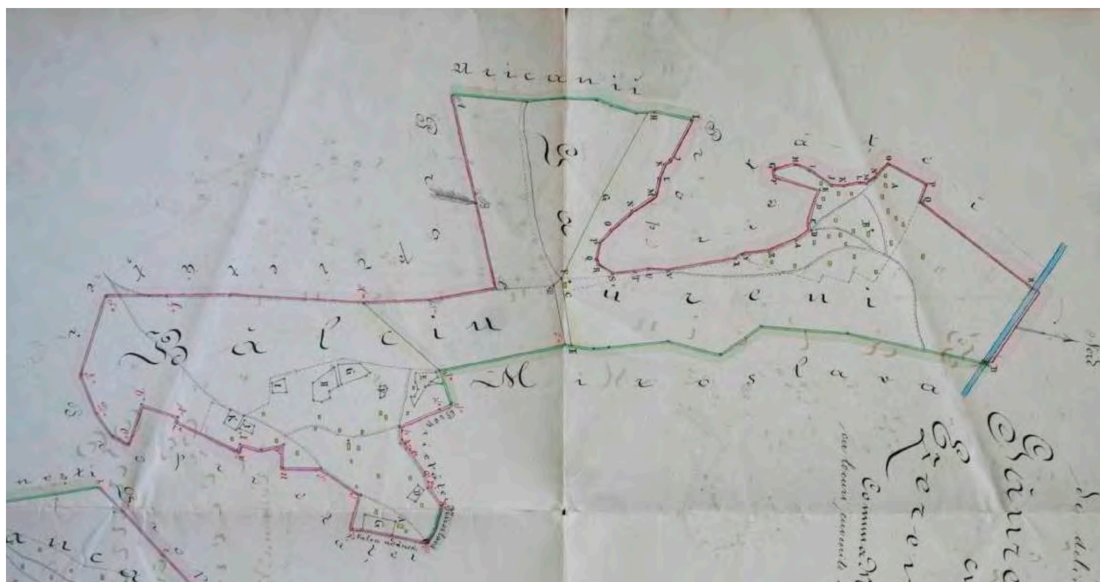

Fig. 1 - Planul moşiei Găureni (1864).

---

[150] Al. Obreja, *Dicționarul geografic al județului Iași*, 1979; *apud*, *Monografia comunei Miroslava, județul Iași*, p. 9.

[151] DJANI, Planuri și hărți, nr. 647; 70x41 cm. Scara planului este de 1: 10.000. Planul este orientat spre nord, iar măsurătorile s-au făcut în stânjeni, după uzanțele epocii.

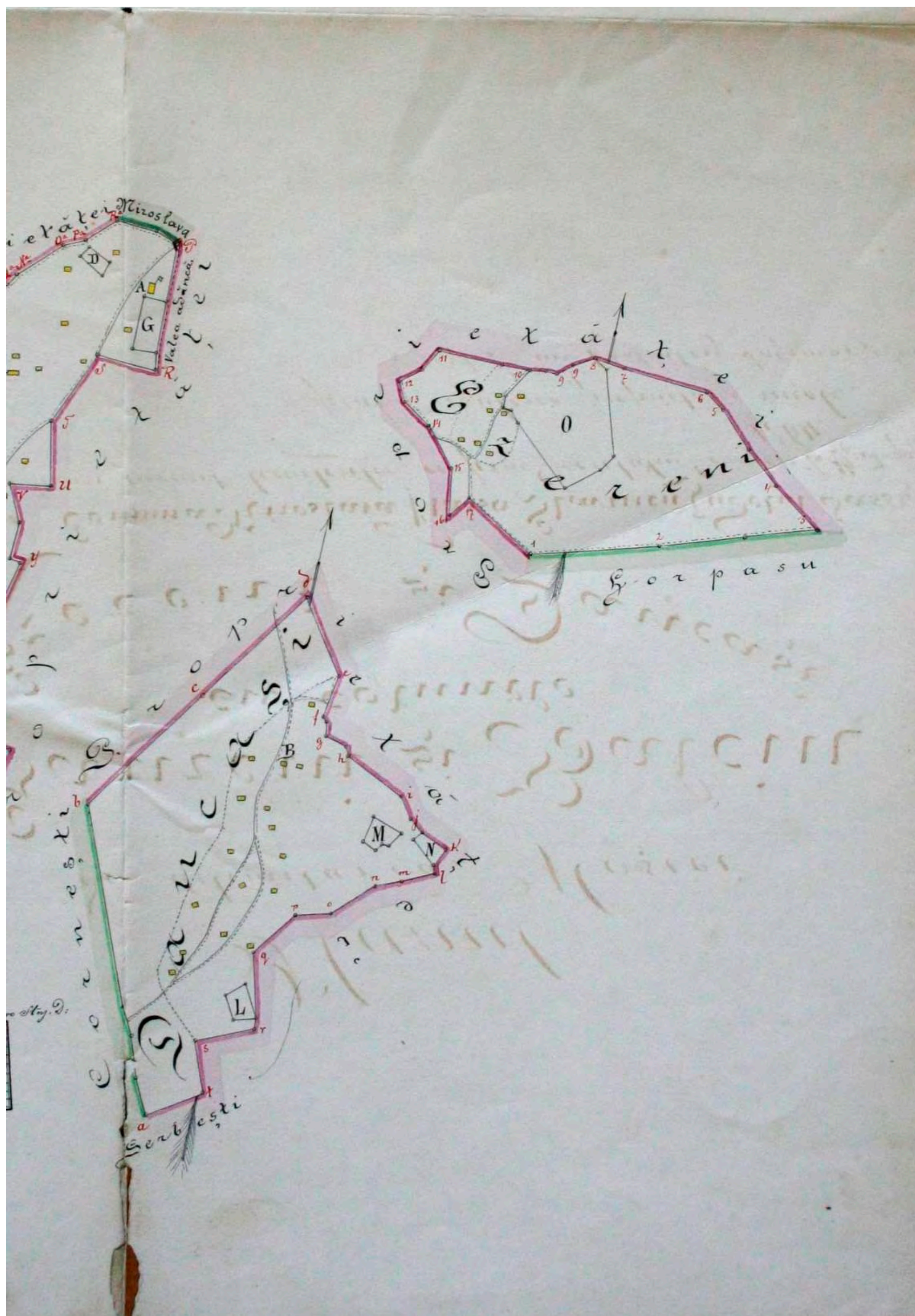

Fig. 2 - Planul moşiei Găureni (1864). Detaliu.

Fig. 3 - Planul moşiilor Găureni, Dancăş şi Ezăreni (1864).

Proselnici (1865). „Planul pământului ce s-a dat după legea rurală locuitorilor de pe moşia Procelnici, districtul Jassy, plassa Stavnicu, precum s-au ales şi s-au mărginitu", măsurat de Iosif Larissa Dobrovolni geometru, la 18 octombrie 1865[152].

Planul fost realizat după legea împroprietăririi ţăranilor, dată de Alexandru Ioan Cuza, în 1864. Măsurătorile s-au făcut cu „palma domnească", unitate de măsură veche, desenată în partea de jos a planului (deoarece dimensiunile ei au oscilat foarte mult în timp). Scara la care a fost desenat planul este de 1: 10 000. Din punctele cardinale sunt marcate Nordul şi Sudul orientate de-a lungul unei săgeţi. Planul este însă orientat cu Sudul în partea de sus; de aceea vom descrie planul în această ordine.

La nord şi la sud, terenul locuitorilor se învecina cu cel al proprietarului moşiei. Dealul „Moghile" marchează colţul de SV al moşiei. O linie verde, sinuoasă, desparte cele două părţi ale moşiei Proselnici. La nord iaz, între cele două pârâuri, este arătată gospodăria proprietarului moşiei (aflată la vest de vatra satului). Sunt marcate opt clădiri din incinta curţii boiereşti şi biserica, indicată printr-un mic cerc din care se înalţă o cruce. Spre nord de curtea boierească este indicat un parc sau o livadă, cu şase parcele regulate, străbătute de alei. La nord de livadă, se întindea un Rediu (pădure tânără).

În partea de sus a planului, spre sud, este marcat pârâul Vartic şi Dumbrava. Urmează imaşul satului (cu câteva arături, potrivit notiţei), cuprinzând 41 fălci, şi apoi vatra satului Proselnici (13 fălci şi 73 prăjini), prin care trece un râu ne-numit, care leagă cele două iazuri (suprafaţa lor însumând 5 fălci şi 45 de prăjini). Este marcată în mod special crâşma (nr. 3, scris cu roşu), cu terenul aferent (15, 18 prăjini), care trebuie să fi aparţinut proprietarului moşiei, după obicei. În partea de jos a planului, „din sus de sat", la Valea Ursului, pe Podiş, erau „locurile de hrană" ale locuitorilor şi coloniştilor, însumând 108 fălci şi 49 prăjini. Se arată că întreaga suprafaţă a moşiei înfăţişate însuma 169 fălci şi 24 prăjini. Spre est moşia Proselnici se învecina cu moşia Corneşti, cu pădurea „la Bogze", în colţul dinspre nord. În capătul de nord, pe o mică întindere, Proselnicii se învecinau cu moşia Voroveşti.

[152] DJANI, Planuri şi hărţi, nr. 646; 70x41 cm.

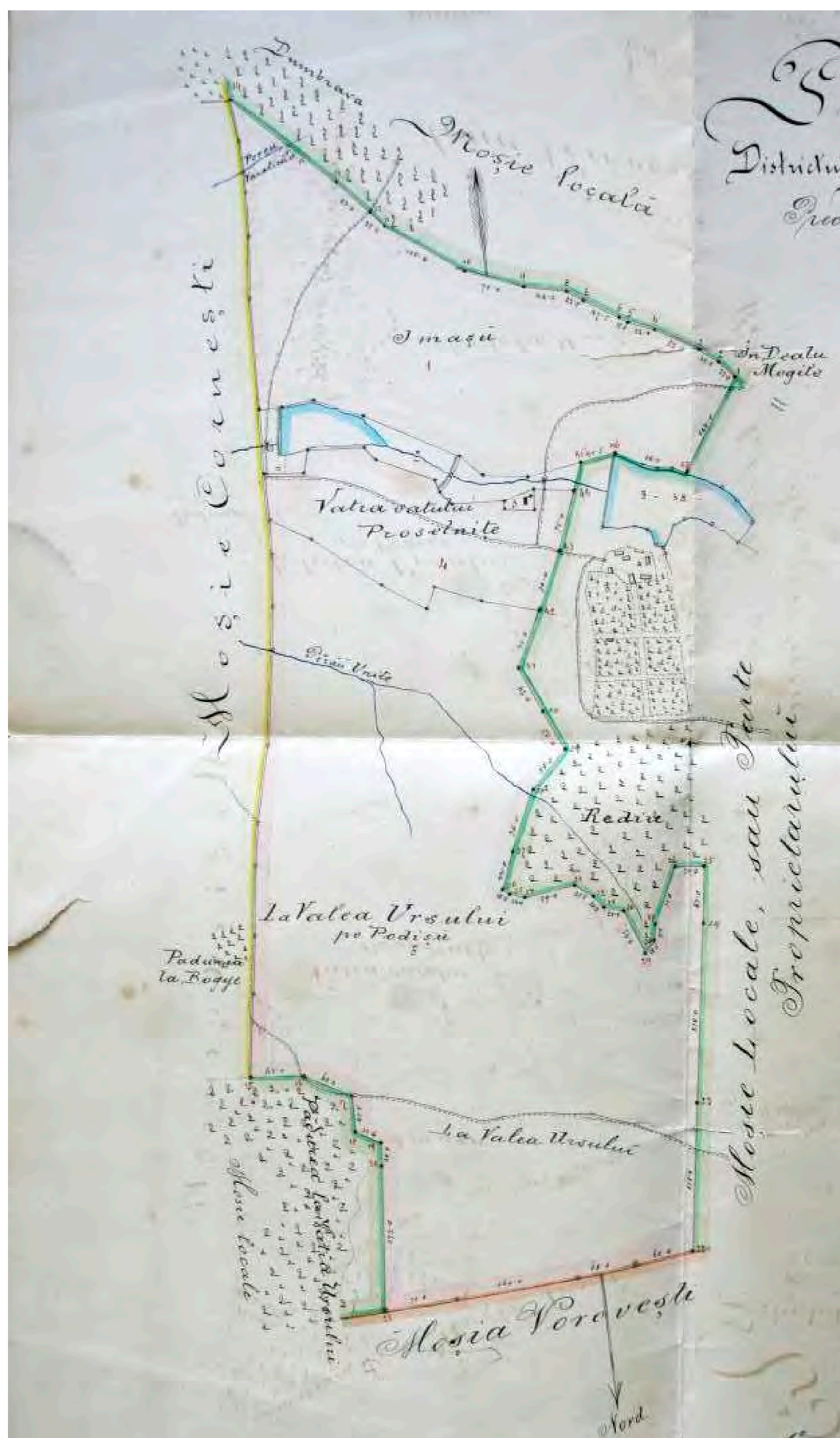

Fig. 4 - Planul moşiei Procelnici (1865).

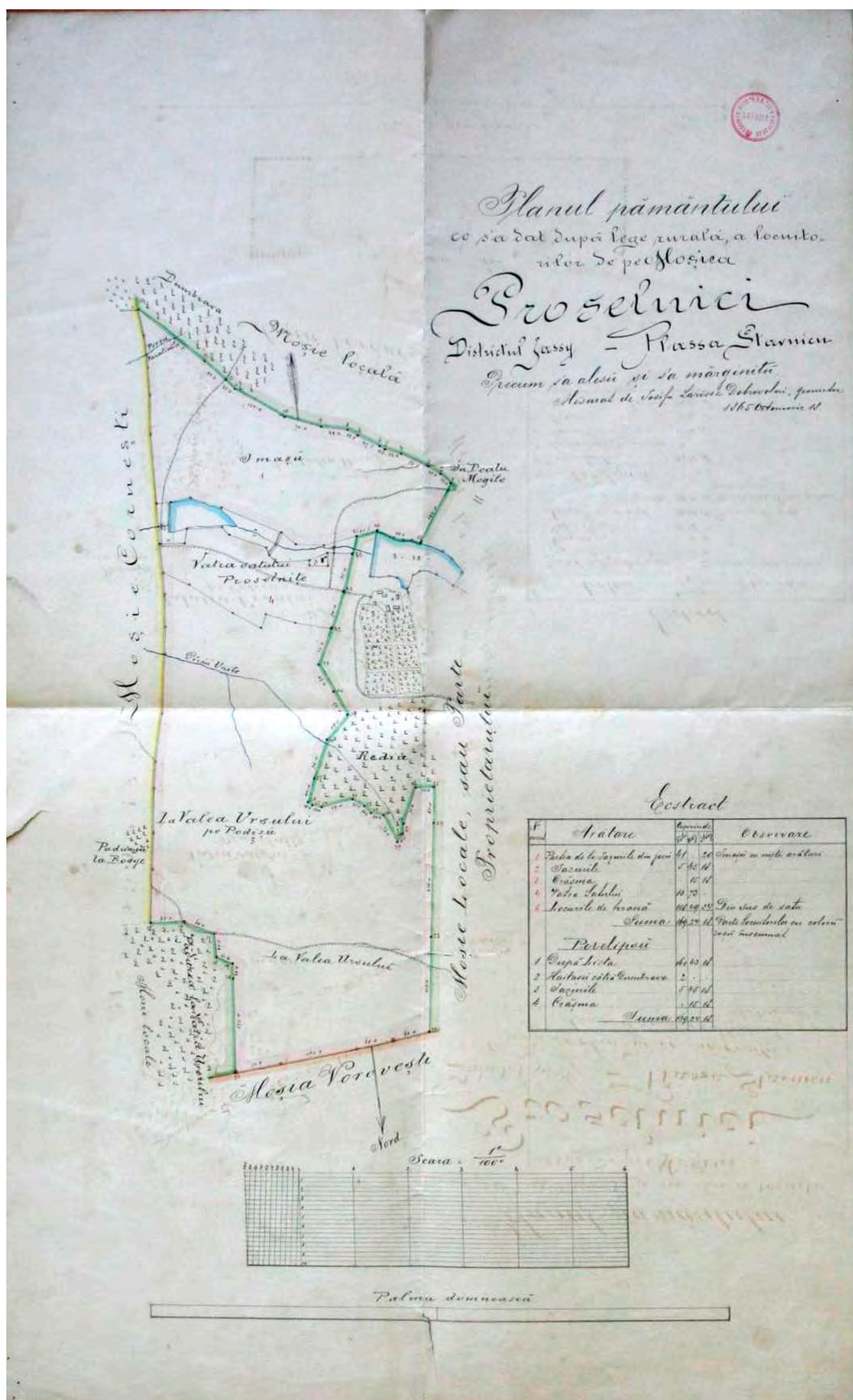

Fig. 5 - Planul moşiei Procelnici (1865).

Uricani (1868). „Judeţului Iassi, plasa Stavnicu, comuna Voroveşcii". Partea din moşia Uricani cuvenită locuitorilor conform Legii Rurale[153].

„Măsurat şi delimitatu întocmai, la faţa locului, de subscrisul. Uricani, 6 martie 1868. T. Cazaban ingineru". O notiţă aflată în partea stângă planului arată că „Subsemnaţii Constantin Suţu delegatul proprietăţei şi Vasilie Civară delegatu din partea Consiliului Comunal, adeverim că ambele părţi ale planului de faciu suntu conform cu starea locului şi cu procesul-verbal de hotărnicie iscălitu de noi sub data de astădzi. Uricani, 6 martie 1868".

„Primăria comunei Vorovesci. Conform cererii domilor Constantin Suţu, delegat din partea proprietarului moşiei Uricani şi Vasilie Civară delegatu numitu din partea Consiliului acestei Comune, pentru delimitarea locurilor cuvenite foştilor clăcaşi de pe numele ... legalisându identitatea semnăturilor ambilor delegaţi apărute pe planul de facia, Uricani, 6 martie 1868".

Scara planului este dată atât în stânjeni (fiind desenată şi „palma domnească" folosită la măsurători), cât şi în sistemul metric european, nou introdus în epocă. Cotele de relief sunt marcate sumar şi discret, în tonuri de gri. Contururile moşiilor sunt marcate cu linie dublă, roşu şi verde; se remarcă pe contur faptul că sunt înregistrate pietrele de hotar de la măsurători mai vechi, îndemnate cu cruci, după obicei.

Literele mari marcate pe acest plan au următoarea semnificaţie: A. Piatră de hotaru veche de lângă moşia Costinescului; B. Pârâul Linei; C. Pârâul Trestioara; D. Pârâul Prisăcii; E. Pârâul Lemnăriei.

Corpul de moşie marcat cu litera „A", aflat în partea dreaptă a planului, reprezintă partea cea mai importantă. Pe această schiţă este însemnată biserica de la Uricani, precum şi moara, ambele aflate la poalele dealului Holmu, lângă „Drumul la Iassi". Este reprezentată vatra satului Uricani, cu locul în care se afla crâşma. În afara literelor care identifică pârâurile Linei şi Trestioarei, mai sunt înregEustatie toponimele: „La Curătură", „La Fundătură" şi „Pădurea".

Corpul de moşie marcat cu litera „B", aflat în partea stângă a planului. Pe el sunt înregEustatie câteva toponime precum: Groapa lui Baltagu, Groapa Nanei, Ezătura veche, coşerele, Hambaru, Şoseaua la Iaşi, Şesul Bahluiului. În partea de jos a planului, dinspre Brătuleni, moşia se învecina cu „Valea a lui Davidu", toponim care exista, deci, înainte de 1868 (şi nu se datorează biologului cu acest nume, cum s-a scris).

---

153 *Ibidem*, nr. 646; 70x41 cm.

Fig. 6 - Planul moşiei Uricani (1868). Corpul A.

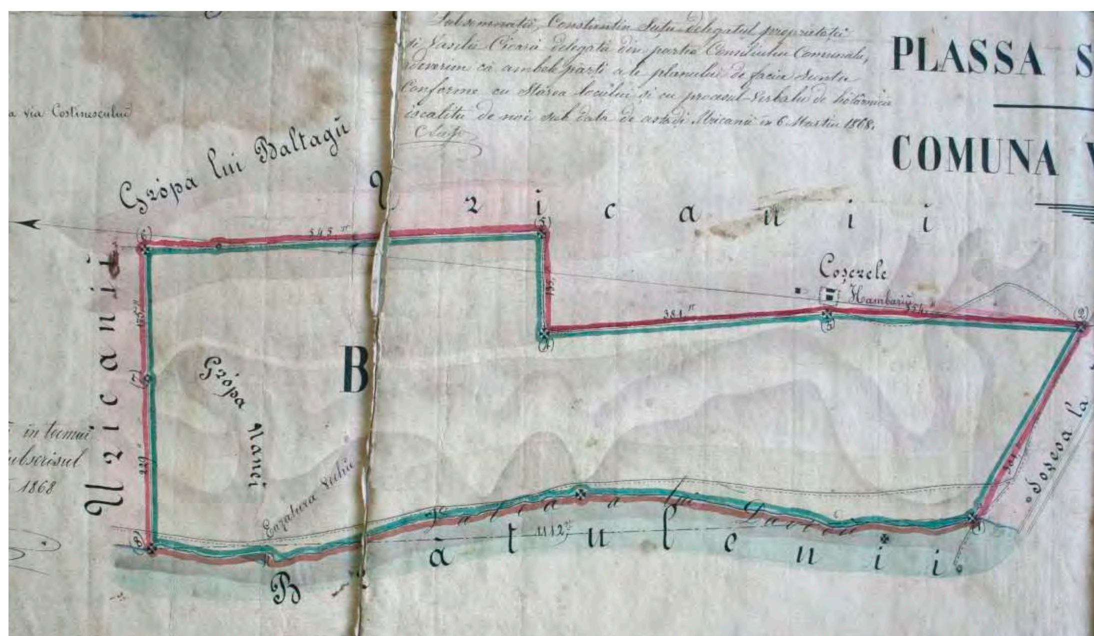

Fig. 7 - Planul moşiei Uricani (1868). Corpul B.

Miroslava (1867). „Miroslava. Plan Economic, întocmit la 1 ianuarie 1867 de inginerul F. Cazaban[154]. Măsurătoarea a fost făcută atât în metri cât şi în prăjini şi stânjeni. Nordul este indicat printr-o săgeată, spre partea dreaptă a planului. Literele mari indică destinaţia diverselor terenuri: A. Arături, B. Fâneţe ş.a.

Spre vest se arată învecinarea cu moşia Găureni, iar spre est cu moşia Rediul lui Tătar şi puţin cu Galata. Chiar pe mijlocul planului se arată „Drumul de la Iaşi la Podu Iloaiei". Se mai arată Bahluiul şi Gârla Costei, Drumul la Rediul lui Tătar ş.a. Spre capătul din sud, Miroslava se învecina cu nu mai puţin de trei moşii: Ezăreni, Valea Adâncă şi Cetăţuia. Dinspre nord se învecina cu moşia Rediu.

---

[154] Planul a fost publicat de Mihai Dim. Sturdza, *Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească*, vol. I, 2004, Bucureşti, Editura Simetria, p. 415.

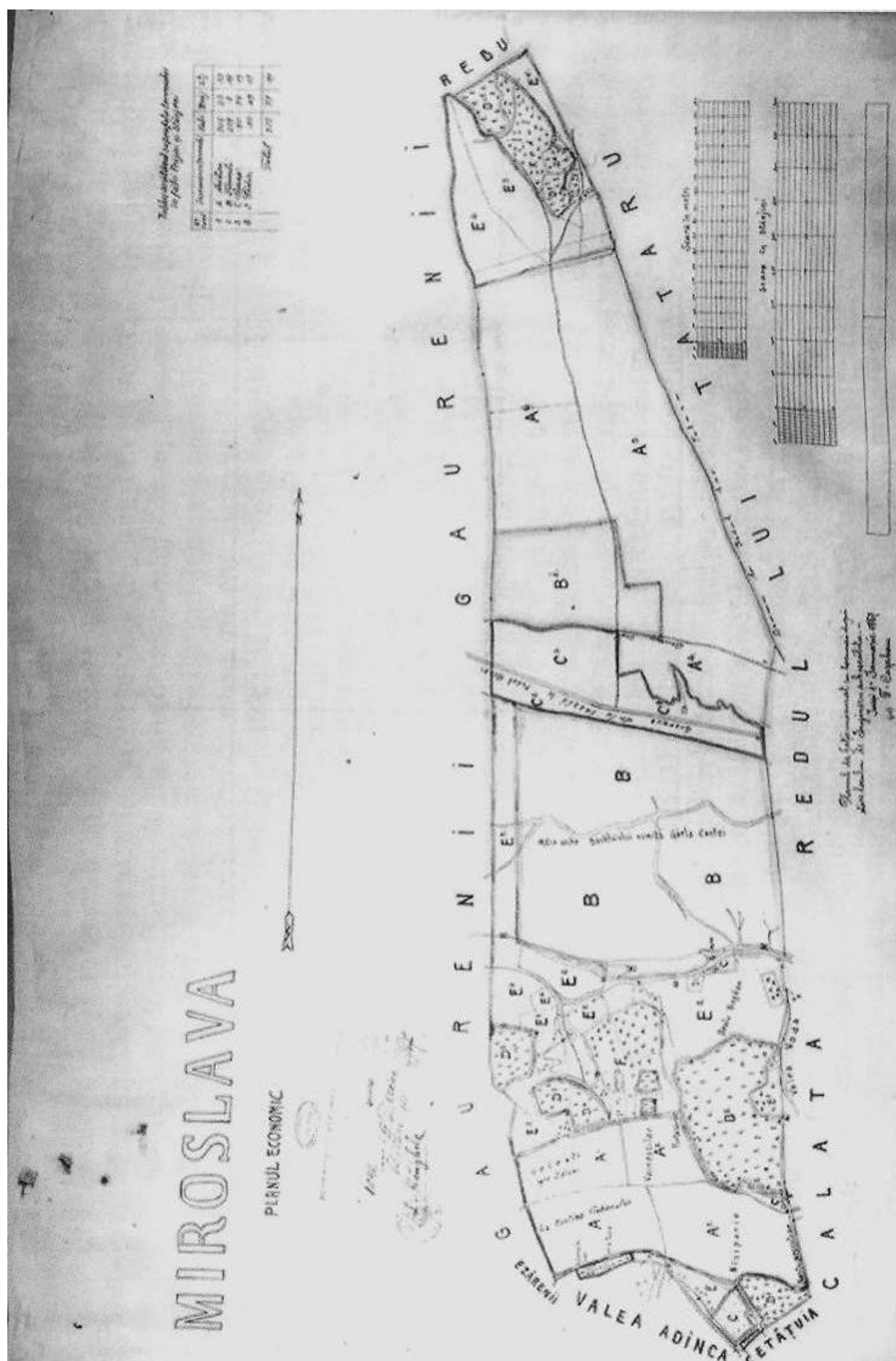

Fig. 8 - Planul moşiei Miroslava.

Corneşti (1897). *Planul topografic şi hotarnicu a moşii Corneşti, proprietatea d-lui Domnului Edgar Mavrocordato, situat în comuna Miroslava, plasa Stavnic, din judeţul Jassy*[155]. *Planul de faţă s-au efectuat în virtutea Ordonansei Onor Tribunal de Iaşi, Secţia III, nr. 580, din 2 februarie 1897, şi fiind întocmai cu situaţiunea locului, se adevereşte de noi. Inginer hotarnic, ... Anul 1987, luna mai, în 30 zile.* Planul are trasate şi curbe de nivel, indicând relieful zonei; reţeaua hidrografică este şi ea reprezentată, fără a fi numite pârâurile trasate pe plan. Scara planului este de 1: 10 000.

Un dreptunghi roşu, marcat cu litere „B", indică „Locul Italienilor", arătând terenul pe care s-au aşezat lucrătorii agricoli aduşi din Italia, de către Constantin Anghel (tatăl poetului), proprietarul de atunci al Moşiei. De la ei a rămas şi toponimul „Dealul Talienilor"[156].

Sunt consemnate numeroase repere toponimice, precum: Valea Ursului, Dealul Viei, La Rediu, Dealul Popei, Dealul la Coşeri, Pădurea numită Dumbrava, Valea Recea, Valea Boboc, Valea Prisăcii, La Bârca, La drumul Sobarilor.

La partea de sus a planului, dinspre est, se arată că moşia Corneşti se învecina cu moşiile Ezăreni, Dancăş, Ciurbeşti şi cea a mănăstirii Bârnova. Înspre sud se arată hotarul cu moşia Uricani; în partea de jos, spre vest, Corneştii se învecinau cu moşiile Budeşti, Mânjeşti (sau Turbăteşti), Vocoteşti, dar mai ales cu Proselnici, pe o jumătate din lungimea acesteia; hotarnica se încheie, în capătul dinspre nord (stânga), cu limita dinspre moşiile Voroveşti şi Uricani.

În colţul din dreapta sus se află un tabel intitulat „Lămurire", ce oferă mai multe detalii privitoare la cel înfăţişate în plan:

A. Întinderea Moşiei Corneşti este de 1037 ha, 96 ari şi 25 mp (= 724 fălci, 52 prăj., 32 stânj.);

I. Partea în litigiu cu Mânjeştii, 1 ha şi 21 ari (=67 prăj. şi 21 stânj.) afara de porţiunea deja ... în vatra satului ;

I, II, III, IV şi V = Părţile restituite Proprietăţei prin îndreptarea liniei, 1ha, 32 ari, 14 mp (= 73 prăj., 30 stânj.) conform planului de delimitare;

B. Locul numit „a Italienilor" , 3 ha 80 ari (= 2 fălci, 52 prăj., 09 stânj.) rezervat de pe proprietatea în vatra satului;

C. Locul numit „La Moară", de 1 ha şi 76 ari (= 1 fălci, 18 prăj., 11 stânj.), *idem*;

D. Locul de lângă ţarini?, 1 ha, 11 ari, 50 m.p. (=62 prăj., 10 stânj.), *idem*;

E. Locul crâşmii, 20 ari, 50 m.p. (=11 prăj., 16 stânj.), *idem*;

F. Locul unei case boiereşti, 36 ari (=20 prăj., 4 stânj.), *idem*;

G. Partea cuvenită locuitorilor din Corneşti, 123 ha, 50 ari, 36 mp. (= 86 fălci, 18 prăj., 25 stânj.)

Suma totală a moşiei Corneşti este de 1171 ha, 23 ari, 75 m.p. (= 817 fălci, 63 prăj., 14 stânj.)

În colţul din dreapta jos al planului se află un tabel intitulat „Lămurire asupra părţilor cedate locuitorilor foşti clăcaşi din Corneşti":

Poligonul stăpânit de locuitori cuprinde astăzi împreună cu cele măsurate de proprietatea din Corneşti suma de 136 hectare 6 ari şi 50 mp (92 fălci, 16prăj., 23 stânj.), care se compun din:

A. Partea stăpânită de locuitori astăzi este de 124 ha, 82 ari şi 50 m.

---

155 DJANI, Planuri şi hărţi, nr. 701; 92x57 cm.

156 *Monografia comunei Miroslava, judeţul Iaşi. Istorie şi actualitate*, Iaşi, Editura Kolos, 2009, p. 8.

B. Locul numit „a Italienilor” cuprins de proprietatea „în vatra satului”: 3 ha, 80 ari (= 2 fălci, 52 prăj., 09 stânj.);

C. Locul numit „La Moară”, de 1 ha şi 36 ari (= 1 fălci, 18 prăj., 11 stânj.);

D. Locul de lângă ţarini? (=62 prăj., 10 stânj.);

E. Locul crâşmii (=11 prăj., 16 stânj.);

F. Locul unei case boiereşti (=20 prăj., 4 stânj.);

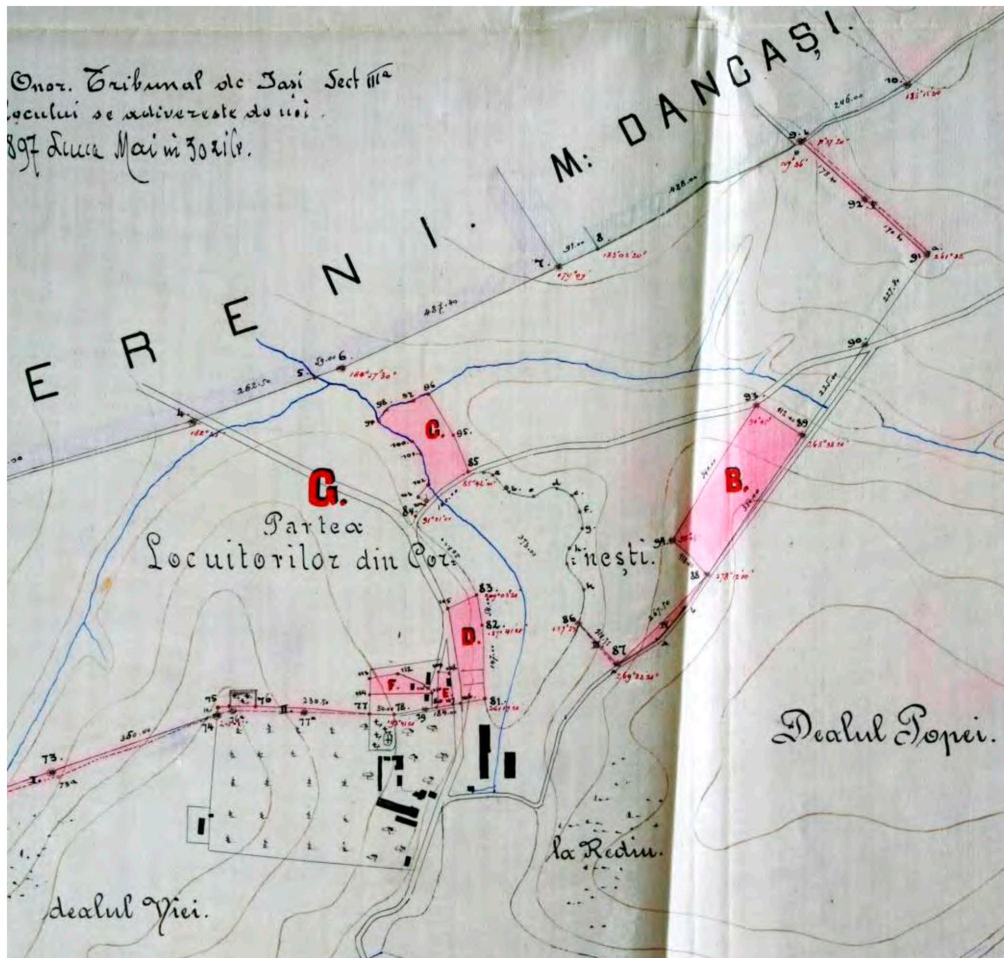

Fig. 9 - Planul moşiei Corneşti (1897). Detaliu.

Miroslava (1921). Societatea „Ocrotirea Orfanilor de Războiu”, Planul hotarnic al moşiei Miroslava-Langa din judeţul Iaşi, ridicat în baza ordonanţei Tribunalului Jud. Iaşi, Secţia II (1921), de inginerul hotarnic Georges A. d'Albon. Planul este realizat pe hârtie caroiată şi este orientat nord-sud. O fotocopie a sa se află la Muzeul Liceului de la Miroslava, organizat de prof. Dumitru Bunea.

Moşia „Ocrotirea Orfanilor de Războiu” cuprindea mai multe loturi, denumite după cum urmează: Lanul „La Rugi”, Lanul de la Primărie, Lanul Nisipăriilor, Porţiunea rămasă d-lui Constantin Langa-Râşcanu.

Moşia se învecina la nord cu „delimitarea Miroslava”. La vest cu „Delimitarea Găureni” şi cu „Lotaşi 1879 Ezăreni” (locuitorii ce au primit loturi de pământ după Războiul de Independenţă din 1877-1878). Spre sud moşia se învecina cu satul Balciu, cu „Delimitarea Miroslava” şi cu „Via A. Ifould” a domnului Niculai A. Stroici. În capătul de vest moşia se limita cu Via doamnei Ecaterina Veronas. În partea de nord, limita moşiei era Şoseaua judeţeană Roman-Iaşi.

Fig. 10 - Planul moșiei Miroslava (1921).

Acest plan de moșie arată suprafețele de teren donate de prințesa Olga Sturdza (n. Mavrocordat) către Societatea „Ocrotirea Orfanilor de Războiu", pe care a organizat-o și condus-o personal, cu multă dăruire. Palatul Sturdza de la Miroslava a fost unul din principalele reședințe ale acestei Societăți. Datorită acestui proiect, sute de mii de orfani de război de dup prima conflagrație mondială au reușit să ajungă la vârsta maturității și să-și croiască un drum în viață prin învățătură.

De interes este și un alt plan, al moșiei Miroslava-Langa (1923). Acsta este o schiță realizată în creion pe hârtie milimetrică portocalie, privitoare la delimitarea hotarului moșiei Miroslava din județul Iași (ANI, Planuri și hărți, nr. 486).

*

Două schițe de plan pentru întocmirea planurilor satelor Proselnici și Ciurbești, fiind doar niște ciorne-contur, lucrate pe calc, de mici dimensiuni, și fără indicații scrise, nu au mai fost incluse în paginile de față: ANI, Planuri și hărți, nr. 615, Schița de plan a satului Proselnici, com. Cornești, plasa Copou, jud. Iași (hârtie de calc, 39x25 cm); ANI, Planuri și hărți, nr. 617, Schița de plan a satului Ciurbești, com. Cornești, plasa Copou, jud. Iași (hârtie de calc, 36x33 cm);

Schițele privitoare la construirea căii ferate pe acest sector: Nr. 87 Miroslava, plasa Stavnic, jud. Iași (ANI, Planuri și hărți, nr. 87) nu au mai putut fi găsite, cu prilejul cercetării, fiind considerat lipsă; Planul exproprierii pentru construirea căii ferate, linia de la Suceava la Iași, Roman, Botoșani (ANI, Planuri și hărți, nr. 717). Acesta din urmă, fiind după 1900, nu se dă în cercetare.

Cercetarea efectuată pentru alcătuirea acestei documentații a mai depistat și o serie de alte planuri, care, potrivit reglementărilor legale în vigoare nu se dau în cercetare la sala de studiu, fiind mai noi de anul 1900. Dăm mai jos o listă a acestora:

Nr. 670, Planul loturilor cedate locuitorilor comunei Miroslava de pe moșia Proselnici, jud. Iași (scara 1:5000, heliogravură, 10x96 cm);

Nr. 1398, Planul Pădurii Corneşti, jud. Iaşi, realizat de Ioan V. Cazacu (scara 1: 5000, pe calc, 61x42 cm);

Nr. 3094, Planul loturilor cedate locuitorilor din comun Corneşti, jud. Iaşi, 1929 (ozalid, scara 1: 5000);

Nr. 3095, Planul parcelar al moşiei Corneşti, 1946 (scara 1: 25 000);

Nr. 3096, Planul parcelar al moşiei Procelnici, 1946 (scara 1: 25 000);

Nr. 3097, Planul terenului din Găureni, com. Uricani (1948);

Nr. 3098, Vatra satului Procelinci (1946);

Nr. 3099, Planul parcelar al noilor vetre de sat din Ciurbeşti-Dancaş, jud. Iaşi (scara 1: 2000, ozalid);

Nr. 3108, Copie de pe planul parcelar al comunei Corneşti ;

Nr. 3112, Planul moşiei Corneşti, 1946;

Nr. 3115, Planul moşiei Corneşti, 1925;

Nr. 3116, Planul Parcelar al moşiei Uricani (1946);

Nr. 3119, Planul moşiei Corneşti (1946).

De asemenea, este posibil ca la Arhivele Naţionale Bucureşti, Colecţia Planuri şi hărţi, sau în colecţiile Bibliotecii Academiei Române, să se păstreze şi alte planuri privitoare la satele componente ale comunei Miroslava.

BISERICILE CU STATUT DE MONUMENT ISTORIC DIN SATELE COMUNEI MIROSLAVA

Adina Grigorovschi, Sorin Iftimi

Comuna Miroslava din vecinătatea oraşului Iaşi este una dintre cele mai întinse din judeţ, dar mai ales una dintre cele mai bogate în monumente istorice. Deşi se află atât de aproape, fiind accesibile celor interesaţi, aceste monumente sunt foarte puţin cunoscute. Localităţile Ciurbeşti, Corneşti, Miroslava, Corneşti, Proselnici, Voroveşti adăpostesc bogata zestre de monumente istorice a comunei atât religioase cât şi laice. Acest studiu documentar îşi propune să readucă în atenţia specialiştilor, dar şi în cea a edililor, monumentele căzute în uitare, ca un prim pas pentru salvarea şi transmiterea lor către generaţiile viitoare.

Menţionăm că, la pregătirea pentru tipar a acestui studiu, am fost nevoiţi să renunţăm la o parte însemnată bogata ilustraţie (grafică şi foto) care făceau parte integrantă din acest material documentar.

În **Planul de amenajare a teritoriului naţional**, sect. III – **Zone protejate**, cap. II Unităţi administrativ –teritoriale cu concentraţie foarte mare a patrimoniului construit cu valoare culturală de interes naţionale este menţionată şi comuna Miroslava din judeţul Iaşi. Conform Listei monumentelor istorice (LMI) aprobată prin Ordinul nr. 2314/8 iulie 2004 al Ministerului Culturii şi Cultelor, în comuna Miroslava din judeţul Iaşi sunt înscrise un număr de opt monumente după cum urmează:

Nr. Crt	Cod LMI 2004	Denumire	Localitate	Datare
1341	IS-II-m-B-04123	Biserica de lemn „Sf. Nicolae”	sat Ciurbeşti com. Miroslava	1806
1342	IS-II-m-B-04124	Biserica „Sf. Voievozi”	sat Ciurbeşti com. Miroslava	1769
1348	IS-II-m-B-04130	Biserica „Sf. Nicolae” „Sf. Voievozi”	sat Corneşti com. Miroslava	1833
1349	IS-II-m-B-04131	Casa Anghel	sat Corneşti com. Miroslava	sec. XIX
1446	IS-II-m-B-04203	Biserica „Naşterea Maicii Domnului”	sat Miroslava com. Miroslava	1811
1447	IS-II-m-B-04204	Casa Sturza	sat Miroslava com. Miroslava	înc.sec. XIX
1478	IS-II-m-B-04232	Biserica„Sf. Voievozi”	sat Proselnici Com. Miroslava	sec. XVIII
1537	IS-II-m-B-04270	Biserica de lemn“Sf. Gheorghe”	sat Voroveşti com. Miroslava	1768

Biserica de lemn „Sf. Nicolae” sat Ciurbeşti

Cod LMI 2004 : IS-II-m-B-04123

Cod Lista 1991-92: 24 B 0445

Datare – 1806 conform datelor aflate în dosar A34/1841, Fond Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Arhivele Naţionale Iaşi. De asemenea, inscripţia aflată pe un clopot al bisericii fără a putea fi desluşită, cuprinde anul 1806 (C. Todi, p.79, foto clopot).

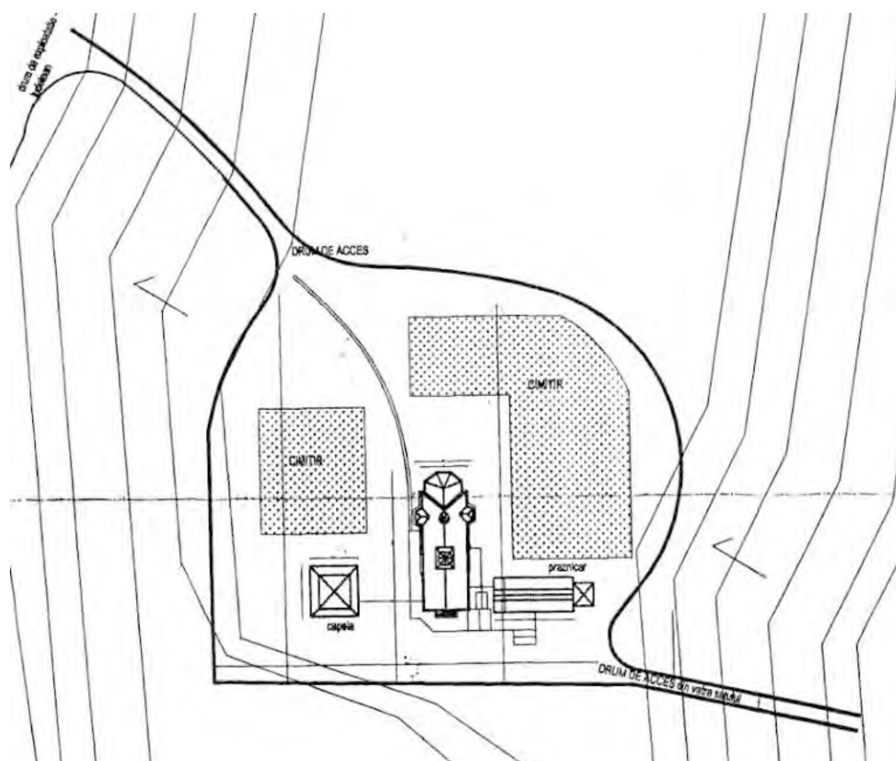
Istoric: Satul Ciurbeşti, aşezat pe coasta de est a dealului Recea, pe pârâul Ciurbeşti, era în 1803 în posesia mănăstirii Bârnova. Construită pentru a sluji ca biserică de cimitir, biserica din bârne este situată la extremitatea nordică a satului Ciurbeşti, aflându-se cândva în afara aşezării. Spre sud se dezvoltă localitatea veche. Biserica se află la 3 km NV de municipiul Iaşi.

De menţionat este perspectiva de excepţie asupra localităţii din curtea bisericii. Actualul drum din vatra satului nu mai este folosit.

Este folosit un drum de acces din zona nordică a bisericii, drum de exploatare ce deriva din drumul judeţean, chiar la intrarea în sat dinspre Iaşi.

Aşa arată planul de situaţie al bisericii înconjurată de morminte, cu vechea cale de acces din vatra satului (dreapta jos) şi noul drum derivat din drumul de exploatare judeţean (stânga sus). Se pot observa şi cele două construcţii realizate ulterior, prăznicarul în dreapta şi capela în stânga bisericii.

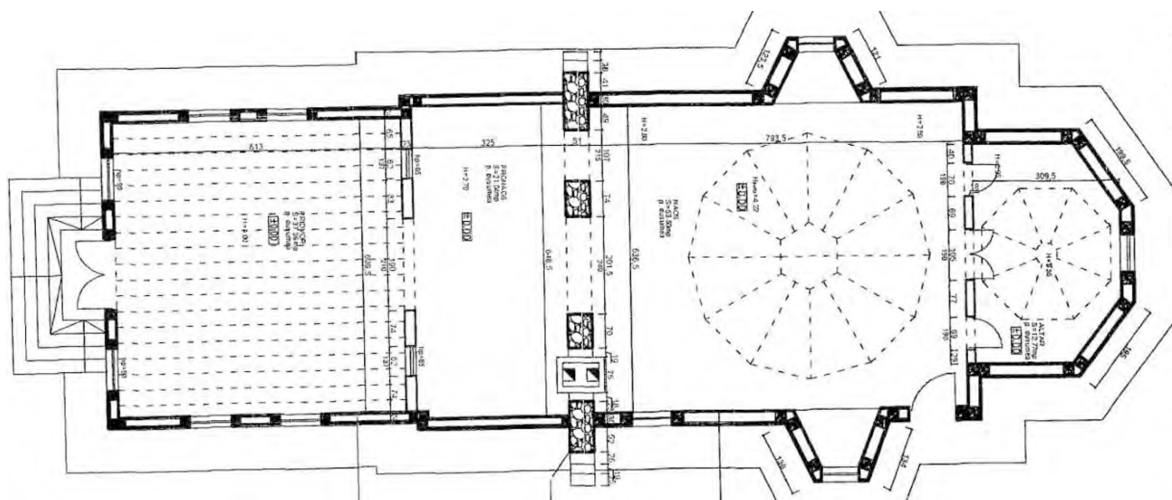
Aşadar în afară de valoarea monumentului, foarte importantă este valoarea ambientală a sitului – faţă de localitate.

Documentele de arhivă menţionează că în anul 1841 starea bisericii era „de amnari i lipită, n-are cele trebuitoare, numai unele cărţi dezlegate"; pe atunci slujea un preot, Andronache, şi doi dascăli, Ioan şi Constantin. În ultimii ani ai secolului XIX, alte documente afirmă că biserica avea un cântăreţ.

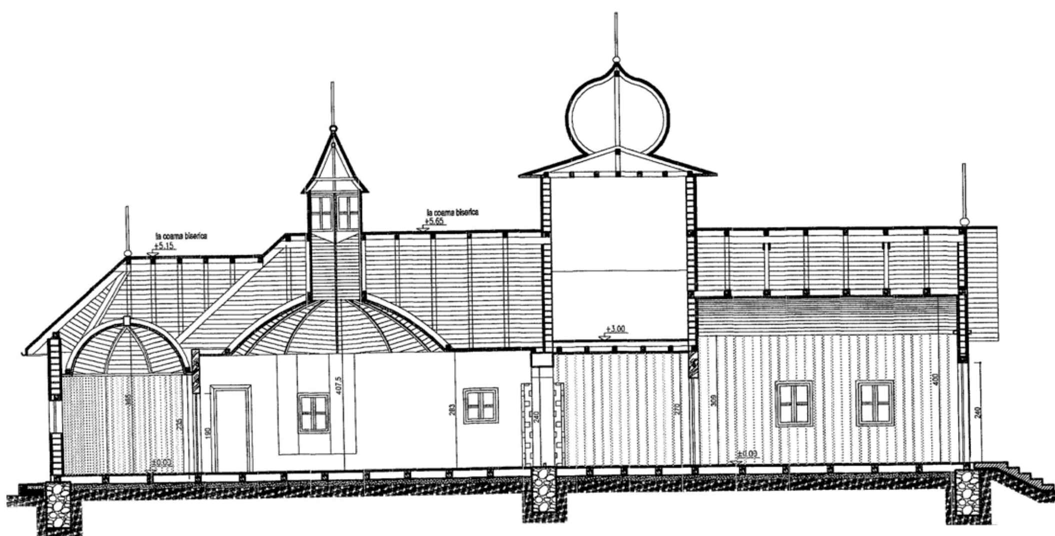
În anul 1925, biserica de lemn din Ciurbeşti a fost declarată monument istoric de către Comisiunea Monumentelor Istorice din România – Dosar 2472(1921-1939).

De-a lungul timpului biserica a suferit repetate lucrări de renovare. Biserica Sf. Nicolae a fost reparată la 1828, după care a fost resfinţită de mitropolitul Veniamin Costachi. În anul 1860 a fost reparata „de foştii proprietari greci" şi resfinţită de arhiereul Chesarie Leon. După 14 ani de la reparaţiile din 1860, în anul 1874 s-au făcut din nou lucrări de reparaţii, biserica fiind din nou sfinţită în 23 iunie 1875, paroh fiind preotul Iftimie Vigileanu. Prima reparaţie la elementele exterioare s-a făcut în anul 1928, după care a fost resfinţită de mitropolitul Veniamin Costachi. În anul 1932 i s-a adăugat actualul acoperiş şi s-a refăcut peretele pronaosului. Apoi, în anul 1932 s-au mai executat lucrări de renovare mai semnificative, când a fost făcut actualul acoperiş şi s-a refăcut peretele pronaosului. Între anii 1998-2001 s-au efectuat lucrări de restaurare şi reamenajare în urma cărora s-a adăugat un pridvor lung de 7 metri, s-a ridicat un praznicar şi un lumânărar, restaurându-se cu acelaşi prilej şi pictura catapetesmei. A fost resfinţită de către mitropolitul Daniel Ciobotea, la 30 iunie 2002 („Duminica tuturor sfinţilor"); cu această ocazie a primit şi un al doilea hram, „Sf. Gheorghe", după sponsorul Gh. Ciubotaru, locuitor din Ciurbeşti.

Descriere: Biserica are planul trilobat, absidele naosului şi altarul având formă poligonală.

Interiorul este format din pridvor, pronaos, naos şi altar. Pridvorul nou este terminat pe verticală cu o bolta cilindrică. Pronaosul este tăvănit drept. Altarul are de asemeni o boltă octogonală. Aceasta se intersectează cu bolta naosului.

În plan se observă vechiul zidul de piatră ce desparte naosul de pronaos, sprijinit la exterior de mici contraforţi „în trepte”, astăzi tencuiţi (probabil că mica biserică iniţială – naosul şi pronaosul actual – este, totuşi, de zid, vechii pereşi fiind acoperiţi astăzi cu scânduri). Peste naos există o boltă octogonală terminată cu un *lanternou*, care se intersectează cu bolta octogonală a altarului. Acest mod de a spori lumina din naos nu făcea parte din construcţia originară, find o intervenţie târzie. Soluţia a fost necesară deoarece naosul era slab luminat de două ferestre foarte mici.

Altarul, în forma sa actuală, este tot o extindere, un indiciu în acest sens fiind faptul că mica fereastră a acestuia nu se află la aceeaşi cotă de înălţime cu ferestrele absidelor laterale, ci la un nivel vizibil mai înalt. Fereastra naosului a fost costruită după creşterea masivă a nivelului de călcare de la exteriorul bisericii.

Deasupra pronaosului este amplasată clopotniţa cu acoperiş în formă de bulb de ceapă, de influenţă rusească, îmbrăcată în totalitate cu tablă, sub formă de solzi şi vopsită

în culoare verde. Această clopotniţă reprezintă o primă extindere, spre vest, a bisericii iniţiale.

Tot din plan se observă că spaţiul din partea vestică al pronaosului a fost extins, pentru a doua oară, în anul 2001 (cu ocazia renovării bisericii) cu un pridvor închis, de dimensiuni mari (7 m). Biserica este realizată din bârne de stejar masiv aşezate orizontal pe fundaţii din piatră. Ca majoritatea bisericilor de lemn în aceeaşi perioadă, la începutul secolului al XX-lea, prin aşa-zisele măsuri de protecţie, a fost căptuşită atât la interior cât şi la exterior cu scândură vopsită. Odată cu reparaţiile capitale realizate în anul 2001, a fost restaurată şi pictura iconostasului de secolul al XVIII-lea.

Şarpanta bisericii, era iniţial, probabil, în două ape, acum prezintă însă coame la nivele diferite, datorită extinderilor succesive, dolii, precum şi rotunjiri peste absida altarului. Este realizată din lemn, iar învelitoarea care iniţial era din şindrilă, a fost înlocuită (la 1932) cu tablă vopsită.

Spaţiul exterior al monumentului a fost restructurat. Pe latura de sud, spre sat, s-a construit un „prăznicar" pentru comemorări – construcţie dreptunghiulară, din lemn, placată cu lambriu din material plastic, terminată cu un turnuleţ spre sud. Construcţia, utilitară, reprezintă un adaos nefericit pentru ambientul estetic al vechiului monument istoric.

Materiale şi tehnici de construcţie/structura - materialele de construcţie sunt lemnul (bârne din lemn de stejar şi scândură modernă la placarea pereţilor) precum şi piatra, care este utilizată la fundaţii. Tehnica de construcţie – cioplire material brut, şi îmbinarea directă prin cioplire, finisarea interiorului şi exteriorului făcându-se cu scândură.

Componente artistice: Aici am putea menţiona alcătuirea zidului dintre pronaos şi pridvor – cu bolţi de trecere şi piloni, precum şi existenţa unei catapetesme din lemn de tei sculptat, de secolul al XVIII-lea, în stilul barocului târziu. După formă şi dimensiuni, se pare că aceasta ar fi aparţinut unei alte biserici, posibil bisericii mai vechi cu hramul Sf. Voievozi (1769) a familiei Palade, atestată documentar la Ciurbeşti. De asemeni, pot fi văzute icoane vechi din secolul al XIX-lea şi trei clopote datate «1806» precum şi o *Evanghelie* ferecata în argint, din 1928.

Încadrare stilistică – arhitectura din lemn din perioada de început a secolului al XIX-lea.

Starea generală de conservare – lemnul este în stare relativ bună. Biserica are probleme pe latura de nord, datorită înălţării în timp a nivelului de călcare (mărturie este înălţimea redusă a parapetului ferestrelor, situate pe aceasta latura a bisericii (0,65 m) în comparaţie cu înălţimea parapetului celorlalte ferestre situate pe celelalte laturi) şi a trotuarului din beton care înconjoară clădirea, igrasia fiind prezentă şi vizibilă în elementele de lemn ale construcţiei.

Observaţie: Pe lista monumentelor istorice, la nr. 1342, sub cod IS-II-m-B-04124 figurează şi o a doua biserică de lemn, cu hramul **„Sf. Voievozi"** (Mihail şi Gavriil) din satul Ciurbeşti, comuna Miroslava, atestată documentar la anul 1769. În realitate un asemenea monument nu există la faţa locului. Probabil că a fiinţat anterior pe locul actualei biserici Sf. Nicolae sau a avut loc o schimbare de hram. Ar trebui iniţiate procedurile de declasare de pe Lista monumentelor a biserici „Sf. Voievozi".

Conform legii 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice şi normelor metodologice prevăzute în Ordinul nr. 2260 din 18 aprilie 2008. În cazul „dispariţiei monumentului istoric" se declanşează „din oficiu" procedura de declasare de către Direcţiile de cultură, culte şi patrimoniu cultural naţional judeţene, prin menţionarea în

listă a ordinului de declasare. Aceasta se face prin întocmirea unei documentaţii de specialitate, care se înaintează spre aprobare comisiilor abilitate de Ministerul Culturii.

Bibliografie:

N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 190; *Anuarul Arhiepiscopiei Iașilor 1909*, p. 343 (biserică de lemn, închisă); *Anuarul Arhiepiscopiei Iașilor 1930*, p. 70; pr. Romeo Ungureanu, *Biserica din Ciurbești*, în „Candela Moldovei", *Buletinul Oficial al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei*, an XI, nr. 6-7, iunie-iulie, 2002, p. 21; Constantin Todi, *Satul Ciurbești. Monografie*, Gura Humorului, Terra Design, 2006, p. 76-79; Adina Grigorovschi, Mircea Grigorovschi, *Monumentele zonei metropolitane Iași*, în „Monumentul-Tradiţie şi viitor" VII, volum coordonat de Silviu Văcaru şi Aurica Ichim, Iaşi, 2006, p. 211-228.

Dosare şi rapoarte în arhive:

Arhivele Naţionale Iaşi, Fond Mitropolia Moldovei şi Sucevei, dosar A34/1841 (datarea bisericii în 1806); Arhivele Naţionale Bucureşti, Dosare mănăstireşti, Epitropia Sf. Mormânt, Mănăstirea Bârnova, dos. 28/1850 (starea mănăstirii la jumătatea secolului XIX); ANB, fond Mănăstirea Bârnova (numeroase documente despre satul şi mănăstriea Bârnova). Biserica este amintită şi într-un document din 10 septembrie 1842 (ANB, Documente istorice BAR, CMXLIX/32).

Biserica "Sf. Nicolae" şi "Sf. Voievozi", sat Corneşti

Cod LMI 2004 : IS-II-m-B-04130

Cod Lista 1991-92: 24 B 0567

Datare –1836

Coordinate GPS: lat. N - 47º6,609' ; long. E - 27º30,31';

Istoric: În acest sat a fost zidită o biserică din piatră şi cărămidă între anii 1834-1836, fiind sfinţită la 1836, de arhiereul Filaret Beldiman, ctitorul acestui lăcaş, cu binecuvântarea mitropolitului Veniamin Costache). La 1875, în listele Protoieriei apărea la Corneşti o biserică având hramul „Buna Vestire" ctitorită de familia Beldiman, fără a se menţiona anul zidirii (M. Constantinescu, p. 17). Vezi şi Ruxandra Beldiman, *Episcopul Filaret Apamias Beldiman - ierarh moldovean și ctitor mai puțin cunoscut*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, ediţia a 29-a, Muzeul Judeţean Vaslui, 2007, p.294-305.

La 1841 o găsim „din cărămidă”, slujită de 3 preoţi, 4 călugări, un dascăl şi un paracliser; atunci, satul Corneşti era pe moşia „preasfinţitului Anania”.

Descriere: Este o biserica in forma de navă simplă, de formă dreptunghiulară prezentând o absidă semicirculară în dreptul altarului. Biserica este compusă din pronaos, naos şi altar. Accesul în biserica se realizează direct în pronaos prin uşa existentă pe peretele vestic.

Se păstrează uşa originală de acces din lemn de stejar şi ferecătură.

Biserica din satul Corneşti impresionează prin proporţiile ei clasice, prin simplitate, ordine, simetrie şi prin proporţiile sale echilibrate, specifice neoclasicismului în arhitectură. Elementele de decoraţie sunt reprezentate de arce şi coloane simple, angajate, de factură clasică.

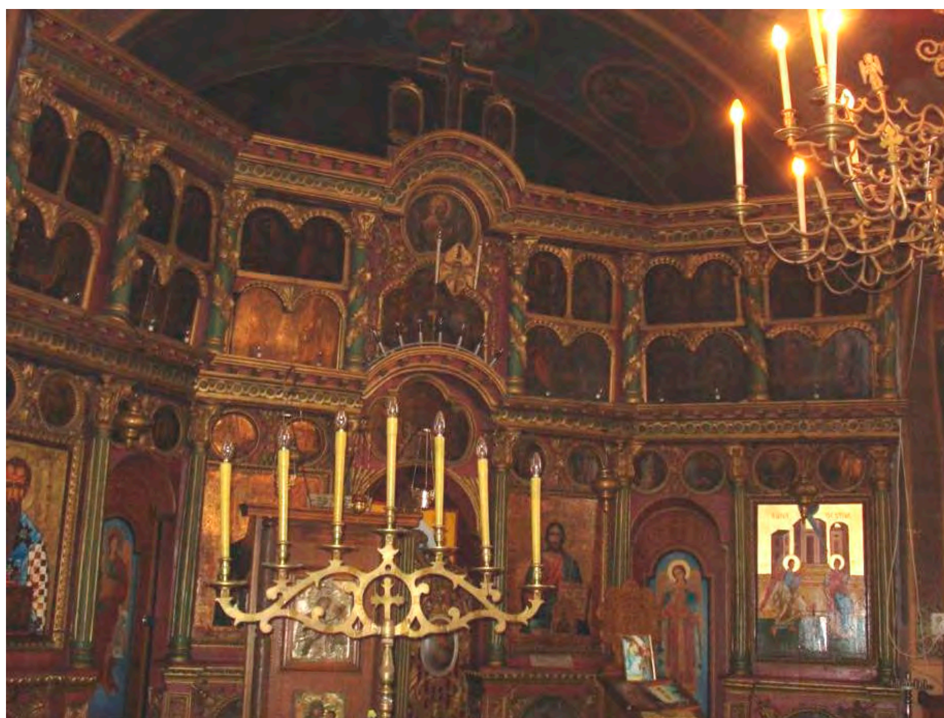
Materiale şi tehnici de construcţie: Edificiul are fundaţii masive din piatră, ziduri din piatră, planşee şi şarpantă din lemn, iar învelitoarea acoperişului din tablă.

Biserica are o singură turlă, postată deasupra pronaosului. Aceasta are cu baza pătrată, fiind construit din cărămidă. Inițial turla a servit drept clopotniță, dar a fost dezafectată deoarece au apărut probleme de rezistență. Clopotele sunt montate astăzi în zvornița de deasupra porții de acces în curte.

Piese de mobilier originale și obiecte bisericești inscripții nu se păstrează. Catapeteasma este din lemn de tei, fiind sculptată cu ornamentații florale; are cromatica în verde, auriu și tonuri de roșu. Se află aici un portret al mitropolitului Veniamin Costache (ulei/pânză), care pare a fi o copie veche după cel realizat de Josef August Schoefft, la 1837.

Starea generală de conservare Biserica necesită lucrări de reparații și de întreținere deși ultimele lucrări de reparații au fost executate în 1995. Acest lucru se poate observa din imaginile ce urmează.

Lucrări anterioare de renovare La 1859, biserica a avut parte de reparații sub îngrijirea Mariei Beldiman. Proprietarul moșiei de la 1875, poetul Dimitrie Anghel, a donat bisericii un rând de veșminte „din stofă bună"; de asemenea, Dumitru Scraba a dăruit și el un rând de veșminte. La 1909, biserica se afla „în rea stare". Lucrări de reparații la acoperiș și la exteriorul bisericii s-au executat și în anii 1971-1972. În 1972-1973 s-a executat pictura, așa cum reiese din inscripția următoare.

În curtea bisericii, în partea de sud, se află monumentul funerar, de marmură, al familiei lui Constantin Anghel, tatăl poetului. Inscripția arată că:

„Sub această piatră se odihnesc robii lui Dumnezeu Constandin Anghel, trecut din viață la 6 octombrie 1872, la orele 6 dimineața ; Ecaterina Anghel, soția sa, născută Zarifopulo, trecută din viață la 6 octombrie 1880, orele 4 dimineața; Erifilia D. Anghel, născută Liatris, trecută din viață la 1879, orele 7 dimineața. Sculptori D. Lyatris & N. Renieris, Galatz".

În partea estică găsim piatra funerară a vornicului Vasile Beldiman, răposat în 1855, ctitor al bisericii. O cruce de piatră scrisă în chirilice, aflată în curte, lângă

monumentul familiei Anghel, are inscripţionat leatul 7285=1677. Este dovada existenţei pe acest loc a unei biserici mai vechi, datând din secolul al XVII-lea.

Observaţie: Biserica a făcut parte din reşedinţa familiei Beldiman, de la Corneşti, având funcţionalitatea de paraclis, pentru uzul familiei proprietarului moşiei. Pe latura de vest, la mică distanţă, se afla casa Beldiman, construită pe la 1840. Casa a devenit proprietatea lui Constantin Anghel; aici s-a născut, la 1872, fiul acestuia, poetul Dimitrie Anghel. În 1971 Muzeul Literaturii Române din Iaşi, a amenajat un punct muzeal – „Casa Dimitrie Anghel" – existent şi în evidenţele CIMEC. Clădirea, ruinată, a fost inclusă pe Lista monumentelor istorice din judeţul Iaşi din anul 2004, la numărul 1349, având codul IS-II-m-B-04131, în speranţa că ar mai putea fi salvată. Clădirea nu mai există astăzi, ci doar ruine aflate sub nivelul solului, fiind demolată de localnici. Obiectivul ar trebui să fie exclus de pe Lista monumentelor, eventual în urma unei cercetări arheologice.

Bibliografie:

Ruxandra Beldiman, Episcopul Filaret Apamias Beldiman - ierarh moldovean şi ctitor mai puţin cunoscut, în Acta Moldaviae Meridionalis, ediţia a 29-a, Muzeul Judeţean Vaslui, 2007, p.294-305; Marilena Răcoare, Un poet al florilor – Dimitrie Anghel, în revista „Curcubeu", revistă editată de şcoala „Dimitrie Anghel" Corneşti-Miroslava-Iaşi, nr. 7, 2007, martie (despre familia Anghel);

Biserica "Sf. Voievozi", sat Proselnici

Cod LMI 2004 : IS-II-m-B-04232

Cod Lista 1991-92: 24 B 0560

Datare – sec. XVIII

Istoric: Satul Proselnici se afla la 9 km sud-vest de centrul comunei Miroslava, în vecinătatea iazului Corneşti. Construcţia bisericii Sf. Voievozi din satul Proselnici, realizată din cărămidă, în anii 1754-1755. Potrivit sinodicului bisericii din 1875, ctitorii a fost familia Sturdza, proprietarii moşiei Proselnici la acea vreme. După aspectul exterior

însă, biserica ar putea data şi de la începutul secolului al XVII-lea, sau chiar din secolul anterior. Lăcaşul era considerat, la 1826, a fi din „piatră bună". Tot de „cărămidă, în bună stare", se afla biserica la 1841 cand proprietara moşiei era cucoana Elenco Paladi. În a doua parte a secolului al XIX-lea, la 1869, biserica a fost reparată de Manoil Palade, proprietar al moşiei Proselnici. La 1909 biserica era închisă, având probabil nevoie de renovare serioasă.

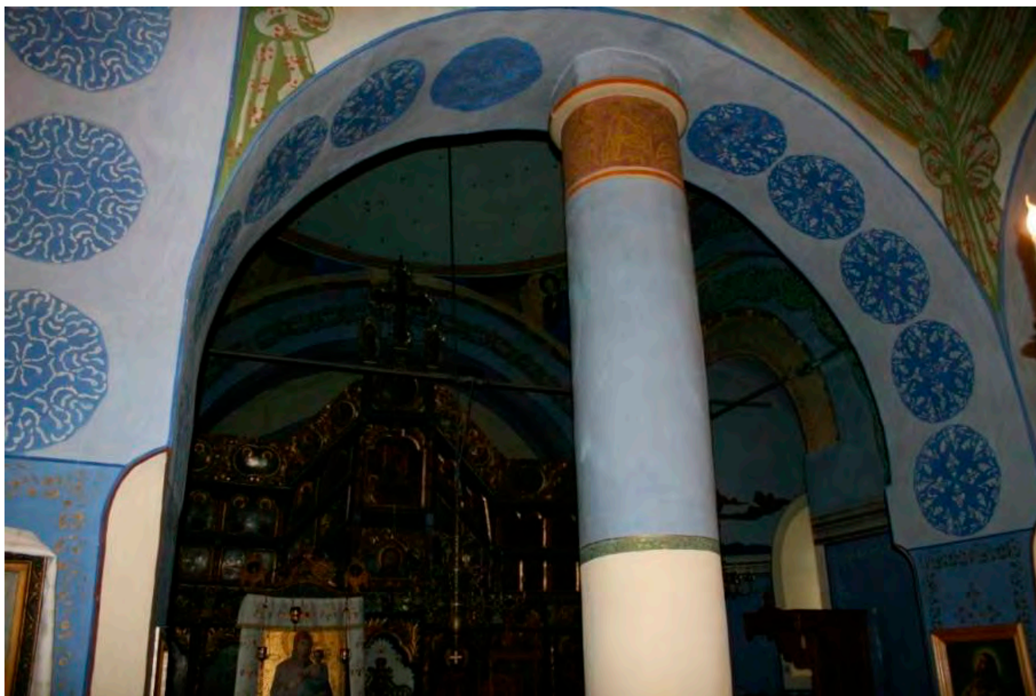
Biserica cu hramul Sf. Voievozi („Sf. Arhangheli" sau „Mihail şi Gavril") se încadrează în categoria monumentelor situate la limita zonelor construite.

Descriere: Biserica din satul Proselnici impresionează prin simplitate şi proporţii echilibrate. Este o biserică simplă, alcătuită din pronaos, naos şi altar, având planul triconc, fără turlă pe naos. Accesul în biserică se face prin intermediul unui pridvor construit recent, din metal şi sticlă, adosat pe latura vestică. Vechea intrare era pe latura de vest şi dădea direct în pronaos. Naosul este boltit printr-o cupolă de dimensiuni mai mari, iar naosul prin o cupola mai mică. Altarul este şi el boltit în semicalotă.

Exteriorul bisericii, acoperit de tencuială, este cât se poate de simplu. Absidele naosului, proeminente, nu sunt semirotunde, ci pentagonale. Absida cea mare, a altarului, este şi ea poligonală la exterior. Atrag atenţia ferestrele de mici dimensiuni, înguste, terminate cu arce în plin cintru, care stau mărturie cu privire la vechimea bisericii. Astăzi ferestrele nu au ancadramente, dar este posibil ca acestea sa fie acoperite de tencuială. Ferestrele sunt în număr foarte mic, doar câte una pentru altar şi cele două abside laterale, la care se adaugă o fereastră similară pe partea de sud a pronaosului. Singurul element decorativ de la exterior este alcătuit de rândul de zidărie sub forma de zimţi (aşa numiţii „dinţi de lup") care delimitează soclul de pereţii bisericii. La partea superioară, sun streaşină, se observă o cornişă modestă, adăugată mai târziu, potrivit arhitecturii neoclasice. Pe faţadele de sud şi de vest se observă încă ancorele metalice care atestă o consolidare a edificiului, în timpurile moderne.

La interior, pronaosul este despărţit de naos print-un arc „în plin cintru” ce reazemă pe o coloană, apariţie surprinzătoare, provenind de la o consolidare târzie.

Materiale de construcţie: Edificiul a fost înălţat pe fundaţii masive din piatră având elevaţia tot de zidprie de piatră, iar boltirile sunt realizate din cărăămidă. Planşeele au fost lucrate din lemn, ca şi şarpanta, protejată de o învelitoare din tablă albă. Nu se păstrează componente artistice, piese de mobilier sau inscripţii de interes istoric. Există însă iconostasul original, de la începutul secolul al XIX-lea (?) precum şi câteva icoane vechi.

Observaţie: În luna aprilie 2010 a fost efectuat un sondaj în curtea bisericii, cu prilejul solicitării avizului de descărcare de saricina arheologică, în vederea construirii noii case parohiale. Cercetarea arheologică era necesară deoarece documentele din secolul al XV-lea amintesc în localitate curtea boierului Stoian Procelnic. Săpăturile s-au efectuat sub coordonarea arheologului Adrina Moglan. Acestea au constat în efectuarea unor sondaje la SV de biserică, prin săpara a două şanţuri de 8x1,5 m, unul cu orientare E-V, celalalt cu orientare N-S, totalizând 30 m pătraţi din cei 120 afectaţi de construcţie. Sondajele nu au dus la descoperirea unor vestigii arheologice.

Bibliografie:

Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 669; Elena German, *Un domeniu feudal din ținutul Cârligăturii*, în CI, XXIV-XXVI, 2005-2007, p. 163-174;

Biserica „Sf. Gheorghe", sat Voroveşti

Cod LMI 2004 : IS-II-m-B-04270

Cod Lista 1991-92: 24 B 599

Datare – 1768,potrivit însemnării de pe o carte („Apostol") din biserica Voroveşti; 16 august 1760, carte prin care domnitorul Ioan Calimachi porunceşte egumenului mănăstirii Galata să primească un „om de la moşia Sfintei M-ri Voroveşti" cu plată.

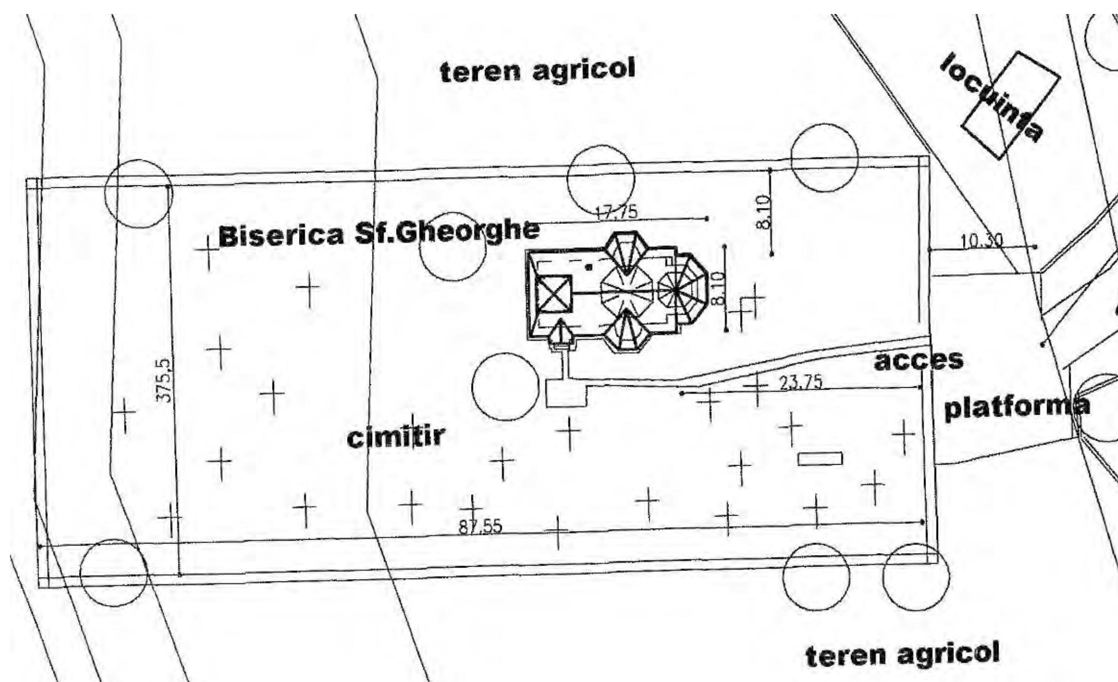

Istoric: Satul Voroveşti, aşezat în valea dintre dealul Uricani la est şi dealul Drăgălina la vest, era arătat, la 1803, ca fiind în posesia mănăstirii Galata, care l-a primit danie, încă din anul 1578, de la ctitorul acesteia, Petru Şchiopul vodă. La 1825 satul era în stăpânirea familiei Balş.

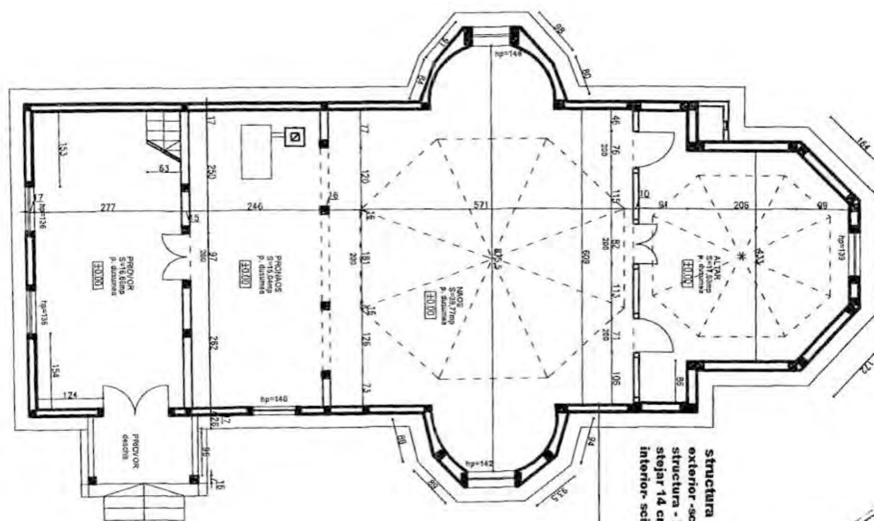
Călugării de la mănăstirea Galata au înfiinţat la Voroveşti, pe la jumătatea secolului al XVII-lea, schitul cu hramul „Sf. Gheorghe". Biserica „de lemn durată şi tencuită", exista la sfârşitul secolului al XVIII-lea, când a fost hirotonit preot Iosif, la 20 octombrie 1796, „pentru această biserică"; acelaşi preot slujea aici şi la 1 ianuarie 1826. La 1841 este atestată aici biserica „Sf. Gheorghe", făcută „din amnari, pereţii dezlipiţi, veşmintele rupte, cărţile dezlegate, ţintirimul dezgrădit"; slujeau aici preotul Constantin şi dascălii Simion şi Alexandru.

Descriere: Biserica este situata la marginea satului pe un vârf de deal – într-o incintă împrejmuită, înconjurată de cimitir. În incintă sau în exteriorul acesteia nu sunt urme ale fostei mănăstiri. Incinta bisericii este înconjurată în prezent de terenuri agricole. Ar trebui iniţiate cercetări arheologice pentru a găsi urme ale acestei mănăstiri.

Astfel se prezintă *planul de situaţie* al incintei cimitirului (cu dimensiunile 375,5 x 87,55 m), în care este amplasată biserica.

Biserica este realizată din bârne de stejar masiv, 14 x14 cm, aşezate orizontal, pe temelie din piatra. Se poate observa în plan compartimentarea: pridvor deschis, pridvor închis, pronaos, naos şi altar.

Planul bisericii se încadrează într-un dreptunghi cu laturile de 17,75 x 8,10 m.

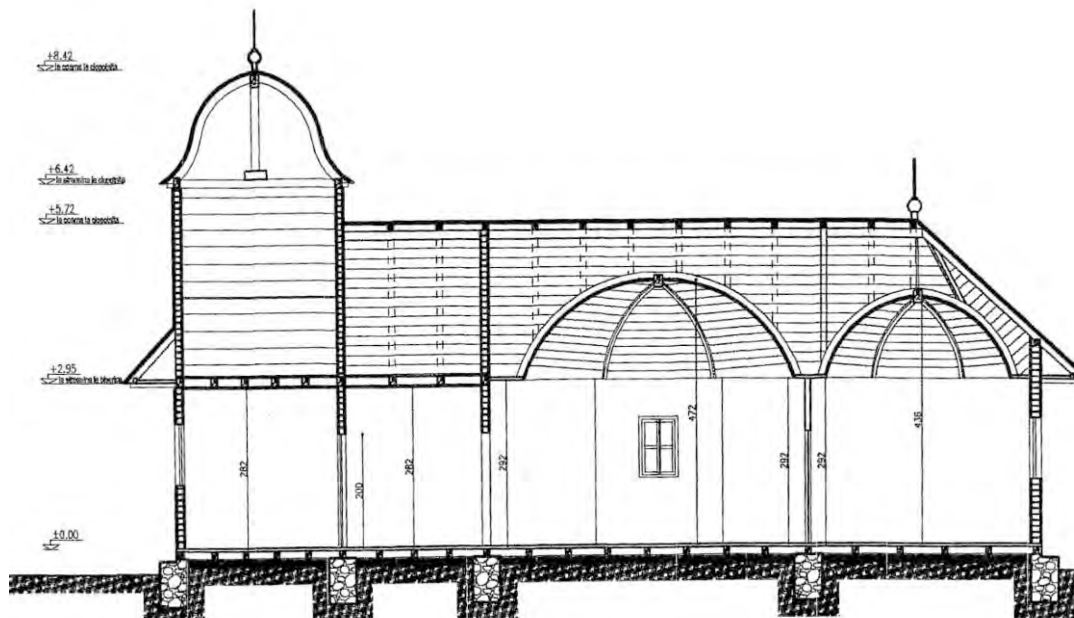
Ca majoritatea bisericilor de lemn, în aceeaşi perioadă, la începutul secolului al XX-lea, prin aşa-zisele măsuri de protecţie, a fost căptuşită atât la interior cât şi la exterior, cu scândură vopsită. La biserica din Voroveşti însă, la exterior, atât biserica, cât şi clopotniţa, spre nord, sunt îmbrăcate în tabla vopsită.

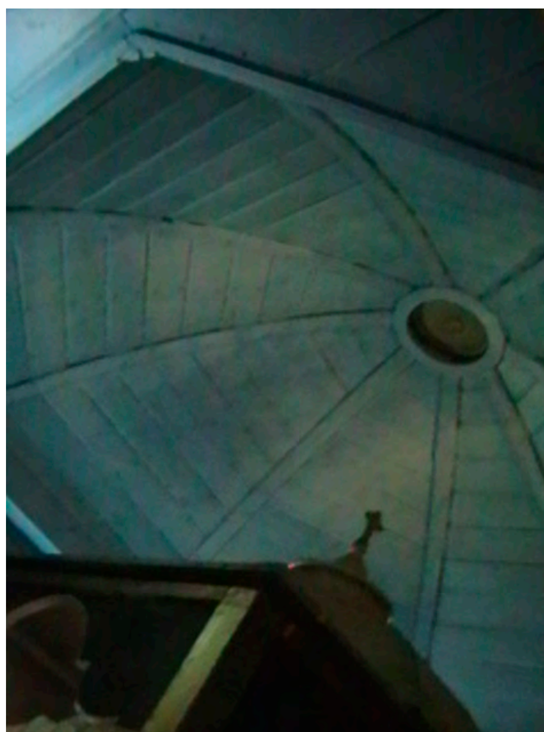
Pridvorul deschis, de pe latura sudică, este probabil un adaos ulterior. Accesul în biserică se face prin pridvorul deschis, din care se accede într-un pridvor închis şi apoi în pronaos printr-o uşa cu ancadrament decorativ din lemn.

Din pridvor, pe o scăriţa se accede în clopotniţă. Aceasta are o turlă înălţată peste linia generală acoperişului. Turla are baza pătrată şi acoperişul în 4 ape, cu muchii rotunjite.

În naos, accesul se realizează trecând pe sub o grindă decorativă, profilată în acoladă, sprijinită pe doi stâlpi. Naosul are acoperire dreaptă peste cele două abside şi o boltă octogonală în zona centrală. Bolta are înălţimea la cheie de 4,72 m. Peste altar, de asemeni, este postata o boltă octogonală cu înălţimea de 4,38 m. Biserica a fost reparată de locuitori la 1869.

Intersecţie între bolta naosului şi bolta altarului

Bolta naosului

Calotele bolţilor sunt alcătuite din dulapi de stejar cioplit, şi finisate cu nervuri.

Acoperirea bisericii se realizează printr-un acoperiş „în patru ape”, cu proeminenţe peste absidele naosului şi rotunjită în dreptul altarului. Pridvorul deschis are un acoperiş „în două ape” racordat la acoperişul bisericii. Iniţial, învelitoarea şarpantei bisericii era din şindrilă, acum este însă realizată din tablă zincată, vopsită în verde.

Lucrări de renovare: În decursul timpului, biserica a fost întreţinută şi reparată pe cheltuiala sătenilor. Între anii 1911-1913 biserica a fost reparată radical, prin strădania deosebită a slujitorilor ei în frunte cu preotul paroh şi epitropul Lazăr Condrea, fiind adusă la forma în care se prezintă astăzi. Lăcaşul de cult a fost reparat în anii 1956 şi 1968 pe vremea preotului Alexandru Ţurcanu. În anul 1956 i s-a reînnoit fundaţia şi s-au efectuat diverse reparaţii interioare.

Reparaţiile efectuate în anul 1968 s-au executat de către meşteri tâmplari şi tinichigii locali, ajutaţi de unii enoriaşi, şi au urmărit următoarele aspectele: biserica a fost acoperită pe trei laturi cu pereţi de scândură vopsiţi în culoarea albă, iar pe latura nordică cu tablă vopsită în aceeaşi culoare; acoperişul bisericii şi a turlei cu rol de clopotniţă a fost reînnoit şi au fost amplasate burlane pentru a evita scurgerea apei pe pereţi; tavanul, bolţile şi pereţii interiori au fost curăţaţi şi spălaţi, iar duşumelele şi obiectele bisericeşti au fost vopsite; a fost construit trotuarul de la poartă la biserică.

În anul 1995 s-a revopsit, s-a refăcut şi vopsit căptuşeala interioară cu scândură şi s-a refăcut din nou învelitoarea. În prezent biserica este în stare relativ bună.

În interior, pot fi remarcate anumite componente artistice: în afara elementelor sculptate, sunt icoane de la începutul secolul a XX-lea şi catapeteasma, datând din aceeaşi etapă.

Materiale de construcţie: Bârne din lemn de stejar îmbrăcate cu scândură vopsita în alb; fundaţie din piatră; şarpanta din lemn, învelitoare iniţial din şindrilă, acum din tablă.Tehnica utilizată la construcţia bisericii constă în cioplirea materialului brut, şi îmbinarea directă, prin cioplire, finisarea interiorului şi exteriorului cu scânduri din lemn.

Componente artistice: Decoraţiunea interioară constă în sculptura din lemn la stâlpi şi grinzi, finisaj nervuri bolţi.

Decoraţiunea exterioară poate fi remarcată la pridvorul cu stâlpi şi capete de grinzi cioplite; acestea sunt însă de dată mai recentă – datând de la reparaţia din anul 1956;

Catapeteazma din lemn sculptat este pictată, datând de la începutul secului al XX-lea. Icoanele păstrate sunt relativ recente, datând din prima parte a secolului al XX-lea.

Încadrare stilistică - arhitectura din lemn din secolul al XVIII-lea.

Starea generală de conservare: lemnul este în stare bună; biserica este în stare bună după reparaţia din anul 1995, fiind necesară doar efectuarea de lucrări de întreţinere curentă.

Bibliografie:

Condica liuzilor 1803 (II), în „Uricarul”, VIII, Iaşi, 1886; T. Codrescu, *Uricariul*, VI, Iaşi, 1875; *Marele dicționar geografic al României*, V, Bucureşti, 1902; I. Cristache Panait, T. Elian, *Bisericile de lemn din Moldova*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, 1972, nr. 2; Adina Grigorovschi, Mircea Grigorovschi, *Monumentele zonei metropolitane Iași*, în „Monumentul-Tradiţie şi viitor”, VII, volum coordonat de Silviu Văcaru şi Aurica Ichim, Iaşi, 2006; N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 925.

Dosare de arhivă: Arhivele Naţionale Iaşi, Fond Mitropolia Moldovei şi Sucevei. Condici, dosar 8/1826; Comisia Monumentelor Istorice, dosar 2472 din anii 1921-1939.

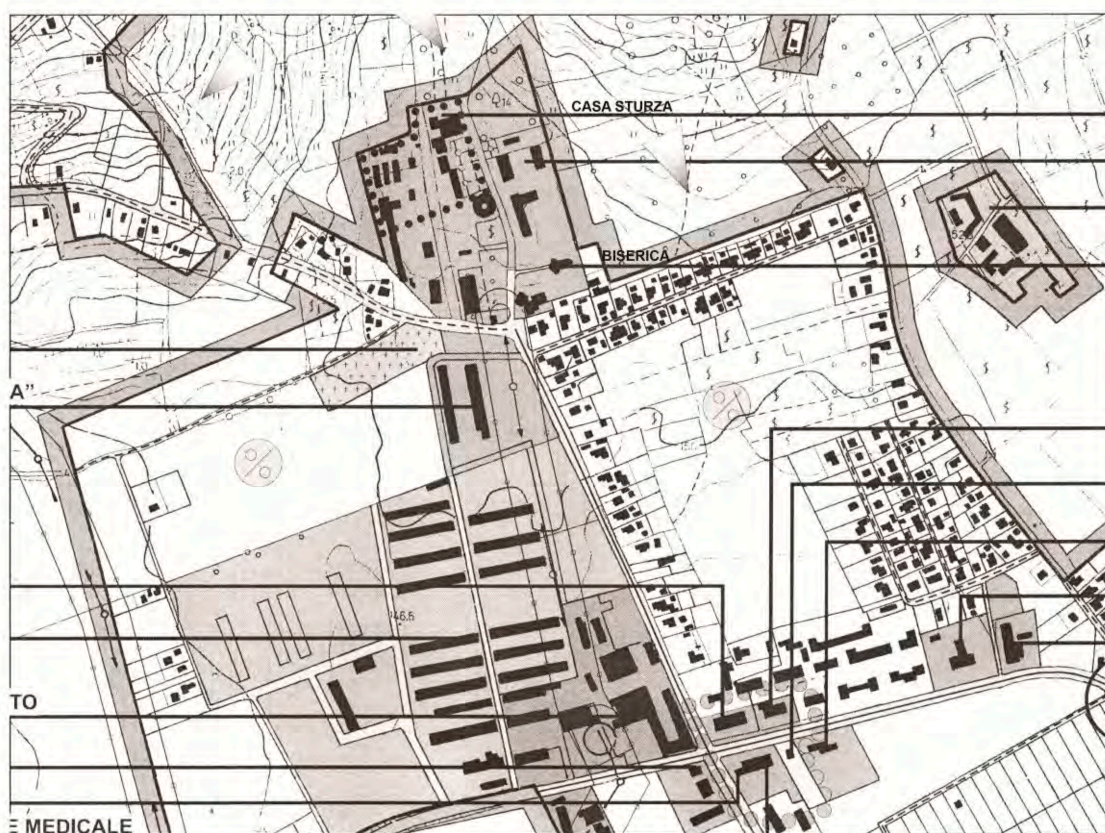
Biserica "Naşterea Maicii Domnului", sat Miroslava

Cod LMI 2004 : IS-II-m-B-04203

Cod Lista 1991-92: 24 B 531

Datare: După N. Stoicescu, ar fi existat o biserică pe acest loc încă din anul 1811; aceasta ar fi fost reclădită la 1850 de episcopul Filaret Apamias Beldiman. O listă din 1875, alcătuită la cererea Protoieriei Iaşi, consemnează însă că biserica are drept ctitori pe Maria Beldiman şi fiul său Alexandru, fiind sfinţită la 1859.

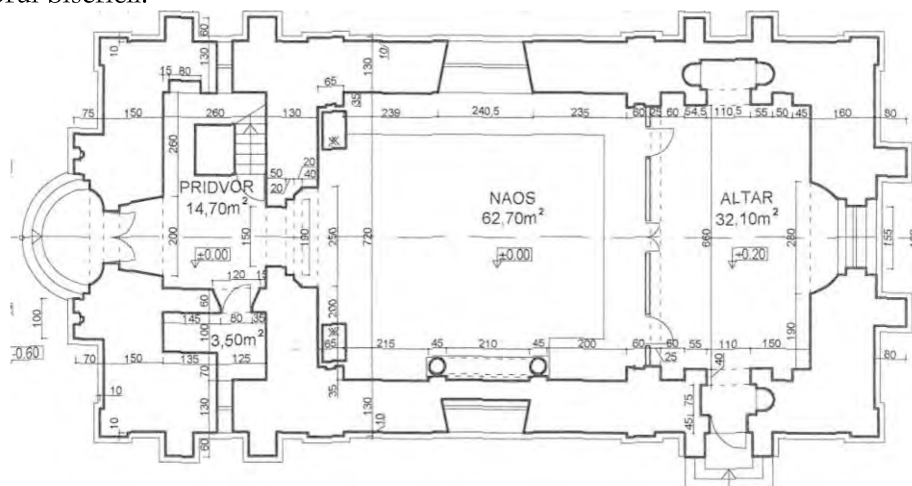
Biserica ortodoxă cu hramul „Naşterea Maicii Domnului" este situată în vatra satului, spre limita zonei construite, nu departe de Palatul Beldiman-Mavrocordat-Sturza (Liceul Argicol), spre latura estica a localităţii, in vecinătatea parcului dendrologic. A fost construită iniţial ca biserică a curţii boiereşti a familiei Beldiman, dar apoi a devenit biserica satului.

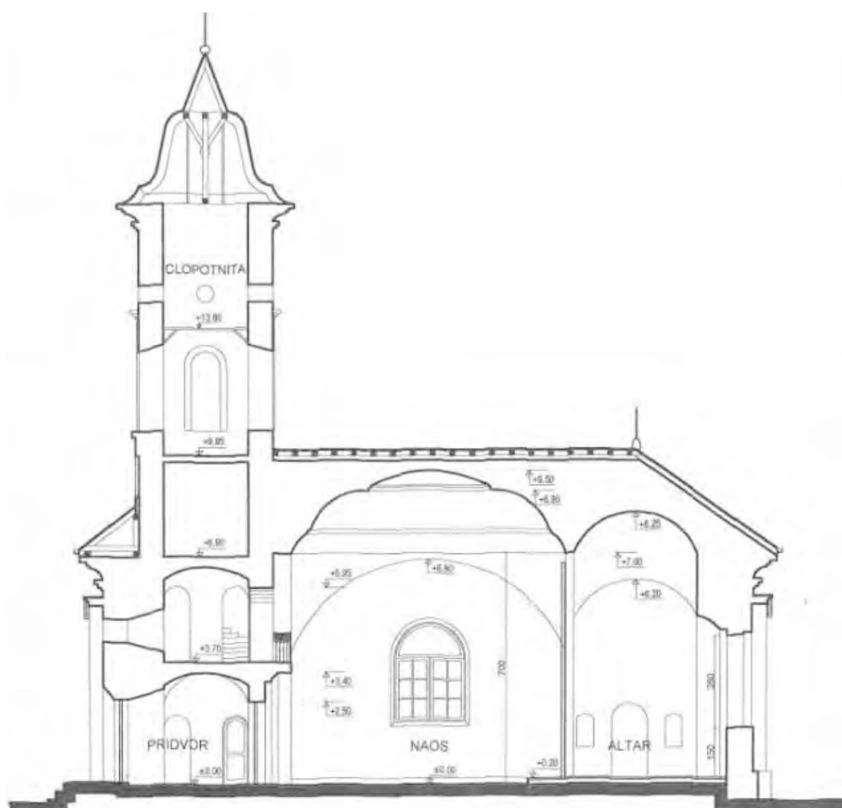
Mihail Sturza a cărui domnie determinase între altele opţiunea pentru neoclasicismul european de provenienţă austriacă, franceză sau rusă, sub semnul căruia vor evolua arhitectura laică şi religioasă urmată şi de pictura şi sculptura în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este impresionant să constaţi coerenţa opţiunilor şi a soluţiilor tehnice abordate, fuziunea influenţelor străine cu realităţile autohtone, situaţie ce ar îndreptăţi pe istoricii de artă să vorbească de un stil al epocii Mihail Sturza.

Descriere: Planul bisericii are formă simplă, înscriindu-se într-un dreptunghi, fără nici un fel de abside, dovedindu-se a fi o soluţie inovatoare în epocă. Biserica are o anumit simetrie pe cele două axe, ceea ce este în spiritul arhitecturii neoclasice. Naosul şi pronaosul sunt contopite într-un spaţiu unitar, acoperit de o cupolă şi luminat de două

ferestre laterale foarte ample, terminate prin arce în plin cintru. Altarul este o încăpere foarte spaţioasa, depăşind dimensiulile pridvorului; altarul este bolitit prin o cupolă separată, care nu se vede însă la exterior; pe latura de sud altarul are o ieşide directă spre exteriorul bisericii.

Spaţiul pridvorului este foarte jos deoarece peste parter se ridică un turn-clopotniţă foarte înalt în comparaţie cu dimensiunile generale ale clădirii, având patru etaje până la baza acoperişului turlei. Biserica impresionează prin înălţimea acestui turn. Deasupra camerei clopotelor, spre cele patru puncte cardinale, se observă patru orificii rotunde, amintind de locul în care erau montate orologiile. Plastica exterioară a turnului seamănă foarte bine cu cea a bisericii „Metocul Maicilor" din Iaşi.

La exterior,faţadele prezintă elementele specifice arhitecturii de factură neoclasică. Ferestrele cu arce „în plin cintru" ale naosului şi ale turnului clopotniţă, modul de

rezolvare a cornişei, pilaştrii de la colţurile clopotniţei, sunt elemente ce susţin prezenţa neoclasicismul de provenienţă europeană. Simetria este cea care domina compoziţia faţadelor.

Pe mijlocul faţadei sudice, la partea inferioară, este amplasată o placă de marmură sub care, conform inscripţiei de pe ea, se află rămăşitele pământeşti ale principelui Alexandru Gh. Mavrocordat. Ca ancadrament este utilizat motivul grecesc stilizat, cel al valului marii.

Pe peretele sudic al bisericii, în interior, se află monumentul funerar al principelui Alexandru Gh. Mavrocordat, decedat la data de 18 martie 1907, în vârstă de 64 ani. El

era tatăl sculptoriţei Olga Sturdza, care este şi autoarea acestei lucrări reprezentative pentru personalitatea ei artistică. Monumentul înfăţişează gisantul celui decedat acoperit de un giulgiu, prin care se întrevăd, cu naturaleţe şi măiestrie, volumele corpului celui decedat. Sculptura principală este încadrată într-o nişa bordată de două coloane ce susţin o arcadă. Deşi abordarea generală este una clasică, integratu-se perfect în arhitectura interioară a epocii lui Mihail Sturza, apariţia siluetei feminine de la partea superioara face trimitere la eleganta *Jugendstilului*, implicit la receptivitatea acesteia spre curentele contemporane ei.

Reparaţii au fost executate în anii 1938, 2006.

Materiale: fundaţii masive din piatră; ziduri din piatră; planşee din lemn; şarpantă din lemn şi învelitoare din tablă.

Componente artistice, piese de mobilier şi alte inscripţii Se păstrează catapeteasma precum şi câteva, precum icoane si alte obiecte de cult.

Starea generală de conservare: În prezent, biserica este în stare bună de conservare, fiind renovată în anii 2004-2006.

Biserica „Sf. Gheorghe" din Găureni

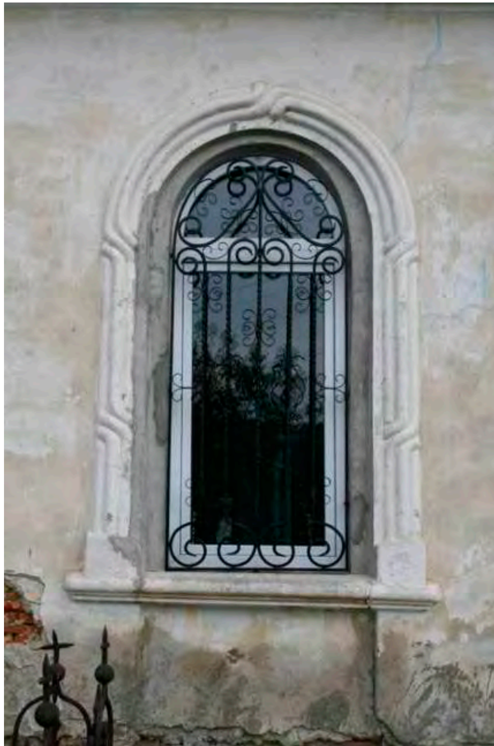
Biserica din Găureni, amplasată în cimitirul satului, nu este inclusă în lista monumentelor istorice, probabil şi pentru că nu se cunoştea apropape nimic despre trecutul său. O listă a bisericilor, întocmită la 1875, la cererea Protoieriei Iaşi, arată însă drept ctitori ai bisericii cu hramul „Sf. Gheorghe" două personale însemnate: pe Filaret Scriban, stareţul mănăstirii Socola, care a fost, vreme îndelungată, directorul Seminarului de la Socola (satul Găureni a aparţinut acestei mănăstiri), iar apoi chiar rector al Universităţii din Iaşi; cel de-al doilea „ctitor" este colonelul N. Singurov[1].

Acesta din urmă este arhitectul rus Nicolae Singurov, căruia i se datorează construcţia sau reconstrucţia a numeroase monumente din Iaşi, în epoca lui Mihail Sturdza. El a renovat, în 1843, Palatul Administrativ după incendiul de la 1827, el este cel care a refăcut acoperişul catedralei Mitropoliei după demantelarea cupolei propuse de G. Freywald, el a fost implicat şi în construirea Obeliscului Leilor (Monumentul Regulamentului Organic) din Grădina Copou. Se poate spune că N. Singurov a fost arhitectul oficial al domnitorului Mihail Sturdza. El s-a împământenit la Iaşi, locuind în clădirea de pe Bd. Copou care adăposteşte acum Casa de Asigurărilor de Sănătate (lângă Arhivele Statului). Este posibil ca Singurov să fi fost doar arhitectul, nu şi ctitorul bisericii.

Arhitectura biserici este una simplă, cu un spaţiu interior unitar, boltit în semicilindru. Este posibil ca turnul clopotniţă de deasupra pridvorului să fi fost adăugat ulterior. La exterior se remarcă ferestrele de mari dimensiuni, cu partea superioară rotunjită, având chenare în forma torsadei româneşti. Acest element decorative se regăseşte şi la ferestrele turnului-clopotniţă; este un element al stilului „neromânesc" se leagă probabil de renovarea de la 1925.

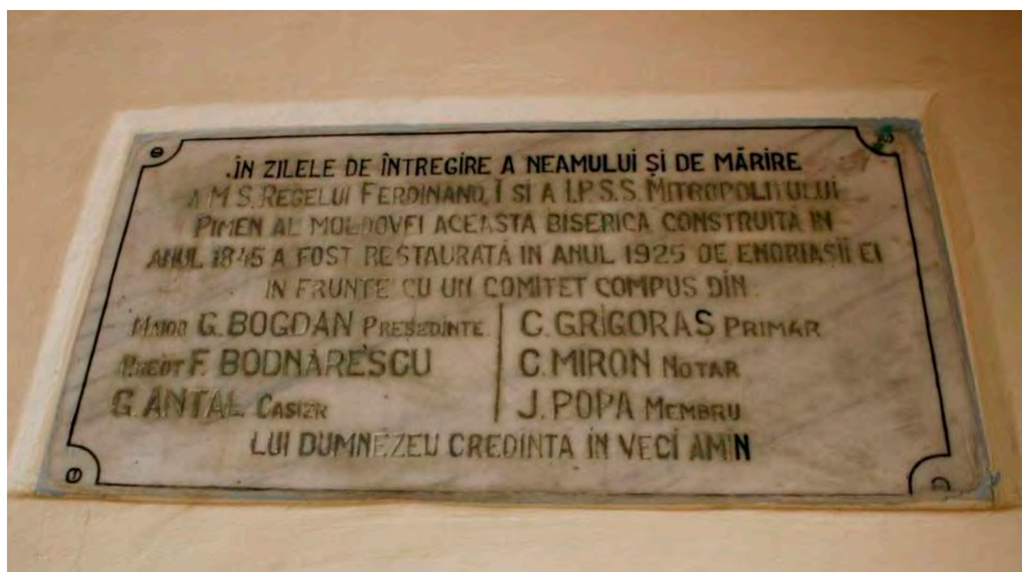

[1] M. Constantinescu, *Monografia biserici şi cimitirului Uricani*, Iaşi, 2007, p. 17, nr. 2.

O placă cu inscripţie arată că biserica a fost construită la 1845 şi că a fost reparată în anul 1925, de către un comitet având ca preşedinte pe maiorul G. Bogdan, iar ca membrii pe preotul F. Bodnărescu, casier G. Antal, C. Grigoraş primar, C. Miron notar şi J. Popa membru.

Biserica avea marcate fisurile exterioare cu cretă albastră şi prezenta câteva casete în elevaţie, adâncite până la cărămidă, indicii că este evaluată rezistenţa edificiului în vedrea unei consolidări.

În jurul bisericii se păstrează mai multe pietre de mormânt vechi cu inscripţii în grafie chirilică, datând din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Biserica a avut o zestre de icoane vechi, probabil interesante, dar care nu se mai află astăzi la faţa locului, fiind depuse (potrivit îngrijitorului bisericii) la depozitul de obiecte religioase al Mitropoliei Moldovei, aflat în incinta mănăstirii Golia din Iaşi. Acestea ar necesita o cercetare specială, care depăşeşte cadrul propus în paginile de faţă.

PALATUL BELDIMAN-MAVROCORDAT-STURDZA DE LA MIROSLAVA (LICEUL AGRICOL)

Sorin Iftimi, Ioana Cioflâncă

Vechimea fostului palat boieresc de la Miroslava nu este cunoscută cu precizie, diversele etape de construcţie urmând să fie lămurite de acum înainte. Conacul, asemeni construcţiilor rurale de acest fel, era înzestrat cu biserică şi o grădină de agrement, ceea ce a determinat pe proprietarii dinainte de 1800, să-l transforme în palat de vară, când moda reşedinţelor de vară începuse şi în Moldova.

Proprietarii moşiilor s-au tot schimbat de-a lungul vremurilor, acestea tot trecând de la o familie boierească la alta, în funcţie de nevoile financiare de moment, sau prin transmiterea lor, către fiicele acestora, prin zestre sau moştenire. Din acest motiv succesiunea proprietarilor este destul de greu de urmărit. În 1796, moşia şi conacul de la Miroslava aparţineau familiei boiereşti Balş. În anul 1801, moşia trecea în proprietatea boierului Vasile Beldiman care construia o reşedinţă de vară pe domeniul de la Miroslava.

Fig. 1– Palatul de la Miroslava. Faţada principală.

Construcţiile care s-au succedat pe acest loc sunt legate de un şir întreg de proprietari de seamă: Todiraş Balş pe la 1800, Vasile Beldiman, Alexandru Beldiman,

Alecu Mavrocordat, Vladimir Ghițescu, colonelul Constantin Langa, Constantin Langa-Râșcanu[1].

Primul proprietar despre care s-a vorbit**,** Todiraş Balş, este diferit de baş-boierul Teodor Balş („Frederic")[2]. Acest Teodor Balş (1743-1810) era fiul lui Lupu Balş. El a fost vornic (1790) şi logofăt (1800). A fost căsătorit de două ori: cu Maria, fiica lui Pârvu Cantacuzino şi respectiv cu Zoe, fiica lui Vasile Roseti (călugărită *Elisabeta*, la mănăstirea Văratec).

O casă boierească a fost construit pe terenul curţii boiereşti de la Miroslava pe la anul 1800, de către vornicul Teodor Balş. După cum se vede de pe planul oraşului Iaşi al lui J. Bayardi (1819), Palatul avea o formă oarecum de cruce, orientat est-vest pe lungime, ceea ce nu mai corespunde cu planul clădirii păstrate astăzi, care are formă de „L"[3].

*

Vornicul Todiraş Balş a dăruit reşedinţa de la Miroslava ca zestre fiicei sale, Catinca, la căsătoria acesteia cu logofătul Alexandru Mavrocordat. În anul 1825 palatul a fost oferit, prin foaia de zestre, fiicei lor Marghioala (Maria), care s-a măritat cu Vasile Beldiman[4].

Vornicul Vasile Beldiman era fiul vornicului Alecu Beldiman, autorul *Tragediei Moldovei*, scriere referitoare la mişcarea eteristă de la 1821. El a fost epitrop al Instrucţiunii publice şi inspector al „Şcoalelor"[5]. Acesta a înfiinţat, în palatul său de la Miroslava, *Institutul de educație pentru fiii de nobili*. Casa sa din Iaşi este cea din strada Păcurari, unde acum e sediul Universităţii „Apollonia".

Fig. 2 – Vornicul Vasile Beldiman.

---

[1] Valeriu Slusaru, *Miroslava*, Iaşi, 1970, p. 50, 92

[2] Mihai Dim. Sturdza, *Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică şi biografică*, Bucureşti, Editura Simetria, 2004, p. 254.

[3] Ioan Albu, *Din istoricul palatului şi parcurilor de la Miroslava*, în volumul *Un veac şi jumătate de învăţământ agricol la Miroslava*, Liceul Agroindustrial Miroslava-Iaşi, 1981, p. 18-26 (*dactilo*).

[4] Valeriu Slusaru*, op. cit.*, p. 44.

[5] Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 407.

Vornicul Vasile Beldiman, în iulie 1844, a devenit epitrop al Casei Apelor din Capitală (Iaşi)[6]. La 1 aprilie 1848, a fost făcut mare postelnic şi secretar de stat[7]. La sfârşitul lunii august 1848, el a fost numit epitrop al învăţăturilor[8]. Vasile Beldiman mai este cunoscut în calitate de vel agă, şi de pârcălab de Galaţi[9].

*

Reşedinţa de la Miroslava a găzduit una din primele instituţii de învăţământ din epoca modernă. Trei profesori francezi, foşti ofiţeri francezi în armata lui Napoleon, De Lincourt, Chefneaux şi Joseph Bayard hotărau, în 1830, să deschidă, în conacul de la Miroslava, o şcoală pentru educarea fiilor de boieri[10]. La 24 octombrie 1831 se deschideau oficial cursurile *Institutului de Educaţie pentru Fiii de Nobili*. Institutul îşi propunea să îi înveţe pe fiii boierilor „limbile streine, cele mai căutate în acele vremi, franceza, germana; greceasca, cum şi matematicile, gramatica, geografia, istoria, etc."[11]. Printre elevii care au frecventat această şcoală amintim pe Mihail Kogălniceanu, beizadeaua Grigore Sturdza, Panaite Radu, Cananău, Alecu Paladi şi mulţi alţii.[12] Cursurile şcolii erau destul de costisitoare, accesibile doar boierilor înstăriţi. Familia Kogălniceanu plătea pentru educaţia fiul lor, 2000 de galbeni. La data de 16 iunie 1832, *Albina Românească* cuprindea în paginile sale un reportaj de la examenul de absolvire a primului an de studii la Miroslava. La ceremonia de premiere participa Mihail Sturdza iar locul întâi era acordat elevului Mihail Kogălniceanu. În acest institut îşi găseşte originea învăţământul agricol din Moldova, întrucât printre obiectele care se predau aici, la mare cinste, având în vedere că elevii erau toţi fii de mari moşieri, era *Istoria Naturală* în care plantele erau grupate şi studiate după sistemul agronomic filotehnic şi nu după cel propus de biologie. Şcoala îşi închide oficial porţile în 1834, când absolvenţii primei promoţii plecau împreuna cu profesorii lor francezi să-şi continue studiile la Paris.

Valeriu Slusaru este de părere că cea mai veche clădire din ansamblul construcţiilor şcolare de la Miroslava este construcţia care a servit, mai târziu, ca magazie de alimente, spălătorie şi bucătărie. Este o construcţie cu ziduri groase, vechi. Acesta credea că, cel mai probabil, în acea clădire a funcţionat Pensionul[13].

---

6 „Albina Românească", XVI, nr. 59, 27 iulie 1844, p. 245.
7 *Ibidem*, XX, nr. 27, 1 april. 1848, p. 108.
8 *Ibidem*, XX, nr. 69, 29 aug. 1848, p. 277.
9 Octav-George Lecca, *Familiile boiereşti române*, ediţie de Alexandru Condeescu, Ed. Libra, Bucureşti, f.a. , p. 117.
10 Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 50
11 N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi. Monografie istorică şi socială, ilustrată*, Iaşi, p. 466
12 *Ibidem.*
13 Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 50, 92.

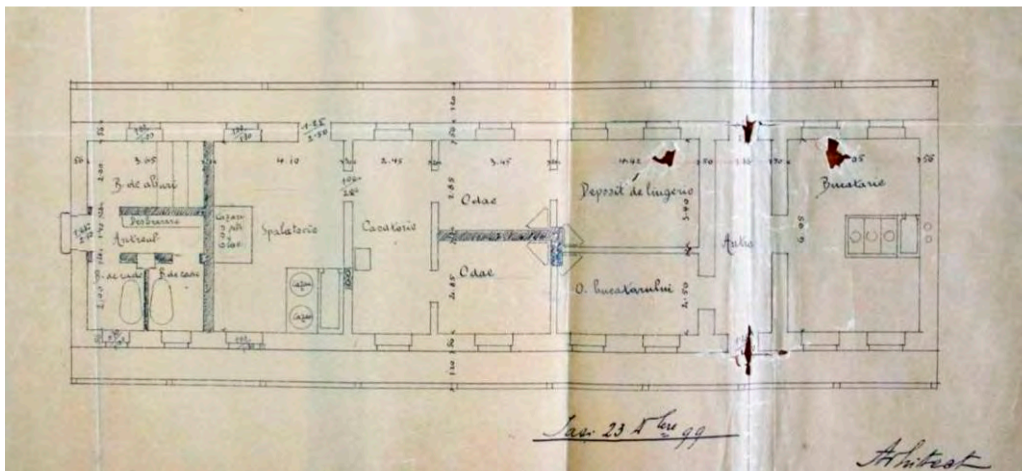

Fig. 3 - Pensionul de la Miroslava. Astăzi anexă gospodărească.

Palatul de la Miroslava, datat la începutul secolului al XIX-lea, a fost inclus pe *Lista monumentelor istorice* din anul 2004, la numărul 1447, sub numele ultimului proprietar, drept „Casa Sturdza”, având codul IS-II-m-B-04204.

Vechea clădire a fost construită pe la 1849-1855. Palatul, având 20 de încăperi, a fost edificat în stil neoclasic. Se disting două etape de construcţie: clădirea principală, cu latura lungă orientată est-vest, are parter şi etaj, iar turnul are parter şi două etaje. La etajul palatului, spre faţada de sud, se află o sală mare, simplă, luminată de trei ferestre având partea superioară arcuită („în plin cintru”), de proporţii clasice. Pe faţada exterioară această sală („salon”) este subliniată prin coloane angajate la o treime. La parter se păstrează o uşă din fier care pare a fi cea originală[14]. În partea opusă, pe faţada din spre nord, a fost amenajată o spaţioasă *loggie* (2,5 m lăţime), care se întinde pe toată lungimea clădirii. Aceasta oferea o foarte plăcută privelişte spre parcul mare al reşedinţei, dar mai ales o frumoasă panoramă asupra oraşului Iaşi.

Fig. 4 - Palatul de la Miroslava. Faţada secundară.

[14] Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 49.

Vasile Beldiman a stăpânit palatul până la moartea sa. Construcţia acestui palat a fost începută de vornicul Vasile Beldiman, la 1849 (după Gh. Băileanu)[15]. Acesta a decedat în 1853, dar văduva sa a continuat construcţia, până prin 1855, acumulând datorii însemnate.

Văduva lui Vasile Beldiman, Marghioliţa (Maria), era născută Mavrocordat[16]. Ea era sora Zoiţei, doamna lui Gheorghe Bibescu vodă din Muntenia[17]. Moşia Miroslava a fost împărţită apoi, de Marghioliţa, între cei doi fii pe care îi avea familia: Vasile şi Alexandru. Palatul şi parcurile au revenit fiului mai mic, Alexandru Beldiman[18].

Alexandru Beldiman (1832-1898) s-a căsătorit la 1854, cu Smaranda Callimachi. El a fost prefect de poliţie al Bucureştilor la 1865, până la detronarea lui Cuza (11 februarie 1866). După acest eveniment s-a retras din viaţa politică. În anul 1871 a fondat la Iaşi ziarului „Adevărul"[19]. Din 1888, ziarul s-a mutat la Bucureşti, tot sub conducerea sa.

Fig. 5, 6 - Alexandru Beldiman.

Mormântul lui Alexandru Beldiman se află la mănăstirea Ciorogârla de lângă Bucureşti (1892). Fiul său mai mare Alexandru Beldiman (1855-1924), a fost delegat la României la *Comisia Europeană a Dunării* şi apoi ambasador la Belgrad (1888) şi la Berlin (1896-1916). Fiul mai mic, Edmond-Vasile Beldiman (1861-1919), a fost prefect de Dâmboviţa şi de Ilfov.

---

15 Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 50, 92.

16 Pentru Marghioliţa Beldiman (n. Mavrocordat), vezi Rudolf Suţu, *Iașii de odinioară*, vol. II, 1928, p. 3-5.

17 Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 405.

18 Ioan Albu, *op. cit.*, p. 19.

19 Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 406; Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor din România (1800-1898)*, ediția a II-a, îngrijită de Dan Jumară, Editura Alfa, Iași, 2004, p. 39; vezi şi Octav-George Lecca, *op. cit.*, p. 118.

În jurul anului 1883, documentele îl arată ca proprietar al palatului de la Miroslava pe Alecu Balş. La 1892, soţia acestuia, Elena A. Balş, a vândut moşia Miroslava, cu tot cu palat, lui Vladimir Ghiţescu. După trei ani, la 1895, palatul a fost cumpărat de către Constantin Langa[20] (1829-1914). Colonelul Constantin Langa a fost ordonanţă a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, avansând până la gradul de locotenent-colonel. Prin el s-au transmis mai multe obiecte originale ale Domnului Unirii către muzeele ieşene. Colonelul Langa a devenit ulterior şi primar al oraşului Iaşi (7 iunie 1891 - 30 mai 1892). În vremea sa, a fost întocmit un proiect de amenajare a unui Azil de bătrâni în reşedinţa de la Miroslava. La 1899 s-au întocmit planurile şi devizele de lucrări necesare pentru adaptarea clădirii la noua destinaţie[21].

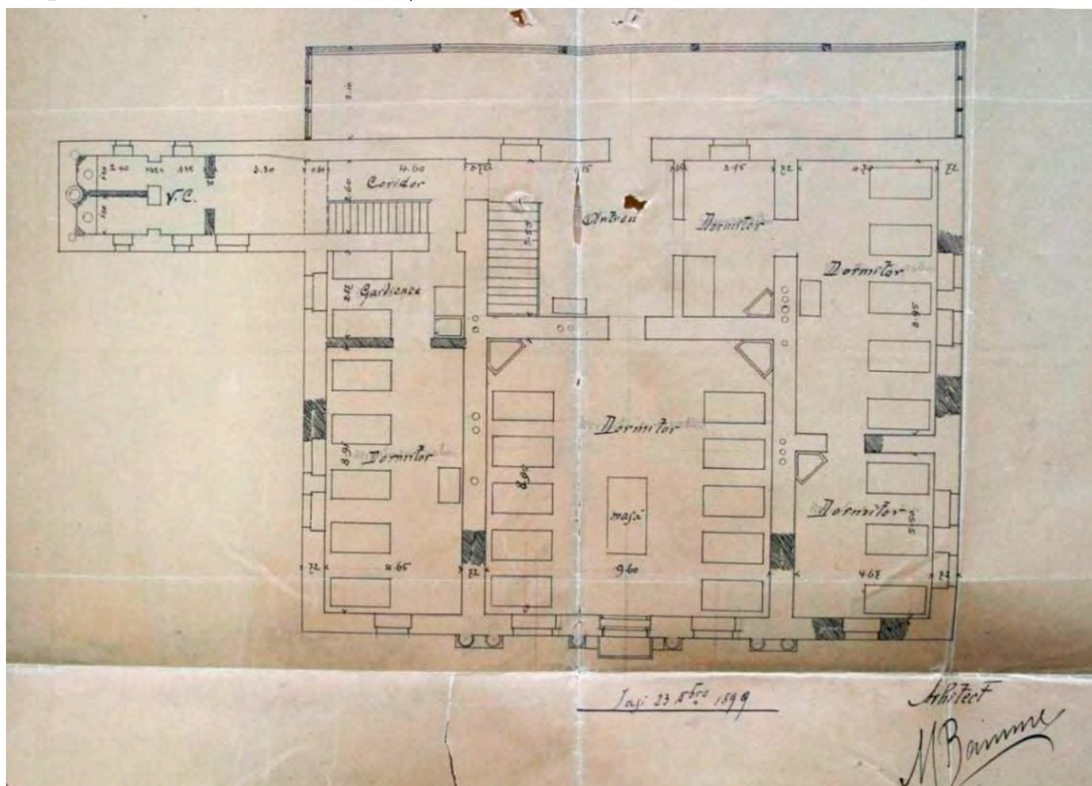

Fig. 7 - Planul Palatului de la Miroslava. Etajul I.

Lucrările ce aveau să fie făcute asupra palatului erau estimate la suma de 8 416, 70 lei. În proiect intrau însă şi atenansele, grajdurile, biserica şi crâşma din apropiere, astfel încât suma totală necesară pentru acestea a fost estimată la 30.800, 53 lei.

Constantin Langa nu păstrează prea mult proprietatea, la 1900 vânzând palatul şi dependinţele (cu parcurile şi terenul pe care se află biserica) lui Alexandru Mavrocordat, care cumpărase şi moşia învecinată, Corneşti[22]. Constantin Langa a fost înhumat într-un frumos monument funerar de la cimitirul Eternitatea din Iaşi.

La 1900, Alexandru Mavrocordat, proprietarul moşiei Corneşti, cumpărată de la Constantin Anghel (tatăl poetului), a preluat de la colonelul Constantin Langa numai palatul cu dependinţele şi parcurile şi terenul pe care se află biserica din curte, nu şi

---

[20] Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 46.

[21] DJANI, Epitropia Sf. Spiridon, dos. 726/1900.

[22] Ioan Albu, *op.cit.*, p. 20.

restul moşiei Miroslava. Proprietarul a decedat în 1907, la Paris, (fără legătură cu răscoala) fiind îngropat în exterior, lângă temelia bisericii din curtea palatului, loc marcat şi astăzi de o frumoasă piatră funerară. Ulterior fiica sa, Olga, devenită prin căsătorie Sturdza, cunoscută şi ca artist plastic, a sculptat în marmură un valoros monument funerar, amplasat în interiorul bisericii, pe peretele de sud.

Fig. 8 - Alexandru Mavrocordat, tatăl Olgăi Sturdza.

Alexandru Mavrocordat („Muţunachi") era un om cu o cultură foarte vastă, vorbind curent limbile franceză, germană, greacă (modernă şi antică) posedând numeroase cunoştinţe în domeniul literaturii, dar şi al ştiinţelor pozitive. Şi-a făcut studiile în Germania. Era un pianist de valoare şi excela în şah (partenerii preferaţi fiind junimistul Alexandru Gr. Suţu şi dr. Rosenthal). Biblioteca sa era una dintre cele mai însemnate nu doar din Iaşi, ci chiar din ţară; aceasta „ocupa o odaie spaţioasă a castelului său de la Miroslava"[23]. Era pasionat de literatura greacă antică. Era un bărbat înalt, spătos, purtând o barbă mică; era îmbrăcat întotdeauna într-o redingotă lungă, până la genunchi. Alexandru Mavrocordat era originar din Focşani, dar s-a stabilit definitiv la Iaşi prin căsătoria cu Lucia Cantacuzino-Paşcanu. Familia a avut trei copii: Olga Sturdza, o altă fiică ce s-a căsătorit cu Paul Moruzi şi un fiu decedat la vârsta de 21 de ani.

Alexandru Mavrocordat a refăcut palatul şi a construit impozantul turn, pe trei nivele. Blazonul familiei este aplicat acum la colţurile clădirii, pe glafurile de sub acoperiş, iar pe faţada dinspre sud sunt înscrise iniţialele sale „A.M.". Astăzi nu se mai păstrează aceste însemne.

[23] Rudolf Suţu, *Iaşii de odinioară*, vol. II, Iaşi, Editura „Viaţa Românească", 1928, p. 20-22.

Fig. 9 - Ofiţeri români la Palatul de la Miroslava (1917).
În grup sunt prezenţi mareşalul Prezan, dr. Elie Radu, dr. Baliff, dr. Veisa, Antonin Ciolan, col. Zadic, cpt. Scheleti, cpt. Motăş, cpt. Zipa ş.a.

În condiţiile în care fiul său, George, cerea inventarierea averii, palatul de la Miroslava rămânea deschis pentru adăpostirea rudelor venite să participe la înmormântare[24]. După moartea prematură a lui George Mavrocordat într-un accident de călărie, palatul de la Miroslava a rămas în proprietatea Olgăi, fiica lui Alexandru Mavrocordat. Aceasta este cunoscuta artistă plastică Olga Sturdza, care a fost căsătorită cu Mihail D. Sturdza (nepotul de fiu al domnitorului Mihail Sturdza)[25]. Ea a fost ultima proprietară aristocrată a palatului, care de atunci a fost recunoscut ca „Palatul Sturdza". După Primul Război Mondial, prinţesa nu s-a ocupat doar de sculptură, domeniu în care a excelat, ci şi de rezolvarea unor probleme sociale. Astfel, la 1 noiembrie 1918, Olga Sturdza înfiinţa, în palatul de la Miroslava, o şcoală pentru orfanii ai căror părinţi îşi pierduseră viaţa pe front. Şcoala devenea nucleul model al *Societăţii pentru Ocrotirea Orfanilor de Război*, care a generat în final înfinţarea a 270 de instituţii similare în toată România, ce adăposteau un număr de 340.000 de orfani. Olga Sturdza a dat în folosinţă clădirea, cu tot terenul din jur, acestui orfelinat care, ulterior va fi transformat în şcoală agricolă[26].

---

24 Rodica Eugenia Anghel, *Olga Sturdza – contribuţii privind viaţa şi activitatea*, în Arhivele Moldovei, nr. I-II, 1994-1995, p. 72.

25 Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 50.

26 Valeriu Slusaru, *op. cit.*, p. 50.

Fig. 9 - Efigia Olgăi Sturdza pe fațada principală a palatului.

La 1 septembrie 1919, în palatul Sturdza de la Miroslava se înființa o Școală de Agricultură cu rezultate deosebite. Această instituție s-a transformat în Școala Inferioară de Agricultură în 1921. În 1935, prin desființarea *Societății pentru Ocrotirea Orfanilor de război*, Școala de agricultură de la Miroslava a trecut în subordinea Eforiei Școlii de agricultură, până în 1946. După 1950 aici au funcționat diverse instituții școlare cu profil agricol.

Din 1919 până în 1954, Școala se remarca printr-o fermă model cu numeroase sectoare de producție, în care se aplica cea mai avansată tehnică agronomică a vremii. În această perioadă instituția a avut statutul de Școală pilot a *Societății pentru Ocrotirea Orfanilor de Război* și o încadrare de excepție, fiind locul în care se perfecționau cadrele didactice din sistem. În anul 1946, Olga Sturdza era obligată să doneze statului atât palatul cât și terenul agricol (peste 200 de ha), parcurile inclusiv toate dependințele, toate acestea devenind proprietatea școlii agricole.

Prin Hotărârea de Guvern 90/1954 Școala a fost expropriată de toate bunurile sale, inclusiv de cele 240 de hectare teren ale fermei didactice, care au fost puse la dispoziția GAS (Gospodărie Agricolă de Stat) Bucium, ulterior IAS (Întreprinderea Agricolă de Stat) Miroslava. După aceasta, Școala a continuat să funcționeze în perimetrul de bază, de 6 hectare, ocupate de clădiri, curte și parc, toate grupate în jurul palatului.

Anul 1974 aduce cu sine și schimbarea denumirii Școlii în Liceul Agroindustrial Miroslava, pentru ca în 1991 Ministerul Educației să aprobe denumirea de Grup Școlar Agricol „Mihail Kogălniceanu", în semn de prețuire pentru tradiția școlii și pentru cel ce a fost întâiul elev și întâiul premiant al școlii. În anul 1996, conducerea școlii recăpăta de la stat 107 hectare pentru refacerea parțială a fermei didactice „Principesa Olga M. Sturdza".

Fig. 11 - Reşedinţa de la Miroslava vedere aeriană, 1917.

Parcul Liceului Agricol de la Miroslava se află pe lista *Parcurilor dendrologice* din judeţul Iaşi. Ca majoritatea obiectivelor din această categorie, parcul liceului este moştenire a unei vechi reşedinţe boiereşti, fiind amenajat, iniţial, în stilul peisajer de la sfârşitul secolului al XIX-lea[27]. Parcurile de acest gen erau concepute ca adevărate colecţii dendrologice, foarte potrivite pentru studiul speciilor. Ele erau asemeni unor grădini botanice private, ce cuprindeau zeci sau chiar sute de specii diferite. În *Planul oraşului Iaşi* realizat de J. Bayardi, la 1819, este înregistrat şi Palatul de la Miroslava, cu cele două parcuri ale sale: unul mai mare, la nordul clădirii, iar altul în sudul clădirii, de dimensiuni mai reduse. Ele au fost concepute împreună cu Palatul, intrând în dialog cu acesta, oferind priveliști remarcabile locatarilor.

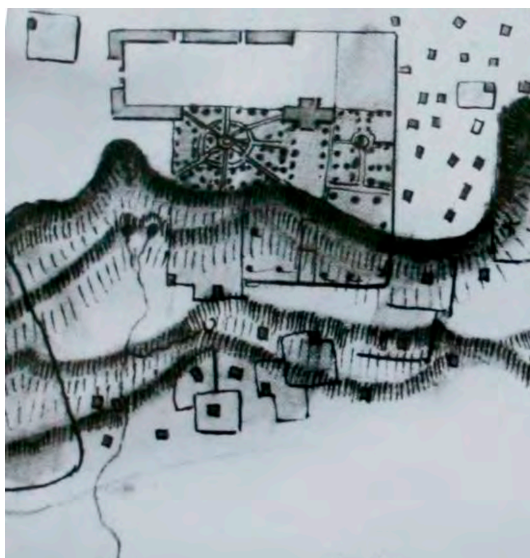

Fig. 12 - Reşedinţa de la Miroslava în Planul Bayardi (1819).

---

[27]Ioan Albu, *op. cit.*, p. 18-26.

Parcul mic, dinspre sud, a fost amenajat în stil francez, cu arhitectură elaborată şi simetrică; acesta are o suprafaţă de 0,2 ha. El a fost îngrădit şi s-a bucurat de o îngrijire continuuă. Parcul cel mic şi-a păstrat caracteristicile stilului clasic, cu linii drepte şi figuri geometrice, cu ronduri pe linia lui de simetrie, cu compoziţia axată spre palat, constituind o continuare a ieşirilor din sălile de recepţie. Parcul conţine o mare varietate dendrologică şi floricolă: cireşi japonezi, thuya, patru exemplare de molizi, ienuperi, duzi etc.

Fig. 13 - Ruinele vechiului „havuz" al parcului.

Parcul mare, dinspre nord, a fost conceput în stil peisajer, de inspiraţie englezească; acesta se întindea pe 1, 25 ha. În continuarea acestuia se întindea o pădure de 8 ha, ce cuprindea o bogată varietate de arbori şi arbuşti. Între pădure şi palat se deschide o alee de *Thuya occidentalis*, de efect arhitectural. În parcul mare, locul aleilor geometrice este luat de aleile sinuoase care se strecoară printre ierburi şi flori. Asupra coronamentului arborilor şi arbuştilor nu s-a intervenit cu foarfeca, lăsând ca acestea să se desfăşoare în mod natural. Terenul nu a fost modelat, pentru formarea teraselor şi peluzelor plane, ci a fost lăsată forma naturală a reliefului, cu ondulaţii diferenţiate ce constituie farmecul stilului peisajer. Flora arboricolă este format din pini, un salcâm japonez uriaş, pini negri, molizi, salcâmi piramidali, pruni ornamentali, ulmi, stejari, duzi. Numeroase sunt şi speciile de arbuşti: forsytia, deutzia, thuya, spireea, caprifoi, iasomie, zmăşâţă etc.

Fig. 14 - Alee a parcului decorată cu capiteluri de la vechile construcţii.

În colţul nord-vestic se înalţă o movilă de 3 metri, pe vârful căreia era amenajat cândva un foişor acoperit, înconjurat de tufe de liliac, ce oferea o privelişte încântătoare asupra oraşului Iaşi, a văii Bahluiului şi spre satele Breaza şi Valea Lupului. În aceeaşi linie cu foişorul, în partea dinspre palat, a fost amenajat un bazin din piatră, având o imagine reniformă, alimentat în prezent de la casa de ape din curtea Liceului. Acestora li se adaugă o livadă cu diferite soiuri de pomi fructiferi şi o alee de plopi ce se continuă şi în afara curţii, precum şi o alee cu tei.

PODOABELE BISERICEŞTI DIN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Liliana Condraticova

Evoluţia orfevrăriei din secolul al XIX–lea poate fi divizată cronologic în două etape distincte, determinate de numeroase aspecte semnificative: tehnicile de lucru folosite în atelierele de giuvaiergerie, materiile prime utilizate, tendinţele artistice, marcajul aplicat conform standardelor. Analizând materialele documentare şi colecţiile muzeistice din Republica Moldova, specificăm următoarele perioade de dezvoltare a orfevrăriei basarabene: prima etapă, anii 1812–1850, şi cea de-a doua etapă, anii 1850–1900, delimitarea fiind bazată pe deschiderea camerei de marcare la Chişinău, la mijlocul secolului al XIX–lea. În paginile prezentului studiu vom încerca să reliefăm dezvoltarea orfevrăriei basarabene din prima jumătate a secolului al XIX–lea.

Dezvoltarea economică corespunzătoare, apariţia şi înflorirea oraşelor moderne basarabene, comerţul intens interior şi exterior, sunt doar câteva condiţii indispensabile pentru ascensiunea orfevrăriei. Situaţia economică dificilă din Basarabia şi conflictele militare permanente au redus substanţial numărul de obiecte de artă din regiune, multe din ele fiind vândute, retopite sau confiscate. După 1812 Basarabia fusese în patru rânduri teren de desfăşurare a forţelor militare ruseşti antrenate în războaie. Despre nivelul de dezvoltare în Moldova a comerţului cu mărfuri preţioase (metale, pietre şi bijuterii) ne poate vorbi „Catastihul vamal”, în baza căruia pot fi deduse influenţele politice şi economice exercitate în ţările române, preţul obiectelor şi bunurile comercializate (*cf.* Tabelul 1).

Tab. 1. Tabelul mărfurilor comercializate prin vama Moldovei
(este păstrată terminologia originală, *apud* Gh. Ghibănescu, *Catastihul Vămilor Moldovei*, p. 16-41.)

Denumirea mărfii	**Cantitatea**	**Preţul**
Dinte de fil, elefant	1 oca	44 aşpri
Chehrimbar	9 oca	3 groşi şi 70 aşpri vechi
Corale şi mărgeane	1 oca	42 aşpri
Mărgele	14 oca	1 gros vechi
Oglindă de chihlimbar	cele mici cele mari	de la 10 aşpri de la 55-95 aşpri
Stecle cristal	un sentuc mare un sentuc mic	5 groşi 3 groşi
Fildeş	44 ocale	50 aşpri

Potrivit *Catastihului vămilor Moldovei din 1765*[1], din cele 265 de articole semnalate, fac parte şi mărfurile trecute prin vămile de pe Nistru. Subliniem, în mod deosebit, articolele preţioase trecute prin vămile Moldovei, cu preţul lor de desfacere, cunoscute în baza informaţiilor selectate din catastihul menţionat. Graţie tabelului studiat, putem conchide că în Moldova, la hotarul secolelor XVIII–XIX circulau importate mărfuri scumpe: „chihlimbar”, „coral”, „cristal”, „fildeş”, „mărgean”, mărgele colorate, folosite pe larg la confecţionarea podoabelor personale şi decorarea inventarului bisericesc. În diverse catastihuri vamale păstrate (1761, 1765) mai sunt enumerate obiecte de mozaic („psifechia”), aurul („zer”) şi numeroase obiecte de aur („zerzeli”)[2], ceea ce denotă interesul populaţiei faţă de obiectele de lux, utilizarea metalelor nobile pentru confecţionarea bijuteriilor, talismanelor şi a mătăniilor. Cererea de bijuterii personale şi podoabe bisericeşti în Chişinău este dictată, în primul rând, de situaţia economică stabilă din oraş, poziţia financiară a orăşenilor, numărul bisericilor şi mănăstirilor din Basarabia, precum şi de activitatea în capitală a unor oameni cu renume, care au lăsat amprente deosebite în istoria Basarabiei. După 1812, Basarabia este supusă legislaţiei economice din Imperiul Rus, care reglementa procesul de deschidere a unor ateliere noi, relaţiile comerciale cu Rusia sau tranzitarea mărfurilor prin vămile din gubernia Basarabia. Potrivit listei mărfurilor transportate prin vămile din Basarabia, putem stabili care sunt cele aduse sau exportate. Din Imperiul Austriac, prin localitatea de graniţă Noua Suliţă[3], se importau în Basarabia articole de metal; prin vămile de la Sculeni, Leova şi Lipcani, se derula comerţul cu Ţara Moldovei, de unde se importau articole de metal, mărfuri orientale şi perle[4], unele mărfuri luau ulterior calea spre Podolsk, Kiev şi Harkov. În primii ani după anexare, în Basarabia se importau foarte multe articole de metal din ţările vecine, dar conform noilor regulamente vamale din 1825–1830, s-a trecut la importul exclusiv din Rusia, unde preţurile erau mai reduse comparativ cu preţurile mărfurilor importate din Europa.

Astfel, constatăm că mărfurile industriale erau importate, iar meşterii autohtoni puteau să reziste cu mare dificultate concurenţei aprige din partea producătorilor străini. Producţia industrială din Basarabia nu satisfăcea necesităţile interne ale consumatorilor, din care considerente, această provincie manifestatând totdeauna necesitatea de a importa cantităţi foarte mari de materii fabricate sau semifabricate.

Ateliere de giuvaiergerie din Basarabia din prima jumătate a secolului al XIX-lea

Dezvoltarea orfevrăriei este sortită eşecului în lipsa atât a meşteşugarilor iscusiţi, care prin talentul lor să contribuie la înflorirea şi afirmarea meseriei profesate, cât şi a negustorilor care se ocupau de promovarea articolelor confecţionate, posibilă în condiţiile unei politici comerciale şi vamale adecvate pe plan intern şi extern. De la începutul secolului al XIX-lea în Basarabia îşi fac apariţia meşteşugari care se ocupă exclusiv cu giuvaergeria, această meserie devenind unica lor sursă de existenţă. Cel mai mare centru meşteşugăresc din Basarabia în secolul al XIX-lea era oraşul Chişinău, după care urmau Ismail, Tighina, Cetatea Albă, Hotin, Soroca. Principalul centru de comercializare era târgul de la Chişinău. Deja prin anii ’40 ai secolului al XIX-lea sunt

[1] Ghibănescu, Gh. *Catastihul Vămilor Moldovei, 1765*, Iaşi, Editura Lumina Moldovenească, 1921, p. 12.

[2] Zelenciuc, V. Kalaşnikova N. *Vestimentaţia populaţiei orăşeneşti din Moldova (secolele XV–XIX).* Chişinău, Editura Ştiinţa, 1993, p. 47.

[3] În localitatea Noua Suliţă se întâlneau graniţele a trei state: Imperiul Austriac, al Imperiul ţarist şi ale Moldovei.

4 *История народного хозяйства МССР. 1812–1917,* Кишинев, Штиинца, 1977, p. 93.

atestaţi meşteri care se ocupau preponderent de confecţionarea articolelor de metal (*cf.* Tabelul 2). Pe lângă potcovari, ceasornicari şi fierari, în această listă sunt incluşi şi bijutierii. Cei 340 de meşteri erau împărţiţi în trei categorii în funcţie de profesia exercitată, în ultima categorie fiind incluşi meseriaşii care deserveau un cerc foarte restrâns de consumatori: gravorii, argintarii, aurarii.

Tab. 2. Tabelul meseriilor din Basarabia. Recensământul din 1897

Meseria practicată conform Recensământului din 1897[5]	Confecţionarea de tablouri, bijuterii, inventar bisericesc	
Nr. meşterilor independenţi	427	
Nr. membrilor familiei	775	
Total meşteşugari	1202	
Dintrei ei muncitori	117	
Meseria practicată conform tabelului meşteşugarilor din Moldova de la 1774[6]	oraş	sat
Prelucrarea metalelor	90	88
Meserii artistice legate de metale preţioase	16	81

Astfel, creşte evident numărul meşteşugarilor, se afirmă meserii legate de prelucrarea artistică a metalului, anume confecţionarea bijuteriilor, fiind folosite tehnici ca turnarea, forjarea, gravarea. Meşteri argintari sunt atestaţi şi în alte oraşe basarabene. Spre exemplu, în 1824, în judeţul Hotin, un oarecare argintar, Bercu Davidovici, plătea anual impozit un leu (în total, tagma evreilor plătea anual 1217 lei)[7].

În baza documentelor care ne-au fost accesibile, putem afirma că la începutul secolului al XIX-lea în Chişinău funcţionau câteva ateliere mici de bijuterii, precum şi persoane particulare care profesau prelucrarea artistică a metalului preţios, ceea ce a contribuit – prin decizia guvernatorului regiunii, de la 12 mai 1817– la asocierea argintarilor şi aurarilor din oraş într-o Corporaţie a bijutierilor[8]. Astfel, în anul 1817 are loc oficializarea juridică a activităţii *Corporaţiei bijutierilor basarabeni*, care practicau această meserie în oraşele din regiune cu mult înainte de 1812. Prin Hotărârea din 17 mai 1817 a fost formată conducerea acestei corporaţii, în frunte aflându-se un staroste – „ţehmister”, cu 2-4 adjuncţi, în funcţie de mărimea atelierului. Toate atelierele se subordonau Departamentului Meseriilor în frunte cu un „burgmeister”, ales prin vot secret, de membrii atelierilor care funcţionau în oraş şi confirmat de Duma Orăşenească[9]. În luna mai 1833 a fost publicată interdicţia de a se ocupa cu meşteşugul ales fără a avea licenţă (autorizaţie specială acordată de Departamentul Meseriilor), iar în

[5] *История народного хозяйства. 1812–1917*, 1977, 243
[6] *История народного хозяйства 1976*, 361.
[7] Ghibănescu, Gh. *Surete şi izvoade.* Documente Basarabene, Iaşi, Editura Dacia, 1922. Vol. XI, p. 10.
[8] *Юбилейный сборник города Кишинева. 1812–1912*, Кишинев, Издано Кишиневским Городским Общественным Управлением, 1914, p. 79.
[9] *Юбилейный сборник города Кишинева. 1812–1912*, Кишинев, Издано Кишиневским Городским Общественным Управлением, 1914, p. 80.

1854 au fost elaborate şi stabilite *însemnele corporaţiei*, marca aplicată pe articolele de bijuterii confecţionate în acest atelier unificat. *Corporaţia aurarilor şi argintarilor* a existat pe parcursul secolului al XIX-lea, activitate confirmată numai de actele administraţiei ruse menţionate anterior, deoarece în acest moment nu cunoaştem obiecte executate în atelierele membrilor acestei bresle.

Totodată, asocierea argintarilor şi aurarilor într-o corporaţie cu organ unic de conducere şi statut juridic, ne conduce spre afirmaţia că, în Basarabia, la începutul secolului al XIX-lea, deşi industria era foarte slab dezvoltată, exista un număr considerabil de meşteri care prelucrau metalul preţios, având tradiţii bogate. Din păcate, orfevrăria este un domeniu în care articolele create pot fi cu uşurinţă topite, schimbate sau vândute, primând valoarea intrinsecă a materialului preţios folosit, sau schimbările determinate de evoluţia modei; în acest fel poate dispărea, cu uşurinţă, cea mai mare parte a bijuteriilor create într-o anumită epocă, care devin astfel foarte dificil de studiat.

Orfevrăria bisericească în Basarabia

Obiectul cercetărilor noastre la acest capitol include inventarul liturgic şi podoabele de cult executate din materii prime preţioase, tehnica şi tehnologia de confecţionare. Primele ateliere de confecţionare a obiectelor bisericeşti din materii preţioase sunt atestate la începutul secolului al XIX-lea în Chişinău, unde se executau variate obiecte de artă de către meşterii localnici şi de cei invitaţi de peste hotare, folosindu-se metale scumpe şi pietre colorate[10]. Catalogul/Opisul obiectelor din colecţia Muzeului Societăţii istorico-arheologice bisericeşti basarabene[11] permite studiul acestor articole, care sunt clasificate în funcţie de modul de utilizare şi destinaţia lor în următoarele categorii: veşminte preoţeşti – mitre, sacose, mânecuţe; icoane argintate, ferecături de icoane şi cărţi sfinte, încrustate cu pietre, strasuri; vesela de cult – potire, candele, cristelniţe şi podoabe personale – cruci, cruciuliţe de botez. Din prima categorie de articole cele mai multe la număr sunt opt mitre, lucrate cu ciocanul în aur sau argint, garnisite cu chipuri sfinte lucrate în email, pietre preţioase şi perle. Două din ele (nr. inv. 303 şi 387), probabil, au aparţinut mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, inclusiv cea de la Căpriana: nr. 303 (mitră de culoare roşie, crucea împodobită cu pietre mărunte în formă de cruciuliţe, de pe timpul mitropolitului Gavriil, primită în dar de la mănăstirea Căpriana, în anul 1816) şi nr. 387 (mitră de culoare roşu-carmin, probabil, aparţinând mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, ornată cu chipuri lucrate în email şi garnisite cu perle).

Printre veşmintele bisericeşti aflate în Muzeul Bisericesc din Chişinău, se menţionează sacose cusute cu mărgele, galon aurit şi flori argintii, cu cruci aurite şi clopoţei de argint aurit, care au fost primite în dar de la Capela Arhiepiscopală şi de la Catedrala din Chişinău la începutul secolului al XIX-lea şi se consideră că ar fi aparţinut mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni şi arhiepiscopului Pavel Lebedev. Despre veşmintele preoţeşti sub nr. inv. 408[12] se menţionează că au fost lucrate la Viena. Despre restul obiectelor nu există asemena precizări, ceea ce ne conduce spre opinia că toate articolele, cu excepţia nr. 408, au fost executate de meşteri localnici, cu atât mai mult cu

---

[10] Condraticova, L. *Orfevrăria laică şi bisericească din Basarabia în secolul XIX*, în: „History & Politics". Revistă de istorie şi politică, ULIM, 2008b, Chişinău, An. I, Nr. 1-2, p. 185-192; Idem. *Arta bijuteriilor din Moldova*, Iaşi, Edtura Lumen, 2010, p. 114-125.

[11] Opisul Societăţii istorico-arheologice bisericeşti basarabene, Chişinău, Casa Eparhială, 1923.

[12] Opisul Societăţii istorico-arheologice bisericeşti basarabene, Chişinău, Casa Eparhială, 1923, p. 8-9.

cât unele din ele sunt caracterizate ca stângace, grosolane, fapt ce denotă o anumită lipsă de iscusinţă la începutul activităţii acestor meşteri.

Categoria de piese liturgice[13] datate în prima jumătate a secolului al XIX-lea uprinde: cruce sculptată în argint (1780), potir din plumb (1819), susţinător de candelă (1840), potir cu inscripţie (1814), numeroase cruci şi cruciuliţe de metal, de aramă sau plumb; potire vechi de plumb, din cositor, aramă sau argint; chivoturi de fier, din metal alb, de tinichea, lemn; discos-uri de plumb, argint nemarcat, de aramă; candelabre, sfeşnice de argint, policandre, candele; steluţe de argint nemarcat, lucrate cu mâna etc., asupra cărora nu ne vom opri în detaliu, ele fiind deja subiectul studiilor anterioare. Analiza detaliată a inventarului Muzeului bisericesc denotă înzestrarea bogată a bisericilor şi mănăstirilor basarabene, fapt confirmat şi de unele dosare arhivistice. Spre exemplu, documentele privind bisericile şi mănăstirile basarabene, alături de proprietăţile funciare deţinute, numărul clerului şi date biografice privind stareţi sau preoţi, menţionează că biserica/mănăstirea este „îndestulată cu podoabe"[14], cuprinzând deseori o descriere detaliată a inventarului liturgic păstrat, cum ar fi cazul mănăstirii Hârjauca şi a schitului său Bocancea[15]. În linii generale, putem conchide că în prima jumătate a secolului al XIX-lea mănăstirile basarabene erau înzestrate cu toate cele necesare pentru oficierea serviciilor divine, deşi dosarele de arhivă nu menţionează întotdeauna categoria de piese existente[16]. Unele aspecte privind orfevrăria de cult din Basarabia din secolul al XIX-lea pot fi analizate în baza inventarului bisericesc din locaşurile sfinte basarabene. Astfel, biserica Sf. Mihail şi Gavriil de la Buiucani de la începutul secolului al XIX-lea, din vechile daruri cu care a fost iniţial bogat înzestrată (menţiunea din 1773) păstrează, la începutul secolului al XX-lea, doar câteva din ele, restul sunt pierdute, confiscate sau furate. Putem menţiona şi potire datate în anul 1814 cu medalioane emailate, potire cu elemente decorative filigranate, cruci cu chipuri sfinte, ferecătură de carte, executată din argint sau metal nepreţios placat cu aur, Mănăstirea Sfânta Treime din Rudi, Soroca, în anul 1828 deţinea două ceşti, un disc şi o steluţă de argint, o linguriţă mare, o cruce, un chivot, toate de argint, o candelă şi şase sfeşnice confecţionate din aramă[17].

Nu putem afirma cu certitudine că aceste articole sunt exclusive, dar, luând în consideraţie tehnica manuală de executare a bijuteriilor şi a vaselor liturgice din secolul al XIX-lea, putem constata că aceste obiecte nu erau fabricate în serie, în sensul larg al cuvântului. De obicei, potirele, chivoturile sau icoanele ferecate posedă, pe lângă ideea fundamentală identică pentru toate articolele, trăsături specifice de ornare şi de executare. În această ordine de idei menţionăm potire cu chipuri de sfinţi executate în tehnica mixtă, candelabre cu variate elemente decorative, icoane cu ferecături care se deosebesc radical între ele, ornamentul de bază denotând similitudini evidente. Posedarea celor mai mici detalii şi fragmente decorative distincte acordă articolului trăsături particulare, fapt care ne permite să demonstrăm prezenţa unor piese excepţionale din orfevrăria naţională. În acelaşi timp, la mănăstirile din ţară au activat în permanenţă argintari, în obligaţia cărora intra confecţionarea şi repararea inventarului

---

13 A. Griţco, V. Stăvilă. *Pribegiile Muzeului bisericesc din Chişinău după 1944 (după jurnalul lui Paul Mihail)*, în vol. *Muzeul bisericesc din Chişinău,* Chişinău, EcoEtnoMuseum, 2006, p. 20-29; *Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul societăţii istorico-arheologice bisericeşti basarabene, din Chişinău, 1923*, în *loc. cit.*, p. 65-68.

14 ANRM, fond 205, inv. 1, dosar 1186. Anul 1851.

15 ANRM, fond 1232, inv. 1, dosar 125, f. 15-20; ANRM, fond 1232, inv. 1, dosar 2, 31 f. Anii 1818–1832.

16 ANRM, fond 208, inv. 2, dosar 3284, anul 1851.

17 „Viaţa Basarabiei", Chişinău, 1935, nr. 6, p. 27; „Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău", Chişinău, 1925, vol. XVI, p. 6.

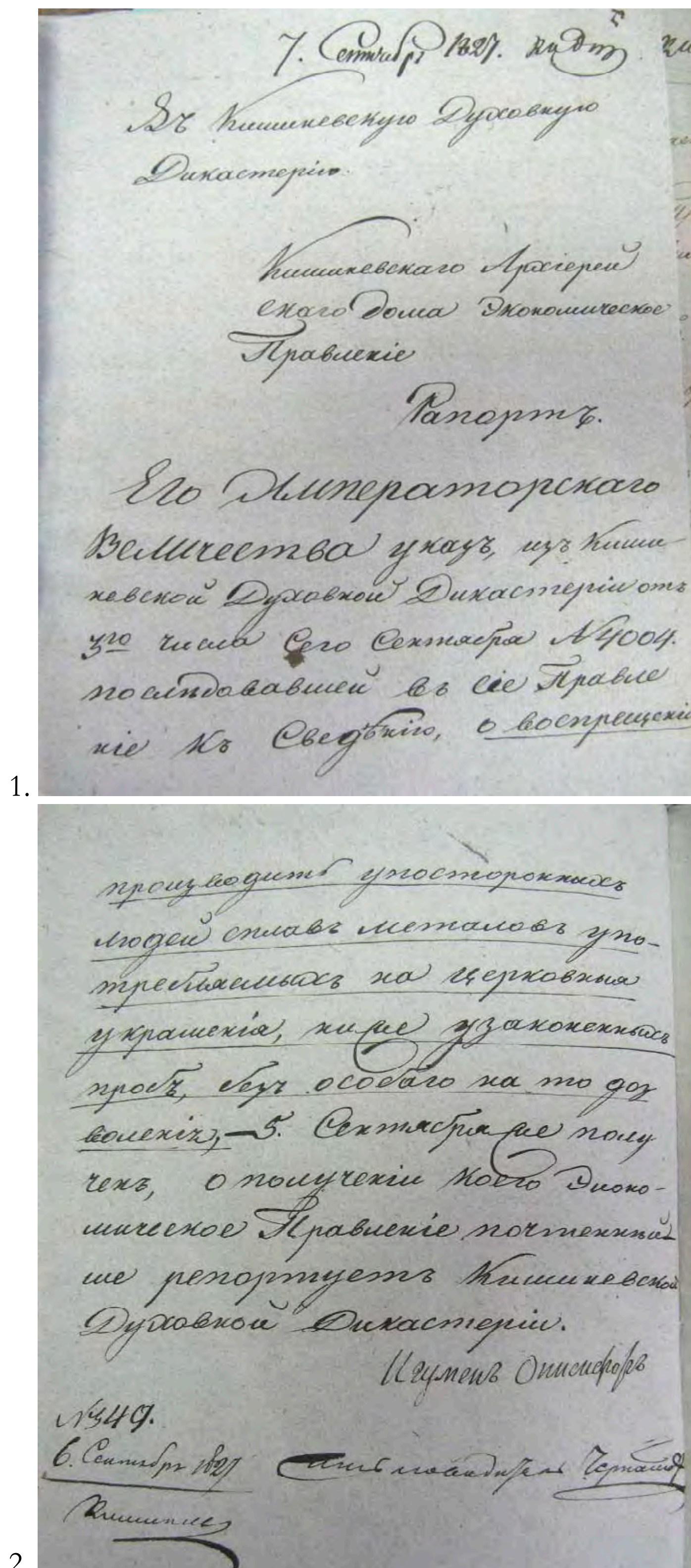
bisericesc, a cruciuliţelor de botez, ultimele fiind într-adevăr manufacturate în cantităţi estimabile, graţie cererii crescânde a populaţiei.

Un loc deosebit în orfevrăria naţională îl ocupă ferecăturile de icoane şi cărţi bisericeşti, executate în tehnica forjării metalului, cu decor vegetal, email policromatic sau detalii filigranate. Asemenea ferecături posedă ornament şi decor variat, cu scene biblice, chipuri de sfinţi şi îngeri – tradiţii renăscute şi continuate actualmente de meşterii contemporani. Ferecăturile reprezintă, de cele mai dese ori, chipul Maicii Domnului cu Pruncul, chipuri de sfinţi, elemente decorative ornate cu pietre colorate şi detalii filigranate. În afară de ferecături de icoane şi cărţi sfinte, în fondurile muzeistice din ţară au fost depistate cruci garnisite cu metal preţios şi pietre colorate, mătănii de sidef sau de lemn utilizate în procesiunile sacre.

În opinia noastră, confecţionarea pieselor de cult, atât a celor individuale, precum cruciuliţele de botez, cât şi a inventarului liturgic, necesitau cunoştinţe temeinice în domeniul prelucrării artistice a metalului, aspecte reglementate de către instituţii abilitate în acest sens. În atribuţiile lor intrau verificarea titlului şi marcării pieselor, corespunderea titlului metalului nobil sau al aliajului metalic nepreţios, catalogarea pieselor şi înzestrarea edificiilor de cult cu inventar liturgic necesar. Totodată, modul de viaţă patriarhal, condiţiile materiale modeste, au dus la folosirea podoabelor de cult din inventarului liturgic, confecţionate adesea din materii prime ieftine, precum alama, tombac, cupru, bronză şi mai rar argint, argint placat cu aur sau chiar aur. Din aceste considerente putem trage concluzia că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ponderea pieselor de cult este evident mai semnificativă comparativ cu podoabele laice, ultimele fiind prezente mai ales în familiile înstărite, ale nobilimii locale, ale comercianţilor ş.a. Descoperirea recentă a unui dosar arhivistic[18] privind modalităţile de confecţionarea a pieselor de cult vine să confirme aserţiunea noastră. Monopolul asupra confecţionării pieselor de cult era reglementat de ordine sinodale, fiind interzisă procurarea şi confecţionarea pieselor de cult de către persoanele care nu erau abilitate cu asemena drepturi. În continuare, reproducem unele fragmente din dosarul nr. 1729, din 12 iulie 1827, cu privire la confecţionarea podoabelor de cult. Conform ordinului emis de împăratul rus, adresat arhiepiscopului de Chişinău şi Hotin, ÎPS Dimitrie (Sulima), a fost acceptată propunerea ober-procurorului şi cavalerului, principelui Piotr Sergheevici Meşcerski şi completările ministerului finanţelor: „Conform ordinului din 17 martie 1758, topirea metalului preţios în afara biroului de marcare este strict interzisă, iar conform ordinelor din 1 octombrie 1801, 5 noiembrie 1779 şi 10 august 1810 se interzice meşterilor confecţionarea pieselor de argint cu titlul mai jos de 84 zolotnic". În acest mod, potrivit deciziei sinodale din anul 1827, în întreg spaţiu al Imperiului Rus, se interzicea categoric confecţionarea podoabelor de cult de persoane străine, cu titlul mai jos de cel prestabilit (84‰) fără a avea motive serioase pentru aceasta. Reieşind din documentele oficiale imperiale, tot în acelaşi an Direcţia Economică a Casei Arhiereşti din Chişinău emite un ordin din 7 septembrie 1827 cu următorul conţinut, semnat de egumenul Onisifor: „Conform ordinului din 3 septembrie 1827 a Consistoriului Duhovnicesc din Chişinău privind interzicerea confecţionării la oameni străini a aliajelor metalice folosite pentru confecţionarea podoabelor bisericeşti cu titlul mai jos de cel stabilit de conducerea eparhială, fără temeiuri serioase". Acest ordin s-a extins asupra teritoriului Basarabiei, inclusiv regiunile Ismail, Akkerman, Bolgrad, care, în rapoartele sale, au confirmat primirea prezentului ordin şi implementarea lui.

---

[18] ANRM, fond 205, inv. 1, dosar 5524, anul 1827.

1.

7. Сентября 1827. къ дѣлу

Въ Кишиневскую Духовную Дикастерію.

Кишиневскаго Архіерейскаго Дома Экономическое Правленіе

Рапортъ.

Его Императорскаго Величества указъ, изъ Кишиневской Духовной Дикастеріи отъ 3го числа сего Сентября № 4004. послѣдовавшей въ сіе Правленіе къ свѣдѣнію, о воспрещені

2.

производить упостороннихъ людей сплавъ металовъ употребляемыхъ на церковныя украшенія, ниже узаконенныхъ пробъ, безъ особаго на то дозволенія, — 5. Сентября полученъ, о полученіи коего Экономическое Правленіе почтеннѣйше репортуетъ Кишиневской Духовной Дикастеріи.

Игуменъ Онисифоръ

№ 349.

6. Сентября 1827 [illegible]

Кишинев

Fig. 1, 2 - Raportul privind interzicerea confecţionării podoabelor de cult la persoane străine şi cu titlul mai jos de cel stabilit. ANRM, fond 205, inv. 1, dosar 5524, anul 1827.

Modalităţi de marcare şi aplicare a titlului articolelor de bijuterii

Mai mult decât probabil, situaţia în cauză privitoare la evaluarea podoabelor de cult, marcarea şi verificarea titlului, precum şi a corectitudinii aplicări lui, a generat demararea discuţiilor privind însemnele meşterilor şi obligativitatea marcării corecte, soldate cu deschiderea Biroului de Marcare din Chişinău, la mijlocul secolului al XIX-lea. Articolele de giuvaiergerie trebuiau să deţină informaţii veridice, care să precizeze puritatea metalului şi calitatea pietrelor. Se ştie că în Anglia, din secolul al XIV-lea, se folosea marcarea complexă a breslei bijutierilor (aşa-numitul „Hallmark"), care cuprindea marca de fineţe şi calitate a metalului, însemnul oraşului emitent, data confecţionării şi însemnele meşterului bijutier sau monograma personală. Breslele aurarilor şi argintarilor deţineau însemne proprii ale articolelor confecţionate, după care putea fi recunoscută producţia meşterului, anul şi localitatea emitentă. Odată cu oficializarea juridică a corporaţiei bijutierilor din Basarabia, în 1817, au fost stabilite şi însemnele ei, care, din păcate, nu au fost depistate, deocamdată, în sursele documentare accesibile. Luând în consideraţie anul stabilirii însemnelor corporaţiei (1854), putem admite că procedura elaborării marcajului centralizat corespunzător vine odată cu deschiderea Biroului de Marcare din Chişinău de la mijlocul secolului al XIX-lea. În fondurile ANRM au fost depistate documente importante privind necesitatea aplicării marcării articolelor confecţionate de fabricanţii şi meseriaşii din Rusia, inclusiv din Basarabia, eliberate în 1845 de Departamentul Manufactură şi Comerţ Intern[19]. Departamentul impunea folosirea mărcii de control prevăzute de către lege şi confiscarea mărfurilor fără marcă sau marcate necorespunzător (art. 70 al *Statutului* Departamentului). Aceste măsuri severe faţă de marcarea mărfurilor au fost acceptate odată cu raportul din 29 mai 1846, privitor la aplicarea incorectă a titlului de către meseriaşii basarabeni. Ca urmare, poliţia municipală din Chilia, Bender şi Soroca a explicat tuturor meseriaşilor condiţiile legale şi necesitatea aplicării corecte a titlului la articolele preţioase.

La mijlocul secolului al XIX-lea marcarea obligatorie a articolelor de bijuterii fabricate în Rusia şi provinciile sale, inclusiv, Basarabia, se efectua conform Hotărârii nr. 1007 a Ministerului Finanţelor şi a Departamentului Afacerilor Miniere, din 8 iunie 1848. În conformitate cu punctul 3 al art. 573 din Statutului Meseriaşilor din 1842, toţi negustorii şi meşteşugarii care deţineau ateliere, prăvălii şi comercializau articole din argint, aur şi platină, lingouri şi alte articole de valoare, erau obligaţi să respecte cu stricteţe *Regulamentul* privind aplicarea mărcii şi a titlului respectiv, care se efectua la camerele de marcare[20]. Erau scutite de aplicarea titlului numai piesele vestimentare cusute cu fir de aur şi argint, din motivul că ele erau deja apreciate de Camera corespunzătoare şi nu necesitau o marcare suplimentară conform art. 567.

Sursele analizate ne conduc spre afirmaţia că numărul meşteşugarilor implicaţi în confecţionarea bijuteriilor şi a podoabelor de cult la mijlocul secolului al XIX-lea era destul de mare. Acest fapt a servit drept motiv pentru guvernatorul militar al Basarabiei de a iniţia o corespondenţă oficială referitoare la deschiderea la Chişinău a unui birou de marcare. În urma argumentelor prezentate de guvernator – potrivit Hotărârii din 22 septembrie 1858 a Departamentului Afacerilor Miniere a Rusiei – în oraşul Chişinău a fost deschisă din contul şi cu întreţinerea vistieriei basarabene, o *Cameră de Aplicare a*

---

[19] ANRM, Fond 2, inv. 1, d. 4592.
[20] ANRM, Fond 2, inv. , d. 5027, f. 5.

Titlului şi de Marcare de categoria a II-a. În funcţia de inspector principal al camerei este desemnat specialistul de clasa I, un oarecare Bokov, fost angajat al Camerei Regionale de Marcare din Vologda, Rusia. Negocierile privitoare la deschiderea Camerei de Marcare au fost purtate începând cu anul 1847, când toate articolele confecţionate în Basarabia erau apreciate şi evaluate în conformitate cu legislaţia în vigoare la Camera Regională de Marcare din Odesa. În asemenea circumstanţe, în anii '40 ai secolului al XIX-lea (2 iunie 1842 – septembrie 1845), existau condiţii favorabile pentru eschivarea de la aplicarea titlului sau de la aplicarea necalitativă, ceea ce servea ca argument solid în favoarea deschiderii unei camere de marcare la Chişinău.

În finalul acestui studiu constatăm că în prima jumătate a secolului al XIX-lea, potrivit surselor arhivistice şi a documentelor istorice, bisericile şi mănăstirile basarabene erau înzestrate cu inventar liturgic necesar, care predomina net asupra podoabelor laice depistate în acest spaţiu.

PORTRETELE LOGOFATULUI ALEXANDRU GHICA AFLATE ÎN COLECŢII DIN BUCUREŞTI ŞI IAŞI. SCHOEFFT, LIVADITI, STAWSKI

Sorin Iftimi

Marele logofăt Alexandru Ghica (1782-1850) era tatăl viitorului domnitor Grigore Al. Ghica (1849-1856). Memorialistul Radu Rosetti povestea cum la tinereţe, în toamna anului 1876, a întâlnit în casa mamei sale pe bancherul ieşean Leib Mayerhoffer, „care avea reputaţia de a fi cel mai deştept evreu din ţară". Acesta privi ca pe o icoană portretul lui Alexandru Ghica aflat pe peretele salonului „şi cu mirare zărisem două lacrimi pe barba lui: − „Dumneata nu ştii şi nici nu poţi pricepe, văzând lumea de astăzi, ce om sfânt era Alecu Ghica!"[1].

Într-adevăr, marele boier Alexandru Ghica, decedat în anul 1850, la vârsta de 62 de ani, „a lăsat reputaţia unui bărbat de o cinste şi integritate fără pereche, de o mare bunătate de inimă şi înălţare de suflet, ca şi acea a unui mare şi sincer patriot, cu idei liberale şi naţionaliste"[2]. Încrederea în cinstea şi integritatea lui era atât de mare încât nu rareori a fost luat ca arbitru pentru a tranşa litigii dintre cele mai importante.

Pentru a putea defini mai bine personajul care face subiectul acestui articol, sunt necesare câteva repere genealogice. După cum se ştie, majoritatea Ghiculeştilor din Moldova epocii moderne descind din Ecaterina, fiica marelui dragoman al Imperiului Otoman Alexandru Ghica şi soră a lui Grigore III Ghica vodă, decapitat la Iaşi, în 1777, pentru că a protestat la răpirea Bucovinei de către Austria. Această Ecaterina a fost căsătorită cu hatmanul Dimitrie Gheorghiadi Sulgearoglu, de origine greacă. Descendenţii lor au purtat numele de „Ghica", moştenit pe linie feminină. Ecaterina Ghica era mama marelui logofăt lui Constantin Ghica (1758-1818) şi bunica marelui logofăt Alexandru (Alecu) Ghica[3].

Alexandru Ghica făcea parte din generaţia 8 a ramurii Ghica-Deleni-Comăneşti. Era fiul lui Constantin Ghica (1745-1818) şi al Mariei Cantacuzino-Deleanu; el s-a născut la 1782. În 1840, marele logofăt Alecu Ghica s-a recăsătorit cu Elena, fiica lui Grigoraş Sturdza şi a domniţei Mărioara Calimah (soră a domnitorului Mihail Sturdza). Familia a avut trei copii: Elena Ghica, Alexandru Ghica (decedat copil) şi Grigore V Ghica vodă, domnitorul Moldovei[4].

Căsnicia lui Alexandru Ghica şi a Elenei Strudza nu a ţinut mult, din pricina „nepotrivirii de caracter" dintre cei doi soţi. După despărţire, Elena Sturdza s-a retras la

---

[1] Radu Rosetti, *Amintiri*, I, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 208.

[2] *Ibidem*.

[3] Anastasie Iordache, *Principii Ghica. O familie domnitoare din istoria României*, Bucureşti, Editura Albatros, 1991, p. 178.

[4] http://www.ghika.net

moşiile ei din Basarabia. Acolo l-a cunoscut pe generalul rus Harting, ofiţer de origine olandeză, cu care s-a recăsătorit, rămânând împreună până la moartea ei[5].

După aceste precizări de ordin genealogic, revenim la biografia logofătului Alexandru Ghica. Într-un raport din 1834, întocmit de un agent al serviciului de informaţii rusesc, sunt analizate profilele a 15 mari boieri care ar fi avut şanse să ocupe tronul Moldovei. Hatmanul, pe atunci, Alexandru Ghica era aproape singurul despre care nu s-a putut reţine mai nimic rău: „cinstit, corect, echitabil din fire şi din principiu şi lăudându-se a fi astfel. Singurul care poate fi calificat de incoruptibil în ţara sa; cu destul bun-simţ, cu cunoştinţe mărunte la nevoie, dar fără spirit de ordine, fără activitate, fiindu-i lesne silă de lucrurile care cer trudă sau atenţie susţinută; înclinat la bine şi dornic să-l facă fiecăruia, fără să se ostenească sau să se deranjeze, totuşi, prea mult. Un fel de bunătate apatică, indolentă ... este una din trăsăturile caracteristice ale familiei căreia îi aparţine”[6].

Un descendent al logofătului, acelaşi Radu Rosetti, consemna, în *Amintirile* sale, că Alexandru Ghica „era un bărbat foarte mic de stat, nu frumos la faţă şi slăbănog, dar sub acea înfăţişare debilă ascundea o putere herculeană, pe care de altminterea au moştenit-o atât fiul său, cât şi copiii acestuia”[7]. Datorită staturii sale, care distona cu dimensiunile impresionante ale işlicului pe care îl purta, logofătul Alexandru Ghica a fost poreclit „Bilboquet”[8]. Cultura lui Alexandru Ghica era îngrijită pentru un bărbat din vremea lui, cunoştea bine literatura elină şi nu era străin nici de cea franceză; vorbea bine franţuzeşte[9].

În aprilie 1834, la începutul domniei lui Mihail Strudza, logofătul a Alexandru Ghica a fost numit la conducerea Departamentului Dinlăuntru (Ministerul de Interne), în locul logofătului Iordache Catargi[10]. Cu toate acestea, în anii următori, Alexandru Ghica s-a dovedit a fi – potrivit lui Radu Rosetti – „un adversar înverşunat al lui Mihail Sturdza şi al abuzurilor ocârmuirii sale, lucrând la Stanbul aproape pe faţă împotriva lui vodă. Era privit drept căpetenia opoziţiei, dar domnul (cu care fusese cumnat) niciodată nu a cutezat să se atingă de el”. Erau cunoscute relaţiile lui Alexandru Ghica cu revoluţionarii moldoveni de la 1848 („butuşnicii”).

Logofătul Alexandru Ghica era un partizan al Unirii şi un fervent susţinător al idealurilor naţionale: „el a încurajat toate publicaţiile care apăreau în limba noastră, cât şi reprezentaţiile teatrale în limba română. În casa lui au fost date cele dintâi reprezentaţii româneşti în Iaşi, de către tineri şi tinere din marea boierime, printre cari figurau şi fiul gazdei, viitorul domn, precum şi sora acestuia, Elena”[11].

---

5 Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 212.

6 *Memoriile principelui Nicolae Suţu, mare logofăt al Moldovei (1798-1871)*, ediţie de Georgeta Penelea Filitti, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, p. 138-139.

7 Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 211.

8 Denumirea de „Bilboquet” definea o jucărie franţuzească din lemn, formată iniţial dintr-o cupă în care trebuia prinsă, din zbor, o bilă. În poziţie de repaos, jucăria avea centrul de greutate la partea de sus. Probabil că făptura mică a logofătului, aflată în contrast cu dimensiunile mari ale calpacului purtat pe cap, au inspirit această asociere. Porecla pare a fi dată de acei „bonjurişti” („pantalonari”) din epocă, ce se întroseseră de la studiile urmate la Paris.

9 Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 211.

10 *Memoriile principelui Nicolae Suţu,* p. 143.

11 Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 211. Este vorba despre traducerea lui Gheorghe Asachi, *Mirtil şi Hloe*, după Florean, care s-a jucat, la 27 decembrie 1816, în casa logofătului, adică în corpul vechi al Maternităţii „Cuza Vodă” de astăzi.

În domnia lui Mihail Sturdza, logofătul Alexandru Ghica a mai fost ministru de interne în două rânduri: mai 1838-noiembrie 1840[12]; aprilie 1844-octombrie 1845[13].

Prinţul Nicolae Suţu povestea cum, la 1848, a primit o scrisoare de la Nicolae Aristarki, aflat la Istanbul: „îmi anunţa ca sigură căderea apropiată al lui Mihail Sturdza. Îmi cerea să-l anunţ cât mai curând dacă voiam să lucreze pentru mine şi în caz contrar să-i indic o persoană aleasă de mine (…); mă gândeam la omul care ar fi putut întruni, pe lângă un merit oarecare, cele mai multe şanse de succes[14]. M-am dus la logofătul Alexandru Ghica şi arătându-i scrisoarea l-am întrebat dacă vrea să o folosească pentru sine sau pentru fiul său. Mi-a cerut să mă înţeleg cu acesta din urmă şi din acel moment a început corespondenţa asiduă şi secretă cu Aristarki, care mă informa cu fiecare poştă de progresele speranţelor noastre"[15]. Alexandru Ghica avu mulţumirea să vadă pe fiul său domn, după ce, prin trecerea de care se bucura la Reşid-paşa, a contribuit mult la această înălţare. Toată trecerea logofătului n-a împiedicat însă pe Reşid să încaseze de la el pentru acest serviciu respectabila sumă de patruzeci de mii de galbeni.

Locuinţa din Iaşi a marelui logofăt Alexandru Ghica, de pe uliţa Goliei, a fost donată de fiul său – după moartea tatălui – Epitropiei Sf. Spiridon, în 1852, pentru servi drept sediu „Institutului Gregorian", destinat creşterii orfanilor[16]. Acest Institut s-a transformat ulterior în Maternitatea din strada Cuza Vodă[17]. Reşedinţa rurală favorită a marelui logofăt reşedinţa era la Hărpăşeşti, lângă Podul Iloaiei[18]. Fiul său, domnitorul Grigore Al. Ghica, a păstrat obiceiul de a se retrage la reşedinţa de la Hărpăşeşti (astăzi în com. Popeşti, jud. Iaşi) în momentele de cumpănă sau de relaxare. Din păcate, conacul de la Hărpăşeşti nu mai există, fiind demantelat după 1990.

Marele logofăt Alexandru Ghica a murit la Iaşi, la 4 mai 1850, fiind înhumat la mănăstirea Sf. Spiridon.

*

Muzeul de Artă din Iaşi deţine în colecţiile sale două portrete ale marelui logofăt Alexandru Ghica: unul atribuit pictorului italian Niccolo Livaditi şi altul iscălit de zugravul autohton Ionaşcu Enachi. Pentru o mai bună apreciere a acestor două opere am considerat necesară integrarea lor într-o serie de cinci portrete cunoscute ale lui Alexandru Ghica, majoritatea acestora descinzând dintr-un model comun.

1. Portretul logofătului Alexandru Ghica, de August Schoefft, aflat la Muzeul Naţional de Artă Bucureşti (semnat stânga mijloc, nedatat). Este un portret de mici dimensiuni (35×25 cm), pictat în ulei pe metal galben (tablă). Lucrarea a făcut parte din fondul Sturdza de la Academia Română şi a fost transferată, în 1954, către Muzeul Naţional de Artă din Bucureşti (inv. 4101 E)[19] (vezi fig. 1).

---

[12] „Albina Românească", IX, nr. 39, 19 mai 1838, p. 164; *ibidem*, XI, nr. 88, 7 noiembrie 1840, p. 355.

[13] *Ibidem*, XVI, nr. 26, 1844, p. 101; *ibidem*, XVII, nr. 85, 28 octombrie 1845, p. 337.

[14] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 212.

[15] *Memoriile principelui Nicolae Suțu*, p. 190-191.

[16] V. Râșcanu, Gh. Gh. Năstase, Șt. Bârsan, Gh. Băileanu, *Istoricul Spitalului Orășenesc Clinic de Adulți din Iași*, vol. I, București, Editura Medicală, 1956, p. 192, nr. 137. Un set de documente vechi (1852-1910), privitoare la acest imobil, se află la Arhivele Naționale Iași, colecția Documente, pachetul 384/1-12. Între acestea și un perilisis ce amintește 32 de documente, începând cu anul 1667.

[17] Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani, până în zilele noastre*, vol. II, ediție de Constantin Mihăilescu-Gruiu, București, Gruparea culturală „Europa în România", 1999, p. 335.

[18] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 210.

[19] *Catalogul Galeriei Naționale. Secolul XIX*, vol. I, p. LXII. Imaginea acestuia a ajuns să fie cunoscută, în ultimele decenii, prin faptul că a fost reprodusă pe coperta cărții lui Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*,

Vechiul *Catalog* al Galeriei Naţionale conţine aprecierea că această lucrare este „de o încântătoare fineţe miniaturală, lucrat cu o virtuozitate mult râvnită de pictori şi căutată de clientela din această epocă; portretul lui Alexandru Ghica are o incontestabilă valoare artistică. Impresionat de pitorescul costum al acestui personaj, numărat printre primii boieri ai ţării, Schöefft a imortalizat importanţa unei clase care îşi etalează tradiţionalismul vestimentar...”.

Pictura a fost reprodusă, cu multă vreme în urmă, de Lucia Dracopol-Ispir, fără rama ovală, lăsând vizibile mici detalii altfel ascunse[20]. Se poate remarca faptul că, sub ramă, nu a fost pictat tot câmpul dreptunghiular, ci doar cât lăsa expus privirii cadrul oval.

Portretul executat de August Schoefft – de o calitate remarcabilă – este creditat ca fiind originalul, prototipul din care descind celelalte. S-a presupus că Schoefft a pictat în Moldova în 1836; prin urmare, acest portret a fost datat în anul respectiv[21]. Dacă ţinem seama însă de datele biografice ale personajului portretizat, reiese că în tablou ar trebui să avem un bărbat de 54 de ani.

Nu credem că Schoefft a lucrat direct pe metal acest tablou. Trebuie să fi existat o pictură pe pânză, identică, dar de dimensiuni mai mari. Un argument pentru aceasta este faptul că tabloul a fost conceput ca un portret „de aparat”, menit să domine un salon de dimensiuni mai mari: logofătul este înfăţişat în ţinută de ceremonie, cu veşmintele rangului său şi cu toate decoraţiile ruseşti şi otomane. În schimb, dimensiunile reduse, cadrul oval, ale portretului cunoscut astăzi, par să indice că acesta era destinat unei încăperi mai mici, intime, menit să populeze universul cotidian al unuia dintre urmaşi.

Lucrarea lui Schoefft este superioară, din punct de vedere artistic, celei atribuite lui Livaditi. Sunt folosite umbrele, clarobscurul, tehnici care conferă relief personajului şi desprind această operă din categoria aşa-numiţilor pictori „primitivi”. Subiectul poate înşela: dacă cel portretizat este un vechi boier cu işlic şi fermenea, nu înseamnă că şi penelul aparţinea unui zugrav de icoane convertit în portretist; tehnica folosită este mult mai modernă şi mai rafinată.

De asemenea, renunţarea la fundalul verde întunecat (moştenire a portretului mural de tradiţie bizantină), înlocuit cu o draperie decorativă, de culoare apropiată, cu franjuri şi ciucuri din fir aurit, este tot un semn de modernitate, din categoria mijloacelor de expresie ale picturii neoclasice.

2. Portretul Logofătului Alexandru Ghica, aflat la Muzeul de Artă Iaşi, atribuit lui Niccolo Livaditi, inv. 111, u/p, 98 × 72 cm (nesemnat, nedatat) (vezi fig. 2).

O însemnare din registrul Muzeului de Artă din Iaşi arată că în anul 1890 acest portret a fost descoperit de Gheorghe Panaiteanu Bardasare, directorul Pinacotecii din Iaşi, la mănăstirea Galata. Lucrarea a intrat în proprietatea Pinacotecii din Iaşi, care îşi avea pe atunci sediul în str. Arcului (clădirea fostei Academii Mihăilene) prin Ordinul Ministerial nr. 9632 din 8 septembrie 1890. Pictura a fost restaurată, în acelaşi an, de pictorul C.D. Stahi.

În incinta mănăstirii amintite se află un paraclis cu hramul Sf. Iacob, care a fost renovat la 1843, pe cheltuiala Sf. Mormânt „cu sârguinţa logofătului Alexandru Ghica,

---

Editura Meridiane, Bucureşti, 1987; nota editorului nu dezvăluia însă numele personajului: „Portret de boier din secolul XIX (detaliu)”.

[20] Imaginea a fost publicată alb-negru, de Lucia Dracopol-Ispir, în lucrarea sa *Clasicismul în pictura românească*, Bucureşti, 1939, planşa XI.

[21] În realitate, activitatea pictorului Schoefft in Moldova s-a desfăşurat între anii 1835-1837.

epitrop fiind Panaioti Papazoglu"[22]. Prin faptul că marele logofăt s-a ocupat de aceste lucrări de renovare, finanţând probabil realizarea picturii murale (care există şi astăzi) se explică şi păstrarea portretului său în acest lăcaş. Rolul era acelea de portret ctitoricesc, precum portretele votive de altădată. Tehnica, precum şi întreaga concepţie este însă aceea a unui portret de salon, de şevalet. Este probabil ca destinaţia iniţială a portretului să fi fost una civilă, mireană, rolul de portret ctitoricesc fiind dobândit ulterior.

Lucrarea aflată în Muzeul de la Iaşi nu este un portret după natură, cum s-a crezut, ci o copie după portretul realizat de August Schöefft, prezentat mai sus. Faptul a fost observat de istoricul de artă George Oprescu. Acesta remarca, într-o notă, că „portretul logofătului Alexandru Ghica se găseşte într-un exemplar redus şi la Academia Română, de data aceasta *iscălit* de Schöft[23]. În ambele cazuri pictura este făcută cu multă îndemânare. Dacă cel de la Pinacoteca din Iaşi este cu adevărat de Livaditi, aşa cum îl dă catalogul, s-ar putea ca el să fie o copie mărită după Schöft"[24]. Nefiind o lucrare originală, ci copia unei alte lucrări, nu a fost nici semnată de artist.

Faptul că s-a preferat copierea unei opere mai vechi în locul realizării unui portret „pe viu", după natură, este un indiciu că logofătul Alexandru Ghica, decedat la 1850, nu mai era în viaţă în momentul executării portretului. Livaditi a rămas un pictor activ până în 1858; în acest interval de timp credem că a fost făcută copia. Ovalul ce încadrează portretul reproduce rama metalică a picturii lui Schöefft.

Dimensiunea mare a lucrării, faţă de cea a lui Schoefft, este mult mai potrivită cu ideea de portret „de aparat", personajul fiind înfăţişat în ţinută de ceremonie, cu însemnele rangului şi cu decoraţiile primite. Aceasta ne face să credem că trebuie să fi existat un portret de aceste dimensiuni, executat de Schoefft, destinat unui mare salon sau unui spaţiu public, întrucât portretul degajă o monumentalitate potrivită cu un cadru mai larg.

Doamna Virginia Vasilovici remarca, acum câteva decenii, faptul că în acest portret „lumina este dirijată spre fizionomia personajului, care prin privirea melancolică, ne îndreptăţeşte să-i recunoaştem pictorului N. Livaditi încercările reuşite de sondare psihologică a celui portretizat. Tabloul este pictat într-o paletă caldă, rafinată şi unitară, artistul urmărind atent şi minuţios detaliile vestimentaţiei orientale"[25].

3. Portretul logofătului Alexandru Ghica, de Ionaşcu Enachi, aflat la Muzeul de Artă Iaşi, inv. 568, u/p, (64,5 × 54 cm). Tabloul este semnat şi datat „7 martie 1852", la doi ani după moartea logofătului, când nu mai era posibil un portret după natură (vezi fig. 3).

---

[22] N. Stoicescu, *Repertoriul localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, Editura Litera, 1974, p. 447.

[23] De fapt, pictorul iscălea doar „Schoefft" (în germană şi nu în limba maghiară).

[24] G. Oprescu, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, ed. II, Bucureşti, Editura Meridiane, 1984, p. 64.

[25] Descriind mai recent, aceeaşi pictură, doamna Lucia Ionescu arăta că „în cazul portretului lui Alexandru Ghica, tradiţionalul costum oriental apare îmbogăţit prin prezenţa ceapchenului, purtat peste antereul de mătase cadrilată cu verde şi auriu, încins în talie cu taclitul din gear înflorat şi foarte colorat, peste care este pus caftanul amplu, de mare dregător, garnisit cu blană de samur, ca şi subara înaltă, din blană, de formă caracteristică. Portretul este plasat pe un fundal de draperie verde, cu cute adânci, tivită cu ciucuri aurii. Pitorescul costumului este completat de prezenţa la gât şi pe piept a unor distincţii şi ordine" (Lucia Ionescu, *Costumul de curte ilustrat în pictura secolului al XIX-lea din Moldova*, în *Studii şi articole de istorie*, coordonatori Diana Fotescu, Marian Constantin, Muzeul Naţional Cotroceni, Bucureşti, Editura Sigma, 2001, p. 438).

Autorul, deşi îşi semnează opera, este un necunoscut. Nu se ştie nimic despre biografia şi activitatea sa. El nu se regăseşte nici pe lista absolvenţilor Şcolii de Artă din Iaşi de la jumătatea veacului al XIX-lea.

S-a remarcat faptul că, în comparaţie cu celelalte tablouri amintite, portretul acesta are evidente stângăcii de desen (disproporţia cap/mâini), amintind, prin factura arhaică, de arta iconarilor. Mâinile au degete subţiri şi stilizate, precum a personajelor din pictura bisericească. Aceasta arată că autorul tabloului, Ionaşcu Enachi, avea formaţia unui zugrav de biserici, fiind convertit ulterior în pictor de şevalet.

Doamna Virginia Vasilovici considera că acest tablou prezintă un plus de detalii şi este anterior copiei realizate de Livaditi (cea cu nr. inv. 111). Copia lui Ionaşcu Enache pare a fi făcută după Schoefft, nu după Livaditi. Este vizibilă mâna stângă a personajului, care, în varianta pictată de Livaditi nu mai apare. Zugravul Ionaşcu Enachi a renunţat la înscrierea compoziţiei într-un oval şi lasă portretul să se desfăşoare firesc, într-un cadru dreptunghiular.

Este posibil ca lucrarea aceasta să fie o copie a primei lucrări, despre care am presupus că ar fi fost realizată de Schoefft, astăzi dispărută. Un anumit detaliu sugerează această ipoteză: perna cilindrică, de atlas alb, pe care Alexandru Ghica îşi reazemă braţul drept; aceasta are în partea centrală, un decor circular, realizat din fir auriu, care nu este vizibil în miniatura lui Schoefft decât dacă i se îndepărtează rama metalică; şi în acest caz, decorul respectiv este realizat doar parţial şi necesita o întregire a desenului (vezi fig. 4). Credem că Enaki Ionaşcu a avut în faţă un portret al logofătului care nu avea cadrul oval, ci dreptunghiular.

În privinţa decoraţiilor purtate de personaj, acestea sunt redate cu mai puţină fidelitate, dovadă că zugravul nu le cunoştea; el trebuie să fi avut ca model o lucrare de mici dimensiuni. Ordinul Sf. Ana, purtat la gât (=clasa II), are însemnul subdimensionat; crucea este înfăţişată incorect, sub forma unei „cruci de Malta" (cu opt colţuri), or, decoraţia rusească avea capetele drepte. Ordinului Sf. Stanislav, atârnat la gât, sub însemnul descris mai sus, are forma unei cruci de Malta, din email roşu, dar nu mai este butonată la extremităţi, precum decoraţia originală. Steaua de argint din piept poate fi identificată, în acest caz, cu placa Ordinului Sf. Stanislav (având acel „S" specific în medalion, înconjurat de un inel de email verde). Ordinul otoman Nishan Iftihar este mult mai mic faţă de steaua de argint alăturată, precum în modelul dat de Schoefft (la Livaditi sunt aproape egale).

4. Portretul logofătului Alexandru Ghica, autor necunoscut, u/p, (25×19 cm) Colecţia Radu Beldiman; în prezent aparţine doamnei Ioana Beldiman[26] (vezi fig. 5).

Acest mic portret provine de la domniţa Aglae Ghyka, măritată cu Radu Rosetti Răducanu, înaintaşi ai familiei Beldiman, în posesia căreia se află astăzi. Tabloul nu este semnat şi nici datat. Starea de conservare a picturii nu este foarte bună.

Portretul este pictat pe pânză, având dimensiuni ceva mai mici decât cel al lui Schoefft, de la Muzeul Naţional de Artă şi este departe de a oferi fineţea detaliilor pe care le are cel dintâi. Faţă de celelalte portrete din serie, acesta are cadrul decupat mai îngust, ceea ce arată o renunţare la vechiul echilibru; este, practic, un bust, şi nu reprezentarea corpului până la jumătate, precum în celelalte cazuri. Pictura pare a fi mai modernă, dar păstrează şi două caracteristici care ar apropia-o mai mult de stilul

[26] Mulţumim celei de-a treia generaţii, domnişoarei Ruxandra Beldiman, cercetător la Institutul de Istoria Artei Bucureşti, pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziţie această reproducere a portretului aflat în colecţia familiei Beldiman. Mulţumim, de asemenea, heraldistului Tudor-Radu Tiron, care ne-a semnalat această piesă.

„primitivilor": personajul pare a sta în picioare, ca în vechile portrete murale, şi nu aşezat (precum în celelalte variante); fondul este lipsit de decorul neoclasic, convenţional (draperie cu falduri şi ciucuri etc.) revenind la verdele întunecat al picturii bisericeşti; câmpul monocrom lasă ca personajul să apară „decupat", ca o efigie.

Pe spatele pânzei se păstrează titlul original al tabloului: „Portrait de Mr.-le Logothète et Chevalier Alexandre de Ghyka" (vezi fig. 6). Lipseşte ceva în partea de jos, probabil semnătura pictorului, care a fost ştearsă. Însemnarea de pe verso, în limba franceză, indică un pictor străin (nu neapărat un francez, aceasta fiind, în epocă, principala limbă de comunicare internaţională). Şi alte detalii din fraza de mai sus indică un autori străin: „Mr.-le Logothète" indică o formulare mixtă, româno-franceză; ar fi fost de aşteptat să se fi tradus integral expresia, prin „grand logothète".

*

Aceste portrete pot fi privite nu doar ca opere de artă, ci şi ca izvoare iconografice, foarte folositoare pentru studierea Epocii Regulamentare. Se cuvine, deci, să adăugăm câteva consideraţii personale privitoare la vestimentaţie şi decoraţiile pe care le etalează logofătul Alexandru Ghica în aceste portrete. Aceste detalii ilustrează statutul social al celui înfăţişat, rangul, poziţia sa în societate, ordinea socială căreia îi era integrat. În acea epocă erau apreciate culorile vii, bijuteriile şi blănurile scumpe, purtate deopotrivă şi de bărbaţi, nu doar de femei. Spre deosebire de moda occidentală, mereu supusă schimbării, cea orientală dădea impresia unui imobilism care dura de mai multe decenii, dacă nu de secole.

Un prim aspect ce poate fi remarcat la portretele lui Alexandru Ghica este aceea că el nu poartă pe cap gugiuman din blană de samur, precum marii boieri cu dregătorii, ci un calpac (işlic), precum boierii de rang mai modest.

Amplul işlic era un gen de căciulă cu aspect pitoresc, despre care consulul britanic William Wilkinson considera că „distona cu frumuseţea şi eleganţa restului costumului" fanariot. În ciuda aparenţei, işlicul, era o piesă uşoară confecţionat din pielicele de miel lipite pe carton. Se foloseau şapte-opt pielicele de miel de Astrahan, nenăscut, pentru ca blăniţa să aibă părul scurt, lin şi moale[27]. Işlicele din pielicele gri-argintie, precum cel din portretul de faţă, au apărute încă de la sfârşitul veacului al XVIII-lea; erau un adevărat lux, fiind făcute din miei de Buhara (Asia Mică) sau din miei de Crimeea tătărască. „Pe frunte, sub marginea işlicului, se distinge calota roşie de postav ce era purtată totdeauna pe creştetul capului" (creştetul era ras zilnic, de bărbierul personal, după moda otomană)"[28].

Anteriul personajului nu mai este din obişnuitul material vărgat („cetare") ci este decorat delicat cu mici motive, în culorile verde şi alb. Taclitul (brâul) din mătase indiană, pliat cu meşteşug, încinge mijlocul înviorând întreaga ţinută prin înfloriturile sale colorate. Deasupra anteriului se află fermeneaua scurtă, îmblănită, cu guler înalt, de culoare maro. Peste fermenea, Alexandru Ghica a îmbrăcat haină amplă din postav brun, cu gulerul ridicat, îmblănită pe margini cu blană de samur. Nu regăsim clasicul guler răsfrânt, foarte lat, din blană de samur, specific giubelei marilor boieri. Surprinde culoarea maro a veşmintelor, considerată mai puţin onorabilă faţă de culorile vii şi de aceea era evitată de marea boierime, mai ales în cazul costumelor de ceremonie.

Pe pieptul logofătului Alexandru Ghica se află mai multe decoraţii, o bogată colecţie, care ilustrează rolul însemnat pe cale l-a avut acesta în administraţia Moldovei.

---

27 Adrian Silvan Ionescu, *Modă şi societate urbană*, Bucureşti, Editura Paideea, 2006, p. 77-78.

28 *Ibidem*, p. 141.

Cea mai înaltă în rang dintre ele este *ordinul rusesc Sf. Ana*, purtat la gât, „în comandorie" (cls. II). Nu am putut afla când a primit Alexandru Ghica această decorație. Presupunem că după toamna anului 1834, când împăratul Nicolae al Rusiei a conferit domnitorului Mihail Sturdza, ordinului Sf. Ana, clasa I, ornat cu coroana imperială[29].

Sub decorația amintită, atârnă la gâtul logofătului *ordinul „Sf. Stanislav"* clasa II[30]. Această distincție poate fi descrisă drept o cruce de Malta butonată, din smalţ roşu, având între brațe, în loc de vulturul de argint polonez acvila bicefală rusească, de aur. Am putut stabili că Ordinul Sf. Stanislav a fost conferit lui Alexandru Ghica în toamna anului 1834, de către de Nicolae, împăratul Rusiei. Întemeiat la 1765, ca distincție poloneză, Ordinul Sf. Stanislav a fost inclus în sistemul de decorații rusesc în 1832, fiind destinat recompensării persoanelor civile care prin activitatea lor contribuiseră la apărarea Imperiului ţarist; cei incluşi în acest Ordin aveau recunoaşterea nobleței ereditare din partea Rusiei[31]. Prezența acestei distincții arată că portretul nu putea fi realizat mai devreme de toamna anului 1834. Oricum, abia în 1838 domnitorul Mihail Sturdza a dat un decret prin care permitea boierilor de rangul I să poarte în public asemenea decorații străine. Pictorul Schoefft a realizat însă portrete în Moldova doar între anii 1835-1837.

În partea stângă a pieptului, prins de reverul fermenelei, poate fi recunoscut Ordinul otoman *Nishan Iftihar*. Această distincție a fost instituită în anul 1831 de sultanul Mahmud II. Ordinul se purta la gât, atârnat de o panglică roșie, sau la piept. Pe medalionul de aur este gravată tughraua („monograma") lui Mahmud II. La partea de jos a medalionului se află două ramuri de dafin, iar la partea de sus un ornament metalic în formă de fundă, care face parte din dispozitivul de prindere; ambele erau încrustate cu diamante. Însemnul Ordinului a cunoscut numeroase modificări, dar, ca tendință generală, medalionul de formă ovală reprezintă tipul II, emis mai târziu („Albina Românească" nu mai consemnează data şi prilejul cu care a fost decernat). Decorația otomană purtată la piept, este de rang inferior Nishanului atârnat la gât (deşi, teoretic, exista doar o singură clasă). Alături de ordinul otoman, se observă, pe jumătate, placa unui alt ordin rusesc.

*

5. Portretul logofătului Alexandru Ghica, (u/p, 95 × 70 cm), de la Muzeul de Ştiinţe Naturale Iaşi. În partea dreaptă jos, pe baza coloanei de marmură, se află iscălitura pictorului „I. Stawski, [1]845" (vezi fig. 7, 8).

Este un portret după natură, realizat în timpul vieții logofătului, la un deceniu după modelul anterior. Aceasta este o lucrare necunoscută a pictorului Ludowic Stawschi, identificată cu prilejul cercetării de față (în actele din epocă acesta semna adesea „I. Stawski"). Muzeul de Artă din Iaşi păstrează alte câteva lucrări ale sale, printre care şi celebra *Panoramă a oraşului Iaşi la 1842*.

Faptul că portretul, de mari dimensiuni, a fost păstrat la acest muzeu se explică prin aceea că logofătul Alexandru Ghica a fost membru fondator al Societății de Medici şi Naturalişti **(**1830) şi preşedinte al Societății, între anii 1844-1852[32].

---

29 „Albina Românească", Jassy, Nr. 90, 21 octombrie-2 noiembrie 1834.

30 *Ibidem*,, p. 349.

31 Luminița Iordache, Cristina Constantin, *Decorații străine din patrimoniul Muzeului Militar Național*, Bucureşti, Muzeul Militar Național, Editura Total Publishing, 2005, p. 63.

32 *Societatea Medico-Naturistă şi Muzeul Istorico-Natural din Iaşi.* Documente, scripte şi amintiri, culese şi comentate de N.A. Bogdan, (ed. II, f.a.), Iaşi, Editura Tehnopress, (ed. I, 1919).

Deşi reprezintă acelaşi personaj, pe marele logofăt Alexandru Ghica, acest portret nu mai urmează modelul cunoscut. El este conceput, parcă, „în oglindă” faţă de exemplarele anteriore, marele boier fiind orientat spre stânga; draperia verde şi coloana de marmură sunt şi ele transferate pe cealaltă latură a tabloului. Sugestia că personajul este aşezat pe un scaun este mai vagă decât în lucrările anterioare. Chipul personajului este mai puţin expresiv, părul mai albit, iar barba retezată drept la bază, după un alt model. Asemănarea chipului cu cele din portretul de la 1836 nu este una evidentă. Decoraţiile, fiind aceleaşi şi având o amplasare aproape identică în comparaţie cu celelalte portrete, ne încredinţează că este vorba, fără dubiu, despre logofătul Alexandru Ghica. Nishanul nu mai este prins pe fermenea ci dedesubt, la pieptul anteriului (de aceea nu i se mai zăreşte lănţişorul de aur).

Logofătul poartă un anteriu în nuanţe de ocru, pe care decoraţiile se disting mai greu. Mâna dreaptă este adusă în dreptul brâului de caşmir indian, sprijinindu-se pe acesta. Este o mână „bărbătească”, ce nu mai are fineţea reprezentărilor anterioare. Haina purtată pe deasupra este de culoare mai întunecată, probabil neagră, căptuşită cu atlas alb, după cum se poate vedea la gulerul stâng. Fermeneaua, aflată sub ea, paspoalată cu fir auriu, are aceeaşi culoare închisă, încât prezenţa sa este greu de remarcat. Folosirea culorii negre este cu totul neobişnuită pentru cromatica orientală, fanariotă. Deşi croiala veşmintelor exterioare este orientală, culoarea sobră pare a fi o concesie făcută modei occidentale, tot mai răspândită în capitala Moldovei.

Ca tehnică, acest portret este mai puţin rafinat decât pictura lui Livaditi, însă are calitatea de a fi o operă originală, realizată după natură, şi nu o copie oarecare. Faţă de toate celelalte portrete descrise mai sus, acesta are avantajul de a oferi şi un alt chip al marelui logofăt Alexandru Ghica, altul decât cel văzut, cu un deceniu mai înainte, de Auguste Schoefft.

Fig. 1 – Iosef August Schoefft, *Portretul lui Alecu Ghica,* 1836
(Muzeul Naţional de Artă a României, inv. 4101 E).

Fig. 2 – Niccolo Livaditi, *Portretul lui Alecu Ghica* (Muzeul de Artă Iași, inv. inv. 111)

Fig. 3 – Enachi Ionaşcu, *Portretul lui Alecu Ghica*, 1852 (Muzeul de Artă Iaşi, inv. 568);

Fig. 4 – Enachi Ionaşcu, *Portretul lui Alecu Ghica*, 1852 (detaliu)

Fig. 5 –Anonim, *Portretul lui Alecu Ghica* (Colecția Beldiman)

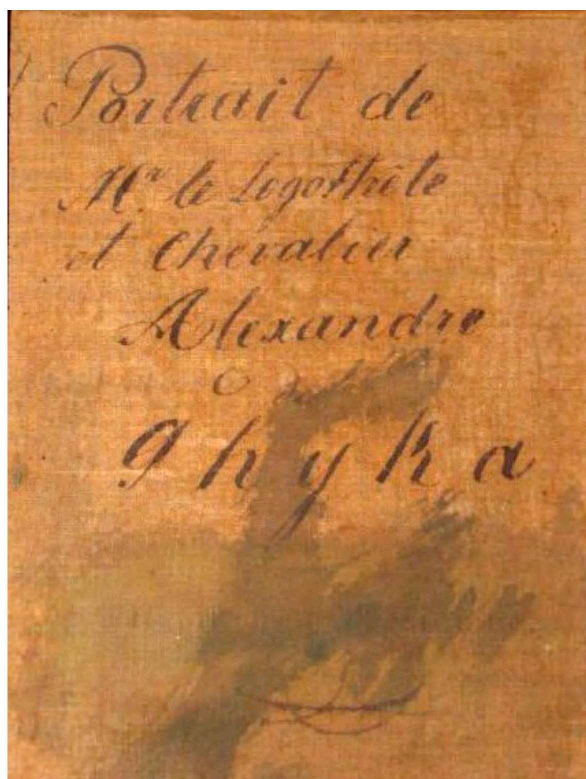

Fig. 6 –Anonim, *Portretul lui Alecu Ghica*, verso (Colecția Beldiman)

Fig. 7 – J.C. Stawski, *Portretul lui Alecu Ghica,* 1845 (Muzeul de Ştinţe Naturale Iaşi)

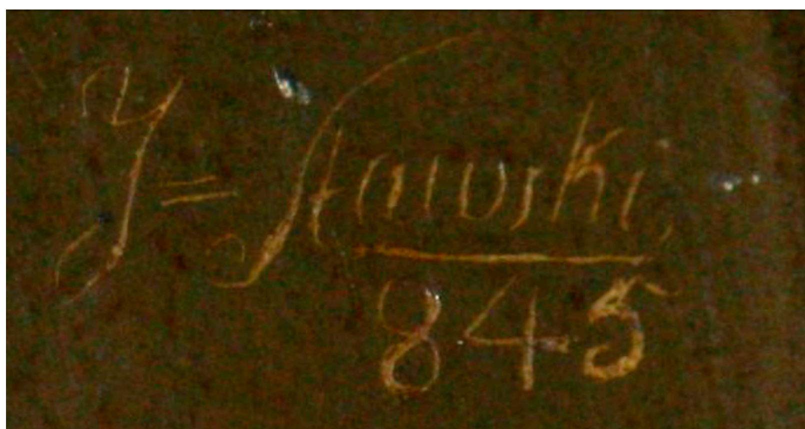

Fig. 8 – Detaliu: Autograful lui J.C. Stawski

MOBILIER ȚĂRĂNESC ÎN COLECȚIILE MUZEULUI ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI. BLIDARUL DE LA GHINDĂOANI-NEAMȚ

Ovidiu Focşa

Cercetarea şi repertorizarea obiectelor aflate în patrimoniul Muzeului Etnografic al Moldovei reprezintă un pas necesar în realizarea *cataloagelor de colecție,* instrumente de lucru utile specialiştilor de muzeu şi publicului deopotrivă. Ea devine cu atât mai importantă cu cât aduce în discuție o serie de obiecte a căror valoare documentară este definitorie pentru cultura materială din spațiul moldovenesc. Din această categorie fac parte şi obiectele de mobilier țărănesc realizate în lemn, ce înfrumusețau odinioară interioarele tradiționale, ca expresie a unuia dintre cele mai renumite meşteşuguri populare. Prelucrarea materialului lemnos în vederea obținerii diverselor tipuri de mobilier, a cunoscut în satul românesc o amplă diversificare, fiind cunoscută ca o îndeletnicire cu un înalt grad de specializare. Astfel, obiectele de lemn lucrate de meşterii țărani, puteau fi achiziționate din târguri în zilele de iarmaroc, având o mare căutare datorită utilității lor practice. Utilizând tehnici simple de cioplire şi horjire, meseriaşii realizau piese de mare efect artistic, integrându-se spațial, universului casnic al țăranului român. Meserii ca: dogăritul, rotăritul, butnăritul alături de cele legate de dulgherie şi tâmplărie, erau foarte respectate în cadrul comunității tradiționale, fiind şi cel mai des întâlnite, ele apărând şi dezvoltându-se în cadrul târgurilor şi oraşelor, „de unde au trecut şi la sate, în primul rând la satele din apropierea oraşelor şi apoi la cele mai îndepărtate"[1].

Din categoria obiectelor de mobilier utilizate în cadrul interiorului țărănesc, alături de pat, masă, scaun, laviță şi ladă, nelipsit era şi dulapul de vase sau *blidarul.* Folosite în general pentru păstrarea veselei şi a alimentelor, dulapurile (podişoarele sau blidarele), îşi aveau locul bine stabilit în casă, găsindu-şi locul cel mai adesea în cadrul încăperii încălzite, adică în acea odaie, din cele două pe care le avea în general casa țărănească, în care familia îşi petrecea cel mai mult timpul. De forme şi dimensiuni diferite, prinse în perete sau sprijinindu-se pe picioare, ca în cazul de față, blidarele, aveau adesea, dincolo de valoarea lor utilitară şi una estetică, fiind adesea, privite ca element reprezentativ al hărniciei familiei, alături de lada de zestre. Din acest motiv, majoritatea dulapurilor de vase erau frumos ornamentate cu elemente sculptate sau lucrate în relief, meşterii realizând compoziții de mare efect, ceea ce le conferă o valoare aparte.

Blidarul de față a fost achiziționat în urma campaniei de teren desfăşurate pe parcursul anului 1958, ce a vizat cercetarea etnografică a zonei Neamț. Provenit din localitatea Ghindăoani – Tg. Neamț, ce ținea din punct de vedere administrativ de regiunea Bacău, blidarul alături de alte obiecte aduse din localități învecinate (Pipirig, Grumăzeşti, Crăcăoani, Oşlobeni, Bodeşti), constituie importante repere ale culturii

---

[1] Radu O. Maier, *Tâmplăria. Etnografia Văii Bistriței. Zona Bicaz,* Grupul de cercetări complexe Bicaz al Academiei, 1973, p. 528.

materiale şi spirituale din această zonă de interferenţă etno-folclorică. Meritul deosebit în descoperirea şi cercetarea acestora revine muzeografilor Emilia Pavel şi Pantelimon Filioreanu, care de-a lungul anilor, au îmbogăţit patrimoniul muzeului cu valoroase obiecte sub raport etnografic. Această bogată colecţie a intrat în muzeu în acelaşi an, fiind înregistrată cu numărul 198, fiind alcătuită dintr-un mare număr de obiecte etnografice printre care regăsim: elemente de port (catrinţe, sumane, iţari), instalaţii ţărăneşti de prelucrare a seminţelor (teascuri de ulei) şi piese de mobilier (mese, scaune şi blidare).

Dulapul sau blidarul folosit pentru depozitarea veselei şi a alimentelor, era o piesă de mobilier caracteristică interiorului ţărănesc, fiind de altfel singurul obiect de acest gen. Poziţionate cel mai adesea în apropierea vetrei, acolo unde se pregătea hrana zilnică a întregii familii, „aceste piese de mobilier de dimensiuni mari îşi aveau locul lângă uşa de legătură cu tinda”[2].

Lucrat după metode dulgehreşti tradiţionale, mobilierul ţărănesc, fie că era vorba de pat, masă, scaun, laviţă sau blidar, avea în majoritatea cazurilor o destinaţie utilitară precisă, răspunzând în primul rând, necesităţilor de zi cu zi, aspectul estetic fiind lăsat, cel mai adesea, pe plan secund. În general, toate categoriile de mobilier realizate de meşterii ţărani, deşi nu sunt foarte numeroase, definesc, prin formă şi conţinut, specificul unor zone, fiind adaptate spaţiului restrâns al camerei de locuit, fiecare dintre ele avându-şi locul prestabilit în funcţie de poziţionarea vetrei de foc, locul central al încăperii, în jurul cărei gravitau toate celelalte elemente al camerei. În funcţie de aceasta, care ţinea loc de încălzire şi preparare a hranei, era aşezat patul, laviţa, masa, scaunele şi blidarul. Acesta din urmă ocupa de cele mai multe ori locul din apropierea uşii de acces în interior, loc cu vizibilitate maximă, drept pentru care, nu de puţine ori blidarele erau înfrumuseţate cu diverse motive decorative. Este şi cazul blidarului de faţă, care dincolo de funcţia lui utilitară, avea şi o întrebuinţare aparte, fiind utilizat ca intermediar ce media legătura dintre cele două „lumi”, *cea de aici* şi *cea de dincolo*, fiind folosit pentru cultul morţilor. Astfel, forma şi dispunerea pe trei regiştri, dintre care cel superior, îmbracă aspectul unei firide, reprezintă o formă arhaică, cu trimitere spre vechi credinţe populare.

Tipologic, piesa achiziţionată de la Ghindăoani – Neamţ se încadrează în categoria blidarelor cu rafturi ale căror scânduri laterale se prelungesc sub formă de picioare până la podea, el putându-se sprijini atât pe laviţă cât şi direct pe pământ. Înalt de aproape 150 cm şi adânc de 30 cm, el impune prin volumetrie şi ornamentele cu care este înzestrat, fiind un exemplu de ingeniozitate şi simţ artistic deosebit. Cele trei rafturi deschise creează un spaţiu de depozitare generos, fiind îmbinate, ca de altfel întreaga construcţie, cu ajutorul cepurilor de lemn. Dincolo de utilitatea lui, dulapul de vase atrage în primul rând prin ornamentica sa, realizată prin decupare şi incizie. Astfel, exceptând partea de sprijin, celelalte elemente ale blidarului sunt frumos ornamentate, dându-i o notă personală, caracteristică acestor tipuri de mobilier. De altfel, în plastica ţărănească, este recunoscut faptul că „între piesele de mobilier românesc, blidarul prin suprafeţele lui care se pretează la ornamentare, este o piesă unde simţul creator al meşterului a găsit posibilitatea să-şi încerce priceperea şi talentul, ceea ce a dus la realizarea unor exemplare de o rară măiestrie”[3]. De asemenea, dulapul prezintă un echilibrat simţ al proporţiilor, volumetria sa pretându-se interioarelor ţărăneşti

---

[2] Florea Bobu Florescu, *Arta populară românească – Mobilierul ţărănesc*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1969, p. 218.

[3] Roswith Capesius, *Mobilier ţărănesc românesc*, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 63.

tradiţionale, despre care se ştie că nu erau prea generoase din perspectiva spaţiului. Părţile îmbinate ale blidarului (marginile) prezintă un decor geometric, repetitiv, realizat prin incizare, rezultând o compoziţie ornamentală plăcută ochiului, alcătuită din linii drepte, oblice, frânte, formând regiştri foarte bine definiţi. Aranjarea lui este diferită de la o latură la alta, ceea ce sugerează că meşterul nu a urmărit să pună în oglindă elementele decorative. Partea superioară a dulapului (firida) este de asemenea mărginită de o parte şi de alta de un brâu decorativ care poate fi interpretat ca un mod de reprezentare a tiparului traco-dacic al motivului „pomul vieţii". Având în vedere dispunerea poziţiei unghiulare a ramurilor faţă de trunchi, cât şi prezenţa crucii, rezultă un sincretism manifestat de atâtea ori în plastica ţărănească, „bradul ca simbol dendrolatric se combină cu crucea, simbol creştin"[4].

În partea superioară dulapul prezintă un decor aplicat, traforat, care prin formă şi conţinut face trimitere explicită către funcţia rituală a acestui tip de dulap. Utilizarea lui ca spaţiu mediant, de comunicare dintre lumea viilor şi a morţilor, prin pomana ce se

[4] Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1971, p. 50.

oferea, este mai mult decât evidentă. Tradiția populară menționează pomana, jertfa, ca elemente ale unui complex de practici şi ritualuri postfunerare, ce aveau menirea de a uşura defunctului *marea călătorie* spre lumea de dincolo. Comunicarea dintre cei rămaşi în viaţă şi cei plecaţi, este posibilă numai prin intermediul formelor mediante între care bocetele, pomana şi visele joacă rolul cel mai important, „interacțiuni ce subliniază relațiile dinamice ierarhice dintre vii şi morţi, în care cei dintâi trebuie să îndeplinească anumite obligaţii faţă de ceilalţi”[5]. Prezenţa firidei în partea centrală a blidarului, mărginită de o parte şi de alta de două păsări, cu trimitere explicită spre rolul de mesager al *păsării suflet* şi a celor doi lupi afrontaţi, vechi elemente totemice, fac din acest spaţiu, unul sacralizat. Imaginea lupului în spaţiul românesc este o veche moştenire, „strămoşii noştri, tracii, dacii şi daco-romanii dedicând acestui animal un adevărat cult din care ne-au rămas, până pe la mijlocul secolului trecut, unele reminiscenţe”[6]. Între acestea, regăsim şi rolul de divinitate tutelară asupra marilor evenimente din viaţa omului, „lupul jucând rolul animalului călăuză sau ghid, însoţitor al sufletului mortului, cel care conduce sufletul mortului pe cărările întortocheate ale tărâmului de dincolo”[7].

În acest context, firida blidarului, locul prin care se oferea de pomană, poate fi interpretată şi ca un substitut al ferestrei despre care se spune că „este un fel de uşă, o intrare nereglementată în casă, într-un orice fel de spaţiu, într-o altă lume mai mult sau mai puţin îndepărtată, ea fiind un element component al lumii sacrului, şi unul din locurile tipice de apariție a personajelor mitologice[8], contribuind astfel la performarea gestului ritual.

Numeroasele practici ritual-ceremoniale ce ţin de cultul morţilor, prilejuite de zilele speciale de pomenire din calendarul popular şi religios, au determinat realizarea în satul tradiţional a unor obiecte cu destinaţie precisă, care prin formă şi conţinut, înglobează semnificaţii profunde. În această categorie putem încadra cu uşurinţă şi blidarul de la Ghindăoani – Neamţ. Dincolo de utilitatea sa practică, de depozitare şi expunere a blidelor şi canceelor necesare fiecărei gospodării, devine, prin însuşirile pe care le înglobează, un spaţiu intermediant, ce mediază legătura dintre lumi, luând parte în zilele de comemorare a morţilor la schimbul de daruri oferite de cei vii pentru cei morţi, gest prin care se urmărea o apropiere şi o influenţare în spirit benefic[9].

---

[5] Gail Kligman, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 110.

[6] Marcel Lutic, *Timpul sacru. Sărbătorile de altădată*, Iaşi, Editura Kolos, 2009, p. 214.

[7] *Ibidem*, p. 218.

[8] Antoaneta Olteanu, *Reprezentări ale spațiului în credințele populare românești*, Bucureşti, Editura Paideia, 2009, p. 16.

[9] Germina Comănici, *Valori identitare românești*, Bucureşti, Editura Etnologică, 2004, p. 183.